

Den Plagsomme Profeten

Om Bertram Dybwad Brochmann og hans forsøk på å ny-orientere
det norske folk mot «Logokratiet - det sanne, kristne demokrati».
Mikrohistorisk studie av motkulturelle tanker i Norge cirka 1920-1950

Knut Straume

Veileder

Carl Fredrik Feddersen

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen.
Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de
metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.*

Universitetet i Agder, 2014
Fakultet for humaniora og pedagogikk
Institutt for historie

Bertram Dybwad Brochmann
(1881-1956)

Innhold

Forord	5
Innledning	8
Tema, formål og forskningsfelt	8
Historiografisk gjennomgang og oppgavens bidrag til forskningsstatus	10
Problemstilling, kilder og metode	18
Oppgavens kapittelinndeling	20

Jesus Messias - Verdens mentale frelser – side 24

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som Kristus-bekjenner på oppdrag fra «høyeste hold»

Brochmanns syn på statsautorisert religion og Bibelens «objektive sannheter»	25
Augustinsk ontologi og epistemologi	28
Kunsten å lese Bibelen med Bertram Dybwad Brochmanns øyne	30
Brochmanns misjonskall og hans motiver	40
Oppsummerende og supplerende betraktninger	45

Ny vin må i nye sekker – side 47

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som radikal, korporativ og frihetssøkende samfunnskritiker med sosialistiske idealer

Brochmanns utopiske samfunnsform – Logokratiet	49
Brochmanns tidligste politiske sympatier	53
Brochmann og den anarkistiske ideologi	56
Arven fra radikale og korporative nordmenn på 1800-tallet	62
Oppsummerende og supplerende betraktninger	67

Herren gir visdom i hjertet og kunnskap skal gjøre deg glad – side 70

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som selverklært sosiologisk forsker i møte med prester, vitenskapsmenn og det organiserte Norge

Brochmann og psykologien	71
Brochmann og samtidens teologi	73
Brochmann som økonom	78
Brochmanns «opportunisme» i 20-årene	81
Oppsummerende og supplerende betraktninger	84

Et Åndsrevolusjonært parti – side 85

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som parlamentariker og lovgiver, og leder av Samfundspartiet

Motstand mot sentralismen fra sentralt hold	86
Forsvarspolitik og norsk nøytralitet	89
«Den nyomvendte»	92
Oppsummerende og reflekterende betraktninger og supplement	94

De siste dager og dommens time – side 96

En historie om hvordan Bertram Dybwad Brochmann ble «nazist» og landssviker

Brochmann og Quisling	97
Hitlers to tolstojske «brevvenner»	100
Månedene før og etter 9. april 1940	104
Radiotalen 14. juli 1940 og forslaget til nytt «riksparti»	107
Foredraget og boka «9. april og verdensrevolusjonen»	111
Brødre i blod, men ikke i ånd	114
Oppsummerende og avsluttende betraktninger og supplement	116

Konklusjon	121
-------------------	------------

Kilder	127
Audio/Video-klipp	127
Aviser/tidsskrifter	127
Litteraturliste	127
Nettressurser	130
Øvrige publikasjoner	133

Vedlegg	134
----------------	------------

Forord

««Der findes ingen bjelke i vort øie, og naar vore fængsler er saa overfyldte som de er, så bestyrker det bare vor lære om at menneskene er onde, og at vi «som dømmer» og «holder orden i samfundet» virkelig ogsaa øver «rettferdighet». Kom altsaa ikke og si at der er noget iveien med Vest-Europa. Gudbevares – intet er fuldkomment. Og vor tid lider sikkert av mange feil. Det kan f.eks godt være at de har ret som siger, at vi i vore dager er altfor materialistiske og realistiske, og gjerne kunde gaa litt flittigere i kirke og avse litt mere til «de høiere ting», men vore midler rekke ikke længre, og staten maa jo ha sine skatter forran alt, for at vi kan fortsætte å leve i fred og ærbarhet som gode retskafne høkere og borgere»

Saadan taler verden av idag. Saa lite evne har den til at se kjendsgjerningene om seg selv. Saadan gaar det til at Vest-Europas «konservatisme», «liberalisme» og «kommunisme» spredes som ugræsfrø over hele jodern, for at spire og bære frukter hos fremmede nationer, racer og folkeslag, forat vi kan «gjøre dem to ganger værre end vi selv er, til helvetes barn». (Matt.23, 15) (...) Først da, naar du ser helt tilbunds i den menneskelige mentalitet, først da fatter du Frelseren Jesus Kristus. Først da ser du at du og din verden har lægedom behov. Men da vil du ogsaa forstaa, hvorfor vi ved hjælp av sannhetens lys, i form av dybde-psykologien, efter beste evne vil rykke frem i kampen mot den store skjøge i Kristi navn»¹

Bertram Dybwad Brochmann, 1932

I forbindelse med min bachelor-utdannelse i historie ved Universitetet i Agder tok jeg høsten 2010 kurset «Motkulturer og massebevegelser: Norsk historie ca. 1870-1940». Her måtte hver student legge opp en forelesning utfra tildelte deler av pensum. Selv ble jeg tildelt noen kapitler fra Øystein Sørensens bok «Solidarititet og solkors», som blant annet handlet om det tidligere stortingspartiet Samfundspartiet og dets grunnlegger Bertram Dybwad Brochmann.

Brochmann og hans parti var på det tidspunkt for undertegnede fullstendig ukjent, men jeg merket meg enkelte likhetstrekk mellom Sørensens fremstilling av Samfundspartiets program, og Peter Normann Waages fremstilling av Rudolf Steiners politiske tanker, som jeg tidligere hadde lest litt om. I prosessen med å finne mer informasjon om partiet, ble jeg overrasket over at den historiografiske fremstillingen av partiet og dets grunnlegger mildt sagt var sprikende.

Økonomisk pioner, bygdeoriginal eller på grensen til nazist er beskrivelser som er blitt brukt om Brochmann, uten at det ene nødvendigvis behøver å utelukke det andre. Vanskeligere er det kanskje å kombinere begrepspar som borgerlig og anarkist, i alle fall på en og samme tid. Etter å ha studert Brochmanns egne skrifter ble jeg derimot slått av at fremstillingene av Brochmann fra akademisk hold ofte har vært både mangelfulle og missvisende, eller rett og slett usanne, hvilket jeg i denne oppgavens historiografiske redegjørelse kommer til å si mer om. Mitt arbeide kommer

---

¹ Brochmann (1932): 113-114. Jamfør illustrasjon I

derfor til å prøve å rydde opp i alle de påstandene og meningene som finnes der ute om Brochmann og hans samfunnssyn, og gi en mer helhetlig og koherent beskrivelse av dette fenomenet.

De siste årene har jeg dukket ned i litteratur av all verdens karakter, fra økonomisk teori, psykologi og strafferett via utopiske tanker og ideologier, alternativ religiøsitet og teologi, til 70-80 år gamle aviser, partiprogram, valgstatistikker og stortingsdebatter. Jeg har dessuten måttet studere en rekke politiske, religiøse og ideologiske fenomen fra Norges 100 første år som konstitusjonelt monarki, 1814-1915, i tillegg til å følge Brochmann og hans ideologi fra slutten av den første verdenskrig og frem til tiden etter den tyske okkupasjonen 1940-45. Dette har vært utrolig lærerrikt, og jeg har også vært så heldig å få jobbe med en rekke grunnlovsrelaterte forhold nettopp i dette jubileumsåret 2014, som om de færreste vil bli nevnt i denne oppgaven.

Parallelt med min historie-utdanning, hvor jeg har statsvitenskap som bredde-enhet, har jeg også studert religionsvitenskap og filosofi på master-programmet for «Religion, etikk og samfunn» ved samme fakultet på UiA. Derfor har jeg nok forsømt endel av mine sosiale forpliktelser ovenfor venner, familie og resten av fellesskapet - blitt asosial, selvopptatt og ensporet. Samtidig må jeg understreke at utbyttet jeg har fått av dette doble løpet har vært uerstattelig. Forståelsen av ulike menneskers kultur og religion utvides jo gjennom historisk kunnskap, mens historiske problemstillinger forstås bedre med kunnskaper om hvordan religiøse tanker og tradisjoner har påvirket menneskers verdensbilde gjennom historien.

Jeg kommer fra en aktiv Arbeiderparti- og LO-familie i Telemark, med en far som jobbet i papirindustrien og har hatt tillitsverv både lokalt, regionalt og sentralt, og med en mor i hotell og restaurant-bransjen. Begge ble født inn i forholdsvis trange kår. Min far vokste opp i en mer eller mindre isolert del av bygda Drangedal, i en familie av småbrukere og tømmerhuggere, mens min mors foreldre var henholdsvis sjømann/sjøpplmann og vaskekone/brukthandler, bosatt i Kragerø. Selv har jeg jobbet i en rekke bransjer, fra å være industriarbeider, transportmedarbeider og sjauer, via undervisning, kunst og kultur til administrasjon og ledelse - og salg av alt fra finansielle løsninger til plantefrø. Kanskje kommer jeg derfor til bordet med en bakgrunn som på mange måter har en rekke kontaktpunkter og sammenfall med bakgrunnen til mange av dem som soknet mot Brochmanns lære. Jeg har forøvrig også innehatt tillitsverv for Arbeiderpartiet på lokalt nivå både i Bergen og Kristiansand, hvilket kanskje bør nevnes all den tid man streber mot å fremstå så objektivt som mulig. Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen kommer nemlig til å spille en forholdsvis stor rolle i denne oppgaven, men jeg håper og tror at mine personlige fordommer og preferanser ikke har påvirket min evne til opptre nøytralt og analytisk. Likevel synes jeg likevel det kan være fornuftig å flagge sin egen bakgrunn for leserne for redelighetens skyld.

Jeg må takke alle mine forelesere og medstudenter, samt de ansatte ved UiA, for 5 flotte og lærerike år. Dere har alle på hvert deres vis bidratt til å danne og utdanne meg, både som akademiker og som menneske, og hjulpet meg med all verdens praktiske ting.

Rent akademisk kan jeg nok aldri få understreket hvor mye jeg har skylder særlig to personer. Den ene er May-Brith Ohman Nielsen, som har vært en flott «personlig coach» i to år og som har levert utrolig inspirerende, kreative og innsiktsfulle forelesninger. Den andre er min hovedveileder Carl Frederik Feddersen, som var den som allerede på første året i bachelor-studiene inspirerte meg til å sikte mot masterstudier. Feddersen forsker på Det nederlandske østindia-kompaniet i det 17. århundre, og egentlig hadde jeg planer om å bygge min masteroppgave rundt et case fra hans fagfelt. Når jeg så plutselig har snudd meg mot Brochmann, så har han tålmodig og fortvilet har måttet lide seg gjennom mine dilettantiske skriverier i et emne som ligger langt på siden av hans eget fagområde. Jeg vil derfor takke ham for hans svært sporty innstilling, og tapre forsøk på å gjøre meg strukturert. Han fortjener all ros for oppgavens eventuelle faglige styrker, mens enhver faglig svakhet og feil som måtte forekomme, er utelukkende min egen skyld. Jeg må dessuten rette en stor takk til 80 år gamle Even Lorch-Falch som har delt av sin store kunnskap om Bertram Dybwad Brochmann, og Kine Halland som har hjulpet meg med datateknikk og grafikk.

Sist men ikke minst må jeg også vise min takknemlighet ovenfor min familie og alle mine venner som har støttet meg gjennom årene. Dere har alle bidratt til å forme meg og utvide mine horisonter for forståelse og kunnskap. Flere av dere har også fungert som samtalepartnere gjennom arbeidet med denne oppgaven. Særlig må jeg takke mamma og pappa, min søster og ikke minst min kjære mormor for oppmuntring, kjærlighet, private studielån og tålmodighet. Men mest av alt må jeg takke min fantastisk flotte samboer Ragnhild, som må holde ut med meg hver eneste dag.

Du er solskinet i mitt sinn og jeg elsker deg
du min ene og mitt alt

Kristiansand S

4. mai 2014

Innledning

««Fritt Folk» forsikret sine lesere i årene før krigen at Samfundspartiets stifter var spion og at Samfundspartiets folk var kjøpt av jødene, mens de norske stats-sosialister yndet å fremstille oss som «reaksjonære», «anarkister» osv. Den norske borgerpresse, som under krigen til dels tjente millioner på tyske forretninger, pleiet før krigen å sabotere «Samfundsliv» fordi vi angivelig skulle være «kommunister». Nå er den samme «samfunnsbevarende» presse gått over til å belyve oss som «nazister»! Tenker man virkelig aldri over følgene av organisert uetterrettelighet?»²

Tema, formål og forskningsfelt

Dette sitatet er hentet fra en pamflett som ble publisert av Samfundspartiets styre i 1947 – et parti som var representert på Stortinget fra høsten 1933 til 9. april 1940, og igjen da Stortinget av 1936 på nytt kom sammen etter frigjøringen, sommeren 1945. Publikasjonen er utformet som en henvendelse til Stortinget fra partiets landsstyre.³ Formålet var å få en offentlig uttalelse fra Stortinget omkring det Samfundspartiet hevdet var en uredelig svertetekampanje mot partiet - utført av en «samlet dagspresse» - som i følge partiets påstander hadde ført til at Norsk Centralforening for boktrykkere hadde nektet å trykke publikasjoner med tilknytting til partiet.⁴

I teksten hevdes det som korrekt var, at partiets grunnlegger - Bertram Dybwad Brochmann – hadde blitt omtalt som «jødisk agent» i NS-avisen «Fritt Folk» før andre verdenskrig.⁵ Anklagene fra NS synes til dels å være begrunnet med at Brochmann hadde hevdet at jødedommen var den fremste av alle verdensreligionene⁶ og fordi han hadde pleiet nær kontakt med personer fra det mosaisk trossamfunn. Anklagene kom også fordi han hadde gått kraftig til angrep på samtidens anti-semittisme og til dels fordi han fra 1936 samarbeidet med menneskerettsforkjemperen Irene Harand i hennes arbeid med å hjelpe jøder med å flykte ut av Tyskland, i tillegg til å presentere hennes kampskrift mot Adolf Hitler, «Sein Kampf», til det norske publikum. Dessuten bidro det nok også at Brochmann hadde vært en av Quislings hardeste kritikere gjennom hele 30-tallet.⁷

Samfundspartiets ledelse følger videre i sitatet opp med å hevde at Samfundspartiet ble fremstilt både som reaksjonære og anarkister fra sosialistisk hold før krigen, mens de borgerlige partienes aviser skulle ha fremstilt partiets folk som kommunister. Også disse påstandene er fra Samfundspartiets side korrekte,⁸ og det samme er de påfølgende anklagene om at partiet og deres avis «Samfundsliv ved flere tilfeller ble fremstilt som «nazister» etter krigen - både i arbeiderpressen og i borgerlige partiaviser – hvilket nok må sees i sammenheng med at Brochmann

2 Samfundspartiet (1947): 40

3 Ibid: 3, samt pamflettens forside

4 Ibid:3-6

5 Lorch-Falch (1971): 65

6 Se for eksempel Brochmann (1931): 59-60

7 Mer om dette senere, særlig i oppgavens siste kapittel. Se ellers Lorch-Falch (1971): 56-57 og 65-66

8 Lorch-Falch (1971): 37. Brochmann ble dessuten beskyldt for å være støttespiller av Ap i borgerlige aviser. Ibid: 40

ble arrestert høsten 1945 - tiltalt for landsvik - og senere dømt til tre og et halv år i fengsel.

Denne oppgaven vil undersøke hvilke ideer Samfundspartiet fremmet. Hva slags ideer menneskesyn og samfunnssyn representerte dette partiet, og hvilken analytisk merkelapp er det mest fruktbart å bruke om slike tanker? Det enkleste svaret er at Samfundspartiet fremmet gartneren og sosiologen⁹ Bertram Dybwad Brochmanns ny-orienteringslære – også kalt brochmannisme. Men hva er så brochmannismen?

Den eksisterende forskningstatusen her er både mangelfull og sprikende, hvilket fremkommer av historiografien nedenfor. Dette gjelder for såvel Samfundspartiet generelt, som for partiets grunnleggende skikkelse - hvilket strengt talt var to nærmest uadskillelige størrelser.¹⁰ Men Brochmann hadde allerede fremmet sin lære i nærmere 20 år før Samfundspartiet ble dannet, og jeg kommer derfor til å følge Brochmann – hans handlinger og forfatterskap – helt fra brochmannismens stille unnfangelse under den første verdenskrig og frem til Brochmanns parti går i endelig oppløsning etter stortingsvalget i 1949.

Denne oppgaven vil således være en mikrohistorisk¹¹ studie av Brochmann – hans tanker og ideer, og hans offentlige agens. Samtidig er det også en oppgave som tar et oppgjør med endel av det som tidligere er blitt hevdet fra akademisk hold om denne mannen og hans ganske så motkulturelle bevegelse. Forskningsobjektet mitt var samfunnssynet til et parti som i dag er mer eller mindre glemt, men som på siste halvdel av 1930-tallet satt på Stortinget i 7 sammenhengende år. Partiet sprang ut av en bevegelse som på sitt meste hadde mer enn 45.000 tilhengere her i Norge. I motsetning til hva de fleste andre som har studert denne bevegelsen har hevdet, kommer jeg til å argumentere for at Brochmann frontet et radikalt anti-statlig parti med klassiske liberale og sosialistiske idealer som forfektet fred og kjærlighet, og økonomisk og politisk frigjøring – ikke et reaksjonært og borgerlig parti. Dessuten kommer denne oppgaven til å argumentere for at Brochmanns tanker - i tillegg til å være fundamentert i en personlig oppfattelse av Bibelen som absolutt sannhetsvitne, og Jesus Kristus som «verdens mentale frelser» - bygget videre på en rekke radikale tanker og løsninger som allerede var fremmet, eller til og med forsøkt gjennomført her i landet, av norske tenkere og folkelige bevegelser, fra Hans Nielsen Hauge, via folk som Marcus Thrane og Søren Jaabæk, til Arne Garborg, Henrik Ibsen og Hans Jæger. Brochmann hevdet nemlig at han bygget på norske ideer,¹² og han uttrykte gang på gang stor beundring for flere av de overnevnte skikkelser. Likevel er det ingen som før har sett nærmere på disse nasjonale ide-historiske

---

9 Brochmann brukte denne tittelen om seg selv, uten at han hadde noen utdannelse. Men sosiologi var heller ikke noe emne ved norske universiteter før etter krigen. Norges første professor i sosiologi var Sverre Holm som ble utnevnt i 1948. Se Skirbekk, Sigurd. (2012, 28. september). Sverre Holm. I Store norske leksikon. Hentet 24. april 2014 fra http://snl.no/Sverre_Holm.

10 Om det er noe de fleste i alle fall er enige om, så er det at Samfundspartiets program og Brochmanns personlige meninger var en og samme ting. «Det er ikke mulig å skille Samfundspartiet fra Bertam Dybwad Brochmann». Lalla (2004): 1.

11 Jensen (2006): 273. «En lille historie».

12 Se foreksempel Sørensen (1991): 85

linjene, og flere har derfor istedet endt opp med å tillegge Brochmann inspirasjon fra samtidige bevegelser i Italia, Tyskland og USA.

Denne oppgaven vil forøvrig argumentere for at det som finnes av ideologisk tankegods fra utlandet i Brochmanns ideer først og fremst stemmer fra Proudhons franske anarkosyndikalisme og Tolstojs russiske kristen-anarkisme, i tillegg til at Brochmann også var en ivrig leser av både Søren Kierkegaard,¹³ Immanuel Kant,¹⁴ August Comte,¹⁵ Friedrich Nietzsche, Arthur Schopenhauer, Heinrich Heine¹⁶ og Sigmund Freud.¹⁷ Forøvrig kan det her også nevnes at den som Brochmann selv mente sto ham nærmest i de fleste synspunkt av samtidens tenkere, var Erich Fromm.¹⁸ Den tysk-amerikansk psykoanalytiker og sosiologen Fromm hadde vært elev av Freud, og var i tillegg inspirert av sin egen mosaiske tradisjon og åndelighet.¹⁹ I likhet med Brochmann fremmet han et sosialistisk system som skilte seg fra både den kommunistiske og den sosialdemokratiske statsformen,²⁰ samtidig som han kritiserte det kapitalistiske system.²¹

Historiografisk gjennomgang og oppgavens bidrag til forskningsstatus

«For hvor meget rikere er allikevel ikke den fattigste selvtænker som stræver mot det gode, sammenlignet med den lærde og begavede professor, som av forfængelighet eller av feminine hensyn til omverden eller av latterlige «kollegiale hensyn» skal leve hele sitt liv på akkord med løgn og fortielse»

---

13 «Det er snart 100 aar siden at Søren Kierkegaard paaviste at «den hele gudstjeneste var et storstillet forsøk pa at holde den livets Gud for nar». Det er allerede mange aar siden Leo Tolstoy advaret verden mot Vesteuropas forfalskede kultur under kristen maske». Brochmann (1931): 315

14 Se Brochmann (1932): 129-130

15 Se for eksempel Brochmann (1931): 10. Brochmann mente at de eneste forskjellene mellom ham og Comtes syn, skyldtes de ulike omstendighetene de levde under. Slik har jeg også valgt å tolke flere av de avvikene som ellers finnes mellom Brochmanns ideer og tenkere han sammenligner seg med der det synes fornuftig, med mindre Brochmann gir eksplisitt uttrykk for noe annet.

16 Se mer om Brochmanns syn på disse tre hoveddelens andre kapittel

17 Se hoveddelens tredje kapittel

18 Se for eksempel Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 30. april 2014 fra <http://nbl.snl.no>. Fromm er også opptatt av kollektivets «psykiske helse» og er i det store og hele enig med Brochmanns syn i de fleste ting. Et godt eksempel på dette, er boken «Det sunne samfunn» (1955/1993), som er oversatt til norsk av Brochmanns personlige venn – dog bitre politiske fiende – tidligere statsminister Johan Ludwig Mowinckel.

19 Se for eksempel Fromm (1955/1993): 56-59. Det er dessuten stort sammenfall mellom hva Fromm skriver her, og hva Brochmann skrev på 20-30-tallet. Jmfør særlig hoveddelens første og tredje kapittel.

20 Fromm (1955/1993): 226, 252-257

21 Ibid: 91, 225. «Det kapitalistiske system» er forøvrig et meget abstrakt begrep, men det brukes ofte som en fellesbetegnelse på ulike aspekt ved den moderne økonomiske orden. I utgangspunktet handler kapitalisme om å reinvestere sin kapital på en slik måte at det genererer stadig økonomisk vekst og utvikling, og da er jo også de fleste sosialistiske system strengt talt kapitalistiske i sin natur, med mindre det ikke foregår investering og utvikling i landet. Når det er kritikere av «det kapitalistiske system» som bruker ordet synes det som om begrepet da i særlig grad tillegges å romme børssystemet, sentralbanker og store selskaper, og de statlige og internasjonale regimer som tillater kommersielle aktører å drive økonomisk utbytting, markedsdominans og utbyttefest på bekostning av både mennesker og natur, selv om «det kapitalistiske system» i en slik bruk egentlig ikke dreier seg så mye om kapitalismen i det hele tatt. Selv bruker Brochmann ordene «plutokrati» og «mammonisme» om alle de politiske systemene som går inn for å generere symbolverdier fremfor realverdier - penger fremfor produkter og menneskelig kapital. Mer om dette gjennom hele oppgaven, kanskje særlig i de to første kapitlene.

Når det gjelder Brochmann og hans ideologiske syn er det meste tilgjengelige materialet skrevet av bevegelsens egne folk, eller personer i nær tilknytning til denne.²³ Dette må også sies å gjelde for Even Lorch-Falch²⁴ som blant annet er fagansvarlig for Store norske leksikons artikkel om Brochmann. Lorch-Falch ble kjent med Brochmann på slutten av hans liv²⁵ og har senere ledet flere organisasjoner som har hatt som formål å holde Brochmanns tanker i live. Jeg har likevel valgt å ta med Lorch-Falchs hovedoppgave ved universitetet i Trondheim fra 1971 – «Bertram Dywad Brochmann og samtiden»- hvilket er en slags biografi med en viss tematisk inndeling, med det hovedformål å revaske Brochmann fra et nazistisk ettermæle.

Det finnes nemlig også en annen hovedoppgave om Brochmann fra 1969, skrevet av Birger Eide, men denne er klausulert, og jeg har derfor aldri hatt denne i hende. Lorch-Falch refererer imidlertid til Eide i sin egen hovedoppgave, så det er derfor mulig å gjøre seg opp en viss mening om hva sistnevnte mente om Brochmann og hans parti. I følge Eide så førte Samfundspartiets fremgang til at Arbeiderpartiet stagnerte og gikk tilbake i deler av Nordland, mens de på vestlandet fikk oppslutning i mer borgerlige miljøer. Lorch-Falch mener imidlertid at Eide aldri blir helt enig med seg selv om hvor han skal plassere Brochmann ideologisk, da Eide mener at Brochmann er konservativ, såvel som «reformatisk, halvrevolusjonær (...) med sterk vekt på kritikk av det bestående samfunn». Han er altså en konservativ person som samtidig er opptatt av å kritisere det bestående samfunn. Ellers blir Brochmann beskrevet som «maktglad» og «opportunist», og Eide er i følge Lorch-Falch «meget ivrig etter å finne berøringspunkter mellom de to partier som sto lengst fra hverandre i 1930-årene, NS og Samfundspartiet»²⁶

Det er forøvrig overraskende lite tilgjengelig akademisk materiale som tar for seg Samfundspartiet og/eller Brochmanns ideer. Når Brochmann eller partiet hans først nevnes, er det som regel som en parentes i forbindelse med et annet overliggende tema. For eksempel fremstiller Trygve Bull Samfundspartiet som representant for «en litt fredeligere fascisme»²⁷ enn Quislings NS i boken «Mot Dag og Erling Falk» fra 1955. Men om motdagist-føreren Falk skal vært enig i den definisjonen er jeg mer usikker på. Bulls eneste kilde for å påstå noe slikt er at Falk i 1933 påpekte at: «Både Quislings og Dybwad-Brochmanns partier hører egentlig de umyndige til, og har vunnet størst tilslutning blant dem. Begge er på sett og vis ungdomsbevegelser, og deres tallmessige styrke – den ene hos unge menn, den andre hos unge kvinner – er større enn stemmetallene gir uttrykk for».²⁸ I samme boken påpeker Bull nemlig den «relativ velvillige holdningen»²⁹ den innbitte anti-

22 Brochmann (1932): 130

23 Lalla (2004): 2

24 Ibid

25 Mikkelsen (1976): 73

26 Lorch-Falch (1971): 6-7

27 Bull (1968): 83

28 Ibid

29 Ibid: 215

fascisten³⁰ og venstreradikaleren Falk hadde ovenfor både Brochmanns person,³¹ og hans økonomiske teorier.³² Bull synliggjør også hvordan Falk selv - som ville frigjøre seg fra «pengemagien»³³ - fremmet økonomiske teorier som kunne ligne på Brochmanns, ikke minst med tanke på forholdet mellom realøkonomi (naturressurser og produksjon) og «fiktivøkonomi»³⁴ (finansøkonomi) – et begrepspar som jeg vil si mye mer om senere i oppgaven. Dessuten ville både Falk og Brochmann nedlegge forsvaret og erstatte det med et «åndelig forsvar».³⁵

Andre har kommet med alternative karakteristikk. I 1991 fremstilte Harald Berntsen Samfundspartiet som «et populistisk bygdeoriginalitetsparti»³⁶ i Nygaardsvold-biografien «I malstrømmen», mens Knut Kjeldstadli i Aschehougs Norgeshistorie fra 1996 beskriver Samfundspartiet som et «ikke-sosialistisk» parti som fremmet ideen om at en «ekspertstyrt «totalitetsøkonomi» ville være løsningen på alle verdens problemer». Dessuten står det på samme sted at partiet fikk oppslutning «i bygder i Nordland og Troms og i gjeldsrammet middelklasse i noen byer».³⁷ At gjeldspress skal ha hatt noe å si på partiets oppslutning stiller derimot landbruksøkonomen Robert Lalla seg tvilende til, da tallmateriale over landets gjeldsbyrde at de områdene Samfundspartiet faktisk fikk stor oppslutning i, ikke var nevneverdig tynget av gjeld, og at oppslutningen partiet fikk heller bør sees på som utslag av «generell usikkerhet».³⁸ Hvor «bygdeoriginalt» Samfundspartiet faktisk var, kan nok også diskuteres, og vil selvfølgelig avhenge av hva som faktisk ligger i en slik definisjon, men Lalla påpeker i alle fall at de nordnorske bygdene som soknet mot Brochmanns ideer, var bygder der innbyggerne i særlig grad livnærte seg innen fiskerinæringen³⁹ – en næring som genererte store eksportinntekter for staten, og var i stadig vekst.⁴⁰

Ellers dukker av og til Samfundspartiets navn opp i forbindelse med Stortingets vedtak om å innføre Steriliseringsloven av 1934.⁴¹ Samfundspartiets ene representant stemte nemlig imot denne loven, og argumenterte kraftig for at den ikke måtte settes i kraft, mens Stortingets øvrige 149 representanter støttet forslaget. At loven ble vedtatt med forholdet 149-1 blir ofte påpekt fra akademisk hold, men det er ytterst sjeldent at samtidig opplyses om at den ene stemmen tilhørte Samfundspartiet, mens alle andre partiene stilte seg bak forslaget om å kunne sterilisere «Personer

30 Se Berntsen, Harald. (2009, 13. februar). Erling Falk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 28. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Erling_Falk.

31 Bull (1968): 83

32 Ibid: 215

33 Falks eget uttrykk. Ibid

34 Ibid

35 Se Berntsen, Harald. (2009, 13. februar). Erling Falk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 28. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Erling_Falk. Jamfør denne oppgavens to siste kapitler. Jeg kommer forøvrig ikke til å dvele mer ved sammenligninger mellom Mot Dag og Samfundspartiet, selv om det nok kunne vært en interessant studie i seg selv. Mitt inntrykk er uansett at det finnes mange likhetstrekk mellom de to bevegelsene, men at Brochmanns utopi går i en langt mer demokratisk retning enn motdagistenes.

36 Berntsen (1991/2003): 353

37 Kjeldstadli (1996/2005): 265-266

38 Lalla (2004): 3

39 Ibid

40 Se for eksempel Furre (2000): 21

41 Mer om dette i hoveddelens fjerde kapittel

som hadde en alvorlig sinnslidelse eller i høy grad var hemmet i sjelelig utvikling eller i høy grad var sjelelig svekket»,⁴² som det heter seg i loven. Nøyaktig hva som lå i denne definisjonen er noe uklart, for loven fikk som følger at den i utstrakt grad ble brukt på kvinner fra trange kår og ikke minst «omstreifere» og «løsgjengere» - fortrinnsvis romani-folket, eller «taterne».⁴³

Påstanden om at Samfundspartiet var et ikke-sosialistisk parti er også et premiss som gir åpning for at Øystein Sørensen inkluderer Samfundspartiet i sin bok «Solkors og solidaritet» fra 1991 - en bok som handler om norske ikke-sosialistiske og høyreautoritære bevegelser i 30-åra, som på tross av sin motstand mot kommunismen, likevel fremmet ideer om planøkonomisk styring, korporative løsninger for næringslivet og sosiale velferdstiltak.⁴⁴ I denne boken hevder Sørensen at «man neppe i noen rimelig forstand»⁴⁵ kan kalle Samfundspartiet høyreautoritært, men at «enkelte sider ved partiets politiske ideer er behandlet» i hans fremstilling på grunn av det han kaller «klare fellestrekk i økonomisk og sosial tenkning og en viss affinitet til andre ideologiske miljøer som lettere lar seg rubrisere under en høyreautoritær tittel.»⁴⁶ I neste setning skriver han så: «Dessuten hører det med i denne sammenheng at Dybwad Brochmann ideologisk sett nærmet seg nasjonalsosialismen i 1940».⁴⁷ Senere i boken følger Sørensen opp med å hevde at «i 1940 aksepterte Brochmann nasjonalsosialismens sentraliserte statsapparat og dens tvangsløsninger»⁴⁸ og at «uansett er det ikke tvil om at Brochmann fundamentalt sett sluttet opp om nasjonalsosialismen og harmoniserte sine ideer til nasjonalsosialismen i 1940».⁴⁹

For Sørensen var Samfundspartiet først og fremst et økonomisk protestparti, og han påstår feilaktig at «et viktig utgangspunkt for Samfundspartiets ideologi var krisen i 30-årene»,⁵⁰ til tross for at Brochmann i virkeligheten hadde publisert sine ideer allerede på første halvdel av 20-tallet.⁵¹ Krisen på 30-tallet førte kanskje til økt oppslutning rundt det nystartede partiet, men ideologien var allerede offentliggjort lang tid i forveien. Sørensen skriver også at «Samfundspartiet insisterte på at dets program var «et norsk program, sprunget frem av norsk tenkning»», men sier ellers ikke mer om hva som kan ligge bak dette utsagnet. Ellers påpeker Sørensen at «Samfundspartiet var en egenartet politisk og ideologisk bevegelse med sterke religiøse innslag» som fulgte «en selvlært filosof, politisk tenker og verdensfrelser» - Bertram Dybwad Brochmann. Brochmanns lære var

---

42 Se for eksempel <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-44-2003-2004-/15/2.html?id=331188>, hentet 19.04.2014

43 Ibid, jamfør Seip, Anne-Lise. (2005, 28. desember). Sterilisering og kastrering av tater, 1934-1977. Forskningsrådet. Hentet 24. januar 2014 fra http://www.forskningsradet.no/prognnett-vfo/Artikkel/Sterilisering_og_kastrering_av_tatere_19341977/1224698373434.

44 Se Sørensen (1991): 11 og 15

45 Sørensen (1991): 12

46 Ibid

47 Ibid

48 Sørensen (1991): 99

49 Sørensen (1991): 100

50 Ibid: 81

51 Se for eksempel hoveddelens andre kapittel

bygget på hans «egne tolkning av Det nye testamentet»,⁵² skriver Sørensen, men han gir ingen kildereferanser til dette utsagnet, hvilket vitner om at dette er hans egen tolkning. Da viser han i så fall at han ikke har de rette teologiske kunnskapene til å forstå Brochmanns bibelsyn, eller den terminologien Brochmann skriver i. Brochmanns tolkninger er nemlig først og fremst særegne når det kommer til Det gamle testamentet, og Brochmann var selv meget klar på at Det nye testamentet ikke kunne forstås om man ikke også hadde studert Det gamle testamentet, og han var meget derfor kritisk til dem som i hans samtid bare fokuserte på Det nye testamentet. Han ble til og med kritisert fordi han var for «jødisk» og «gammeltestamentlig» i sin kristendomsforståelse, og det er i Det gamle testamentet⁵³ at Brochmann finner sine teorier om økonomi, «mentalthygiene»⁵⁴ og «kollektive naturlover».⁵⁵ Men det er nok mye som tyder på at Sørensen ikke har forstått – eller ønsket å forstå⁵⁶ – sine kilder siden han begrenser sin omtale av Brochmanns kristendomssyn til å si at læren «ofte» kan virke «obskur» og «tidvis» fortone seg «luftig»,⁵⁷ på tross av at han samtidig sier at de religiøse innslagene var sterke. I tillegg hevder altså Sørensen at dersom Brochmann ikke var nazist på 30-tallet, så skjer det i alle fall et brudd med hans tidligere oppfattelse i 1940, som så fører til at «Brochmann fundamentalt sett sluttet opp om nasjonalsosialismen», hvilket Sørensen så bastant understreker at det uansett ikke finnes tvil om.⁵⁸ Jeg er imidlertid meget i tvil, hvilket jeg straks kommer nærmere tilbake til.

En annen som har studert nøyaktig de samme økonomiske områdene av brochmannismen som Sørensen synes har viss slektskap til høyreautoritære ideologier, er økonomen Robert Lalla ved Ås landbrukshøgskole. I et kort vitenskapelig paper påpeker han at «delvis er det» «ikke mulig» å si noe konkret om deler av brochmannismen uten å belyse helheten, hvilket innebærer samtidig å ta høyde for Brochmanns filosofiske og religiøse betraktninger,⁵⁹ og Lalla konkluderer med at noen burde ta for seg nettopp å se nærmere på kjernen i disse⁶⁰ - hvilket denne oppgaven kommer til å gjøre et forsøk på. Ellers hevder han at ethvert forsøk på å definere denne bevegelsens ideologi i

52 Sørensen (1991): 81

53 Brochmann mener nemlig at man må forstå den jødiske «tradisjon og overlevering» - kjenne til «jødenes fortid, deres mosebøker og deres tempeltjeneste» - for å kunne fatte Jesu lære. «Hadde Kristus bygd utenfor jødisk mytologi og teologi og ikke tatt sitt utgangspunkt i «Loven og profetene» så ville jo hele hans opptreden «hengt i luften» uten røtter i det historiske virkelige og givede». Brochmann (1950): 185

54 Når Jesus blir kritisert av de religiøse autoritetene fordi han og disiplene ikke har fulgt jødenes hygiene-forskrifter, gir Jesus et svar som Brochmann tolker til å bety at det er viktigere at menneskets ånd er ren, enn at legemet er rent. Å utøve «mentalthygiene» er således å øve selvransakelse og selvkritikk, opplyse seg selv i kunnskap, og søke Guddommelig inspirasjon og innsikt. Gjennom å hele tiden jobbe med sin egen mentale hygiene vil det enkelte individ kunne nærme seg Gud og dermed også finne sitt kall i «Guds rike på jorden». Se særlig i hoveddelen første, andre og tredje kapittel.

55 Brochmann leser for eksempel en slags karmalov ut av jødenes «krøniker» i Det gamle testamentet, der årsak- og virkning-forholdene mellom folkets synd, profetenes ord og Guds lover og straff står sentralt. Mer om dette i neste kapittel, og forøvrig også gjennom resten av oppgaven.

56 Om dette er bevisst, kan det i så fall være drevet av et ønske hos Sørensen om å påvise likheter mellom Quisling og Brochmann da førstnevnte mente at «lesningen av Det gamle testamentet skader likefrem ens kristendom» Quisling (2000): 5. Mer om forholdet disse to i mellom, og Sørensens øvrige sammenligninger i oppgavens siste kapittel.

57 Sørensen (1991):81

58 Ibid: 100. Mer om Sørensens fremstilling nedenfor.

59 Lalla (2004): 1 og 3

60 Ibid: 12

kjente kategoriske rammer, vil rammes av en viss form for begrepsforvirring,⁶¹ fordi Brochmanns tanker både inneholder en stor grad av originale ideer og løsninger, samtidig som at Brochmann kombinerer lånte aspekter fra allerede eksisterende ideologiske systemer på et vis som bærer preg av originalitet. Likevel må partiet sees på som et av flere krisepartier i samtiden.⁶² Lalla hevder ellers at de økonomiske ideene til Brochmann har enkelte likhetstrekk med italienske syndikalister⁶³ og tyske nasjonalsosialisme,⁶⁴ men at Brochmann mest sannsynlig har hatt den franske anarkisten Pierre-Joseph Proudhons ideer som inspirasjonskilde⁶⁵ – ideer jeg i denne oppgaven vil synliggjøre har vært sterk til stedet i den norske arbeiderbevegelsens historie, særlig hos Markus Thrane.⁶⁶

At Brochmann hører hjemme i en sosialistisk tradisjon syntes også å passe overens med hva Frank Rossavik skriver i sin bok om Sosialistisk venstrepartis historie - «SV. Fra Kings Bay til kongens bord» fra 2011. Her hevder nemlig Rossavik at da historiker og teolog Berge Furre dro rundt på bygdene i Nordland på 60-tallet og vervet medlemmer til Sosialistisk folkeparti (SF), kom de over meget opplyste og radikale bønder, som gjerne holdt seg med utenlandske og sosialistiske aviser. I de bygdene som brochmannismen hadde stått sterkt, fikk SF formidabel oppslutning etter at Furre hadde informert om at «SFs sosialisme og Brochmanns pengesystem i det vesentligste gikk ut på et». I bygda Velfjord hadde for eksempel den lokale sognepresten og brochmannianeren Anton Stoveland etablert SF-lag, hvilket sikret seg omtrent halvparten av stemmene i bygda. Den høye deltagelsen av brochmannianere, førte til at VG omtalte SF i Nordland som «nærmest et sivilarbeiderparti».⁶⁷ Brochmann fremmet nemlig absolutt pasifisme og ikke-vold.⁶⁸

Slik den eksisterende forskningsstatusen er finnes det enda ingen utenfor bevegelsen som grundig har tatt for seg helheten av Brochmanns ideologi. Noen har slengt ut karakteristikk uten nærmere begrunnelser – karakteristikk som ofte motsier hverandre. Andre har gått grundigere til verks, men avgrenset seg til å bare se på enkelte deler av ideologien, og har kommet til dertil avgrensede resultater. Jeg finner det forøvrig som svært sannsynlig at mange av dem som har sett på Brochmann og hans bevegelse, og konkludert med at disse var ikke-sosialistiske, kan ha kommet til denne konklusjonen ved å i særlig grad ha latt seg påvirke av arbeiderbevegelsens beskrivelser av Brochmann i hans samtid,⁶⁹ og av Brochmanns stadige angrep og utspill mot Arbeiderpartiet, uten å

---

61 Ibid: 1

62 Ibid: 11

63 Ibid: 7-8

64 Ibid: 9

65 Ibid: 8

66 Se hoveddelens andre kapittel. Thrane var meget begeistret for Proudhon

67 Se Rossavik (2011): 58. Som jeg til å vise, så var Brochmann pasifist og anti-militær, men ønsket å erstatte det vanlige forsvaret med en slags form for allment sivilforsvar - «et åndelig forsvar». Mer om dette senere, særlig i de to siste kapitlene

68 Det vil bli tydelig gjennom hele min oppgave, men kanskje mest i hoveddelens siste kapittel.

69 Flere av dem har gjort mye god og grundig forskning på arbeiderbevegelsens historie, og bør således ha kommet over beskrivelser av Brochmann fra det hold. Dette blir selvfølgelig bare spekulasjon fra min side, men for Sørensens del er hans bok et slags biprodukt av et forskningsprosjekt han var med på om velferdsstatens historie. I litteraturlisten har han ikke oppført noen av Brochmanns bøker før 1940 og heller ikke Samfundspartiets publikasjon «Samfundsliv». Derimot har han oppført flere aviser og tidsskrifter som har omtalt Brochmann fra politiske

ta høyde for at Brochmann kritikk i første rekke er rettet mot Arbeiderpartiet som statsbærende regjeringsparti. Når Brochmann faktisk kritiserer Arbeiderpartiet som representant for arbeiderbevegelsens, så kritiserer ham dem for å ha forlatt sine sosialistiske idealer og blitt nok et «borgerlig parti», eller for deres brudd med pasifismen.⁷⁰ Brochmann ble riktignok stemplet som borgerlig og reaksjonær av kommunistiske aviser og i arbeiderbevegelsens organer, men de borgerlige avisene på samme tid hevdet jo at han var både kommunist og anarkist - mens NS-avisa Fritt Folk hevdet han var kjøpt og betalt agent for «den internasjonale jødedommen».

.Jeg kommer i denne oppgaven til å argumentere for hvordan Brochmanns tanker og offentlige virke først og fremst må sees på som et kristent – men samtidig anti-religiøst⁷¹ - og anti-statlig vekkelsesprosjekt, og at han sto kommunistene og arbeiderpartiet nærmere enn de borgerlige partiene, men at Brochmanns pasifisme og maktsentraliseringsmotstand førte til at bevegelsen i en rekke saker også sto i opposisjon «militante» og sentraliseringsrettede sosialister. Til tross for at brochmannismen har en rekke kontaktpunkter med tanker som er vært fremmet av flere før-marxistiske, men like fullt samfunnsradikale og fellesskapstenkende bevegelser og individer fra 1800-tallets Norge, med sosialistisk og/eller liberalistisk tilsnitt - fra Hans Nielsen Hauge, via Søren Jaabæk og Marcus Thrane, til Arne Garborg og Hans Jæger - er det ingen akademikere som jeg vet om som har sett noe nærmere på den nasjonale idehistoriske konteksten brochmannismen oppsto i. Ei heller er det noen historikere som har sett noe særlig nærmere på den helhetlige bibelske fortolkningen som ligger bak Brochmanns resonnement, hvilket jeg i denne oppgaven kommer til å vise at var basert på en kombinasjon av Brochmanns personlige erfaringer, kristen og jødisk tradisjon og ny kunnskap fra samtidens historiekritiske bibelforskning,⁷² psykologi, andre samfunnsfags- og naturvitenskapsgrener, men hvis konklusjoner på flere områder likevel samsvarer med etablerte teorier innen såvel moderne bibelforskning som klassisk teologi.⁷³

Ellers vil jeg også tilbakevise en rekke av Øystein Sørensens påstander om brochmannismen generelt og mer spesifikk: Sørensens beskrivelse av Brochmanns lefling med nazismen. Brochmann var snarere var en av landets mest markante anti-nazister gjennom hele 30-tallet, og jeg mener han hadde en anti-nazistisk, dog klønete agenda bak de handlingene som han ble dømt for landssvik for etter krigen, hvilket også retten finner troverdig i følge domsavsigelsen. Jeg kan likevel gi Sørensen

---

motstanderes side, som Arbeiderbladet og NS-avisa Fritt Folk. Se Sørensen (1991): 222-228

70 Se særlig hoveddelens andre og fjerde kapittel. Se også illustrasjon II

71 Herunder ligger Brochmanns tro på at alle religioner kun er symbolske, rituelle systemer som menneskene har skapt for å forklare det fenomenet som Brochmann mener er Gud og hans lover og orden. Men jødedommen er den religionen som i størst grad er formet av Guds nærvær, og Jesus var den som Gud sendte til menneskene for å oppløse alle religiøse system og rammer for å erstatte disse med universal kjærlighet og fellesskap. Se mer om dette i mitt neste kapittel.

72 Fra slutten av 1800-tallet og utover 1900-tallet begynte det for eksempel å bli et stort fokus på å finne frem til «den historiske Jesus», mens bibelens troverdighet som historisk kilde til jødernes kultur og Jesu liv ble utfordret fra flere vitenskapelige hold. Se for eksempel McGrath (2011): 302-305

73 Herunder sosiologiske og psykologiske tilnærmelser til de mer overnaturlige historiene i Bibelen, som skapelsesberetningen eller Jesu undre, for å trekke ut symbolske betydninger som kan brukes relasjonelt i samtiden. Det må dessuten understrekes at andre av Brochmanns konklusjoner er ganske originale. Se mer i neste kapittel.

delvis rett i at Brochmann «harmoniserte sine ideer til nasjonalsosialismen» i 1940, i den forstand at Brochmann gjorde tilpassinger i måten han ordla seg på for å slippe unna tysk sensur, men når det kommer til hva han faktisk sa i denne talen, så er det egentlig ikke så mye som avviker fra de holdningene han fremmet før den tyske okkupasjonen.⁷⁴

Jeg kommer samtidig til å argumentere for at Sørensen tar feil når han hevder at Brochmann brøt med flere av sine tidligere idealer i 1940. Selv om Sørensen altså påstår at det ikke er tvil om den saken, vil jeg vise at det slettes ikke er noe brudd i Brochmanns lære i 1940, men derimot en kontinuitet. Dette gjelder særlig motstanden mot parlamentarismen, som Sørensen underlig nok tolker som synonymt med en «anti-demokratisk» holdning.⁷⁵ Dessuten vil jeg vise at Sørensen på et annet sted i boken kommer med meget grove beskyldninger som det slettes ikke finnes dekning for i de kildene som han henviser til. Sørensen hevder nemlig at Brochmann i 1940 ville posisjonere seg som en konkurrent til Quisling, og at han i et brev til Fedrelandslagetets leder Viktor Mogens fremmet tanken om å danne et riksparti av Fedrelandslaget og Samfundspartiet, og forby de øvrige partiene. Pussig nok sier kildene noe annet. Brochmann foreslår nemlig at Fedrelandslaget og Samfundspartiet skal oppløse sine partier og invitere de øvrige partiene med på samarbeid, og mens han ellers ikke nevner noen spesifikke navn, annet enn andre fra sitt eget parti, trekker han frem den fremtidige landbruksministeren Olav Oksvold – en populær og pragmatisk stortingsmann fra Arbeiderpartiet - som en bra mann for et slikt samarbeid. Dessuten gjør Brochmann det klart i dette brevet at han selv ikke vil ha noen rolle i et fremtidig riksråd – han er for kontroversiell og mangler tillit - derfor vil trekke seg tilbake⁷⁶

Dessuten bør det her nevnes at når Øyvind Strømmens bok «Den sorte tråden» kom i 2013, så gjorde Strømmen der grundig rede for høyre-radikale bevegelser i Norge etter 1920. I tillegg til å nevne grupperinger som Fedrelandslaget⁷⁷, Den Nationale Legion,⁷⁸ Norges Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti⁷⁹ og Nasjonal Samling,⁸⁰ påpeker Strømmen klare fascistiske trekk innen både Bondepartiet og Bondelaget,⁸¹ samt i Høyres ungdomsparti og Den Konservative Studenterforenings tidsskrift «Minerva»⁸². Derimot nevner han ikke Samfunnspartiet i en slik sammenheng, selv om han tydeligvis har kjennskap til bevegelsen. Senere i boken, og i en helt annen forbindelse, beskriver nemlig religionsviteren Strømmen Brochmann som

---

74 Se siste kapittel av oppgavens hoveddel

75 Brochmann er på ingen måte motstander av å legge makten i folkets forsamling, snarere tvert imot. Men han ønsker en radikal endring av hele systemet, der staten oppløses og erstattes av selvstyrte lokalsamfunn, slik at kongens, regjeringens og stortingets politikeres roller tilfaller folket selv. Se hoveddelens andre kapittel.

76 Se siste kapittel

77 Strømmen (2013): 68-72

78 Ibid: 73-74

79 Ibid:84-85

80 Mange av de nevnte organisasjoners medlemmer gikk riktignok inn i NS etter tyskernes okkupasjon, men det fantes også en nasjonalsosialistisk opposisjon mot NS, hvilket blant annet Terje Emberland har skrevet mye om.

81 Ibid: 41-43

82 Ibid: 77

«kristenkorporativist» og «en av de underligste skruene i norsk mellomkrigshistorie».⁸³

Problemstilling, kilder og metode

«Jeg er fuldt forbredt paa at dette skrift læses og kritiseres av folk som er saa tankeløse at de sier at jeg «roter alle ting sammen». «Vitenskap, religion, økonomi og politik er 4 forskjellige ting», sier de naive. - De naive tror på sin analytiske vitenskap, hvis mentalitet ligner en kommode i hvis forskjellige «skuffer» man har sortert ind og saaledes adskilt de enkelte specielle livsomraader. Men en av mine største «oppdagelser» er at livet er et (syntetisk) hele. Derfor står hele vitenskapen i stampe og alt kirkeliv, fordi man har tapt oversikten, helhetsfølelsen og totalitetsbevisstheten».

Bertram Dybwad Brochmann, 1932

Denne oppgavens problemstilling er altså enkelt og greit: *I hvilket analytisk «skuff» er det mest fornuftig å plassere «brochmannismen»?* Hvilken beskrivelse og hvilke begreper er det som passer best å bruke hvis man skal forklare denne «underlige skruen» Bertram Dybwad Brochmanns tanker uten å forenkle eller forvrengte hans syn – for at ikke «vitenskapen skal stå i stampe»?

For å kunne gi en tilfredsstillende besvarelse på problemstillingen, og samtidig følge opp de forhold jeg ovenfor har lovet å gjøre rede for, kommer jeg til å stille mine kilder følgende spørsmål:

1. Hva var kjernen i Brochmanns syn på verden? Hva bygget disse tankene på? 2. Hva er Brochmanns syn på staten, individet og forholdet dem imellom? 3. Hva er Brochmanns økonomiske syn? 4. Hva er Brochmann og Samfundspartiets forhold til andre politiske partier og andre ideologiske retninger i samtiden, herunder også totalitære retninger ute i Europa? 5. Hvordan ble Samfundspartiet og deres representanter oppfattet av utenforstående i samtiden? 6. Hva slags mennesker var det som støttet opp under Brochmann og Samfundspartiets ideologi?

Ettersom Samfundspartiets politiske program rett og slett var å realisere Bertram Dybwad Brochmanns teorier om hvordan samfunnet skulle innordnes, er det derfor en selvfølge at en slik oppgave som dette først og fremst bør gå tett innpå denne Brochmann og prøve å ta leseren med inn i hans univers. Han levde nemlig i en litt annen virkelighet enn de fleste, noe både hans venner og kritikere hevdet, og han selv ville være hjertens enig i. Denne oppgaven vil derfor i særlig grad være opptatt av å synliggjøre Brochmanns ideer innenfor de premissene de ble skapt i, og jeg vil av den grunn - i så stor grad det er mulig - forsøke å innta et innenfra-perspektiv, formet av den hermeneutiske forståelsen jeg har fått av materialet jeg har jobbet med.⁸⁴ Jeg kommer selvsagt også underveis til å bevege meg ut av Brochmanns univers og fortløpende analysere og vurdere det materialet jeg har lagt frem i den grad det er nødvendig for oppgavens problemstilling, men jeg vil i

83 Ibid: 216

84 Historiefaget kan vel så mye handle om å møte kildene med empati og forestillingsevne for å gjenskape «historien slik den var», fremfor bare å registrere, kritisere og arkivere sine data med kjølig og faglig distanse. Se for eksempel Tosh (2000/2009): 31. Jamfør hva den britiske historikeren Richard Cobb har sagt: «Jeg har alltid forsøkt å bedømme individene på deres egne premisser, og utfra hva de sier om seg selv, med sine egne ord». Tosh (2000/2009): 37

så stor grad det er mulig forsøke å synliggjøre denne ideologien fra Brochmanns ståsted, da helheten i dette partiets ideologiske syn kan være vanskelig å fatte ellers. Først og fremst har jeg studert Brochmanns bøker gjennom tju-, tretti- og førti-tallet og andre publikasjoner fra Samfundspartiets folk, samt dagsaviser og publikasjoner fra Stortinget og Statistisk sentralbyrå.

Mye av stoffet som kommer fra Samfundspartiets folk er ofte fragmentarisk og springende, og taler om mange emner på samme tid, med en mengde digresjoner og kreative paralleller. Ikke minst gjelder det Brochmanns bøker. I landssviksaken mot seg, sa forsvareren hans: «Det er forferdelig vanskelig å følge ham, og forferdelige lett å missforstå ham. Av og til når man leser hva han skriver (...) har man nesten inntrykk av at man er om bord på en snekke som bauter seg frem i urent vann og kjører inn mellom holmer og odder, - frem og tilbake – og det er nesten uråd å skjønne hvilken led den egentlig følger». Så sammenligner han mot det å lese doktor Johan Scharffenberg, som blir beskrevet som å være «ombord på en cargo-liner. Også han så holmer og odder- men der var lenden helt klar og fartøyet gikk urokkelig frem mot det mål som er satt».⁸⁵ Brochmann synes selv å være klar over dette, og det var derfor en av hans nærmeste medarbeidere, Gjert E. Bonde, som hadde i oppgave å prøve å systematisere Brochmanns tanker som et slags politisk program idet Samfundspartiet blir stiftet i 1933. Men også i Bondes fremstillinger kan det være vanskelig å få et systematisk overblikk over helheten av det brochmannianske synet, så jeg har derfor forholdt meg mest til Brochmanns samlede forfatterskap som kilde til informasjon om dette samfunnssynet – et samfunnssyn som slettes ikke er så ubegripelig, om man tålmodig lar seg føre helt fra A til B uten å hoppe - eller falle - av på ferden.

Brochmanns bøker er først og fremst sentrert rundt Brochmanns forståelse av menneskets mentalitet. Bøkene hans har derfor en tendens til å ta opp sentrale økonomiske, teologisk, politiske og vitenskaplige spørsmål i bruddstykker etterhvert som det passer inn i den overliggende tematikken, og mange ganger vanskelig å fatte hva han egentlig mener om sakenes virkelige kjerne uten å lese et bredt utvalg av hans bøker. Flere av bøkene er dessuten ment for å leses i en bestemt rekkefølge.⁸⁶ Derfor har det vært en utfordring å få organisert materialet på et slikt vis at man får «klar led» på vei til målet i en oppgave som dette, hvilket jeg håper jeg likevel har klart.

Et positivt trekk ved Brochmann og hans forfatterskap er at han var meget opptatt av den frie og åpne debatt, og i flere av sine bøker har han trykket avskrift av foredrag, av anmeldelser, kritikker og negativ kommentarer, samt brevkorrespondanser av all mulig slag. Mer utfordrende er det at Brochmann forventer en viss forhåndskunnskap kunnskap hos leseren. Selv om han tidvis er flink til å gi referanser til bibelsteder, er det for eksempel mange resonnement som krever en viss bibelsk - gjerne gammeltestamentlig - innsikt for å få tak i poenget. I brochmannianernes publikasjoner kommer man dessuten stadig over referanser til tidligere postulerte brochmannianske

---

85 Rettsaken mot Brochmann (1949): 26

86 Se Brochmann (1957): 1

raisonnement som til dels forventes å være kjent av leseren, og de bruker også en rekke mer eller mindre velkjente teologiske og bibelske uttrykk på en helt annen måte enn hva den gjennomsnittlige leser bør forventes å forstå. Øystein Sørensen kaller dette for «en egen og nokså intern terminologi».⁸⁷ For å kunne si noe fornuftig om kjernen i Brochmanns samfunns- og menneskesyn på en måte som ikke blir like forvirrende og selvmotsigende som den historiografien jeg har oppsummert ovenfor, er det derfor nødvendig å trenge gjennom og forstå den terminologien som brochmannianerne bruker, og deretter vurdere deres ideer i en helhetlig form – hvilket først og fremst betyr å ta for seg helheten av Brochmanns forfatterskap og og hans offentlige agens.

Min tilnærming til stoffet vil således være den hermeneutiske metode. I følge Knut Kjeldstadli handler hermeneutikk om å «trenge inn i hensikten, målet og motivet hos de handlende og tolke de meningene som ligger bak ytringer og tegn, bak institusjoner og ritualer»⁸⁸ For denne oppgavens del betyr det at jeg må avdekke hvilke meninger Brochmann ga uttrykk for, gjennom å trenge inn i hensikten, målet og motivet for hans tanker og agens.

Oppgavens kapittelinndeling

««Menneskets historie er de menneskelige overbevisningers historie», siger Aug. Comte. Vor mentalitet er vor sjebe, siger jeg»

Bertram Dybwad Brochmann, 1932⁸⁹

Får å forstå Brochmanns samfunnssyn, må man altså prøve å forstå hvordan denne personen tenkte – i den grad noe slikt er mulig. Denne oppgaven kommer derfor til å presentere partiets ideolog og grunnlegger i lys av fem ulike perspektiver jeg mener er nødvendige å se ham fra, skal man få et riktig og nyansert bilde av denne «underlige skruen», som Øyvind Strømmen har kalt ham. Det er riktignok ikke så lett å dele «brochmannianismen» opp i avgrensede deler, da en av grunnideene i den brochmannianske læren er at «alt henger sammen med alt». «Livet er en helhet», som Brochmann stadig sa⁹⁰. Den danske anarkisten Jean-Jaques Ipsen skrev for eksempel følgende om Brochmann, i en anmeldelse av en av hans bøker - «Om sjælen og sjæleforskningen» - i 1930:

«Han er i hele Norden den rikest utrustede av de saakaldte sociale forfattere, baade hva talent, mot og bagage abgaar; han faar al ting med, somme tider alt for meget; han tar originalt paa stoffet, ligner ingen andre, hvorfor han ogsaa vil faa omtrent alle mennesker imot seg. Han kjender desærre ikke begrænsningens kunst, han kan trætte leseren, men han kjeder ham aldri; han er belest, likefrem lærd, og **allikevel ikke til at citere, for hvor skal man begynde og hvor skal man ende?** Boken minder om et moderne varehus, hvor man kan forsyne sig med alt mellom himmel og jord, og ind i teksten finner man anbragt morsomme illustrasjoner».⁹¹

87 Sørensen (1991): 81

88 Kjeldstadli (1999): 122

89 Brochmann (1932): 46

90 Brochmann (1931): 94

91 Brochmann (1932): 312

Brochmann er altså en sammensatt personlighet som har en mening om det aller, aller meste her i livet. Ingenting er for lite eller for stort, enten det er tale om teologiske spørsmål som Guds natur og meningen med livet, eller samlivsspørsmål, seksualitet og nødvendigheten av god erotisk kunst⁹² eller det er snakk om økonomisk teori og politisk filosofi. Derfor kan det til tider være vanskelig å fatte hva som er det viktigste fundamentet i den «brochmannianske læren», og det er vanskelig å trekke ut korte, presise sitater som dekkende beskriver det som ellers kommer til uttrykk gjennom helheten av Brochmanns tanker. Var det økonomiske reformer som var det viktigste for hans parti? Motstand mot skatter og avgifter, eller motstand mot Arbeiderpartiet? Eller var det et ønske om å gjøre Norge om til republikk? Det vil fint la seg gjøre å argumentere overbevisende for alle disse ståstedene, men da vil jeg påstå at den dyptgående kjernen i Brochmanns lære blir grovt oversett.

I likhet med når man skreller en løk, må man fjerne flere ytre lag av den «brochmannianske» ideologien for å nå selve kjernen – en kerne jeg mener er en bibelbasert forkynnelse av Jesus som verdens frelser og jødernes Messias. Brochmann hadde nemlig i utgangspunktet ikke - slik jeg oppfatter det - noen partipolitiske motiver med sin offentlige virksomhet, hvilket han tok til med omtrent i siste halvdel av første verdenskrig. Derimot mener jeg at det meste tyder på at han utelukkende handlet etter ønsket om å fremme en «kristelig, social folkereising»⁹³ og vekkelsesbevegelse. I nærmere 20 år forfektet Brochmann sin visjon om hvordan et kristent samfunn skulle innordne seg, og han fremmet sitt budskap til alle de miljøer som kunne tenkes å ville høre, før den bevegelsen som hadde vokst rundt ham endelig etablerer et eget parti rundt hans lære i 1933. Derfor vil det første kapittelet i denne delen ta for seg å redegjøre den kristne verdensanskuelsen og grunnverdiene som ligger til grunn for så godt som samtlige av Brochmanns øvrige argument. Jeg kommer dessuten til å synliggjøre betydningen som ligger bak flere begrepene i Brochmanns terminologi – en terminologi som Øystein Sørensen altså påpeker var både egen og intern.

Det neste kapittelet i hoveddelen vil ta for seg Bertram Dybwad Brochmanns forhold til sosialistiske og radikale ideer og aktører i hans samtid og nære fortid, og de inspirasjonene jeg mener det er vanskelig å overse om man skal si noe fornuftig om hva slags ideologisk leir man bør plassere hans tanker innen. Selv om Strømmen kaller Brochmann for «en underlig skrue», bruker han også betegnelsen «kristen-korporativ» for å beskrive Brochmanns ideologi, hvilket på mange måter er en ypperlig og presis betegnelse, men som likevel sier lite konkret om de løsningene Brochmann fremmet. I korte trekk fremmer nemlig Brochmann en politisk modell som ivaretar klassiske liberale grunnprinsipper som var felles for såvel den moderne sosialismen som den moderne liberalismen – frihet, likhet og brorskap. For selv om den radikalismen Brochmann representerer - og de praktiske løsningene han fremmer - har klare røtter i hans teologiske oppfattelser, er han selvfølgelig heller ikke upåvirket av samtidige og tidligere tenkere, og selv

---

92 Se for eksempel Brochmann (1931)²: 102-104

93 Etter utsagn fra Samfundspartiets andre leder, presten Hans Bauge. Se Lalla (2004): 1

mente han at anarkismen⁹⁴ var den -ismen som sto nærmest hans syn i de viktigste saker. Han hadde dessuten mye kontakt med anarkistiske og syndikalistiske miljøer i Norge i tiden etter første verdenskrig. Derfor vil jeg i denne delen redegjøre for de tankene Brochmann ga uttrykk for i radikal liberal og sosialistisk retning, samtidig som jeg også vil prøve – i den grad det er mulig – å påvise den ideologisk arven Brochmann mente å forvalte. Jeg mener nemlig at Brochmann – i tillegg til å være inspirert av før-marxistiske liberale og sosialistiske ideer, særlig fra Frankrike og Russland – så på seg selv som representant for en radikal, samfunnskritisk og korporativ tradisjon som her i Norge hadde hatt flere representanter gjennom 1800-tallet og frem til Brochmanns tid som offentlig person.

Som radikal samfunnskritiker, økonomisk og teologisk reformator, og forkynnende Kristus-bekjenner var det således nærmest en selvfølge for Brochmann å gjøre sine meninger kjent i offentligheten. Gjennom 20-tallet får han etterhvert mange titalls tusen tilhengere. Både her i Norge og i utlandet, særlig i Danmark. Det er blitt brukt mange fargerike karakteristikk gjennom årene for å beskrive Brochmann, men den betegnelsen han selv foretrakk, var «sosiologisk forsker». Sosiologien var den fremste av alle vitenskaper, mente Brochmann, for den forsket på selve mennesket, og dro veksel på enhver annen vitenskap, være seg psykologi, historie, økonomi og naturvitenskap. Brochmann var en ivrig talsmann for at de som skulle styre staten og skrive dets lover måtte studere sosiologi – i tillegg til statsvitenskap, dybde-psykologi og økonomi. I det tredje kapittelet kommer jeg til å se nærmere på Brochmanns i møte med academia, og hans forsøk på å finne meningsfeller som kunne hjelpe ham med å få sine «objektive» og «vitenskaplige» funn etterprøvd av en bred forskningsfront, og deretter forsøkt iverksatt. Dette var nemlig et av de forslagene Brochmann og hans følgere stadig rettet til både myndigheter, forskningsinstitusjoner, politiske og religiøse organisasjoner, aviser og individer, såvel i Norge, som i utlandet, før de endelig etablerte et eget politisk parti som skulle fremme Brochmanns «ny-orientering» - den virkelige vekkelsen – og samtidig føre en praktisk politikk i tråd med den morallæren som Brochmann så i møte mellom Jesus og den jødiske religionskultusen i Jerusalem for 2000 år siden.

Mitt fjerde kapittel kommer til å handle om Samfundspartiets virke på Stortinget. Partiet hadde bare en eneste representant av totalt 150, og satt aldri i noen vippeposisjon, så deres mulighet til å påvirke politikken som ble ført var lå heller i deres interpellasjoner og debattinnlegg enn i deres voteringer. Ofte sto Samfundspartiet i opposisjon med 1 mot 149, som for eksempel da partiet var det eneste som stemte mot Steriliseringsloven av 1934. I denne bolken kommer jeg til å se nærmere på Samfundspartis agens i den lovgivende forsamlingen, og hvordan Brochmann og hans ideologi ble mottatt av resten av parlamentet. Her vil jeg særlig også påpeke Samfundspartiets stadige advarsler mot fascismen. Partiet advarte gjennom hele 30-tallet både mot fascistiske trekk i norsk

---

94 Brochmann mente at anarkismen, syndikalismen og nihilismen var de tre beste -ismene, i den forstand at de til en viss grad fremmet en desentralisert statsmakt med politisk selvstyre og bransjestyre. Se Brochmann (1931): 337

politikk, men også mot faren for et tysk angrep på Norge. Allerede i 1936 kom Brochmann med en skremmende presis spådom om at utenriksminister Halvdan Koht ikke ville rekke å komme tilbake til sin vanlige jobb som historie-professor før tyskerne sto i landet.

Det femte og siste kapittelet av denne oppgavens hoveddel kommer i korte trekk til å handle om Brochmanns forhold til nazismen, og de omstendighetene som medførte at Brochmann ble dømt til tre og et halvt år i fengsel for landssvik etter andre verdenskrig. Jeg vil også kort komme innpå endel av de utspillene brochmannianerne kom med mot landsvikoppgjøret etter den femårige tyske okkupasjonen, og påpeke en kontinuitet mellom Brochmanns agens før og etter den tyske invasjonen. Dessuten vil jeg i dette kapittelet ta for meg hvordan Øystein Sørensen ser ut til å lese Brochmann slik Fanden leser Bibelen.⁹⁵ Etter å ha presentert Brochmanns prosjekt «nyorienteringen» fra den indre, teologiske kjernen, og utover til partiets og Brochmanns praktiske virke, er landssvik-saken mot Brochmann et passende sted å avslutte oppgaven og gjøre seg noen oppsummerende betraktninger og refleksjoner, før jeg runder av med å besvare oppgavens problemstilling i det jeg håper er en klar og enkel konklusjon.

Fremstillingen er således tematisk oppdelt, men den har også en viss kronologisk form. Akkurat som i Brochmanns skrifter og taler vil det være mange ting som blir belyst og omtalt. Hensikten er å gi et bredt og sannferdig bilde av en av det forrige århundrets mest originale og underlige tenkere her i landet- en mann som er blitt grundig baksnakket og misforstått, og som til tross for sine merkelige religiøse resonnement kanskje likevel har noen gode poenger å komme med, også i dag. Bakerst finner man vedlagt «morsomme illustrasjoner» som refereres til underveis med romertall i fotnotene, tegnet av brochmannianeren Odd Einarson.⁹⁶ Tegningene har stått på trykk i Brochmanns blad «Samfundsliv» og/eller de brochmannianske bladene «Trollspeilet» og «§100», og er hentet fra boka «Karikaturtegneren Einarson - Varmefront» fra 1988.⁹⁷

---

95 Dette er ment med en vennlig tone, og jeg har stor sans for Sørensen som historiker. Men med sakens natur og oppgavens form tatt i betraktning, ble fristelsen for stor. Se forøvrig siste kapittel for Sørensens kildebruk.

96 Einarson er innkjøpt av Nasjonalgalleriet/Nasjonalmuseet. Se Reisegg, Øyvind. (2010, 18. april). Odd Einarson. I Store norske leksikon. Hentet 20. desember 2013 fra http://snl.no/Odd_Einarson.

97 For odens skyld; bokens forfatter, Beate Straume, er ikke i slekt med undertegnede på noe vis, på tross av at vi har felles etternavn.

Jesus Messias - Verdens mentale frelser

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som en sannhetssøkende Kristus-bekjenner på oppdrag fra «høyeste hold».

«Samfundspartiet vil en psykologisk-biologisk basert samfundsorden, hvilket ennu aldri tidligere har vært etablert, og som for størsteparten av de nulevende mennesker ennu dessverre er et ganske ukjent erkjennelsesområde. Det er denne samfundsform evangeliene omtaler.»

Fra Samfundspartiets valgprogram, 1936⁹⁸

I dette kapittelet kommer jeg til å se nærmere på det kristendomssynet som utgjør grunnlaget for Brochmanns *ontologi*⁹⁹ og *epistemologi*¹⁰⁰ og følgelig også det samfunnssynet han fremmer. Jeg mener nemlig det er her vi finner utgangspunktet for alle Brochmanns øvrige argumenter om hvordan mennesket bør leve og innordne seg, individuelt og kollektivt.¹⁰¹ Den som ikke er kjent med Brochmanns oppfattelse av verden og hans grunnleggende etiske verdier, kan fort la seg forlede til å tro at Brochmann hadde andre motiver enn hva han faktisk hadde. Fanden gjemmer seg jo som kjent i detaljene.

Enhver politisk ideologi og enhver religion er i vekslende grad sett med ideer om hvordan verden er og hvordan den burde være. Den som vil prøve å si noe fornuftig om politiske ideologier som hevder å være bygget på religiøse oppfattelser, bør også prøve å forstå det religiøse verdensbildet og den mentaliteten som ligger i bak det ideologiske synet som fremmes. Hvis ikke risikerer man å lage grove forenklinger og vrengebilder av den ideologien som studeres. For Brochmanns tilfelle har det vært en tendens til at man som regel bare kort og enkelt sier at han hadde et sterkt forhold til kristendommen, uten å nyansere eller forklare nærmere hva slags kristendomssyn han faktisk sto for. Noen har, som Øystein Sørensen, prøvd å redusere dette aspektet av Brochmanns lære som tåkete,¹⁰² mens Robert Lalla velger en mer transparent og redelig tilnærming når hans sier at han kun avgrenser seg til å si noe om de rent økonomiske delene.¹⁰³ Ellers er det jo tydelig at jo mer teologisk kunnskap den enkelte forskeren sitter inne med – som Øyvind Strømme og Berge Furre - jo mer nyansert blir også bildet av Brochmann.¹⁰⁴ Fortolkningen beveger seg samtidig stadig desto lenger bort fra det fascistoide eller anti-sosialistiske landskapet han ellers blir plassert i. Så nøkkelen til å forstå hva slags samfunnssyn denne mannen forsøkte å fremme får man ved å knekke Brochmanns «Bibel-kode», så og si. Man må prøve å forstå hva slags

98 Bonde (1936): 15

99 Læren om det værende. Hvordan er egentlig verden og alle dens fenomen?

100Erkjennelseslære. Hva er sikker kunnskap, og hvordan kan man erkjenne sikker kunnskap?

101 Brochmann (1931): 45-46

102 Jamfør innledningens historiografi

103 Lalla (2004): 1

104 Jamfør innledningens historiografi

oppfattelse Brochmann hadde av menneskets natur og meningen med livet, i tillegg til å forstå hva som ligger bak Brochmanns bruk av begreper som Gud, Jesus og den Hellige Ånd, og de relasjonelle forholdene mellom alle disse fenomenene. Før jeg i mine neste kapitler kommer til å se nærmere på Brochmanns politiske og ideologiske sympatier og han offentlige virke, skal jeg i dette kapitlet derfor forsøke å synliggjøre Brochmanns forhold til samtidens kristendom, hans syn på Bibelen og hans oppfattelse av livet og læren til snekkersønnen fra Nasaret – hele verdens mentale frelser, som Brochmann sa;¹⁰⁵ Jesus Kristus, jødernes Messias.

Brochmanns syn på statsautorisert religion og Bibelens «objektive sannheter»

«Det er noen ting der som er vanskelige å forstå, og de ukyndige og usikre fordreier dette; det samme gjør de også med de andre skriftene, og det blir til deres egen undergang.»

Peters andre brev. 3, 16

Bertram Dybwad Brochmann ble født på Solør i Hedmark, 1. januar 1881, som sønn av en kjent teolog og salmeforfatter, Jørgen Hegermann Brochmann.¹⁰⁶ Brochmanns far var en meget belest, frisinn og liberalt sogneprest, som var opptatt av at nåden ikke måtte bli en sovepute for de kristne, men at de måtte og kunne strebe etter å bli mer lik Kristus. Hans oppfattelser ble derfor rundt århundreskiftet gjenstand for angrep fra mer konservative kirkelige krefter i en offentlig lærestrid der Kristiansands-biskopen Heuch sto i spissen.¹⁰⁷ Dette skjedde da Brochmann var helt i slutten av tenåra, men helt siden han ble født, og opp til det tidspunktet da Samfundspartiet blir stiftet, opplevde den norske kirke en serie av store og mindre interne stridigheter mellom konservativ og liberal teologi, hvilket kulminerte i det som i dag er kjent som «Kirkestriden».¹⁰⁸ Brochmanns far var blitt utelatt fra et professorat i teologi på grunn av sine syn,¹⁰⁹ hvilket Brochmann nok syntes var urettferdig, men da regjeringen i 1906 utnevnte den liberale teologen Johannes Ording til professor i systematisk teologi ved Universitetet i Oslo, på tross av kirkens protester, tok han kirkens side.¹¹⁰ Kirkene måtte da ikke styres politisk?

Brochmann hadde en nærmest fanatisk tro på at Bibelen talte om universale sannheter som stammet fra Guds inspirasjon og ånd, og kan leses gjennom å studere jødernes forhold til Gud gjennom det gamle testamentet, i lys av Jesu virke i det nye testamentet, og motsatt.¹¹¹ Brochmann

105 Se for eksempel Brochmann (1931): 9

106 Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 30. april 2014 fra <http://nbl.snl.no>

107 Lorch-Falch (1971): 115

108 Se for eksempel Kirkestriden. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 30. april 2014 fra <http://snl.no/kirkestriden>.

109 Lorch-Falch (1971): 115

110 Han omtaler senere kirkeminister Otto Jensen, som var ansvarlig for utnevningen, med karakteristikken «Judas Jensen», fordi utnevningen av Ording som var et svik mot Kristus, og fordi Jensen i likhet med Judas - i følge tradisjonen – hadde rødt hår. Se for eksempel Brochmann (1932): 50-52

111 «Bibelen er med rette kaldt en «lygte for vor fot», ti ingen lykt i verden lyser like frem. Men i samme grad som man bevæger sig og tar lykten med sig, bevæger ogsaa bibelens lys sig, i relasjon med vore utviklingstrinn, saa bibelen altid lyser et nyt stykke vei fremover – foran os efterhaanden som vi bevæger os. - Hvilken bok i hele verden har

hevdet at uavhengig av om de bibelske skriftene var historisk dokumentasjon, eller bare oppdikt og sagn, og uavhengig av om Bibelen var skrevet av flere titals ulike mennesker gjennom flere hundre – kanskje tusen – år, så var det indre budskapet om universal kjærlighet åpenbarte sannheter som kom direkte fra Gud.¹¹² Jesus sa jo: «Min Far arbeider til denne dag; også jeg arbeider.» (Johs. 5, 17) Med hjelp av den Hellige Ånd kunne det enkelte individ få åpenbart de mange, mange skjulte budskapene som lå i Bibelen – skjulte dog synlige for «de som har øyne til å se». Med mindre kirken ville gå sin egen undergang i møte, måtte kirken revitalisere seg og finne tilbake til sine røtter. Kirken måtte gjerne kvitte seg med ritualer og hierarkier, men ikke med Bibelen. Kirken måtte praktisere samfunnsnyttig sosialarbeid, folkeopplysning og evangelisering, sjelesorg og konfliktløsning – samt utøve prinsippfast og kompromissløs system- og makt-kritikk.¹¹³

Med modernitetens fremskritt i Norge på siste del av 1800-tallet, hadde ikke kirken bare opplevd press og strid internt, men også utenfra. Flere «frisinnede» kritikere skapte offentlig debatter om såvel konservativ, tradisjonell teologi, som kirkens hensikt i sin helhet. Mange så på statskirken som en overlevning dansketiden, og presteskaper som en del av embedsmanns-klassen, en del av borgerskapet.¹¹⁴ I Brochmanns unge år var for eksempel profilerte personer som Arne Garborg, Hans Jæger og Bjørnstjerne Bjørnson markante kirke- og religionskritikere.¹¹⁵ I tillegg opplevde statskirken på denne tiden stadig økt konkurranse på det religiøse markedet etterhvert som nye kristne konfeksjoner og andre religiøse samfunn etableres i landet.¹¹⁶

I møtet mellom tradisjonelle bibelfortolkninger og nyere liberale, historiekritiske og rasjonelle tilnærmelser til det samme materialet, kan man på mange måter hevde at Brochmann forsøkte å lage en syntese av alle disse tilnærmelsene. Uten å forkaste noe av Bibelens innhold, gir Brochmann en rekke av de ellers så spekulative og overnaturlige delene av Bibelens budskap en ny åndelig, symbolsk mening, fra Skapelseberetningen til Jesu undre, gjennom en tilnærming han selv hevdet samsvarte med dybdepsykologiske og sosiologiske teorier,¹¹⁷ og som i mange tilfeller også samsvarer med nyere teologiske teorier som har funnet stor aksept innen bibelforskningen de siste 20-30 årene. I store norske leksikon står det for eksempel:

«Man kan kanskje si at den teologiske rasjonalisme forkaster ethvert påstandsinhold som ikke lar seg innordne i en eller annen natur- eller samfunnsvitenskapelig årsakssammenheng. Slike påstander kan imidlertid også omtolkes ved hjelp av religionsbegrepet slik at de blir bærere av en dypereliggende, åndelig sannhet som lar seg opprettholde for fornuftens inappellable domstol. Ikke minst dybdepsykologien har gjort det mulig å beholde noe av det mysteriøse ved kristendommen,

---

denne genetiske eiendommeligheten?» Brochmann (1931): 298

112 Se for eksempel Brochmann (1931): 46, 85, 295. Jamfør Brochmann (1950): Særlig 11-31, og 39-41, samt 89-90.

113 For oversikt over hva Brochmann mente kirkens oppgaver burde være, se Lorch-Falch (1971): 129-130

114 Se for eksempel Hagemann (1996/2005): 140-149

115 Ibid. Se mer om dette i neste kapittel.

116 Se for eksempel Bangstad, Sindre & Rasmussen, Tarald. (2014, 7. mars). Religion I Norge. I Store norske leksikon.

Hentet 30. april 2014 fra http://snl.no/religion_i_Norge.

117 Mer om dette senere i dette kapitlet.

samtidig som man kan gjøre alvor av kristendommens historiske karakter til en viss grad.»¹¹⁸

Med Brochmanns øyne får både de mest kjente historiene, men også en rekke mindre kjente og dels underkommuniserte og ellers ubetydelige historier fra både det gamle og det nye testamentet en ny og dypere mening, alltid med en klar relasjonell betydning for det samtidige samfunnet. Hva krever Gud av mennesket? Hvordan skal et kristent samfunn innordne seg? Dette var spørsmål som både det gamle testamentet og Jesu lære hadde gjort rede for, mente Brochmann, men som kirken hadde undergravd helt siden romerriket og kristendommen ble forent.¹¹⁹ At det moderne mennesket valgte å forkastet Bibelen som en profetisk bok, inspirert av Gud, var da slettes ikke Gud eller Jesu feil, mente han, men utelukkende kirkens.¹²⁰ Etter 1700 år med makt og monopol hadde Jesu lære blitt omgjort til en statisk, magi-basert religion med sterke hedenske trekk, som nå hadde mistet sitt eksistensgrunnlag,¹²¹ og derfor ble møtt med legitim kritikk for sin autoritære og totalitære fortid. Kirken måtte finne tilbake til sine røtter, mente Brochmann. Til den «sannheten» man ville oppdage gjennom å studere det indre, dype budskapet Brochmann hevdet fantes i mosebøkene, profetene og evangeliene om Jesus.¹²²

Det er nemlig gjennom Brochmanns syn på Kristus man finner nøkkelen til hans kristendomsoppfatning. Jesus var ikke noen religionsstifter, mente Brochmann.¹²³ Derimot var Jesus den som Gud hadde sendt til verden for å oppløse alle religiøse sekter og systemer, og samle all verdens folkeslag i et universalt brorskapsforhold, uavhengig av kjønn, klasse og nasjonalitet. Jesus hadde talt autoritetene midt imot i en rekke sosialetiske spørsmål, og var slettes ingen noen harmløs «snille-Jesus».¹²⁴ Han angrep hykleri og dobbeltmoral i samfunnet og han kritiserte de skriftlærdes måte å praktisere jødernes lov. Selv om han forfektet en strengere lov enn de skriftlærde, forfektet han først og fremst syndenes tilgivelse,¹²⁵ og påpekte at ethvert individ skal dømmes på den måten en selv dømmer andre, hvorpå man også skal oppleve tilgivelse for sine synder på samme måte som man selv evner å tilgi sine syndere. Ellers talte han til de fattige, de utstøtte og de umyndige i samfunnet, og lovet dem håp og frelse. Når det gjelder de mer uforklarlige tingene i Jesu virke, så mener Brochmann at disse hendelsene også snakker til oss i dagens samfunn. Når Jesus vekket døde

---

118 Flottorp, Haakon. (2009, 14. februar). Rasjonalisme: teologi. I Store norske leksikon. Hentet 22. mars 2014 fra <http://snl.no/rasjonalisme%2Fteologi>.

119 Bibelen handler ikke om religion, men er «livets bok» Brochmann (1931): 46. jamfør for eksempel ibid: 162, Brochmann (1931)²: 231

120 Se Brochmann (1931): 121-122

121 Se foreksempel Brochmann (1931): 294 - 298 Brochmann (1950): 282

122 Eller som forfatteren, anarkisten og religionskritikeren Jens Bjørneboe senere sa: «Trekker man sløret av kristendommen, vil man gjenkjenne sin ungdoms elskede, sin eneste kjærlighet». Se Bjørneboe, Jens «*Jens Bjørneboe om makt og religion*». Lastet ned 30.04.14 fra http://www.youtube.com/watch?v=_jGxeEp7L8Q

123 Han skriver for eksempel «Kristus er nemlig i mine øyne hverken «irregulær» eller «mystiker» og ikke egentlig heller en religionsstifter eller morallærer, men den eneste rasjonelle menneskekjenner og sosiolog som har levet». Se Brochmann (1930): 267

124 Sitat fra Even Lorch-Falch. Se Lorch-Falch, Even «*Foredrag om Bertram Dybwad Brochmann*», "Det svinger i fryseboksen. Nyskapende jazz, samtidspoesi & någgå attåt", 30. april 2011 i Kultursalongen. Lastet ned 16.01.14 fra <http://www.youtube.com/watch?v=UzouY7NeyQE>

125 Brochmann (1931): 32

mennesker til live i sitt virkelige liv, symboliserer det samtidig hvordan han kan vekke samtidens åndelige døde mennesker til et sunt og levende åndelig liv. At Jesus fikk blinde til å se symboliserer hvordan Jesus fortsatt får mennesket til å åpne sine øyne for Guds objektive virkelighet og så videre.¹²⁶ Men selv om Jesus – på blasfemisk vis slik prestene så det - tilga de individuelle synderne deres syndefulle handlinger, var han nådeløs mot den institusjonaliserte synden; tempelmynt-handelen, kongehuset, presteskaper og samtidens fremste politiske parti – fariseerne. Summen av dette gjorde at særlig presteskaper og fariseerne følte at deres posisjon var truet. De allierte seg så med de øvrige statsmaktene, sverget troskap til den romerske keiseren og fikk til slutt et konsensusbasert gjennomslag for sitt ønske om å dømme Jesu til døden. Da hadde prestene på forhånd legitimert sine handlinger med argumentet om at det er bedre «at ett menneske dør for folket enn at hele folket går til grunne». (Joh 11, 50).

Nettopp denne viljen om å ofre hensynet til individet for å bevare samfunnets institusjoner og som helhet, var en av de største syndene mot Gud, slik Brochmann så det. Man måtte aldri la individet forsakes til fordel for noe annet, og her sammenfaller Brochmanns pliktetiske syn med Kants kategoriske imperativ. Brochmann refererer ofte til Kant i sine skrifter, om enn noe overfladisk.¹²⁷ I primitive samfunn som ikke visste bedre, sier Brochmann, lot presteskaper og lederne enkeltindivider bli ofret til gudene for å blidgjøre disse og for å bevare den bestående orden. I den moderne staten derimot, lar man individet få gå til grunne, så lenge statens overliggende interesser ble ivaretatt. I prinsippet, hevder Brochmann, er dette to sider av samme sak.¹²⁸ Mennesket har en tilbøyelighet til å sette hensynet sine falske guder fremfor enkeltindividet, på grunn av ideen om at det vil sikre samfunnets sikkerhet og videre eksistens. Om avguden var «Odin», «Kongen» eller «Staten» var således likegyldig, for var ikke både kongedømmer og stater bare ideer som folket hadde blitt enige om å akseptere som sanne? I Guds skaperverk fantes det ingen landegrenser, mente Brochmann, og enhver form for nasjonalistisk tenkning og alle former for statlige interesser, var ene og alene resultatet av Djevelens virke på jord.¹²⁹

Augustinsk ontologi og epistemologi

«Både Guds rike og helvedets rike henter kraften fra samme kilde. Husk endelig at det er den samme selvvirkosomme, vitale kraft, som driver helvetes dampmaskiner, som driver Guds rikets skapende vekst og utvikling. Det er den samme vitalitet i lystmorderen som i den skjønneste elsker; det er bare ånden som er forskjellig.»

Bertram Dybwad Brochmann, 1934¹³⁰

---

126 Brochmann (1931): 80, jamfør Brochmann (1931)²: 12. Se ellers Brochmann (1950): 212-216

127 For referanse til det kategoriske imperativ hos Brochmann, se for eksempel Brochmann (1932): 129

128 Brochmann (1931)²:109-110, 228

129 Se illustrasjon V

130 Brochmann (1934): 127. Jamfør Tollefsen/Syse/ Nicolaisen (2008):197-199

Her vil jeg før jeg går videre bare kort dvele litt ved noen ontologiske og epistemologiske sider ved det teologiske synet til kirkefaderen st. Augustin av Hippo (354-430). Brochmann refererer så vidt jeg vet aldri til Augustin, men jeg synes likevel det er ytterst nødvendig å belyse grunnleggende aspekt ved Augustins tanker som også er gjennomgående til stede i Brochmanns kristendoms- og samfunnssyn.¹³¹ Brochmanns mentalitet og den oppfattelsen han har av verden rundt seg – om hvordan virkeligheten fortøner seg – sammenfaller nemlig i meget høy grad de tankene Augustin fremmet, både når det gjelder synet på Gud og forholdet mellom Guds lover, mennesket og staten, synet på Bibelen som sannhetsvitne og menneskets evne til å oppnå sann kunnskap. Augustin er en av de viktigste teologene og tenkerne i kristendommens historie, og hans tanker har også hatt betydning for utviklingen av middelalderens statssystemer i Europa. Da disse kontaktpunktene berører så sentrale områder av den menneskelige forståelse, mener jeg at det er ytterst nødvendig å grunnleggende premisser for alle tanker og argumenter som Brochmann gjør seg, er disse følgelig også sentrale for å forstå det samfunnssynet Brochmann fremmer.

A) Det finnes to former for virkelighet.¹³² Det ene kaller Augustin Guds rike på jorden, hvilket bare noen få individer tar fullt del i, men som blir manifestert for dem som er Gud lojale tjenere på jorden. Dette er den sanne virkeligheten, som eksisterer til enhver tid, men som bare noen få kan erkjenne og sanse. Den andre virkeligheten er Babylons rike – den verden de aller fleste mennesker opplever som eneste virkelighet, men som egentlig er under Djevelens kontroll, og er full av illusjoner. Disse to rikene står i konflikt mot hverandre, men Guds rike vil seire til slutt. Guds rike på jord vil nemlig kunne realiseres idet Jesus vender tilbake til jorden, og alle mennesker lever i pakt med Logos¹³³ – Guds Hellige ånd og gudommelige orden, personifisert gjennom Jesus fra Nasaret som Kristus, jødernes Messias. I følge Augustin finnes det i Guds rike en skjult, men hellig, orden og struktur som vil gjøre ethvert menneskeskapt system overflødig, men så lenge de fleste mennesker fortsatt lever i Satans virkelighet bør de organisatoriske strukturene innrettes på slik måte at de i størst mulig grad fremmer det enkelte individs mulighet til å leve et godt kristen liv, der fokuset bør ligge på å skape et fredelig og harmonisk familieliv og lokalsamfunn. I Augustins tilfelle – som romersk borger rundt år 400 – ble resultatet at han argumenterte for en sterk statsmakt som kunne holde unna mot krigerske hedninger – særlig gotiske stammer - og ellers sørge for at det enkelte individ ikke behøvde å gjøre seg syndefull ved å delta i å administrere Babylon. Kirken som institusjon måtte aldri bli politisk. Den skal bare arbeide for å realisere Guds rike på jord, og statens enkelte individer skal innrette seg etter kirken, og ikke søke politisk innflytelse. Bare dersom staten laget lover som står i opposisjon mot Guds vilje, skulle de kristne blande seg i den politikken som

---

131 Se for eksempel Lorch Falch (1971): 17

132 Malnes/Midgaard (2009): 67 og McGrath (2011): 447-448

133 Brochmann (1931): 120. Brochmann (1931)²: 329. Jamfør for eksempel Seim, Turid Karlsen. (2009, 14. februar). Logos: i kristen tradisjon. I Store norske leksikon. Hentet 22. mars 2014 fra [%2Fi_kristen_tradisjon](http://snl.no/logos) og Logos. (2011, 19. november). I Store norske leksikon. Hentet 22. mars 2014 fra <http://snl.no/logos>.

ble ført, og tale staten imot. Augustin var forøvrig også konsekvent motstander av dødsstraff.¹³⁴

B) Bibelen er en ufeilbarlig autoritet. Augustin hevdet at teologien måtte tilpasse seg ny vitenskap og kunnskap på en dynamisk måte, men uten å forkaste noe av Bibelens helhet.¹³⁵

C) Gjennom å sette alle sine tanker og oppfattelser under tvil, mente Augustin at man til slutt ville kunne sitte igjen med noe man ikke kan tvile på, hvilket vil være det nærmeste et menneske kan komme til å erkjenne en objektiv sannhet – i likhet med hva Decartes senere hevdet.¹³⁶

Dette er grunnleggende «erkjennelser» som må være på plass når man skal møte kilder fra Brochmanns penn, hvilket han selv forsøker å understreke gang på gang i alle sine verker. Verden er forvirret av alle de illusjonene som Djevelen¹³⁷ har sørget for at menneskene har underlagt seg. Gjennom å sette alt rundt oss under kritisk, objektiv granskning vil man kunne oppdage at en rekke forhold som man tidligere forholdt seg til som selvsagte sannheter, faktisk bare er menneskeskaptede ideer som en eller annen gang oppsto i kraft av ideenes funksjonalitet, og deretter har fått status som noe absolutt. Først da kan man forstå Guds vilje og plan, slik det står beskrevet i Bibelen for den som har øyne som kan se og ører som kan høre. Først da, idet man har kastet av seg sitt gamle «irrasjonelle og ukontrollerte fantasi- og følelsesliv»,¹³⁸ blir man født på nytt og «døpt i Ild og Ånd» og får se at «den levende Kristus»¹³⁹ kommer til syne gjennom forvirringens tåkete slør. Skaper man fred med seg selv kan man så skape fred med sin familie og sine naboer. Deretter blir det kanskje fred i nabolaget og de nærliggende nabolag. Det var surdeigen som Jesus snakket om, mente Brochmann. Skapte man fred i et land, så to, så tre, så kunne man til slutt få fred i hele verden. Dette var ingen utopi. Utopien lå hos nemlig i følge Brochmann hos dem som trodde man kunne begynne med å skape fred i hele verden ovenfra og ned, som Nansen og Nasjonenes Forbund – folkeforbundet. De bygget «babelske tårn».¹⁴⁰

Kunsten å lese bibelen med Bertram Dybwad Brochmanns øyne

«Luther oversatte som bekjent Bibelen fra latin til tysk. (...) En demokratisk idé. Men Bibelens språk er et artistisk bildespråk og symbolspråk som ikke alle greier å lese. Derfor har jeg tillatt meg – «etter oppdrag fra høyeste hold» - å oversette endel av Bibelens bildespråk så mannen på gata kan begynne å lese Guds ord uten mellommann. Dette er også en demokratisk idé som vil forarge mange

134 Se for eksempel Flottorp, Haakon & Halvorsen, Per Bjørn. (2013, 4. april). Augustin Av Hippo. I Store norske leksikon. Hentet 22. mars 2014 fra http://snl.no/Augustin_av_Hippo.

135 McGrath (2011): 149

136 Jamfør hva Oddmund Hjelde skriver i Augustin (2008): innledende essay, side XII

137 «Om man i denne forbindelse vil tale om noget aandelig «væsen» eller «væsener» saa kan i vi for vår del bare tenke os det kvalitative væsen men ikke det kvantitative væren, da Gud hverken er stor eller liten, ting eller let, men levende kraft. «Djævelen» er heller ikke kvantitativ idet djævelen som «væsen» inskrenker sig til at være løgnens (desorienteringen) væsen, mens Gud er sandhetens og virkelighetens væsen. Hvilken av disse makter som behersker de dynamiske kræfter beror på kvaliteten på menneskets fantasi». Brochmann (1931): 256-257

138 Se for eksempel Brochmann (1931): 38-39

139 Se illustrasjon VI

140 Brochmann (1930):153-154. Brochmann (1931): 77-78, 358. Brochmann (1931)²: 384-386. Jeg kommer forøvrig tilbake til Brochmanns syn på nasjonalisme og internasjonisme senere i oppgaven.

«autoriteter», særlig de uekte.»

Bertram Dybwad Brochmann, 1949¹⁴¹

Slik Brochmann tolker Bibelen, forteller den at mennesket ved jordens skapelse levde i pakt med skaperverket – i pakt med Guds orden og den overflod som mennesket var gitt. Gud så på skaperverket, og han så det var godt, står det i begynnelsen av 1. Mosebok. Men mennesket brøt Guds eneste forbud, sier 1. Mosebok videre; Ikke spis av kunnskapens tre! Derfor ble mennesket kastet ut av hagen. Dette betyr for Brochmann at mennesket på et eller annet tidspunkt i evolusjonen sluttet opp med bare «å være» – slik som dyrene – altså utelukkende å handle og agere intuitivt med skaperverket.¹⁴² Istedet utviklet mennesket fantasi og kreativitet nok til å begynne å forklare, og reflektere over, verden rundt oss – og oppdager kaos.

Dette er nemlig på det tidspunktet der «arvesynden» kommer inn i bildet. Men den såkalte arvesynden er ikke for Brochmann noe som er iboende i menneskets materie. Arvesynden representerer i så fall de tanker og ideer som mennesket overfører fra generasjon til generasjon, men som egentlig står i strid med Guds naturlige, objektive virkelighet. Også dette resonnementet finner vi spor av hos Augustin, selv om den sistnevnte aldri helt klarte å frigjøre seg fra tanken om at også seksualakten spilte en rolle i overføringen av arvesynd fra foreldre til barn – mennesket var jo født i synd, i følge Bibelen. Arvesynden er en slags sykdom, sier Augustin, som menneskene ikke klarer å diagnostisere.¹⁴³ Men var det ikke nettopp dette Brochmann mente Jesus ga oss nøklene til?¹⁴⁴ Det er nemlig ganske klart at Brochmann – som i sitt øvrige syn på mennesket tillegger så godt som all form for adferd miljømessige årsaker fremfor arv og genetikk – tillegger hele arvesyndkonseptet psykologiske forutsetninger som bare Jesus Kristus - «verdens mentale frelser» - kan frigjøre mennesket fra. Det er kun mentalt at mennesket er bundet til synden, og det greske ordet for synd betyr «feiltak».¹⁴⁵ Det derfor er mulig å frigjøre seg fra sin synd gjennom å søke mot det guddommelige som bor i en selv,¹⁴⁶ med hjelp av Jesus Kristus som mentor og lærer, og lære av erfaring i lys av hans visdom. Hvorfor skulle ellers Jesus ha sagt: «Gå bort, og synd ikke mer», hvis det ikke ville vært mulig?¹⁴⁷

For å forstå hvem Jesus var, og den rolle han har i Guds plan, mener Brochmann på ortodoks vis at man må studere Mosebøkene og profetbøkene.¹⁴⁸ Men endel av de konklusjonene han

---

141 Brochmann (1949): 11

142 Se Brochmann (1931):75-76. Brochmann (1931)²: 34-35. Brochmann (1934): 52-53. Jæmfør Brochmann (1950): 91

143 Arvesynden er ellers beskrevet av Augustin som en kraft som holder mennesket fanget, og en form for skam som nedarves gjennom generasjoner, hvilket også henger sammen med hva Brochmann vil frigjøre mennesket for. Se McGrath (2011): 352-353.

144 Kristus var langt forut for professor Freud og hans tilhengere hva objektiv sjæleforskning angaar». Brochmann (1932): 43

145 Se Brochmann (1931): 121-122, 135

146 Brochmann (1931)²: 213-214, 464

147 Ibid: 103

148 «Hvis man nøye studerer Samuels bok(...) og hvordan hele det gamle testamentet uavlatelig drøfter kongespørsmålet og samlingsformene, så begynner man kanskje til sist å forstå alle de statens proster og prester som vil ha det gamle testamentet helt sløytet i skolene.» Brochmann (1950): 98. Se også Brochmann (1931): 44-46.

kommer frem til har stor grad av originalitet over seg. Brochmann beskriver sin egen utvikling som kristent individ med at hans barndomstro fra og med tenårene gradvis utviklet seg til en helhetlig tro på Bibelens sannhet og en klar forestilling av «den levende Jesus»¹⁴⁹ i hans «indre øye»,¹⁵⁰ løsrivet fra «kirkens mystikk og dogmatikk». ¹⁵¹ Gjennom ivrige studier av kristen såvel som jødisk teologi og historie fikk Brochmann etterhvert bibelske oppfattelser som han mente at også hans egen erfaring i livet underbygget sannheten av. Brochmann hadde nemlig utdannet seg som gartner med spesialisering på kultivering av frø. Hans tolkninger av Bibelens mange lignelser og historier som inkluderer frø, trær, blomster, busker, sopp, mugg og andre ting fra planteverden er dertil preget av den detaljkunnskapen han hadde på det området. I tillegg er en rekke av Brochmanns teologiske resonnementer sterkt preget av økonomisk teoretisk tankegods. Også disse argumentene synes å være inspirert av Brochmanns personlige erfaringer, da han i en periode jobbet som bokfører for flere industribedrifter,¹⁵² og ellers hadde jobbet mye med budsjettering og regnskap som bestyrer og daglig leder ved ulike gartnerier og gartneri-utsalg i Bergen og på Sørlandet.¹⁵³

For kort å synliggjøre noen av de viktigste perspektivene i Brochmanns teologi som senere får grunnleggende betydning for Samfundspartiets politiske linje, vil jeg trekke frem noen av Brochmanns resonnementer rundt noen av Bibelens mest kjente historier. Jeg har allerede nevnt syndefallet som tidspunktet der Brochmann mener «menneskets ukontrollerte fantasi og følelsesliv» adskiller mennesket fra å kjenne Guds vilje og naturlige orden. For å fortsette i en kronologisk orden, vil jeg kort ta for meg Brochmanns oppfattelse av historien om Abraham som de monoteistiske religionenes stamfar.

Det som skilte Abraham fra sine samtidige, var at Abraham oppriktig søkte Gud, og var villig til å underkaste seg denne gudens vilje – uansett hvor grusomt det måtte synes at denne viljen var. Abraham var til og med villig til å ofre sin egen sønn til sin gud, idet Jahve bryter inn og ber ham ofre en bukk fremfor å ofre et menneske. På dette tidspunkt, sier Brochmann, skilte den abrahamittiske religionskultusen lag med de andre mesopotamske religionene ved at den opphørte med menneskeoffer. De andre semittiske religionene i området ofret nemlig både voksne og barn til sine guder,¹⁵⁴ som for eksempel Molok,¹⁵⁵ som Bibelen omtaler. I Brochmanns skrifter og i den brochmannianske terminologien kommer vi ofte over ordet «Molok», hvilket i fra Brochmanns

---

Dette er således det helt det motsatte av hvordan Øystein Sørensen fremstiller hans bibelsyn. Quisling ville derimot bare ha evangeliene.

149 Se illustrasjon VI

150 Brochmann (1950): 291

151 Brochmann (1931): 348

152 Nøyaktig hvilke bedrifter dette var, har jeg ikke klart å finne ut av, men han skal i en periode ha vært ansatt i Hydro etter hva jeg har blitt fortalt fra flere jeg har samtalt med, men jeg har ikke fått bekreftet det.

153 Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 3. mai 2014 fra http://nbl.snl.no/B_Dybwad_Brochmann.

154 Dette var forøvrig også et argument Brochmann brukte mot samtidens anti-semitter som samtidig hyllet romantiserte utgaver av norrøn hedning-tro. Se ellers Brochmann (1950): 26, 214,

155 Se for eksempel Molok. (2012, 7. mars). I Store norske leksikon. Hentet 24. mars 2014 fra <http://snl.no/Molok>.

ståsted representerer enhver «avgud» og menneskeskapt symbol som krever menneskeblod, enten det er staten, nasjonen, kirken, ideologien eller pengene som var senter for tilbedelsen.¹⁵⁶

«Det å tro på pengemakt, statsmakt, organisasjonsmakt og alle denne slags begreper er en falsk maktlære. All molkokdyrkelse i religionshistorien og kulturhistorien har hatt det trekk felles at man har tilbedt symboler og begreper utenfor seg selv og tillagt disse en makt som ikke eksisterer. Det var ikke ondskap når de gamle nordmenn ofret sine gjeveste piker og gutter til Asaguder, det var realitet, for de trodde det var noe som het Asaguder. De ville ikke være onde, men de handlet i mørke. Våre fedre var molokdyrkere og ofret sine barn, sin velstand og sin frihet for sin molok»¹⁵⁷

At Abraham og den jødiske kultusen så fortsatte med animalske ofringer betydde derimot ikke at Gud krevde dyreblood for sin egen del, i følge Brochmann. Derimot hevder han at det gamle testamentets mennesker - i sin primitive villfarelse – ikke kunne leve uten symbolske, rituelle handlinger, og Brochmann påpeker at den voldelige naturen ved mennesket alltid har vært fascinert av blod. Og sex. Skapelsen og døden. Det moderne mennesket var på mange måter fortsatt like umoden. Det var derfor Jesus innstiftet nattverden, der blodet fortsatt er senter for den rituelle handling, men kun symbolsk representert ved vin som Jesu blod¹⁵⁸

De neste bibelversene jeg vil belyse, kommer fra fortellingen om når Moses mottar Guds lover og jødene i hans fravær bygger seg en avgud – en gullkalv – som de danser rundt på ekstatisk vis. Egentlig var det bare de ti bud Gud ga folket, mens de øvrige jødiske lovene var tilpassinger fra Moses for at det jødiske samfunnet skulle fungere slik Gud ville. At Guds opprinnelige lov har blitt tilpasset jødernes samfunn av Moses, er også noe Jesus hevder når han påpeker at jødernes ekteskapslover egentlig bryter mot loven om ekteskapspakten i de 10 bud, men at Moses hadde tilpasset Guds lov på grunn av jødernes «harde hjerter» (Mark 10, 2-12). Derfor er Jesu rolle ikke å oppheve så mye som en tøddel i loven, men å oppfylle loven gjennom å vise lovens opprinnelige hensikt og mening fra Guds side. I bunn ligger de ti bud, og ellers må mennesket innrette seg etter den impuls som gis gjennom Gud hellige Ånd. For i motsetning til resten av jødernes religiøse forskrifter, var de ti bud noe som alle mennesker er født med en evne til å erkjenne,¹⁵⁹ før våre tanker lager juridiske unntak fra loven. Et av eksemplene Brochmann bruker for å forklare hvordan mennesket i Ånden kjenner Guds vilje, men likevel synder mot Ånden på grunn av arvesynd og harde hjerter, er hvordan han hevder at alle mennesker egentlig er internasjonalistisk innstilt i sine grunntanker. I utgangspunktet ønsker alle mennesker fred jorden og internasjonalisme. Men fordi man ser hvordan organisasjoner som Folkeforbundet ikke lykkes så vil ens empati bli til apati i møte med de voldsomme utfordringer og konflikter som finnes i verden, og man vil av realpolitiske årsaker overbevise seg selv om at man umulig kan gjøre noe fra eller til, og at man har mer enn nok

---

156 Se for eksempel Brochmann (1931): 109-110. Brochmann (1931)²: 228

157 Brochmann (1947): 105

158 Brochmann (1931): 102-103. Jamfør Brochmann (1950): 240

159 Brochmann (1931):350-351. Brochmann (1930)²: 98-99

med å kjempe for sine egeninteresser og lar Djevelen fortsette sitt spill uten motstand.¹⁶⁰ Men man skal heller ikke forsake seg selv og sin egenart. Elsk din neste som deg selv, heter det. Man må begynne med seg selv og foredle seg selv, før man har evnen til å foredle andre, og det gjelder også på kollektivt nivå. Om blinde leder blinde går begge i grøften.

Som de fleste kjenner til fra skolens bibelundervisning, så valgte jødene i Moses sitt 40 dagers fravær på fjellet hos Gud å smelte om sitt gull for å skape et gudebilde for folket – en gullkalv. For Brochmann er denne historien en advarsel til ethvert samfunn mot å forveksle realøkonomi og finansøkonomi, og sette penger, verdipapirer, gull og edelstener fremfor det realøkonomiske grunnlaget samfunnet er bygget rundt.¹⁶¹ Kalven representerer nemlig for Brochmann den buskapen som var det egentlige økonomiske grunnlaget for nomadefolk som jødene i ørkenen. Det menneskeskapte gudebildet av gull representerer de pengene som brukes til å kjøpe og selge varer og tjenester. Penger som utelukkende får sin finansielle verdi i kraft av å kunne omsettes i reelle verdier, som varer og tjenester. Men der det virkelige verdigrunnlaget (som i dette tilfellet er jødenes buskap) vil kunne vokse og yngle på naturlig vis etterhvert produksjonen økes (altså at buskapet formerer seg) så gir ikke gullet den samme avkastningen på naturlig vis, så gullkalven er derfor avhengig av menneskeskapte systemer og ideer for å kunne kopiere den avkastningen som den naturlige økonomien gir. Et av de eldste eksemplene på dette, sier Brochmann, er pengeutlån mot renter. Gjennom å kreve renter vil de utlånte pengene gå inn i det økonomiske systemet, før de til slutt kommer tilbake til kreditoren med avkastning, uten at det nødvendigvis har vært en realøkonomisk vekst bak den finansøkonomiske veksten. En lånebasert økonomi vil i følge Brochmann skape skape en konstant, kunstig finansøkonomisk vekst – en økonomisk boble - som før eller siden vil presse markedet til en kollaps i det gjeldsbyrden på debitoren blir større enn betalingsevnen. Når for eksempel staten låner penger for å finansiere sin drift, er pengene som lånes skapt av låneinstitusjonenes egenkapital, hvilket som oftest er folkets sparepenger. Når staten så må tilbakebetale renter, er det i virkeligheten folket som må betale, gjennom skatter og avgifter.¹⁶² Således tappes samfunnet, og kan ende med å kollapse i all sin overflod.

At historien om gullkalven skulle ha slike økonomiske implikasjoner er jo en meget kreativ tolkning fra Brochmanns side, men det er ikke noe han tar helt ut av løse luften. Brochmann hevder nemlig at Moses i tillegg ga jødene lover som var ment for å regulere den jødiske økonomien for å unngå nettopp slike bobler, og påpeker mosebøkens påbud om å holde *Jubilee* – en høytid der man hvert 50. år avskriver gjeld og regulerer eiendomsforhold.¹⁶³ Derfor er historien om jødenes dans

---

160 Se foreksempel Brochmann (1934): 145

161 Se god forklaring i Brochmann (1950): 49-51. Jamfør Brochmann (1931): 134, 155-156. Brochmann (1934): 61-63

162 Se for eksempel Brochmann (1931): 181 og 285-286

163 Se for eksempel Brochmann (1931): 121. Brochmann (1934): 171. Brochmann (1950): 151. For Brochmann blir dette tolket som om all gjeld på individnivå skal være rentefrie, og hvert 7. år er avdragsfritt. Hvert 50. år er det jubelår, og da slettes all gjeld. Jamfør Collins (2007): 226-227

rundt gullkalven langt mer enn bare en historie om et primitivt stammefolk som dyrker en annen guddom enn lederen deres ønsker. Historien forteller også om hvordan mennesker så lett på kollektivt nivå lar seg rive med av populistiske ledere, og ukritisk gir både aksept og legitimitet til ideer og systemer som stå i opposisjon mot Gud og hans objektive virkelighet. Det økonomiske systemet i Brochmanns samtid ble for ham i sin helhet selve manifestasjonen av jødernes gullkalv, og det faktum at menneskene verden over lot seg forføre til å tro at svingninger på børsen, inflasjon og prisfall og høyere eller lavere rente skulle ha noen faktisk betydning for det realøkonomiske grunnlaget samfunnet trengte for å overleve, var for ham et bevis på at dansen fortsatt pågikk.

Brochmann kom i ved flere anledninger til å omtale ansvarlige politikere som «yppersteprester» og «Aron» - etter Moses sin bror, som var valgt til å lede folket, men førte dem ut i villfarelse og avguderi i mangel på bedre viten – på grunn av den økonomiske politikken som ble ført – i en tid der konsumentenes kjøpekraft var svekket av finansøkonomiske årsaker som igjen resulterte i stopp i produksjonen på grunn av svekket etterspørsel og fylte lagre, hvilket Brochmann påpeker fører til en ytterligere svekkelse av kjøpekraften i form av lavere sysselsetting. De hele blir en ond spiral der et samfunn som egentlig lever i materiell overflod brått faller ut i fattigdom, kaos og nød på grunn av sine egne konstruerte systemer.¹⁶⁴ Pengene var jo i sin tid ment som et hjelpemiddel for å gjøre byttehandel enklere for stadig mer kompliserte samfunn. Deretter hadde det økonomiske systemet begynt å leve sitt eget liv, og uansett hva som skjedde, så folk ut til å ha gitt sin fulle kollektive tilslutning til pengenes makt, hvilket Brochmann omtalte som mammonisme eller plutokrati – etter den greske guden Pluto, som også hadde navnet Hades og var underverdenens og rikdommens gud.¹⁶⁵ Brochmann setter nemlig opp Pluto som en ekvivalent til den Mammon som omtales av Jesus, som igjen blir et av Djevelens mange navn. Man kan ikke tjene både Mammon og Gud, sier Jesus, og for Brochmann betyr dette som de fleste andre at en kristen aldri må sette økonomiske hensyn fremfor kravet om nestekjærlighet. I forlengelsen av dette, finner Brochmann det selvsagt at man heller ikke må la dette skje på kollektivt nivå, enten det er statlige eller private organisasjoner og sammenslutninger det er snakk om. Det blir således for Brochmann en kristen plikt å kjempe mot kapitalistisk utbytting på alle nivå, og å arbeide for å frigjøre folk fra fattigdom.¹⁶⁶

Den siste historien jeg vil ta opp her, er en av de viktigste historiene fra kristendommens tradisjon, nemlig korsfestelsen av Jesus Kristus, som altså Brochmann gjennomgående omtaler som «verdens mentale Frelser» eller bare «Frelseren».

I den første tiden etter at både Moses og Josva hadde gått bort, levde jødene i Kanaans land i følge det gamle testamentet uten noen form for samfunnsstruktur eller makthierarki og uten andre

---

164 Se illustrasjon VII

165 Se for eksempel http://snl.no/gresk_religion. Jamfør Brochmann (1947): 132, 134. Brochmann (1930): 35-36

166 Se foreksempel Brochmann (1930): 199 og (1931): 28-31

lover enn de som var gitt av Moses og Gud. I Dommernes bok står det flere ganger: «På den tiden var det ingen konge i Israel. Hver mann gjorde som han selv fant for godt»,¹⁶⁷ og dette ble for Brochmann et av idealene for hvordan mennesket burde leve.¹⁶⁸ Men hver gang jødene syndet mot Gud, påpeker Brochmann at Gud lot sin straff komme over Israels folk i form av krigerske nabostammer og -nasjoner. Dette er i følge Brochmann en slags karma-lov som han kaller *Nemesis*.¹⁶⁹ Man høster det man sår. Når mennesket – individuelt eller kollektivt – setter seg opp mot Guds vilje og er hovmodige – gjerne gjennom flere generasjoner – vil Guds rettferdige og straffende hevn komme. Idet jødene derimot angret på sine synder, sier Brochmann, lot Gud det stå frem såkalte dommere – menn som Samson og kvinner som Debora – som frigjorde folket, og folket fikk igjen fred så lenge de holdt Guds lov. Men etterhvert som jødene opplever den ene Nemesis etter den andre, etablerer jødene tettere alliansebånd. På tross av at Guds gjentatte advarsler mot å krone en konge, etablerer jødene likevel et kongerike under gjeteren Saul. Når jødene senere angrer, lar Gud en annen ung gjetergutt – David – stå frem som Sauls Nemesis, og under ham og hans sønn Salomo blir all politisk og religiøs autoritet sentralisert rundt palasset og tempelet i Jerusalem.

Men jo mer jødene sentraliserer og bygger opp statsmakten, jo større er Guds straff når nasjonen ikke følger Hans lover. Selv David og Salomo – Bibelens viseste konger – var fulle av menneskelige svakheter, til tross for deres opphøyede posisjon, og noen generasjoner senere var landet splittet og opplever den ene Nemesis etter den andre, etterhvert som Babylon, Persia og makedonske riker invaderer, og endelig Romerriket. Tempelet Salomo bygget ble så gjenreist etter å ha ligget i ruiner, og under styret til kong Herodes – en ikke-jødisk hersker som styrte Israel på romersk nåde – ble tempelet restaurert, hvilket var et arbeide som fortsatt pågikk ved Jesus fødsel. Dette er bakteppet man må ha i bakhodet, dersom man skal forstå rollen Brochmann mener Jesus har i Guds plan. Jødene hadde nok en gang fått en konge og tempelet ble gjenreist. Men alt var bare symbolsk lek på romersk nåde, og Gud hadde helt andre planer for Israel.

Juleevangeliet begynner med å påpeke at Augustus er hele verdens hersker, som fra den sentraliserte statsmakten i Roma gir ordre om å la alle mennesker skrives i manntall. Som kontrast til dette, sier så er Jesus født av en ugift mor i en stall. Mens kongen av den menneskelige fantasiens verden – keiseren i Roma, som Brochmann identifiserer med det Babylon som omtales i Johannes Åpenbaring – er på sin høyde under den romerske freden *Pax Romana*, fødes så han som er kongen i Guds rike i de enkleste kår. Idet «hele verden» er sentralisert under én verdenskonge, kommer han som i følge Brochmann skal befri alle verdens mennesker fra sine mentale villfarelser og oppheve

---

167 Som i Dommerne 17, 7 og 21, 25.

168 Mer om Brochmanns kollektive selvstyre i neste kapittel.

169 Se for eksempel Brochmann (1931)²: 276, 286. I følge Store norske leksikon var Nemesis en gresk gudinne som «var uttrykk for den rettferdige verdensorden som styrter det menneske som stiger for høyt, og som straffer overmot». Se Nemesis. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 4. mai 2014 fra <http://snl.no/Nemesis>. Denne «naturloven» er også nevnt som «rettferdighetens gudinne» i apostlenes gjerninger 28, 4.

alle statlige, sosiale og religiøse maktstrukturer. Det finnes nemlig to typer kollektiver,¹⁷⁰ sier Brochmann, den tvungne, universale kollektivismen som Augustus representerer, og den frivillige, universale kollektivismen som Brochmann mener Jesus står for.¹⁷¹

Når Jesus så begynner sin misjon, blir han møtt med mye harme fra presteskapet og de skriftlærde, og offentlig tar alle avstand fra ham, selv om minst en av dem, Nikodemus, i det skjulte gir Jesus sin tilslutning og sympati. Til slutt blir Jesus arrestert, ført frem for prestenes råd, og dømt til døden for blasfemi. Men da jødene ikke lenger hadde rett til å henrette religiøse syndere, lot de ham føre frem for den romerske landshøvdingen Pontius Pilatus, med ytterligere anklager om anti-romersk agitasjon. Pilatus klarer ikke å få seg til å dømme Jesus, men sender ham heller til marionett-kongen og Herodes-sønnen Herodes Antipas, som igjen sender Jesus tilbake til Pilatus, hvorpå sistnevnte lar folket ta avgjørelsen gjennom å la folkemassene velge mellom Jesus og opprøreren og «røvereren» Barabbas. Folket velger så å slippe Barabbas fri, og la Jesus korsfeste.¹⁷²

«Dramaet på Golgata»¹⁷³ gjentas hver eneste dag, mente Brochmann¹⁷⁴ med referanse til det overstående, og hevdet at hele historien var spekket med dypere symbolske meninger som kirken aldri hadde oppfattet. Jesus er nemlig selve «sannheten».¹⁷⁵ Mens Jesus representerer sannheten, og «Guds objektive virkelighet», representerer de som drepte ham de viktigste mentale og sosiale mekanismene som Brochmann mener er med på å motarbeide Guds rike på jorden - «Statshedenskapen», «jødedommen» og «mysterievisdommen»/«gnostisismen».¹⁷⁶

Før jeg går videre må jeg må bare her skyte inn at gjennom alle Brochmanns verker omtales jødene nærmest som fiender av Gud, men at dette på ingen måte må tolkes som om Brochmann hadde forakt mot det jødiske folk. Snarere kommer disse betraktningene som en analyse av jødernes litterære rolle i de bibelske historiene,¹⁷⁷ hvilket i flere tilfeller stemmer overens med tradisjonelle jødiske fortolkninger. Det er innenfor disse kontekstuelle rammene man må forstå Brochmanns synspunkt. Når det kommer til Brochmanns vurdering av den jødiske religion, syntes han det var den fremste av alle verdensreligionene – langt mer velutviklet enn de kristne religionene. Brochmann mente jo som sagt at Jesus aldri stiftet noen ny religion. Derimot var han den som fullkommengjorde og universaliserte den visdommen Moses hadde bygget jødernes religion rundt,

---

170 Se Brochmann (1931)²: 198, 226, 229, 247, 255, 342 og 368. Jamfør Brochmann (1949): 31-32, 211-213 og 310

171 Mer om dette i neste kapittel

172 Se for eksempel Brochmann (1931): 296

173 Brochmann (1950): 186, 216

174 Se Brochmann (1931)²: 397

175 «Jeg er veien og sannheten og livet» (Joh 14,6)

176 Brochmann (1950): 228 og 292

177 For eksempel skriver han i 1931: «Det er forskjell på jøder og jødedom. Den dag eller time Tyskland oppdager dette, vil ingen mere bekjempe jødene, med med saa meget større kraft slaa ned paa jødedommen i den tyske sttskirke. Hvad mener vi med jødedommen? Jo, vi mener altsaa den aand fra massene som Samuel bekjæmpet (...) Vi mener den lek omkring skinværdien (guldkalven) (...) og vi mener den forstyrrede centripetalsans.» Brochmann (1931): 319-320. Centripetalsansen er forøvrig hans beskrivelse av menneskets hang etter å sentralisere og institusjonalisere samfunnet, som igjen fører til at man raskere og raskere går fra demokrati til diktatur. Se skisse i Brochmann (1931): 305

på en slik måte at de lover som har vært gjeldende fra skapelsen til tidenes ende skal gjøres synlige en gang for alle, selv om alle mennesker fra tidenes morgen har hatt evnen til å skille rett fra galt. Ei heller var Brochmann noen anti-semitt. Den danske anarkisten og prestesønnen Jean Jacques Ipsen skrev tidlig på 30-tallet at Brochmann tok avstand fra både synagogen og anti-semittismen, men at hans tanker likevel var sterk forankret i jødisk kultur og det gamle testamentet.¹⁷⁸ Han tok stadig til orde mot anti-semittiske holdninger utover 30-tallet,¹⁷⁹ og han satte fokus på tyskeres behandling av jødene.¹⁸⁰ Likevel er det slik at Brochmann og Samfundspartiet i flere sammenhenger uttrykker seg på måter som for uinnvidde nok kan tolkes som åpenbart antisemittiske, som foreksempel når pamfletten som jeg siterte i åpningen av denne oppgaven avsluttes med at Samfundspartiet jobber for å motarbeide «jødedommen, gnostisismen og statshedenskapet».¹⁸¹

Når Samfundspartiet her nevner disse tre «fiendene», så har dette sammenheng med nettopp hva Brochmann hevder at «dramaet på Golgata» forteller om. Jesus er altså sannheten, og alle disse fiendene representerer hver sin form for «livsløgn» som sammen er villige til å la sannheten drepes. Presteskaper og fariseerne – jødene – representerer den fanatiske og statiske mentaliteten som er villig til å forkaste både individet og objektiv kunnskap – sannhet – til fordel for religiøs overtro og tradisjon. Her hjemme var det således kirkene og andre kristne sekter som først og fremst representerte «jødedommen»,¹⁸² slik Brochmann bruker dette ordet, ikke det Mosaiske samfunn.¹⁸³ Men også alle andre konservative krefter som motarbeidet fri tenkning var vår tids fariseere. «De dyrket fortiden og æret de gamle, og kunne ikke tenke seg noe mer anmassende enn å kritisere fedrene og overleveringene», skrev Brochmann om fariseerne, og hevdet at det passer bra om samtidens borgerlige partier og organer, herunder særlig det statsbærende partiet Venstre – til tross for deres ellers så radikale profil.¹⁸⁴ «Ser vi på nåtidens «radikale» mennesker så vet de ikke engang at de er konservative»¹⁸⁵

Derneft har vi «statshedenskapet». Brochmann påpeker at Pilatus representerer «statshedenskapet»,¹⁸⁶ som riktignok setter vitenskap og fornuft fremfor irrasjonelle systemer, men som også setter statlige interesser, lover og orden fremfor individet og sann, objektiv kunnskap, og er villige til å bruke tradisjon og religion som et av mange verktøy til å kontrollere sine borgere. I utgangspunktet finner jo ikke Pilatus noen skyld i Jesus, men etter å ha forhørt seg om konsensus i saken, finner han det mest opportunt å føye seg etter prestenes ønske, samtidig som han sørger for å

---

178 Brochmann (1932): 313

179 Se for eksempel Brochmann (1934): 181-182.

180 Han hadde blant annet et samarbeid med Irene Harand, og hans avis «Samfundsliv» rapporterte alt i 1934 om tyske konsentrasjonsleire. Se Lorch-Falch (1971): 59, 65. Se også hoveddelens siste kapittel

181 Se Samfundspartiet (1947): 54

182 Brochmann (1931): 231

183 Brochmann mente han har fått mye sympati fra de dannede og opplyste jøder, som ikke er «altfor ortodokse». Ibid. «Hvorfor lyver man paa jøderne istedetfor at lære dem at kjende og at forske blandt dem». Brochmann (1931)²: 406

184 Brochmann (1932): 59

185 Brochmann (1930): 16

186 Se Brochmann (1950): 228-229

fraskrive seg det faktiske ansvaret.

Med «gnostisismen» mener Brochmann alle former for svermeriske ide-systemer som også forkaster sannheten, men da hverken på grunn av statlige eller tradisjonelle grunner, men alene på grunn av egosentriske og svermeriske årsaker. Personer som på forhånd har gjort seg opp en mening om ting, og deretter aksepterer alle mulige forklaringer som underbygger dette synet – selv irrasjonelle forklaringer - og forkaster alt annet uten å egentlig sette seg inn i noe. Personer som liker en spennende historie, men som finner saklig drøftelse trettende og uinteressant. Herodes Antipas var nettopp en slik person, mener Brochmann, og påpeker at det er derfor Jesus ikke sier så mye som et eneste ord til ham, fordi Jesus vet at hva enn han sier, vil det ikke ha noen mening.¹⁸⁷

Det er altså disse mentale tilstandene som hver eneste dag bekjemper den objektive sannheten som finnes i Guds rike på jorden, hvilket Jesus representerer, og som Brochmann - i likhet med Augustin - mener er i virke rundt oss, men utenfor erkjennelsens evne for de aller fleste personer. Men historien forteller også så mye mer, sier Brochmann. Den forteller om hvordan det til syvende og sist var de store folkemassene som tillot det hele å skje. Hadde folket gjenkjent Jesus som den han var, hadde det kanskje gått anderledes. I stedet for å la de som hadde førstehånds kunnskap om de faktiske forhold få tale, lot folke seg lede til å følge autoritetenes vilje. Oppjaget av presteskapets «agenter» som var tilstede midt blant dem, velger de å slippe røveren fri, og korsfeste sannheten. Denne massementaliteten der folket blir et ekko av sine ledes vilje i mangel på bedre viten – Jesus sier jo så: «Tilgi dem, de vet ikke hva de gjør» - blir derfor av Brochmann gitt navnet Barabbas-mentaliteten. I tillegg fortelle Bibelen om hvordan disse tre «sannhetens fiender» - på tross av alle sine motsetninger og konflikter – knyttet tettere bånd etter å i fellesskap ha ofret sannheten for folket. Jødene sverger til Pilatus at de ikke har noen annen konge enn den romerske keiseren,¹⁸⁸ og Herodes og Pilatus, som tidligere hadde et anspent forhold, skal ha blitt venner.¹⁸⁹

«Jeg er mig fuldt bevist at jeg her omkalfatrer og reviderer hele den klassiske tænkning og skole, og derfor skulde være brændt paa baalet for længe siden, om ikke Kristus-kjernen hadde omskapt verden henimot fri tænkning og større respekt for sannhet og virkelighet»¹⁹⁰

Brochmann har altså et nokså særegent syn på mange av kristendommens viktigste historier, og hvilken kunnskap disse fremmer, og han er klar over at dette fører ham på kant med den etablerte lære. Han opplevde også å bli angrepet av prester som hevdet at han nærmest avviste læren om livet etter døden.¹⁹¹ Dette benektet Brochmann på det sterkeste, men påpeker at dersom det er våre handlinger i dette liv som bestemmer vår skjebne i de neste liv, så er det jo våre handlinger i dette

---

187 Se Brochmann (1950): 228-229

188 I Johannes 19, 15 står det «Men de ropte: «Bort med ham, bort med ham! Korsfest ham!» «Skal jeg korsfeste deres konge?» spurte Pilatus. «Vi har ingen annen konge enn keiseren.» sa overprestene». Jamfør Brochmann (1931): 381

189 I Lukas 23, 12 står det: «Den dagen ble Herodes og Pilatus venner; tidligere hadde de ligget i fiendskap med hverandre». Jamfør Brochmann (1950): 230, 232

190 Brochmann (1932): 65

191 Brochmann (1932): 178

liv som man bør fokusere på nå, og overlate etterlivet til Gud.¹⁹² Brochmann understreker at han ikke har personlige erfaringer med livet etter døden, og derfor heller ikke ønsker å spekulere i den retning, men at måten de kristne «frykter for døden og spiller komedie ved begravelser» vitner om at de i alle fall ikke har mye tillit til sin Gud og det evige liv.¹⁹³ Likevel er kjernebudskapet i Brochmanns relasjonelle kristendomssyn slettet ikke i utakt med hva den ortodokse kristne tradisjonen selv forfekter, og når alt kommer til alt, så hevdet Brochmann å motta guddommelig inspirasjon fra den Hellige Ånd, og trodde oppriktig på den skapende guden Bibelen fortalte om, til tross for at enkelte har hevdet at han kun brukte Bibelen som et retorisk virkemiddel.

Brochmanns misjonskall og hans motiver

«Ja, det er pinlig at maatte reklamere paa denne maate for sin egen vitenskap. Men naar jeg nu siger Dem endnu en gang, at jeg har fundet alle disse store mentale problemer løst av Verdens Frelser, og at jeg bare er en budbringer for den sannhet som ikke er av mig selv, men som er og alltid var i kraft av sig selv, saa vil De nok tilgi mig at jeg skriker høit for at min røst skal høres i den store aandelige ørken hvori vi lever».¹⁹⁴

Bertram Dywad Brochmann, 1932

At Brochmann kun skulle ha brukt religionen som et retorisk virkemiddel, er lite troverdig. Først og fremst fordi Brochmann synes å ha hatt mer å vinne på å rendyrke sine politiske og økonomiske tanker. Måten han stadig vendte tilbake til Bibelen som sannhetsvitne heller la hindringer for ham, enn å åpne dører.¹⁹⁵ En ting er å krydre sine politiske budskap med bibelske sitater, men det er noe helt annet å hardnakket tviholde på Bibelens ufeilbarlighet på en slik måte at potensielle tilhørere spekulerer i hvilken diagnose som passer best.¹⁹⁶ Dessuten er det først og fremst teologiske problemstillinger han reiser – særlig vedrørende mentalitet - mens det i forlengelsen av dette tegner seg et bilde av hvordan samfunnet bør organiseres, og samtidens problemer bør løses. For Brochmann er det altså ingen forskjell mellom det religiøse, sosiale og det politiske liv, og når alt kommer til alt er det Bibelen som har svaret. Når han ikke fikk den tilslutningen fra de kristne miljøene sånn som han hadde håpet på, nedtonet han likevel ikke sitt bibelske budskap, snarere tvert

---

192 Ibid: 181-182

193 Ibid: 183

194 Brochmann (1932): 69

195 Mer om dette i mine to neste kapitler.

196 Se for eksempel Bonde (1950): 153. Brochmann ble forøvrig underlagt mentalundersøkelse før landsviksaken kom opp i retten, og her erklæres han «fullt på høyden» intellektuelt og det påpekes at han ikke har ingen sinnssykdom eller nevroses, selv om sakkyndig lege understreker at «han tilhører en egenartet mennesketype som ofte har spilt en stor rolle som ledere av sektdannelse – nærmest en art «profettype»». «Han legger ved enhver anledning i vei med filosofisk-religiøse utredninger» og «har lite sans for realiteter». Men han skriver samtidig at «hans samfunnsreformatoriske planer» har «sammenheng og relasjon til virkeligheten. Med all sin filosofering beveger han seg dog i praksis på et rasjonelt nivå, hans selvfølelse forhindrer ham ikke for at han har en viss forståelse av sin egen begrensning». Ellers har Brochmann under observasjonen vært «i jevnt humør, meget hjelpsom ovenfor betjeningen», men «tildels noe maset og plagsom, forlanger at der sendes beskjeer og telefoneres i øst og vest. Han faller dog straks til føye hvis hans anmodning blir avslått». Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 325-327

imot. Etter at han var ferdig som stortingsrepresentant, brukte han nemlig det meste av sin tid på å skrive bøker om teologiske spørsmål – noen av hans bedre, og mest strukturerte bøker¹⁹⁷ - samtidig som han fortsatte med sine «sosiologiske studier». Det var hans store kall i livet.¹⁹⁸

Da den første verdenskrig brøt ut, hadde dette gått dypt inn på Brochmann og det var under krigsårene, rundt 1914 -1915, at Brochmann hevdet å ha fått sin åndelige oppvåkning.¹⁹⁹ Fra den stund så han verden med nye øyne, en verden han nå hevdet å kunne diagnostisere og kurere på alle konfliktfylte områder.²⁰⁰ Brochmann hadde – i en alder av 34 år – vært med sin far i kirken for første gang siden ungdommen. På talerstolen sto presten – senere NS-mann – Kjell Stub. Brochmann ble av hans fylt av avsky for det «skuespillet» presten gjennomførte for menigheten. Han innså da at kirkens liturgi på flere områder sto i opposisjon til Kristi sanne lære og at teologien hadde feilet i sine fortolkninger av skriftene til Paulus. Brochmann mente at Paulus - i frykt for at alle kristne skulle lide samme skjebne som Stefanus, den første martyren – hadde ordlagt seg slik at enkelte av hans utsagn kunne tolkes som en legitimering av verdslige makter.²⁰¹ For mens Stefanus hadde påpekt at Jesu død var et resultat av autoritetenes fiendskap mot Gud, lot Paulus i en lignende tale på et senere tidspunkt fremheve at Jesu død var en slags gave til mennesket for å fri dem fra synden.²⁰² Begge deler er like sant, mener Brochmann, men heller man bare mot Paulus sin versjon av sannheten, vil det kristne individ lett bli apatisk ovenfor den virkelige verden, da alt som skjer utelukkende blir oppfattet som «Guds vilje».²⁰³ De kristne kan således forledes til å trekke seg tilbake fra samfunnet og isolere seg fra det som virkelig hender i verden, mens man folder hendene og ber Gud om å ordne opp. For like før folket tok med seg Stefanus og steinet ham til døde rett foran øynene på den skriftlærde jøden og romerske borgeren Paulus, sa Stefanus til øverstepresten:

«Stivnakker som dere er, og uomskåret både på hjerte og ører! Alltid står dere Den Hellige Ånd imot, som deres fedre, så også dere. Har det noen gang vært en profet som fedrene deres ikke forfulgte? De drepte dem som forut forkynte at Den Rettferdige skulle komme. Og nå har dere forrådt og myrdet ham, dere som fikk loven overgitt ved påbud fra engler, men ikke har holdt den». (Apg 7, 51-53)

Derfor forsto altså Paulus at han måtte vokte sine ord, og veie dem nøye etter hvem han så snakket med. Men så lenge han aldri gikk bort fra kjernen i sannheten som han predikerte, var det kanskje

---

197 Lorch-Falch (1971): 98

198 Allerede i 1931 forteller Brochmann om sine planer om å skrive de bøkene som han først gjorde ferdig under og etter andre verdenskrig, om de to typer kollektivismen og om «verdens mentale frelser». Ellers hevder han også i denne boken å ha fått et kall fra den samme «far» som Jesus refererte til. «Naar jeg (...) skildrer det usynlige levende samfund på jord saa fik jeg ogsaa dette kald av min far, og da ligger der atter den samme virkelighet til grund, selv om det banale mennesket, som ikke engang vet hvad fantasi er for noget, benægter det, fordi hans matematiske beregninger eller mikroskoper eller fotografiapparater altsammen kommer tilkort ovenfor den usynlige del av virkligheten som det her dreier sig om. En sjælelig tilstand kan jo ikke fotograferes, veies eller maales. Men den kan baade konstateres og tilveiebringes som tilstand» Brochmann (1931)²: 54. Se også ibid 484

199 Se Lorch-Falch (1971): 116, jamfør Brochmann (1934): 20-23

200 Se Brochmann (1934): 20-23

201 Se Lorch-Falch (1971): 116-117

202 Ibid: 117-118

203 Brochmann (1931): 391 Brochmann (1931)²: 45, 236 Brochmann (1950): 97, 281. Igjen er ting relativt.

ikke så viktig hva slags form dette budskapet kom i? For når han var med andre jøder, fremsto Paulus som jøde, og for romerne var Paulus romer. Han skrev blant annet følgende i et av sine brev:

««Det at jeg forkynner evangeliet er ikke noe jeg kan rose meg av, for det ligger på meg som en tvang. Ve meg, om jeg ikke forkynner evangeliet! Gjorde jeg det frivillig, hadde jeg jo krav på lønn. Men jeg gjør det fordi jeg må, og da er det en forvalteroppgave som er pålagt meg. Hva er så min lønn? Jo, at jeg forkynner evangeliet uten vederlag og gir avkall på de rettigheter evangeliet gir meg. Jeg er fri og ingen underlagt, men jeg har gjort meg til alles tjener for å vinne så mange som mulig. For jøder har jeg vært som en jøde, for å vinne jøder. For dem som er under loven, lever jeg som om jeg var under loven, for å vinne dem, enda jeg selv ikke er under loven. For dem som ikke har noen lov, lever jeg som om jeg var uten lov, for å vinne dem, enda jeg ikke er uten lov for Gud, men er bundet av Kristi lov. For de svake er jeg blitt svak, for å vinne de svake. For alle er jeg blitt alt, for i det minste å frelse noen. Men alt gjør jeg for evangeliets skyld, så jeg selv kan få del i det». (1. Kor 9, 16-23)

«For alle er jeg blitt alt, for i det minste å frelse noen». Dette er faktisk en av nøklene til å forstå Brochmanns misjonsarbeid, slik jeg tolker mitt materiale, og som jeg vil vise gjennom mine neste kapitler. Paulus ikler seg altså ham etter hva som er nødvendig for å få folk i tale, og leverer Kristi budskap i en slik kontekst at han kanskje kan nå frem til den enkelte, innenfor rammene av mottagerens egen oppfattelse av virkeligheten. Selv om han radikalt endret sine ytre fakter og ritualer, syndet han likevel ikke mot Gud, for han var uansett bundet av Kristi lov som han holdt, og han fremmer det budskapet som Kristus representerte. Han var altså en slags kameleon som ikke hadde noe problem med å spille ulike roller, så lenge det faktiske budskapet som kom ut av munnen hans kunne bidra til å fremme evangeliens innhold og mening. Men nettopp derfor er det også så viktig å ha dette i tankene når man leser Pauli brev, for å ikke ende opp med å tillegge ham meninger og holdninger som han kanskje ikke hadde. Særlig er det innenfor teologien vært diskutert hva Paulus egentlig mente om kvinner. Problemet med Paulus i en teologisk ramme er nemlig den at de kanoniserte brevene som bærer hans navn ble sendt til ulike menigheter fra Asia til Roma, og de diskuterer konkrete problemstillinger og personer hos de menighetene brevet er adressert til. Noen av menighetene har et nært og tillitsfullt forhold til Paulus, og kjenner den jødiske kulturen, mens andre var nyere menigheter i mer hedenske omgivelser. Følgelig får vi en Paulus som kjefter og smeller på de menighetene som er nærmest hans ideal, idet de begynner å avvike på «småting», mens han samtidig kan være svært overbærende og forståelsesfull ovenfor «store avvik» hos de menighetene som enda ikke vet bedre, men har viljen, og som han derfor ikke ønsker å skremme bort.²⁰⁴

Gjennom sine tolkninger av Paulus hadde kirken hadde valgt den sentraliserte statsreligion og symboldyrkelse fremfor å etterleve Jesu eksempel som lærer og veileder, og tjener for de

---

204 Jamfør Seland (2004): 4, 29, 33-34, 243-246, 250, 252-253, 271-272, 276-278, 282-284

svake.²⁰⁵ Folket måtte vekkes fra sin statiske statsreligiøse søvn, så de kunne se den dynamiske, levende Kristus, og forstå hva Gud ønsket av dem. Kristendom var nemlig ikke religion, men en fullstendig mental omstilling til en klarsynt tilstedeværelse i samtiden og livet, og universal kjærlighet til alle mennesker. Jesus jo kritiserer folket for at de ivrig tolker værtegn, men overser tidens tegn.

Da Brochmann siden samtalte med sin far om disse ting, mente hans far at han hadde kommet til en meget interessant teori, men at den også betydde at hele fundamentet for den kristne kirkes institusjonelle makt ville gå i oppløsning. Gamle Brochmann var selv av oppfatningen om at historien om «den store skjøgen» som rir på dyret i Johannes Åpenbaring var en profeti om at den kristne kirke ville perverteres og forfalle, men han hadde alltid ment at dette var noe som først skulle skje i fjern fremtid. Likevel sier han til sin sønn at denne burdeforlate kirken, og sette sin kristendom i praksis i det levende samfunnet, men at han selv må forbli på sin post i kirken. Han var en gammel mann, og han så det som det tryggeste å forbli lojal til kirken i sine siste arbeidende år. Bertram Dybwad Brochmann gikk etter dette aldri mer i kirken, men han fortsatte likevel å stå som medlem i statskirken helt frem til etter andre verdenskrig, da han omsider meldte seg ut i protest mot kirkenes apati ovenfor hva han mente var kritikkverdige forhold ved landssvikoppgjøret – som praktiseringen av dødsstraff og det sosiale stigma som ble satt på kvinner og barn som var i slekt med, eller hadde relasjoner til tyskere eller medlemmer av NS under okkupasjonen.²⁰⁶

Den første verdenskrigen ble altså en stor vekker for Brochmans åndelige liv. Verden var jo riv ruskende gal og destruktiv, på grunn av menneskeskapte systemer og institusjoner. Proteksjonisme, handelskrig og handelsavtaler. Nasjonalisme og nasjonsbygging. Opprustning og alliansedannelser. På grunn av det som subjektivt sett hadde virket som fornuftige, rasjonelle og pragmatiske beslutninger, hadde stormaktene bygget et politisk og økonomisk korthus som kollapset med fatale følger i 1914.²⁰⁷ Men kunne det komme noe positivt ut av denne kollapsen? Kunne menneskeslekten dra lærdom av det, og gå videre i en sunnere retning? Selv den minste i Guds rike, er større enn alt verdslig, så Brochmann så det som sitt kall å gjøre sitt ytterste for å realisere nettopp dette. Det høres kanskje både naivt og grandios ut å forestille seg at man som et enkelt menneske skal kunne endre verdens gang, men her var det særlig 3 bibelsteder som ble viktige for Brochmanns beslutning om å gi opp sitt tidligere liv og heller vie all sin tid til å bedrive folkeopplysning om sosialøkonomi, sosiologi, psykologi og hans «ånds-inspirerte» fortolkning av hva Guds sanne bud til menneskene var.

Det ene bibelske argumentet var hentet fra selve bergprekenen: «Og når en tenner et lys, setter en det ikke under et kar, men i en stake, så det lyser for alle i huset. Slik skal også deres lys

---

205 Se for eksempel Brochmann (1931): 190, 230-232, 300, 321, 326 og 332. Brochmann hevder at han også har en viss aksept for dette syn fra jødisk hold. Ibid: 321

206 Lorch-Falch (1971): 116-118, 123 og 128. Se også illustrasjon VIII

207 Se foreksempel Brochmann (1931): 23-26

skinne for menneskene, så de kan se de gode gjerninger dere gjør, og prise deres Far i himmelen!» (Matt. 5, 15-16), det andre var misjonsbefalingen (Matt. 28, 18-20)²⁰⁸, mens det tredje var lignelsen om talentene (Matt. 25, 14-30).²⁰⁹ Alle tre bibelversene forteller at den kunnskapens lys man er gitt av Gud, skal man dele med alle som kan høre. Å sette sitt lys under et kar, eller å grave ned pengene sine som lignelsen forteller, blir jo følgelig det motsatte av å følge misjonsbefalingen. Brochmann hadde sett et lys, og nå skulle han gjøre Norge til et fyrtårn for resten av verden.

I 1930 feiret Norge 900-årsjubileum for slaget ved Stiklestad, og følgelig 900 år med kristendom. Men i følge Brochmann ble ikke kristendommen innført med ham. Det skjedde jo med vold og var derfor av den motsatte ånd.²¹⁰ Den sanne kristendommen kom først til Norge gjennom Hans Nielsen Hauges virke, skal vi tro Brochmann. Hauge var nemlig Norges Martin Luther. Den ånd som hadde levd i Hauge, var den samme ånden som Brochmann ville vekke.²¹¹

Hauge hevdet nemlig å ha fått en sterk åpenbaring fra Gud, gjennom Den Hellige Ånd, og resten av sitt liv viet han på å reise rundt på bygdene, hvor han – i strid med konventikkelplakaten – talte for forsamlinger om en kristendomsforståelse som i særlig grad relaterte seg til tilhørernes sosiale og økonomiske posisjon i samtiden. Hauge ønsket at de kristne måtte samle seg i kollektive vennsamfunn – inspirert av det fellesskapet de tidligste kristne i følge Apostlenes gjerninger dyrket. Likestilling mellom kjønnene, og egalitet og solidaritet mellom alle samfunnets medlemmer. Disse kollektivene måtte så etablere produktiv næringsvirksomhet og gjøre seg konkurransedyktige på det kapitalistiske markedet, for så å utkonkurrere kapitalistene, og bruke overskuddet på sosiale tiltak og forkynnelse. Hauge ville nemlig opplyse folket både i Guds ord, men også i økonomiske og sosiale spørsmål. Mange har således omtalt haugianerne som en svært sosialistisk preget folkereisning, som også har blitt tolket som en motreaksjon mot enevoldsstaten i lys av Hauges kritikk av presteskabet. Men haugianerne må nok først og fremst sees som en religiøs folkebevegelse som jobbet mot å få fjernet konventikkelplakaten. For da dette målet ble nådd, endret nemlig bevegelsen karakter og gikk inn i misjons- og indremisjonsbevegelsene.²¹²

Brochmann virket derimot å mene at det samfunnsidealet Bibelen antydte for ham var nettopp det

---

208 Versjonen i Matteus lyder: «Da trådte Jesus fram og talte til dem: «Meg er gitt all makt i himmel og på jord. Gå derfor ut og gjør alle folkeslag til disipler, idet dere døper dem til Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn og lærer dem å holde alt det jeg har befalt dere. Og se, jeg er med dere alle dager inntil verdens ende.»» Se ellers Brochmann (1931): 294

209I denne lignelsen forteller Jesus om en konge som gir hver av sine tjenere en sum penger (talenter er en myntenhet som ble brukt i store deler av den hellenistiske verden) før han drar på en lang reise utenlands. Når han returnerer har alle tjenerne fått pengene til å yngle, bortsett fra en som i frykt for tap, gjemte pengene i en grop i jorden, og gravde den opp igjen først da kongen kom tilbake. De som fikk talentene til å yngle blir så rikt belønnet av kongen, mens hans som gravde ned sin andel, blir fratatt alt, og utvist fra hoffet. Dette tolkes som oftest som at alle mennesker er født med ulike egenskaper og Gudegaver (kapital), men den som unnlater å spre eller dele sin rikdom/visdom/kunnskap/kjærlighet, synder mot Guds vilje.

210 Se Brochmann (1931): 375. «Olav den Hellige var den norske tornebusk som bragte kristendommens frø til os. Men der er forskjell paa frø og frukt!» Ibid: 354. Tornebusk er det motsatte av fikentre – og representerer således konger med destruktivitet. Se Brochmann (1931): 283

211 Se Brochmann (1930): 112 og Brochmann (1960): 86

212 Se Dyrvik/Feldberg (1996/2005): 89-101. Jamfør Aarflot, Andreas. (2013, 30. april). Hans Nielsen Hauge. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 4. mai 2014 fra http://nbl.snl.no/Hans_Nielsen_Hauge.

samme som Hauge fremmet, hvilket Brochmann ville videreføre i en form som var tilpasset den samtidige orden – en orden som var langt mer demokratisk og moderne, opplyst og effektivisert enn den Hauge virket i. Det er derfor veldig mye som tyder på at Brochmann så på seg selv som en slags atomalderens Hans Nielsen Hauge,²¹³ hvilket han selv også ga inntrykk av å mene. Men det var også andre norske kirke- og samfunnskritiske folk og bevegelser som kan ha påvirket Brochmann, hvilket jeg vil påpeke i neste kapittel. Han mente nemlig at han fortsatte den reformasjonen som Hauge hadde startet, og at han utelukkende bygget på evangeliet utfra norske forhold; vår geografi, demografi og historie.

Oppsummerende og supplerende betraktninger

Bertram Dybwad Brochmann, som i løpet av mellomkrigstiden fikk mer et hundretalls tusen tilhengere rundt om i Skandinavia og omverdenen,²¹⁴ var sønn av en av landets mest kjente og respekterte teologer - en mann som også kom i konflikt med konservative geistlige makter på grunn av sin liberale, humanistiske og opplysningsrettede kristendomssyn. Brochmanns oppfattelse av Jesu unike posisjon som jødernes Messias og hele verdens frelser, fikk han stadig bekreftet gjennom sine personlige opplevelser, ikke minst i det praktiske liv, som gartner, daglig leder og regnskapsfører. Han så sammenhenger mellom det Bibelen sa om botanikk, økonomi, organisasjon og mellommenneskelig relasjoner, og de faktiske forholdene han selv hadde dratt erfaring fra. Derfor leder hans personlige erfaringer ham frem til den slutningen at Bibelen er en profetisk bok som både inneholder Guds ord, og gir mennesket sannheten om seg selv. Dessuten hevdet han å bare være et redskap for noe evig og guddommelig som ga ham inspirasjonen til å erfare og tenke de tingene han så formidler videre. I boken «Kunsten å lese Bibelen» (1950) skriver Brochmann om og «til» sin guddommelige inspirasjon:

«Jeg føler meg ofte som en vannledning som rent vann skal fram gjennom, og jeg vil intet heller enn å befordre rent kildevann til den åndelig tørstende og forsmektende verden. Men det er så meget urent og skittent inne i mine rør, så jeg ikke uten videre kan tjene som ledning for deg. Derfor ber jeg deg - nå som alltid før – vær varsom og tålmodig med meg. Rens mine «rør» for gamle slagger»²¹⁵

Det er et velkjent fenomen hos mange dypt religiøse mennesker, fra kunstneriske folk som Bach og Mozart, til teologiske tenkere og filosofer, at man identifiserer seg selv mer som et redskap som plukker opp impulser fra noe utenfor seg selv – være seg Gud, universet, muser og så videre – enn en skaper som har skapt noe utelukkende av egen bevissthet.²¹⁶

213 Rettsaken mot Brochmann (1949): 27

214 Brochmann hadde et ukjent antall tilhengere i både Sverige og Danmark. I følge Even Lorch-Falch skal det ha vært omtrent 60 000 brochmannianere i Danmark. Se Lorch-Falch, Even «*Foredrag om Bertram Dybwad Brochmann*», "Det svinger i fryseboksen. Nyskapende jazz, samtidspoesi & någgå attåt", 30. april 2011 i Kultursalongen. Lastet ned 16.01.14 fra <http://www.youtube.com/watch?v=UzouY7NeyQE>

215 Brochmann (1950): 33

216 Til og med Newton – far til den moderne vitenskapen – mente at hans forskning var åpenbart til ham fra Gud, og at han selv var Guds sendebud til mennesket for å gi dem vitenskaplig forståelse. Han holdt Bibelen for å være en

Brochmanns store «åndelige oppvåkning», skjer altså midt under de store ødeleggelsene, all nød og all destruktivitet som de vest-europeiske stormaktene hadde satt igang på grunn av problemstillinger som etter Brochmanns mening burde vært forlatt i opplysningstiden. Hvis dette var «høyden» av den naturlige utviklingen hos de som representerte «sivilisasjonen», hvordan ville da verden se ut når vest-europeerne og amerikanerne hadde påtvunget sine «siviliserte» systemer og regler på alle andre av verdens befolkninger? Da ville begeret være fullt. I stedet måtte mennesket nå innse sine feiltrinn i lys av krigen, og revidere den måten vi innordner oss, for at det ikke skulle resultere i bare nok en ødeleggende storkrig innen få år. Løsningen var Jesus Kristus, og de bibelske sannhetene som fortalte om hvordan menneske skulle innordne seg. Det var nemlig mulig å realisere Guds rike på jord, og denne store krigen kunne være nettopp den siste store fødselsrien som måtte til, før Jesus kunne fødes på nytt i samfunnet – gjennom en kollektiv mental endring.

De kristne går og venter på Gud, men egentlig er det Gud som venter på dem, bare de blir ferdige med «drikke blod», «drømme» og «leke med dukker».²¹⁷ Den siste krigen var en del av en lang «kulturkrise» som til slutt ville føre frem til at «kulturrevolusjonen»²¹⁸ ville vinne frem og erstatte «de gamle vinsekkene» med «nye sekker» til den «nye vinen», slik Jesus snakker om i Bibelen. Hans Nielsen Hauge hadde begynt å vise vei, men han ble slått hardt ned på av myndighetene, og satt enda i fengsel etter at grunnloven var undertegnet. Men når den første verdenskrigen herjet, hadde Norge oppnådd allmenn stemmerett for både menn og kvinner over myndighetsalder, og med ytrings- og møtefrihet trodde derfor Brochmann at det ikke lenger ville være noen hindringer i veien for å fullføre det Hauge hadde startet på. I lys av det helhetlige bildet jeg har av Brochmann så ser jeg en fredelig og nysgjerrig prestesønn som stadig søker kunnskap og mening med livet, og hele tiden dras i retning av en sterkere idealistisk tro på et internasjonalt budskap om fred og kjærlighet. Når han så i midten av 30-årsalderen begynner å få en såpass helhetlig oppfattelse av Bibelen og samtidig ser hvordan Europa bryter ut i flammer, diskuterer han sine teologiske syn med sin far, som langt på vei gir ham sin tilslutning. Det er således fornuftig å snakke om at det samtidig foregår en slags radikaliseringsprosess hos Brochmann gjennom hele ungdomstiden, der han på et filosofisk, idealistisk nivå blir kjent med radikale politiske ideer²¹⁹ og her finner han kontaktpunkter med den læren han mener å trekke ut av sin fortolkning av Jesus. Her har nok også Kierkegaards skrifter om overgangen mellom ulike åndelige stadier – fra den estetiske, til den etiske og endelig den religiøse livsanskuelse hatt sin betydning.²²⁰ Dette skjer i en samtid

---

profetisk bok, og trodde blant annet at Dommedag ville inntreffe i år 2060.

217 Brochmann (1932): 183

218 Se påfølgende sider. Påfallende nok hevdet Brochmann i 1947 at denne «kulturrevolusjonen» ville skje innen 20 år - senest innen 1970, - når ungdommen kommer til å ta et oppgjør med «den politiske dogmatikk vi voksne er vokset opp i». Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 140 og 276

219 Mer om dette i neste kapittel

220 Se Tranøy, Knut Erik & Stigen, Anfinn. (2013, 20. april). Søren Kierkegaard. I Store norske leksikon. Hentet 28. april 2014 fra http://snl.no/S%C3%B8ren_Kierkegaard. Brochmann siterer ofte til Kierkegaard. Se for eksempel Brochmann (1926): 30 og Brochmann (1931): 196

som er preget av store politiske og sosiale utfordringer her i landet, med politisk frigjøring av såvel nasjonen som individet, og viktige samfunnsetiske spørsmål vedrørende økonomiske forhold, klasseforhold og kultur, moral og religion. Brochmanns Jesus – som stadig sterkere trådte frem for hans «indre øye» - var en modig, uegennyttig rebell som rokker ved enhver religiøs og kulturell vrangforestilling på såvel individuelt nivå som kollektivt. Han tjente og opplyste folket samtidig som han angrep normer og tradisjon og han rev autoritetene ned fra sin høye hest. Han preket om tilgivelse, forståelse og pasifisme, og lot seg ydmyke og knuse i all offentlighet uten egeninteresser. Skulle man ta opp sitt kors og følge Kristus,²²¹ måtte det kristne individ forkaste sine personlige, verdslige egeninteresser og vis sitt liv til å hjelpe andre, dele av sine materielle og åndelige goder, men samtidig tenke selv uten å la seg rive med av massene og gruppentmentaliteten. Skal man nå kilden, må man gå mot strømmen. Man måtte bli en sannhetssøkende individualist med en sosial og kollektiv innstilling.

Ny vin må i nye sekker

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som radikal, korporativ og frihetssøkende samfunnskritiker med sosialistiske idealer

«Således begynte i hine tider den sosialdemokratiske bevegelse blant de lavere klasser. Bevegelsen kaltes ikke den gang sosialisme, men kristendom.(...) Likesom sosialistenes valgspråk er frihet, likhet og brorskap, således er det også hos de første kristne.»

Marcus Thrane i Dagslyset, 1973²²²

Jeg mener altså at innerst inne i Brochmann finner vi en en dypt troende kristen, som setter en særegen fortolkning av Bibelen som en forutsetning for hele sin oppfattelse av virkeligheten – en virkelighet der alle mennesker er bundet sammen i brorskap og nestekjærlighet, men lar seg forlede av satanske krefter til å forkaste Guds orden – *Logos*²²³ – som er erkjennbar gjennom «den levende Kristus». Hans grunnsyn leder således til et ønske om å innrette samfunnet på et slikt vis at folket blir mest mulig frigjort og opplyst på alle livets områder. Frigjort fra de sosiale, kulturelle og materielle rammene som er med på å legitimere de illusjonene som utgjør det Brochmann kaller arvesynden - frigjort fra enhver form for politisk og økonomisk utbytting. Staten og markedet må begge tjene individet, ikke omvendt. Gjennom å erstatte alle de bestående systemer og hierarkier med «det frie, levende samfunn» mente Brochmann at Norge kunne gjøre det Jesus snakket om da han sa at «ingen fyller ny vin i gamle skinnsekker.²²⁴ For da vil vinen sprengte sekkene, og både

---

221 Se illustrasjon: IX

222 Se Johansen/Thrane (1949): 84-85

223 Brochmann (1934): 80-81

224 Se Brochmann (1930): 22. Brochmann (1931): 381. Brochmann (1931)²: 231

vinen og sekkene blir ødelagt. Nei, ny vin i nye skinnsekker!» (Mark 2, 22). Innen teologien er det stor enighet i at når vin nevnes i Bibelen, symboliserer det åndelig inspirasjon. God vin er god inspirasjon, og dårlig vin er det motsatte. Skal mennesket bryte ut av sine gamle mentale illusjoner, måtte også systemene som omsluttet mennesket forandres.

Dette kapittelet kommer til å handle om Brochmann som anarkisten som ble avvist av sine likesinnede, fordi han var Jesus-bekjenner og absolutt pasifist. For mens de fleste som har skrevet om Brochmann altså har plassert ham og hans parti på borgerlig side, slik jeg påpeker i denne oppgavens innledning, mener jeg det mye riktigere å plassere ham i en radikal sosialistisk og korporativ tradisjon, nærmere bestemt innen den ideologiske familien som omtales som anarkisme. «Innerst inne i denne mann sat anarkisten, det kunde enver se som så ham i øynene», skrev dikteren Alf Larsen i en nekrolog over Brochmann i 1956.²²⁵ Brochmann representerer nemlig en anti-statlig kristen-anarkisme som kombinerer anarkosyndikalisme og økonomiske gjensidighetsprinsipper med libertarianistiske idealer på et vis som ligner mye på det som språkforskeren Noam Chomsky i 1970 omtalte som «libertarian socialism»,²²⁶ eller «frihetlig sosialisme» - hvilket det også finnes en slags idehistorisk kontekst for her hjemme. Dessuten viser dette kapittelet at det ikke er riktig hva Sørensen hevder når han påstår at «et viktig utgangspunkt for Samfundspartiets ideologi var krisen i 1930-årene», da Brochmann hadde fremmet sine økonomiske teorier i offentligheten i mange år før krakket på Wall Street. Eksempler på at disse tankene var på plass allerede før 30-tallets krise, er Brochmanns åpne «brev»²²⁷ til Kong Haakon i 1926 og boken «Aktuelle livsspørsmål»²²⁸ som kom året etter. Men Brochmann hadde allerede før dette fremmet sine ideer i en rekke avisinnlegg og -artikler, ikke minst i de anarkistiske bladene Alarm og Revolt.²²⁹ Utgangspunktet for Samfundspartiets ideologi er derfor ikke krisa på 30-tallet, selv om flere av de økonomiske krisene i 20-tallets Norge var med på å forme hans argumenter.²³⁰ Derimot er utgangspunktet for Samfundspartiet en kristendomsforståelse som leder frem mot en radikal fellesskapstanke der individet frivillig bidrar til den kollektivets verdiskapningen, og får mange ganger innsatsen tilbake på grunn av de teknologiske nyvinningene. Som Jesus sier i Lukas 6, 38: «Gi, så skal dere få!»

---

225 Lorch-Falch (1971): 3

226 Chomsky påstår at både den moderne liberalismen og stats sosialismen har sitt utspring i den klassiske liberalismen, men at begge ideologiene har utviklet seg i feil retning på grunn av måten samfunnet ellers har utviklet seg. Begreper som «stat» og «frihet» rommer helt andre ting i i det moderne samfunnet, enn på 17- 1800-tallet. Derfor mener Chomsky at det eneste styresettet som i fremtiden kan frigjøre mennesket fra å være slave for «staten» eller «markedet» er «libertarian socialism» - en form for anarkosyndikalisme der folket styrer seg selv i små enheter gjennom direktedemokrati og fagforeninger. Se særlig Chomsky (1970/2005): 7-8, 23-44

227 Nærmere bestemt en bok på omtrent 110 sider. Her legger Brochmann blant annet frem tanker om et slags eksperiment - å skape en kristen kommune i Norge. Se Brochmann (1926): 104-106

228 Her finnes en ryddig men enkel oversikt over Brochmanns tanker om nasjonalt regnskap og skillet mellom realøkonomi og finansøkonomi. Se Brochmann (1927): 16-21. Se forøvrig illustrasjon X

229 Lorch-Falch (1971): 26

230 Jeg kommer nærmere tilbake til Brochmanns økonomiske tanker nedenfor, og i en egen bolk neste kapittel.

Brochmanns utopiske samfunnsform - Logokratiet

«Man kan bare oppnå fornuft gjennom sin egen erfaring, og man må ha friheten til å kunne gjøre seg erfaringer.... Aksepterer man prinsippet om at frihet er verdiløst for dem man har under sin kontroll, og at man selv har rett til å nekte dem deres frihet for evig og alltid, gjør man seg til forbryter mot selveste Gud, som skapte mennesket for å være fritt»²³¹

Immanuel Kant

«Mennesket er født fritt, men overalt er det i lenker. Den som tror seg herre over de andre, er ikke mindre slavebundet enn dem»²³²

Jean-Jacques Rousseau

Det systemet Brochmann allerede ved avslutningen av første verdenskrig forestiller seg som et alternativ til det bestående, og som senere blir det idealet Samfundspartiet jobber for å gjennomføre, er et direktedemokratisk lokal selvstyre i kombinasjon med et nasjonalt bransjestyre,²³³ som i tillegg har et økonomisk program som kombinerer frihandel og det private initiativ med en sosial fordelingspolitikk, planøkonomi, økologisk bærekraft²³⁴ og radikale reformer som sikrer arbeidernes rettigheter og medbestemmelsesrett. Dette systemet har fått navnet logokratiet²³⁵ – hvilket betyr styre av *Logos*,²³⁶ altså Guds Ord og den hellige orden som er representert ved Jesus Kristus.

I den logokratiske styreformens finnes det ingen andre lover enn de ti bud, og hele verden er inndelt i en rekke autonome, selvstyrte enheter, hvis størrelse samsvarer med de lokale forhold, utfra hva som ville være naturlig å kalle et lokalsamfunn. Hvert lokalsamfunn utgjør således en menighet - et fellesskap – som må få styre seg selv og fatte sine egne beslutninger, dog med absolutt respekt for de ti bud, som er grunnloven som er gikk fra Gud.

Oppstår det en konflikt mellom to av samfunnets medlemmer, og de ikke klarer å løse konflikten på egenhånd, skal de involvere en tredjepart i meglingen. Om det da heller ikke lykkes å komme til en enighet mellom de to parter, skal begge få legge frem sin sak for menighetens fellesskap -en folkedomstol - som så fatter en endelig demokratisk avgjørelse – i tråd med de ti bud - som så må følges. Tanken er at man da vil få bukt med den urettferdigheten som kan skje bak lukkede rettsdører, og at folk vil løse konfliktene sine før de må legges frem for offentlig skue.²³⁷

Siden Brochmann således tror at et slikt samfunn vil kunne la seg styre av den Hellige Ånd,

---

231 Chomsky (1970/2005): 39

232 Rousseau (2001): 6

233 Brochmann (1927): 35. Brochmann (1930): 28, 31, 34, 47. Brochmann (1931)²: 159 Brochmann henviser ellers til den danske jussprofessoren Ernst J. Møllers bok «Inderstyret» (1914) som en god teoretisk bok om hvordan direkte demokratisk selvstyre kan organiseres. Boken var forøvrig sterkt formet av Møllers interesser for kristendom, psykologi og Østens visdom. Se Brochmann (1932): 131

234 Mer om den økonomiske biten nedenfor. Brochmann bruker selvfølgelig ikke ordet bærekraft, men er svært opptatt av miljø og økologisk balanse og fornybarhet. Spiller mennesket på lag med naturen, er det få begrensninger for oss, mente han. Se for eksempel Brochmann (1927): 108.

235 Se for eksempel tittelen på flere av bevegelsens bøker, særlig fra Bondes hånd.

236 Brochmann (1931): 120, 125. Brochmann (1931)²: 329

237 Se for eksempel Brochmann (1930): 36-39

og dermed være ledet av Gud, bruker han også ordet *teokrati* om dette systemet, altså styre av Gud.²³⁸ Likevel må det understrekes at det i Brochmanns teokrati ikke finnes rom for verken prester eller andre menneskelige autoriteter. Jesus er kongen, og alle menneskene er hans og hverandres embedsmenn og tjenere etter budet om nestekjærlighet og samhold. Den og de som Gud velger ut som en eventuell «ledere» eller «åndelig adel» for folket får således ingen formell utnevnelse eller posisjon av noen autoritet, men vil gjennom sitt liv og virke som folks tjener og venn skille seg ut som en særlig verdig person til å få folkets tillit. Samtidig krever også Brochmann at enhver person som i dette systemet påtar seg ansvar og tillitsverv, samtidig må akseptere at han også må stå ansvarlig for sine handlinger når oppgavens mandat er omme.²³⁹ Enhver som i et samfunn har noen som helst makt, måtte også finne seg i å bli fullstendig gransket og evaluert i den minste ting han eller hun måtte foreta seg. Men i det store og hele vil det uansett være lite behov for offentlige embedsmenn i det brochmannianske logokratiet, for på alle de politiske områdene er det enkelte individ sin egen talsmann og suveren. Følgene av dette er også at som i de fleste anarkistiske system, gir ikke Brochmann ikke noen faste organisatoriske og hierarkiske rammeverk, fordi disse må utvikles av den enkelte befolkning i hvert samfunn.²⁴⁰

For at et samfunn skal fungere under slike rammer uten å drives ut i gruppedrevne konflikter internt eller utenfra, påpeker imidlertid Brochmann at man må sikre at alle folks materielle behov blir dekket. Derfor lanserer Brochmann konseptet «Regnskapssentral» som en institusjon som må innføres idet alle sentraliserte systemer i den tradisjonelle statstrukturen oppløses, eller desentraliseres og demokratiseres. Brochmann har for eksempel ikke noen motforestillinger mot at fellesskapet betaler for både skoler og sykehus, men han vil ikke at disse institusjonene skal reguleres eller påvirkes av politikk eller økonomi.²⁴¹ De skal være frie institusjoner som får sine utgifter dekket av den samlede økonomiens overskudd, et overskudd som omfordeles via regnskapssentralen – en institusjon som på mange måter inntar rollen som den «usynlige hånden» som i følge Adam Smith skulle regulere det frie, kapitalistiske markedet.

Regnskapssentralen er nemlig det eneste sentraliserte organet i Brochmanns utopiske idealsamfunn, og skulle fungere som en slags fagforeningsstyrt sentralbank, clearingsentral og revisor som dessuten skulle være et slags kombinert nærings-, finans-, og planleggingsdepartement. Tillitsvalgte fra hver bransje må i samråd med forskere og eksperter sørger for å utvikle nødvendig næringsvirksomhet og distribuere produksjonsoverskuddet på et slikt vis at alle individer sikres inntekt og kjøpekraft nok til å delta på markedet som konsument. Ingen betaler skatt, men regnskapssentralen sørger for å dekke fellesskapets nødvendige utgifter.²⁴² Alle lån som

---

238 Brochmann (1931): 50. Bonde (1936): 38-39

239 Se for eksempel Brochmann (1930): 24-25, 34, 65-66, 82-84 (1931): 26-27, 51, 171, 297 og 345.

240 Brochmann (1930): 28

241 Sørensen (1991): 83-84. Lalla (2004): 5

242 Se Brochmann (1930): 15-16, 25-26, 31-34, 87, 110, 128, 133-134. Brochmann (1932): 68. Jamfør Lalla (2004): 8

regnskapssentralen utsteder er rentefrie, og all gjeld slettes hvert 50. år etter jødernes jubelår – *Jubilee*, mens hvert syvende år er avdragsfrie.²⁴³ Et meget kritisk punkt i Brochmanns ideer er jo at denne regnskapssentralen ikke skal være politisk, og kun føre samarbeid som gagnar alle – og den må heller ikke utøve tvang. Men hvor realistisk en slik tanke er, kan man jo spørre seg

I Brochmanns endelige utopi er det en internasjonal regnskapssentral som ser på hele klodens økonomiske grunnlag og behov, og planlegger deretter, men Brochmann så også for seg at det var mulig å innføre en lignende regnskapssentral på nasjonal nivå, og dertil operere med to ulike økonomiske system - en nasjonal «totaløkonomi» som i tillegg forholder seg til det internasjonale økonomiske system.²⁴⁴ Å nedbetale all gjeld til utlandet var høyt prioritert.²⁴⁵

For å oppnå den «totaløkonomien» Brochmann ser for seg, lanserer han blant annet ideen om at regnskapssentralen må føre oversikt over nasjonens samlede verdi-produksjon av varer og tjenester i løpet av et år. Dessuten vil han føre oversikt over nasjonens samlede utgifter i løpet av et år. Stilt opp mot hverandre, blir dette det nasjonale regnskapet. Dersom nasjonens konsumeringsbehov er større enn den samlede produktivitetens verdier, må regnskapssentralen sørge for å bistå næringslivet på et slikt vis at den samlede produktiviteten og avkastningen øker.²⁴⁶ Men det nytter ikke å bare produsere nye arbeidsplasser i det offentlige, dersom disse ikke produserer realverdier, for selv om det genererer lønnsinntekter for dem det gjelder, så er denne inntekten i det nasjonale budsjettet uansett bare en utgift i det totale nasjonale regnskapet. Ei heller genererer flytting av penger innenfor økonomien noen reell økonomisk vekst. Derfor var Brochmann meget opptatt av at nordmennene måtte dyrke de næringene som Gud hadde gitt oss grunnlaget for, og som genererte realverdier som kunne omsettes på et åpent internasjonalt marked; fiskeriet, skipsfarten, skogbruket, landbruket og vannkraften, i tillegg til håndverk og turisme.²⁴⁷ Staten – eller i hans idealsamfunn; regnskapssentralen – måtte sørge for å utnytte all fornybar energi landet satt på, og investere i forskning og teknologi som vil øke produktiviteten og dermed også avkastningen for de mange fiskerne, skogsarbeiderne og bøndene, i tillegg til å gi dem en enklere hverdag og kortere arbeidsdager. Brochmann var veldig opptatt av nettopp det siste. At det enkelte individ skulle få tid til å gjøre annet enn bare å streve for overlevelsen.²⁴⁸ Den industrielle revolusjonen burde ha gitt menneskene kortere arbeidsdager, men slik Brochmann så det, ble i stedet resultatet at man «fant opp» arbeidsledighet.²⁴⁹ Gjennom å skape sysselsetting for alle, vil også alle kunne organisere seg innen de ulike sektorer de blir tilsluttet, og de ulike

---

243 Brochmann (1931): 292

244 Bonde (1936): 37-38

245 Brochmann (1930): 28

246 Lalla (2004): 4-5, Se også Brochmann (1926): Særlig 6 og 30, men ellers hele «brevet».

247 Se foreksempel Brochmann (1930): 119-122. Ellers gjør Brochmann rede for en rekke mulige næringsveier i samme bok, mellom sidene 107-150. Jamfør illustrasjon X og XI

248 Se Brochmann (1930): 39-40. Her foreslår han hvordan alle bransjer kan deles opp i skiftordninger der hvert skift jobber en, to eller tre måneder hver i løpet av et år.

249 Brochmann (1950): 208.

fagorganisasjonene, eller bransjestyrene, er sammensluttet under regnskapssentralen – hvis eneste oppgave skal være å sørge for at jordens ressurser forvaltes på en effektiv, bærekraftig og rettferdig måte, så ethvert individ i verden får sitt «daglige brød» gjennom sin del av fellesskapets goder.²⁵⁰

Når det kommer til spørsmålet om privat eierskap er også dette et sammensatt tema om man ikke forstår det bibelske grunnsynet til Brochmann. I utgangspunktet er jo mennesket gitt hele verden på deling, så alt er gratis.²⁵¹ Men man skal ikke stjele, så derfor skal man respektere eiendomsretten. Men på den andre siden skal jo også den kristne – uten å protestere – gi bort sine eiendeler til den som trenger det, hvis de blir spurt. Bare de ting som man forvalter på vegne av andre skal han nekte å gi fra seg. Brochmann er altså ikke imot privat eierskap, og ønsker heller ikke å overføre eierskapet av produksjonsmidlene til arbeiderne, men han fremmer likevel ideen om at fellesskapet må dele alt det som fellesskapet har behov for, og at ingen kan kreve eierskap over arbeide som de ikke selv utfører. Alle som bidrar til det som fellesskapet trenger, enten man er lærer eller lege eller søppelmann eller slakter, skal ha lik del i fellesskapets goder, uavhengig av hvor i systemet de bidrar, for samfunnet er jo en helhet.²⁵²

Dette er altså i grove trekk den samfunnsform som Brochmann mener vil manifestere seg idet Guds rike på jord blir en realitet. Mennesket hadde alle muligheter til å skape sin egen dommedag, idet vitenskaplige og teknologiske fremskritt alltid resulterte i stadig mer destruktive krefter,²⁵³ men den dommedag som Johannes evangelium talte om, mente Brochmann symboliserte hvordan menneskeheten en gang skal frigjøre seg fra sine tidligere illusjoner og oppleve en ny, mental oppvåkning. Nettopp på dette området har kanskje Brochmann mer til felles med hva samtidens teosofiske bevegelser – og senere også deler av «hippie»-bevegelsen – forkynte enn det tradisjonelle kristne synet på hva «det nye Jerusalem» symboliserte. Men Brochmann hadde ellers lite annet enn forakt for de religiøse betraktningene til folk som Ann Bessant²⁵⁴ og Rudolf Steiner,²⁵⁵ som var populære teosof²⁵⁶ i Brochmanns samtid, selv om han etter eget utsagn skal ha møtt og samtalt med Marcello Haugen, og «lært meget av ham».²⁵⁷ Brochmann var nemlig åpen for å lære av alle som kunne bidra til å belyse det han kalte «helheten». Alle politiske ideologier har rett

---

250 Uten forskjell på «liten og stor». Se illustrasjon XII

251 Brochmann (1931)²: 10

252 Ibid: 19, 343-345

253 Se illustrasjon XIII

254 «Den gamle forvirrede Annie Besant» . Brochmann (1931): 120. Brochmann hadde forøvrig sansen for at Jiddu Krishnamurti – teosofenes «reinkarnerte Kristus» - hadde tatt avstand fra dem som hadde utpekt ham som verdensfrelser, og trådd ut av den teosofiske bevegelsen. Ibid :122 For mer om teosofi, se Winje, Geir. (2013, 2. april). Teosofisk Samfunn. I Store norske leksikon. Hentet 20. desember 2013 fra http://snl.no/Teosofisk_samfunn.

255 «Dr. Rud. Steiner var mystikker av en meget banal slags» Brochmann (1931): 132

256 «Atroposofier og spiritister (som Conan Doyle) har den eiendommelige sjæle-karakteristik fælles, at de er arrogante og overtoiske og indstillet for det fjerntliggende, høitflyvende og irrasjonelle. De har ogsaa det meget jordiske træk fælles, at de gjerne vil tilhøre en høiere aandelig kaste og endelig dette at de ganske mangler evnen til å iagttå og kontrollere sig selv. Brochmann (1931): 133. Antroposofien var forøvrig Steiners tyske versjon av teosofien til Helena Blavatsky. For mer om Blavatskys esoteriske lære, se Winje, Geir. (2013, 2. april). Teosofisk Samfunn. I Store norske leksikon. Hentet 20. desember 2013 fra http://snl.no/Teosofisk_samfunn.

257 Brochmann (1932): 30. Marcello Haugen var en mye omtalt teosof og mystiker som i tillegg ble hevdet å ha både synske og helbredende evner.

subjektivt sett, mente Brochmann, og kunne derfor se positive og negative argumenter og interesser hos alle de politiske partiene.

Brochmanns tidligste politiske sympatier

«Nær sagt alle nulevende statsmænd lever i den feilagtige forudsætning, at organisasjoner, flertalsbeslutninger, institusjoner, bankvæsen, militærvæsen, og fremforalt store stadsmænd kan utrette store ting. Især tror man da paa politiske partier og efterlyser «en virkelig stor stadsmænd»: men en saadan har aldri eksistert, Deres Majestæt. Vor folkeoplysning staar ikke høiere, Deres Majestæt

Brochmann i et åpent brev til kong Haakon VII, 1926²⁵⁸

Hvor lå egentlig Brochmanns politiske sympatier før han etablerer sitt eget parti i 1933? I følge brevet det overstående sitetet er hentet fra, hadde han i aldri deltatt ved noe valg, og han hadde heller aldri vært medlem av noe parti.²⁵⁹ Dessuten er hele Brochmanns lære fundamentert i tanken om at partisystemet i seg selv er begrensende for samfunnets utvikling da parti blir viktigere enn sak i mange tilfeller, og konkurransen ødelegger for samarbeid. Han var imot både det parlamentariske systemet, og partier generelt. Det er likevel mulig å gjøre seg opp noen tanker om hvor det synes sannsynlig at Brochmann hadde sine sympatier i tiden fra unionsoppløsningen og frem til 1933, for selv om det er sant at Brochmann aldri stemte på noe parti, er det likevel klart at enkelte politiske retninger lå ham nærmere enn andre.

Brochmann var definitivt ikke begeistret for hverken Høyre, Venstre eller Bondepartiets politikk.²⁶⁰ I flere av Brochmanns skrifter finner man rosende karakteristikker av tidligere statsminister Christian Michelsen. Men denne rosen er forst og fremst rettet mot Michelsens personlige karakter.²⁶¹ Det er hans menneskelige kvaliteter som får ros, samt hans tidligere bragder som norsk statsleder ved unionsoppløsningen²⁶² - ikke til hans politiske overbevisninger, hvilket Brochmann understreket sto langt fra hans egne. Men hvilke bragder? Han ga kongen sparken, og han avsto fra å opphøye seg selv til fører eller president, selv om han hadde hatt tilliten til å få det til. Således sammenligner han Michelsen med jødernes dommer Gideon²⁶³ – som nedkjempet jødernes fiender – ders Nemesi – men avsto fra å ta imot tilbudet om å bli jødernes konge.²⁶⁴ Brochmann var dessuten en skarp kritiker av såvel Fedrelandslaget som Chr. Michelsens institutt gjennom hele 30-tallet, og advarte mot faren ved å tro at ikoniske skikkelser som Nansen og

258 Brochmann (1926): 24

259 Brochmann (1926): 5

260 Jeg kommer så vidt nærmere inn på dette senere i hoveddelens fjerde kapittel, men ellers har Lorch-Falch viet et eget kapittel til nettopp dette i sin hovedoppgave fra 1971.

261 Brochmann hadde ved flere anledninger møtt Michelsen i Bergen, og de hadde de hadde en viss korrespondanse via brev i den siste tiden av Michelsens liv, hvilket jeg kommer nærmere inn på i neste kapittel av denne oppgavens del.

262 Brochmann erkjente viktigheten av Michelsens rolle under unionsoppløsningen i 1905, men argumenterte eller for at det selvstendige Norge ikke behøvde noen statsminister i det hele tatt.

263 Brochmann (1931): 275-277

264 Se Dommernes bok 8, 22-23

Michelsen var ufeilbarlige overmennesker.²⁶⁵ Menneskeslekten hadde slettes ikke behov for noen andre førere enn Jesus Kristus.

Derimot virker det da mer sannsynlig at han kan ha hatt visse politiske sympatier med Johan Castbergs Arbeiderdemokratene, som etterhvert skiftet navn til det Radikale Folkeparti.²⁶⁶ Castberg sto for viktige lovforslag som var helt i tråd med Brochmanns idealer, som å sikre at eierskapet av norske fossefall ikke havnet i utenlandske hender, og å sørge for å sikre farsarven for dem som var født utenfor ekteskapet – de såkalte Castberske barnelover. Castberg opprettet et sosialdepartement, og han bidro til flere statlige tiltak for å utjevne forskjellene mellom fattig og rik. Castberg ønsket seg dessuten korporative sammenslutninger for de produktive klassene, og han arbeidet for å skaffe arbeiderne bedre betaling og kortere arbeidsdag.²⁶⁷ Følgende sitat fra et lovforslag av 1915, blir av Øivind Bjørnson i Norsk biografisk leksikon omtalt som typisk for Castberg:

«Den arbeidervirksomhet som ikke kan by menneskelige vilkaar for sine arbeidere, den har ingen ret til at eksistere; for det er dog menneskene det først kommer an paa; ikke at tjene penger, men at skaffe menneskene levelige vilkaar, kan en bedrift ikke det, saa har den ingen ret til at eksistere. Man kan kalde det teori saa meget man vil, jeg mener, det er en rigtig teori, at bedrifterne ikke skal leve paa arbeidernes sultevilkaar, paa urimelig lang arbeidstid, det har ingen bedrift lov til at leve paa.»²⁶⁸

Nøyaktig hvilke tanker Brochmann hadde gjort seg om Castberg vet jeg ikke, men det er i alle fall ingen tvil om at Brochmann soknet til radikale og arbeidervennlige miljøer.²⁶⁹

I sin ungdom skal Brochmann ha vært en av de mange unge radikale som var del av kretsen rundt bohemen Hans Jæger, og han utviklet også et «delvis» vennskap til Jægers bror Oscar, som var politiker, sosialøkonom og spiritist.²⁷⁰ I voksen alder hadde Brochmann dessuten i mange år et nært samarbeid med Jægers gode venn, redaktør og medforfatter, prestesønnen og anarkisten Jean-Jacques Ipsen.²⁷¹ Hans Jæger var en markant samfunnskritiker som fremmet sosialistiske ideer. Blant annet markerte han seg som kritiker av ekteskapet og fremmet fri sex og økonomisk frigjøring som løsning på prostitusjonsproblemene i hovedstaden.²⁷² Han var lenge skribent i avisen Social-Demokraten, og ble etterhvert avisens utenriksredaktør. Social-Demokraten, som senere ble til Arbeiderbladet og nå heter Dagsavisen, var arbeiderbevegelsens viktigste organ, og ble grunnlagt og utgitt av Christian Holtermann Knudsen, en av Arbeiderpartiets fremste personligheter og ideologer. Holtermann Knudsen var i tillegg ansvarlig for trykkingen av Jægers kontroversielle bok

265 Brochmann (1932): 80-81, 83. Lorch-Falch (1971): 81

266 Partiet var aktivt mellom 1906 og 1936. Castberg døde i 1926. Se Bjørnson, Øivind. (2009, 13. februar). Johan Castberg. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 31. mars 2014 fra http://nbl.snl.no/Johan_Castberg.

267 Ibid

268 Ibid

269 «Det hørte til mit livs oplevelser hver gang jeg som ung oplevet at komme i Folkets Hus og gjorde bekjentskap med oprørere. Efter borgerbladene hadde jeg tænkt dem ganske anderledes. Jeg fandt venner for livet, intelligente, trofaste venner blandt dem som borgerbladene hadde fremstillet som vanvittige røvere». Brochmann (1931)²: 406

270 Brochmann (1931): 133-134. Utfra hva Brochmann skriver om Oscar Jægers forhold til spiritismen, var nok sistnevntes interesser i den retningen en av grunnene til at Brochmann bare delvis regner seg som hans venn.

271 Mer om Ipsens forhold til Brochmann i neste kapittel.

272 Hagemann (1996/2005): 154

«Kristiania-bohêmen». Jæger var god venn med Holtermann Knudsen, og var i utgangspunktet nært knyttet arbeiderbevegelsen, men tok med årene mer og mer avstand fra en bevegelse han mente hadde forlatt sine idealer.²⁷³ I Norsk Biografisk leksikon skriver Lill-Ann Jensen:

«Selv var han blitt anarkist. 1902 drog han igjen til Paris, og 1906 kom hans bok med den ironiske tittelen *Anarkiets bibel*. Her påpeker han de fornuftsstridige motsetningene i kapitalismen og hvordan systemet trellbinder menneskene. Han beskriver også veien til et anarkistisk idealsamfunn, uten privateiendom og konkurranse. Selv om verket har betydning som samfunns- og kulturkritikk, avslører det også Jægers mangel på kontakt med den politiske virkeligheten»²⁷⁴

Når Brochmann så – i 1918 – involverer seg i en politisk organisasjon (dog intet parti) for første gang,²⁷⁵ er det nettopp det anarkistiske miljøet han slutter seg til. Få dager etter Arbeiderpartiets såkalte påskelandsmøtet i april 1918, der Holtermann Knudsen og den tidligere partiledelsen byttes ut med Kyrre Grepp og klikken rundt Martin Tranmæl,²⁷⁶ skal Brochmann nemlig ha meldt seg inn i Ungsocialistisk forbund – en radikal og anarkistisk gruppe som hadde brutt ut av arbeiderpartiets ungdomsbevegelse, Norges socialdemokratiske Ungdomsforbund, allerede i 1906. I perioden mellom nettopp 1906 og 1918 hadde Arbeiderpartiet stått for en pasifistisk linje,²⁷⁷ hvilket var en meget viktig kampsak for Brochmann, men denne linjen ble brutt da de yngre, revolusjonære kreftene overtok ledelsen av partiet i 1918. Kanskje var det derfor Brochmann gikk inn i Ungsocialistisk forbund på dette tidspunktet? Ungsocialistene var også revolusjonært innstilt, men de representerte i det minste en desentralisert og anti-autoritær sosialisme, i motsetning til hva Arbeiderpartiet etter landsmøtet i 1918 gjorde. Ville han påvirke den norske sosialistiske ungdommen til å velge de desentraliserte løsningene? Det er uansett meget tydelig at Brochmanns «logokratiske» styreform slik jeg har beskrevet den ovenfor har en rekke likhetstrekk med de løsningene som anarkismen fremmer, hvis man ser på de økonomiske og organisatoriske områdene, det «organiske» forholdet mellom staten og individet, og forholdet mellom individualisme og kollektivismen - i tillegg til et dynamisk forhold til samfunnets lover.

---

273 Jensen, Lill-Ann. (2009, 13. februar). Hans Jæger. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 13. april 2014 fra http://nbl.sn.no/Hans_J%C3%A6ger.

274 Ibid

275 Det har vært spekulasjoner i hvorvidt Brochmann faktisk var medlem eller ei, og det har også vært spekulert i om han hadde medlemskap i andre interesseorganisasjoner på denne tiden. Even Lorch-Falck mener Brochmann hadde løst medlemskap hos «ungssossene», mens han også hevder at Brochmann var medlem av Samfundshjelpen. Einar Mikkelsen, som var en av Brochmanns første tilhengere og hadde en sentral rolle i Norsk syndikalistisk forbund, mener at ingen av disse påstandene stemmer, og at Brochmann aldri var medlem av noen organisasjon. Derimot var Brochmann uansett meget nært tilknyttet de anarkistiske og syndikalistiske miljøene gjennom sine bidrag til deres publikasjoner, og mange fra disse miljøene lot seg inspirere av Brochmann og hans teorier. I 1922 ble det foreslått å danne et parti rundt hans ideer, etter at Brochmann hadde talt for 1500 syndikalister, men uten at det kom noe mer ut av dette. Men hendelsen var tydeligvis av såpass interesse i det sosialistiske miljøet at Martin Tranmæl kommenterte det hele i en lederartikkel i «Social-demokraten». At Brochmann skulle ha vært medlem av Samfundshjelpen finner jeg meget lite sannsynlig, da Brochmann på 20-tallet fremmet både generalstreik, skattestreik, militærstreik og skolestreik som politiske virkemidler for folket. Folket er suverenen. Se Mikkelsen (1976): 71-73, jamfør Lorch-Falch (1971): 26-29 og Bonde (1950): 44-45

276 Se Terjesen, Einar A.. (2009, 13. februar). Christian Holtermann Knudsen. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 30. april 2014 fra <http://nbl.sn.no> og Berntsen (1991/2003): 160-165 jamfør Olsen (1991): 119-125

277 Hagemann(1996/2005): 94, 112-113

Brochmann og den anarkistiske ideologi

«For å bli anarkist, må man først være sosialist» - Mikhail Bakunin²⁷⁸

«Alle anarkister er sosialister, men enhver sosialist er ikke nødvendigvis en anarkist» - Adolph Fischer²⁷⁹

I en artikkel om anarkismen i Encyclopædia Britannica (1910) beskriver Peter Kropotkin anarkismen som en ideologisk retning der statsapparatet erstattes av frivillig sammenslutninger – «midlertidige eller mer eller mindre permanente» – for å fremme et «organisk» og dynamisk samfunn som er mer harmonisk enn det samfunnet staten kan skape med tvang, autoritet og juss.²⁸⁰ Videre hevder han at anarkismen fremmer en individualisering som verken er mulig innen stats sosialismen eller det liberale demokratiet, men som likevel drar veksler på liberale prinsipper og sosialistisk økonomisk tankegang.²⁸¹ Anarkismen kan i følge Kropotkin trekke noen historiske ideologiske slektskapslinjer helt tilbake til den stoiske filosofen Zeno fra Kreta, som levde rundt år 300 f.Kr. Zeno kritiserte nemlig Platons anti-demokratiske statsidealer med argumenter som Kropotkin mener samsvarer med grunnprinsippene i den moderne anarkismen.²⁸²

Videre hevder Kropotkin å finne spor av anarkismens mentalitet hos enkelte katolske biskoper i middelalderen, før de samme tankene dukker opp hos flere protestantiske bevegelser, som for eksempel husittene. Men det var først ved begynnelsen av moderne tid at anarkistiske ideer begynte å få bred oppmerksomhet gjennom verkene til opplysningsfilosofene Rousseau og Diderot, hvilket Kropotkin mener igjen ga inspirasjon til den franske revolusjon.²⁸³ Rousseau var definitivt den mest radikale av disse to. Han ville redefinere eiendomsretten og dele staten opp i små, selvstyrte enheter, der folket utgjorde den suverene makt gjennom en slags objektiv og rettferdig kollektiv bevissthet - «allmennviljen».²⁸⁴ Rousseau har vært en stor inspirasjon for såvel 1800-tallets liberalister og utopiske sosialister som marxister og anarkister. Han har også inspirert totalitære og blodige former for samfunnsreformatoriske regimer, som Jakobinernes terrorstyre og Napoleons keiserrike.²⁸⁵ De fleste forskere vil imidlertid være enige i at de delene av Rousseaus skrifter som synes å åpne for legitim voldbruk fra suverenens side, må sees i lys av hvordan Rousseau ofte gir gamle ord en ny, radikal mening,²⁸⁶ og at en helhetlig lesning avkrefter eventuelle tolkninger i totalitær retning. All den tid Rousseau var absolutt motstander av dødsstraff og ga uttrykk for det,²⁸⁷ så er det kanskje ikke redelig å tillegge ham noe skyld for at aristokratenes hoder

---

278 Chomsky (1970/2005): 23

279 Ibid: 23-24

280 Kropotkin (1910): 914

281 Ibid

282 Ibid: 915

283 Ibid

284 Rousseau (2001): innledende essay side XXVIII og XXX-XXXII

285 Se Rousseau (2001): innledende essay side XI

286 Ibid

287 Ibid: innledende essay side XXXIV.

rullet i gatene i Paris mens Robespierre leste høyt fra *Du Contrat Social*.²⁸⁸

I 1793 – året som mer eller mindre starter med henrettelsen av kong Ludvig XVI – kom det som i følge Kropotkin var den første avhandlingen som systematiserte anarkismen som politisk og økonomisk konsept, fra den britiske Malthus-kritikeren William Godwins hånd. Godwin brukte derimot aldri begrepet anarkisme, men omtalte sine visjoner som sosialisme. Han ønsket å fjerne staten, og erstatte den av flere autonome, små, selvstyrte enheter, der også lover og domstoler oppheves, og eventuelle konflikter løses ved at rasjonelle individer velges til å megle i den enkelte konflikt.²⁸⁹

Den første som faktisk brukte anarki-begrepet om sin samfunnsteori, var franskmannen Pierre-Joseph Proudhon, et tiår før Marx og Engels utga «Det kommunistiske manifest». Proudhon fremmet et stats-løst samfunn der banker låner bort penger til de som trenger det - uten renter – og hvor all økonomisk handel foregår etter et gjensidighetsprinsipp – mutualisme – som sørger for å begrense prisspekulasjon og økonomisk utbytting, men likevel bevarer frihandelens prinsipper.²⁹⁰ Men han ble skarpt angrepet av både Marx og andre kommunister. Fra midten av 1800-tallet utviklet anarkismen seg derfor i to retninger, i følge Kropotkin; Pierre-Joseph Proudhons mutualisme og den kommunist-anarkismen han selv tilhører, før en tredje retning ble etablert av Lev Tolstoj – kristen-anarkisme.²⁹¹

Kropotkin skriver at Tolstoj riktignok aldri omtalte seg selv som anarkist, men at han - i likhet med flere folkelige religiøse bevegelser i det 15. og 16. århundret - fant et anarkistisk samfunnssyn i Jesu lære, og ønsket å bygge Guds rike på jord, gjennom å vekke den gudommelige gnisten som finnes i hvert menneske.²⁹² Tolstoj var en skarp kritiker av den russiske staten, og kalte enhver statsform for røvere.²⁹³ På landsbygda i Russland etablerte han derfor med tiden et alternativt samfunn etter det han mente var Jesu idealer, men han var også under sterk innflytelse fra Rousseaus tanker om menneskets naturlige tilstand.²⁹⁴ I tillegg mener Kropotkin at de litterære verkene til Tolstoj, som «Krig og fred», har vært med på å påvirke både libertarianistiske og anarkiske tenkere, hvilket Kropotkin for den sakens skyld også hever er tilfellet med blant annet Ibsens dramaer og Friedrich Nietzsches verker.²⁹⁵

I denne utredningen fra Kropotkin finner vi flere av de navnene som har øvet sterkest påvirkning på Brochmann. Brochmann påpeker forøvrig at Kropotkin, sammen med Bakunin og

---

288 Ibid

289 Kropotkin (1910): 915

290 Ibid

291 Ibid: 917

292 Ibid: 918

293 Ibid

294 Se for eksempel Børtnes, Jostein. (2012, 18. juni). Lev Tolstoj. I Store norske leksikon. Hentet 2. april 2014 fra http://snl.no/Lev_Tolstoj.

295 Kropotkin (1910): 918

Tolstoj er blant de mest «dyptgående desentralistiske tenkere»²⁹⁶ selv om ingen av dem har forstått de grunnleggende psykologiske villfarelsene menneske sto ovenfor. Likevel Tolstoj er en av Brochmanns tidligste kilder til inspirasjon, og sistnevnte hevdet at den moral-læren Tolstoj leste ut av Bibelen, var den samme som han selv representerte. Tolstoj er hyppig sitert og nevnt i Brochmanns verker, som «profet» og «seer» - det siste mye fordi Brochmann mente han forutsa den russiske revolusjon. Brochmann beskriver på samme sted Heinrich Heine²⁹⁷ som en annen stor profet. Begge ble forfulgt, og begge ble oppfattet som drømmere og idealister, skrev Brochmann. Men det var bare fordi folket ellers var smittet av sentraliseringens ånd fra Tsar-veldet og Bismarck.²⁹⁸

Brochmann var dessuten sterkt inspirert av Ibsens dramaer, hvilket blant annet skal ha påvirket Brochmann til å fremme frigjøringen av kvinnens individ,²⁹⁹ samt ta et oppgjør med det borgerlige ekteskapet og enhver annen «livsløgn» som samfunnet bygget på.³⁰⁰ Forøvrig bør det nevnes at Brochmann dessuten var meget liberal ovenfor alternative samlivsformer, hans tid tatt i betraktning. Selv om han satte det heterofile monogamiet som den ideelle samlivsformen, og var gift med den samme kvinnen hele sitt liv, understreket han at det viktigste var ærlighet og åndelig fellesskap mellom partene. Så lenge det borgerlige ekteskapet mellom mann og kvinne var så fullt av synd; løgn, bedrag, falskhet og undertrykkelse, skulle ingen fordømme dem som levde harmonisk på andre måter.³⁰¹ Elles hevdet Brochmann at også Ibsen var en «seer», og at de som ikke kunne se verden så klart som han selv og Ibsen hadde gjort, hadde rett og slett fått et trollsnett i øyet, slik Dovregubben tilbyr Peer Gynt å utsettes for.³⁰²

Koblingen mellom Ibsen og Brochmann blir understreket av dansken Jean Jacques Ipsen når han i et innlegg i Morgenbladet i 1931 skrev at «hos jer sa Henrik Ibsen rent ut: Staten er individets forbandelse! Ham reiste folket en statue av midt i statscentralen Oslo; hvorfor da saa forargede paa Dybwad Brochmann?»³⁰³ Dessuten ser det ut til å finnes et slags familiært bånd mellom de to, da Brochmanns far var halvbroren til historikeren Ludvig Daae, som igjen var fetter av Ibsens kone Suzannah,³⁰⁴ uten at det behøver å ha hatt noen betydning for Brochmanns forhold til Ibsens tekster.

296 Brochmann (1931): 337

297 Heinrich Heine (1797-1856) var en tysk-jødisk romantiker og satiriker som sto innen den utopiske sosialistiske tradisjonen etter greven av Saint-Simon. Heines skrev blant annet at «der de brenner bøker, vil de en gang også brenne mennesker». Betegnende nok var Heines bøker noen av de første som havnet på Hitlers forbudslister. Se for eksempel Wessel, Elsbeth. (2009, 14. februar). Heinrich Heine. I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/Heinrich_Heine.

298 Brochmann (1931)²: 379-380

299 Kvinnen var kanskje «svak», men det var mannen også.

300 Brochmann (1932): 140. Brochmann (1931): 151

301 «Vi var faktisk de første hippier, vi», sa en brochmanniansk kvinne senere. Einarson/Straume (1988): 42. Se ellers Brochmann (1940): 34. Brochmann (1950): 28-29. Brochmann skrev selv at han foretrakk å omgås «artistisk indstilte mennesker, altsaa de saakaldte kunstnere» selv om mange av dem bar på laster og «endu sitter og sover over sin vin.» De hadde individualitet og personlighet. Brochmann (1932):

302 «Dovregubben: I venstre øjet jeg risper dig lidt, så du ser skævt; men alt du ser tykkes gildt og gævt» Se Ibsen (1926): 39

303 Brochmann (1932): 314

304 I følge Norsk biografisk leksikon, med mindre oppslagsverket har forvekslet Ludvig Ludvigsen Daae (1834-1910)

Brochmann var også en ivrig leser av Nietzsches moralfilosofiske verker,³⁰⁵ og mente at Nietzsche var en av verdenshistoriens største tenkere. Den største i Tyskland, sammen med Arthur Schopenhauer³⁰⁶ og Heine - fordi de «tillot sig å tvile på den hedensk religiøse entusiasme og advarte sitt folk imot massesjelenes store bedrag og sansebedrag»³⁰⁷. Nietzsches lære og Jesu lære var omtrent det samme, mente Brochmann, men det forsto ikke folk fordi Fanden hadde stemplet nihilistene som vantro pessimister og tvilere. Derfor foraktet de folk som Nietzsche, men hyllet Hitler.³⁰⁸ Dersom et nihilistisk syn på samtidens samfunn betydde ønsket om å ville rive ned den bestående kultur, var Brochmann definitivt nihilist. Men han var dypt uenig med dem som tolket Nietzsche dithen at absolutt hva som helst skulle være tillatt. Dersom nihilismen betydde at man ikke trodde på noe som helst, så var mente Brochmann at han så absolutt ikke var nihilist, for han trodde på «Jesu Kristi lære om det evige menneskeliv og om det riktige kollektive liv. Og det er ikke nihilisme».³⁰⁹ Ellers var to av Brochmanns fremste kilder til inspirasjon den nevnte romantikeren Heine og «sosiologiens far»³¹⁰ - August Comte,³¹¹ som begge var inspirert av den franske greven Henri de Rouvroy av Saint-Simon. Sistnevnte regnes kanskje som en av de første representantene for sosialismen. Saint-Simon hadde deltatt i den amerikanske revolusjonen i slutten av tenårene, men ble senere talsmann for en pasifistisk politikk. Han preket nestekjærlighet og ville samle Europa i et kristent fellesskap der samfunnseksperter og vitenskapsmenn samarbeider med industriledere for å bedre arbeidernes kår og sørge for at alle borgere tar del i produksjonens overflod. På mange måter kan Saint-Simon således sees på som en forløper til de teknokratiske bevegelsene utover 1800-tallet, og hans tanker ble videreført av hans elev Comte, gjennom sistnevntes sosiologiske arbeider.³¹²

Moralfilosofisk stilte Brochmann seg ellers bak Kants pliktetik³¹³ (hvilket også Schopenhauer var inspirert av), men han fordømte det borgerlige moralsamfunnet - den offentlige moral og moderne kultur»³¹⁴ - som han bare så på som dobbeltmoralisk. Forøvrig var det jo slik at både Nietzsche og Kant var sterkt inspirert av Rousseau, mens Nietzsche var meget påvirket av

---

med hans tremening og navnbror, stortingsmannen Ludvig Daae (1829-1893). Se Ystad, Vidgis. (2009, 13.

februar). Suzannah Ibsen. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Suzannah_Ibsen.

305 Om Nietzsche, se for eksempel Brochmann (1930): 94 og Brochmann (1934): 136

306 Arthur Schopenhauer (1788-1860) var en tysk filosof som i særlig grad bygget på Kant epistemologiske teorier, og gjennom ganske originale tankebaner kom frem til et buddhistisk-lignende metafysisk syn på menneskets egentlige vesen. Se for eksempel Arthur Schopenhauer. (2011, 10. november). I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/Arthur_Schopenhauer.

307 Brochmann (1934): 136

308 Ibid: 139

309 Brochmann (1949): 166

310 Se Tjønneland, Eivind. (2012, 10. desember). Auguste Comte. I Store norske leksikon. Hentet 26. april 2014 fra http://snl.no/Auguste_Comte.

311 Brochmann (1931): 35. Brochmann mente at han og Comte var enige om det meste, og at avvikene som fantes mellom dem kun skyldtes omstendighetene. Ibid: 108

312 Se for eksempel Henri De Rouvroy De Saint Simon. (2011, 4. november). I Store norske leksikon. Hentet 26. april 2014 fra http://snl.no/Henri_de_Rouvroy_de_Saint-Simon.

313 Se for eksempel Brochmann (1932): 129

314 Se Brochmann Brochmann (1934): 90

Schopenhauer, som på sin side bygget sin filosofi rundt Kant erkjennelseslære. Schopenhauer øvet dessuten stor innflytelse på Tolstoj³¹⁵ som igjen var meget begeistret for Rousseau også.

Rousseau og Brochmann har nemlig særdeles mange sammenfallende tanker, og det er vanskelig å ikke legge merke til de slående likheten som finnes mellom deres tankesett og mentalitet, selv om Brochmann aldri refererer til Rousseau. For eksempel har de det samme synet på menneskets «naturtilstand» som noe harmonisk, intuitivt og dynamisk som blir forpestet av utviklingen i organisering, styring, økonomi og eiendomsrett.

Når det kommer til spørsmålet om «den sterkestes rett», har Brochmann helt sammenfallende tanker som Rousseau. Hverken makt, tvang eller flertallets konsensus gir i seg selv lover, handlinger og systemer legitimitet. Det bare virker slik fordi de som har maktmidler og/eller flertall naturlig nok vil få sin vilje tvunget gjennom.³¹⁶

Rousseaus idealsamfunn var små, direktedemokratiske, kommunalistiske og egalitære folkestyrer, som var underlagt «allmennviljens» suverenitet.³¹⁷ Det representativet demokratiet hadde han ingen tro på - «så snart et folk lar seg representere er det ikke lenger fritt».³¹⁸

Denne allmennviljen³¹⁹ beskrives som det kollektive fellesskapet vilje, men ikke bare som summen av de enkelte individenes egenvilje. Derimot er det den viljen som oppstår gjennom en slags kollektiv bevissthet som fellesskapet deler. Allmennviljen er altså en abstrakt størrelse som vil alle menneskers beste, uten egeninteresser, som en objektiv, altomfattende bevissthetsform som både lar menneske få lov til å utfolde seg, men samtidig begrenser individenes mulighet til å utnytte hverandre.³²⁰ Denne allmennviljen ville naturlig manifestere seg så lenge befolkningen var begrenset i naturlige små lokalsamfunn, mente Rousseau - uten organisasjoner, lover og andre begrensende og korrumpierende strukturer. Jeg vil derfor hevde at det er store sammenfall mellom det Rousseau kalle allmennviljen, og hva Brochmann hevder er den kollektive mentaliteten som Jesus kan veilede menneskene mot – Den Hellige Ånd, eller Kristus-impulsen som er et annet ord som er brukt.³²¹ Har man dessuten kjennskap til Rousseaus natur-romantiske og dels panteistiske

---

315 Se Arthur Schopenhauer. (2011, 10. november). I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/Arthur_Schopenhauer.

316 Se Rousseau (2001): 9, jamfør Brochmanns brev til Hitler i hoveddelens siste kapittel.

317 Ibid: innledende essay side XXIV og XXXII-XXXIII

318 Ibid: 99. Dette samsvarer med hva Brochmann sier: «Paa stemmeseddelen utleverer folket sin magt, sin selvbestemmelse og sin frihet, fordi vi lever i en centralistisk stat med guden mammon som den livgivende og skapende» fra Lalla (2004): 5

319 Begrepet er tillagt mange fortolkninger, men min lesning av Rousseau sammenfaller i stor grad med det Ellen Marie Krefthing skiver i sitt innledende essay i Rousseau (2001)

320 Dette sammenfaller forøvrig med John Rawls teorier om rettferdig lovgivning. Rawls bygget mye av sine teorier på Kants pliktetik. Se for eksempel Sagdahl, Mathias. (2014, 11. februar). John Rawls. I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/John_Rawls.

321 Brochmann skriver: «Det er os saaledes ganske uklart hvordan vore naturvitenskabelige sjæleforskere kan ta sig selv alvorlig, og hvorledes man skal ha nogetsomhelst haap om at naa frem til positive resultater, saalenge man ikke vil se sjælen og dens «ernæring» og dens «psyko-biologiske» vilkaar i sammenheng med «det levende samfund» som er ligesaa usynlig og lige så relativt «organisk fundamentert» som sjælen selv, men desuagtet ligesaa virkelig virkelig som denne». Brochmann (1931): 80

gudsoppfattelse i tillegg til hans tanker om kristendommen, ser man at Rousseaus syn på Jesu lære ikke ulikt hva Brochmann selv hevder, og at den «allmennviljen» Rousseau skriver om sammenfaller med hvordan Brochmann mener at Guds vilje vil komme til syne gjennom «folkets røst» bare samfunnet får være fritt til å velge Kristi lov fremfor prestenes og statens lover.

I «Om samfunnspakten» (1762) skriver Rousseau om hvordan man i utgangspunktet – hos alle folk og til alle tider - kan dra et skille mellom to ulike religionsformer. Den ene formen er den sanne religionen – «menneskets religion» som er direkte dyrkelse av Gud fra individets hjerte, mens den andre typen religion som er «borgerens religion», hvilket er en religionsform som er tilpasset samfunnets tradisjon og historie, med lokale guder og helgener, og har en konservativ funksjon. «Borgernes religion» er derimot falsk og oppnår bare at folk er villige til å lide martyrdom for staten, og stille seg bak fordømmelse av statens forbrytere. Ut av møtet mellom disse to religionstypene får man så en tredje religion, hevder Rousseau, nemlig «prestereligionen» - som den kristne statskirken er en representasjon av – der individene til enhver tid må forholde seg til to religiøse lover og sfærer, både den menneskelige og den borgerlige. Disse vil således stå i konflikt med hverandre og hindre individene å være både kunne være lydige mot staten og mot Gud. Et slikt religiøst system, sier Rousseau, er samfunnsfiendtlig, er i konflikt med seg selv, og har så mange innlysende mangler at «det bare er bortkastet tid å more seg med å påvise dem».³²²

«Så gjenstår bare menneskets religion eller kristendommen. Men denne religionen er ikke nåtidens kristendom, den er evangeliets, og det er noe helt annet. Denne religionen er hellig, opphøyet og sann. Mennesket er alle sammen Guds barn og anerkjenner hverandre som brødre, og det samfunnet de forenes i, oppløses ikke engang i døden. Men denne religionen har ingen særskilt forbindelse med den politiske enhet, derfor lar den lovene virke med den styrke de har i seg selv uten å tilføre dem ny kraft, og derved blir ett av samfunnets sterkeste bånd uten virkning. Og hva verre er: Istedet for å feste borgernes hjerter ved staten, river denne religion den løs fra den – som fra alle jordiske ting. Jeg vet intet som i så høy grad strider mot samfunnsorden».³²³

Likevel må det understrekes at Rousseau ikke hadde den samme troen som Brochmann på at «Guds rike på jord» kunne la seg manifestere, til tross for at han mente det ville være det flotteste samfunnet. For i et sant kristent samfunn, sier Rousseau, vil det være fritt frem for maktsyke og onde mennesker, og man trenger bare et råttent eple før hele samfunnet forfaller.³²⁴ Og virkelige kristne vil i sin godhet og lydighet mot Guds «forsyn» gå villig i trelldom hos den seirende fiende. En sann kristen vil nemlig aldri gå til krig.

«De kristne hærer er ypperlige, sier man. Jeg benekter det. Vis meg først en kristen hær – jeg for min del vet ikke at noe slikt eksisterer. Korstogene vil bli nevnt. Jeg skal ikke bestride korsfarenes tapperhet, jeg vil bare fremholde at de slett ikke var kristne, de var prestesoldater og borgere av

---

322 Rousseau (2001): 136- 137

323 Ibid: 138

324 Ibid: 139

kirken. De kjempet for dens åndelige rike, men på en eller annen uforklarlig måte hadde kirken gjort det verdslig. Egentlig talt er dette den rene hedendom. Evangeliet har aldri grunnlagt noen nasjonal religion, derfor er det umulig å tenke seg religionskriger blant de virkelig kristne.»³²⁵

Det er ingen tvil om at man kan finne mange likhetstrekk mellom Brochmanns og Rousseaus tanker, selv om Brochmann aldri refererer til den fransk-sveitsiske filosofen. Men som sagt så refererer Brochmann ofte til Tolstoj og til Kant. Begge «var dypt inspirert av»³²⁶ Rousseaus radikale ideer, og Brochmann kan derfor ha fått mye av sin inspirasjon via deres penn.

Når Øystein Sørensen i 1991 trekker frem Brochmanns tanker om planstyrt økonomi, korporativisme og fagstyre og setter dem i slektskap med det han kaller høyreautoritære tanker, overser han derfor det som Robert Lalla senere fremhever i sin analyse av Brochmanns økonomiske modell, nemlig den sterke påvirkningen fra Proudhon og anarkistiske ideer. Selv hevdet Brochmann at han først og fremst bygget på norske tanker, utover det bibelske grunnlaget han forankret det hele i. Jeg kommer derfor til kort å gjøre rede for flere individer og bevegelser som her hjemme hadde fremmet lignende sosiale og korporative, men samtidig anti-statlige ideer - med eller uten inspirasjon fra Proudhon, men gjerne med sterk inspirasjon fra Gud og evangeliene - i perioden mellom Hauges tid og Brochmanns inntreden i det offentlige rom.

Arven fra radikale og korporative nordmenn på 1800-tallet

«Mine forgjængere er for de flestes vedkommende reist av landet, fordi de vel var gaat træt av den store mangel på selvkritikk og den ikke beskedne selvtilfredshet som siges at karakterisere alle nordmænd, ikke minst i Oslo».³²⁷

Bertram Dybwad Brochmann, 1932

Innledningsvis i dette kapittelet har jeg brukt et sitat fra «den norske sosialismens far», Marcus Thrane, hvor han hevder at de tidligste kristne var de første sosialistene. I følge Brochmann startet den moderne sosialismen som en kristen sosialisme i Tyskland rundt 1820, og Brochmann nevner Thrane som en norsk representant i for denne retningen. Men den «opprinnelige kristne sosialismen» ble fortrent av en ny for sosialisme, som Brochmann egentlig mente ikke var sosialisme i det hele tatt, snarere en «hedensk statskapitalisme», og gir inntrykk av at han vil ha kristensosialismen tilbake. Det er uansett mulig å trekke mange linjer mellom ham og Thrane³²⁸

Thrane var avismannen, som med et avbrutt teologistudium og en periode som pedagog i

---

325 Ibid: 140-141

326 Ibid: innledende essay side XIII, jamfør Børtnes, Jostein. (2014, 8. april). Lev Tolstoj. I Store norske leksikon. Hentet 17. april 2014 fra http://snl.no/Lev_Tolstoj.

327 Ibid (1932): 49. Hvem disse «forgjengerne» var, gjør ikke aldri Brochmann lart, men jeg regner med at han her tenker på thranittene som dro til Nord-Amerika, Ibsen som flyttet til Italia, og Jæger som bodde mest i Danmark og Paris, hvorpå de fortsatte med sin samfunnskritikk av Norge derfra. Antageligvis refererer Brochmann her også til en rekke andre mennesker i hans nærere fortid som jeg ikke har kjennskap til.

328 Rettsaken mot Brochmann (1947): 103

bagasjen, satte i gang det som regnes som Norges første arbeiderbevegelse – sannsynligvis uavhengig av marxistisk innflytelse.

Thrane hadde i ungdommen reist rundt på kontinentet. Her ble han inspirert av britisk utopisk sosialisme og chartisme, fransk kristen-kommunisme og Proudhons anarkisme, og da 1848-revolusjonen brøt ut i Paris, tente det en voldsom gnist i Thrane. Han skrev flere glødende og radikale innlegg i Drammens Adresse, der han var ansatt som redaktør, hvilket førte til at han fikk sparken. I stedet startet han arbeiderforeninger i Drammen og Christiania, samt sin egen radikale avis, Arbeiderforeningenes Blad. Den produserende klasse måtte organisere seg, mente Thrane, og rundt om i hele landet ble det dannet arbeiderforeninger som sluttet seg til Thranes organisasjon, fra industriarbeidere, håndverkere og bergverksarbeider til tømmerhuggere og husmenn. Disse «småfolkene» som Thrane sa, kunne fint klare seg uten embedsmenn og «kakser», men «øvrigheten» kunne ikke klare seg uten «småfolket», fordi de styrende klassene kun kunne overleve ved å utbytte arbeiderne. Derfor måtte også de produserende klassene organisere seg og søke politisk innflytelse.

Thrane var selv sterk i sin kristne tro, men han kritiserte både prestene og den kristendommen de forkynte. Thrane ville sette kristendommen ut i praktisk liv, ikke stenge den inne i kirkene hos de geistlige embedsmennene. Thrane var dessuten begeistret for Hauge, og kritiserte haugianerne for å ha forlatt sine idealer. Det var derfor flere haugianere som sluttet seg til thranittene.³²⁹

På samme måte som Brochmann påpeker hvordan Moses måtte gi jødene mange hundre lover, fordi deres «harde hjerter» ikke klarte å holde seg til Guds lov, skriver Marcus Thrane – i tråd med hva også Rousseau har hevdet – at man kan måle et samfunns moral etter hvor mange lover det har.

«De juridiske love opstod jo først blandt menneskerne da de moralske love blev for svage, og eftersom de moralske love gaa ud af kraft, er det at de juridiske tiltage i styrke. Altsaa, jo flere juridiske love vi faa, desto mere maa vi beklage vort samfund, thi der er et ubehageligt vidnesbyrd om at de moralske love svækkes. Vor stræben som moralske menneske bør derfor gaa ud paa lidt efter lidt å *kunne* afskaffe flere og flere juridiske love, og allerlykkeligst bliver det menneskelige samfund, naar vi komme saavidt at vi kan afskaffe dem alle; thi det er et beviis paa at moralen er stærk nok alene; thi det er et beviis paa, at Gud alene er vor konge og englerne vore embedsmænd. Vi behøve da hverken jordisk konge eller jordiske embedsmænd. — Og det er formodentlig denne tilstand Proudhon tænker sig naar han paastaar at *an-archi* er den bedste forfatning. Men jeg vil ikke længer dvæle ved en samfundstilstand, som, om den nogensinde kan intræde, vistnok er mange tusinde aar fjern fra os.»³³⁰

---

329 Bjørklund (1970): 135

330 Thrane (1969): 82-81

Thrane var en stor beundrer av Proudhons ideer og adopterte mange av dem inn i sitt eget program. «Vor Tids uten Tvil største Sjeni»³³¹ skrev Thrane om Proudhon, og adopterte fra ham tanken om den korporative sosialismen, men Thrane gikk aldri til det skritt å selv erklære seg anarkist eller argumentere for å oppheve staten.

Thrane var heller ikke fremmed for å hente økonomiske argumenter fra Bibelen. Han hevdet for eksempel at «Af den mosaiske og end mere af Kristi religion lære vi bedst hvorvidt eiendomsretten bør gaa»³³² og han fremmet blant annet de samme bibelske argumentene som Brochmann senere kom med vedrørende det å innføre *Jubilee*-ordningen i den norske økonomien.³³³ Et velfungerende anarki er altså det samme som Guds rike på jord, mener Thrane, men som teksten ovenfor viser, hadde Thrane samtidig den samme mistroen til individets evne til å realisere et styre med Gud som eneste autoritet som både Rousseau og den salige Augustin hadde gitt uttrykk for - hvilket innen ideologisk teori gjerne beskrives som «realisme». Da var nok Brochmann langt mer virkelighetsfjern og naiv – eller idealistisk - i sin tro på menneskets etiske og kollektive evner, selv om han personlig ville hevdet at han var en av de få som så virkeligheten slik den faktisk var.

Et annet sammenfall mellom Brochmann og Thrane, er synet på alkoholpolitikken. Mens radikale venstrefolk og arbeiderforeningenes ledere ønsket alkoholforbud og høyere tollavgifter, gikk Thrane i helt motsatt retning. Han ville også få bukt med fyllas elendighet, men han ville heller skape en sunnere, sør-europeisk alkohol- og vinkultur, og argumenterte samtidig for at folk skulle få brygge og selge sin egen alkoholdrikk uten statlige reguleringer.³³⁴

Thrane og hans bevegelsen ble slått ned av myndighetene, og fikk aldri realisert sitt mål om å danne et politisk parti med representasjon på Stortinget. Thrane flyttet selv til USA etter dette, etablerte som avismann også der, og fortsatte å sende bidrag til norske aviser.³³⁵ Men Thrane hadde likevel fått sine sympatisører i nasjonalforsamlingen - ikke minst læreren, gårdbrukeren og kirkesangeren Søren Jaabæk, som ironisk nok er tidenes lengst sittende norske stortingsmann på tross av at han hadde et langt mer statsfiendtlig syn enn Thrane.

Søren Jaabæk var sørlendingen som organiserte det som av mange blir omtalt som Norges første politiske parti – Bondevennbevegelsen – som på mange måter var en forløper til partiet Venstre.³³⁶ Jaabæk var født 1. april 1814, i en periode der Norge faktisk var uten konge, og Jaabæk, som var republikaner, pleide å spøke med at han var født da Norge var republikk.³³⁷ Det politiske

---

331 Pryser, Tore. (2009, 13. februar). Marcus Thrane. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Marcus_Thrane.

332 Thrane (1969): 84

333 Ibid: 84-85

334 Bjørklund (1970): 121-122. Jamfør Brochmann (1932): 138. «hele forbudspolitikken beror paa et fullstendig feilaktig syn paa stimulansernes og lastenes og lidenskapens rolle i utviklingen av den menneskelige sjæl.

335 Pryser, Tore. (2009, 13. februar). Marcus Thrane. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Marcus_Thrane.

336 Slettan, Bjørn. (2009, 13. februar). Søren Jaabæk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/S%C3%B8ren_Jaab%C3%A6k.

337 Ibid

synet til Jaabæk er aldri blitt grundig analysert,³³⁸ men jeg mener at hans radikale liberalistiske syn på både menneskets evne til å styre og regulere seg selv, og troen på det uregulerte private initiativ, samsvarer mye med det som kan omtales som libertarianisme. Jaabæk ønsket å begrense statens oppgaver til et absolutt minimum, og overlate resten til private initiativ. Men samtidig ønsket han også å organisere de produserende klasser i korporativ og samvirker som kunne drive fri byttehandel seg mellom.³³⁹ Han fremmer altså endel av de samme organisatoriske løsningene for næringslivet som Thrane. De to var dessuten enige i at det måtte innføres allmenn stemmerett for menn, og at det norske folk skulle ha rett til en god allmennutdanning.³⁴⁰ Men der Thrane – som kom fra en familie med flere offiserer – ville innføre allmenn verneplikt som et ledd i å rive ned klasseskillene,³⁴¹ så ville Jaabæk avskaffe hele forsvaret.³⁴² Dessuten ville Jaabæk erstatte valgmannsordningen med direkte valg, og han ville holde både renta og skattenivået på et så lavt nivå som mulig. Jaabæk ble kalt «blodrød» i sin samtid, men han var aldri sosialist. Derimot var han meget radikal i sin anti-monarkisme og i sin motstand mot en sentralisert stat. Likevel fikk Jaabæk nærmere 50 år på stortingsbenken, og som representant blir han av Bjørn Slettan beskrevet på følgende måte i Norsk biografisk leksikon:

Fra første stund gjorde han seg bemerket med klar og poengtert tale, som han også kunne krydre med humor. «Jaabæk var upaatvilelig den lærdeste Klokke i hele Selskabet; thi han kunde tale med i alle Sager,» heter det i et skrift om Stortinget 1845. Ironien er tydelig, for de som hadde gått lærde skoler, anså den selvlærte Jaabæk for en halvddannet person.³⁴³

Denne beskrivelsen er slettes ikke ulik den måten Brochmann blir omtalt av sine kolleger på Stortinget, 90 år senere, selv om ikke alle ville sagt seg enig i delen som fremhever Jaabæks klare og poengterte tale. Da var heller tungetale³⁴⁴ et ord som kom opp i Brochmanns tilfelle når andre politikere beskrev hans innspill fra Stortingets talerstol. Hvorvidt Brochmann var kjent med Jaabæk og hans politiske idealer vet jeg ikke. Men Brochmann kritiserte ofte både Venstre og Bondepartiet for å ha forlatt sine radikale røtter, og han kritiserte dessuten Bondepartiet for å drive bondefiendtlig og arbeiderfiendtlig politikk. Sammen hadde de skapt «bondefascismen» i sin barnslige frykt for sosialismen.³⁴⁵ Det er uansett en rekke aspekt ved Jaabæk som kan minne om Brochmann, såvel politisk som teologisk.

---

338 Ibid

339 Ibid

340 Ibid. Jamfør

341 Bjørklund (1970): 111-112

342 Slettan, Bjørn. (2009, 13. februar). Søren Jaabæk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snø.no/S%C3%B8ren_Jaab%C3%A6k.

343 Ibid

344 Se nest siste kapittel, om Brochmann på Stortinget

345 En periode hevdet Brochmann at den «åpne, umiddelbare og naive kommunisme på Folkets Hus» var mindre farlig enn den «tilslørte kommunismen» i Venstre og Bondepartiet. Utover trettitallet begynner han imidlertid å kalle Arbeiderpartiet for et tilslørt kommunistparti, og Venstre og Bondepartiet for tilslørt fascisme. Begrunnelsen var uansett partienes vilje til å sentralisere makten i hovedstaden og til å gripe inn i ovenfor næringslivet og det enkelte individ. Se for eksempel Brochmann (1930): 173, jamfør

Jaabæk var en meget skarp kritiker av statskirken og prestene, og mange oppfattet ham også derfor som ateist, men Jaabæk var faktisk dypt troende. Han mente riktignok at samtidens vekkelsesbevegelser var «overfladiske og følelsesbetonte og han var ikke pietist, men i stedet soknet han mot grundtvigianismen, en lavkirkelig, dansk bevegelse som oppsto rundt presten Nikolaj Frederik Severin Grundtvig³⁴⁶ (1783-1872). Grundtvig sto for en samfunnsrettet kristendomsfortolkning som satte ham i konflikt med både statskirken og de pietistiske miljøene, og han angrep såvel konservativ og tradisjonell teologi som liberale og opplyste syn.³⁴⁷ Men han var slettes ikke noen motstander av opplysning og dannelse av den grunn, og hans streben etter å etablere frie undervisningsinstitusjoner i Danmark og resten av Norden har for ettertiden gjort ham kjent som «folkehøgskolenes far» - et arbeid som her hjemme ble videreført av blant annet læreren Ole Vig.³⁴⁸ Grundtvig og Vig hade en stor stjerne blant brochmannianerne,³⁴⁹ Dessuten var både Jaabæk og Brochmann positive til at norsk ungdom utvandret til andre kontinenter så lenge staten ikke kunne tilby dem arbeid her hjemme.³⁵⁰

En siste person jeg vil trekke frem her, som en «stemme i ødemarken» før Brochmanns tid, er Arne Garborg. Den kjente forfatteren var i sin samtid en meget populær og sammensatt kunstner, men også en kontroversiell samfunns- og systemkritiker. Blant annet anklaget han den norske staten for å ligge «ope for fridomsfiendsleg innverknad frå to kantar – frå kontor- og politistaten Tyskland og frå det puritanske England», og han kritiserte Norge for å være en politistat³⁵¹. Politisk soknet han etter hvert mot anarkismen. Han hadde tidlig mistet sin kristne barnetro, men senere i livet ble Jesus fra Nasaret igjen en viktig skikkelse for Garborg. Han utviklet så en dyp beundring for Lev Tolstoys sosialetikk,³⁵² og han begynte studerte Bibelen på nytt. Dette resulterte så i det han så som sitt store livsverk, avhandlingen «Jesus Messias» fra 1906. Dette er i dag er et forholdsvis glemt skrift, men her utleverer Garborg seg selv og sin tolkning av Jesu liv og lære, ut fra et historiekritisk og sosialetisk perspektiv. Boken avsluttes med disse ordene:

«Som Jødane hadde gravlagt Jesus, so hadde Heidningane gravlagt Tankana hans. I Staden for aa høyre etter kva Jesus sagde hev Verdi no i snart tvo tusund Aar trætta med seg sjølv um kven Jesus var. Og i Staden for Jesu Lære hev me fengi Læra um Jesus.(...) Ser ein ut yvi Verdi no om Dagen,

346 Slettan, Bjørn. (2009, 13. februar). Søren Jaabæk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/S%C3%B8ren_Jaab%C3%A6k.

347 Brøndsted, Mogens. (2009, 14. februar). Nikolai Frederik Severin Grundtvig. I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/Nikolai_Frederik_Severin_Grundtvig.

348 Aarnes, Sigurd Aa.. (2009, 13. februar). Ole Vig. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Ole_Vig.

349 Se §100 nr. 1, april 1946: 5. og Se §100 nr. 2, 1. mai 1946: 6-7

350 «Jeg mener det er riktig at ungdommen reiser ut. Og at de høit og tydelig mundtlig og skriftlig sier ifra hvorfor de reiser». Brochmann (1930): 154, jamfør Slettan, Bjørn. (2009, 13. februar). Søren Jaabæk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/S%C3%B8ren_Jaab%C3%A6k.

351 To av de største truslene Brochmann advarte mot i sin tid, var tyskernes byråkrati og kontroll- og voldsmidler, samt britiske vekkelsesbevegelser som Oxford-bevegelsen. Se særlig hoveddelens to siste kapitler. Se ellers Time, Sveinung. (2010, 25. februar). Arne Garborg: utdypning. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. desember 2013 fra http://nbl.snl.no/Arne_Garborg%2Futdypning.

352 Ibid

kann ein finne at ho meir enn nokon Gong fyrr er eit Satans Rike. Men ser ein betre etter, vil ein finne Teikn som tyder paa at Satansvelde hev havt si beste Tid. Kven veit? Brodertanken kann enno faa Liv: Jesus kann koma til i Sanning aa stande upp fraa dei daude.»³⁵³

I 1929 skrev Bergens største avis, Gula tidend følgene i en anmeldelse av Brochmanns bok «Mentalitet og livsskjebne»:

«Eg vil hermed be alle frilynde ungdomar lesa boki, og tenkja vel yver dei tankar og tankesyntar som diktaren ber fram. Serleg vil det høva godt å ordskiftas um innholdet i bokringane og studieringane. Dybwad Brochmann og Garborg sitt livssyn og Gudssyn er umlag det sama»³⁵⁴

I 1874 så etterlyste Garborg pussig nok en type som Brochmann når han påpeker at den eneste som kan sette kirken og prestene på sin plass, må være en mann som står sterkt plantet på evangeliets grunn, så prestene ikke kan skyve Jesus fremfor seg, men innser at de selv står i opposisjon mot Jesu ord på mange områder.³⁵⁵ Også Thrane etterlyser en type som Brochmann, idet han påpeker at landet trenger en agitator som Bjørnstjerne Bjørnson,³⁵⁶ men en som i tillegg til å løsrive seg fra de religiøse illusjonene, også var fri for all nasjonalistisk sentimentalitet, hvilket Thrane påpeker er hva Bjørnson tjener sine penger på.³⁵⁷ Selv mente Brochmann at «Bjørnson var Norges største profet», men at han var blitt fanget av «det politiske dagdrømmeriet».³⁵⁸

Oppsummerende og supplerende betraktninger

«Folkets frihet og individualisme, det sande demokrati og folkestyre skal avløse nutidens hedenske institusjonskultur»

Bertram Dybwad Brochmann, 1929³⁵⁹

Brochmanns oppfattelse av evangeliene leder ham til å forfekte en samfunnsorden som oppløser staten(e) i sin nåværende form og erstatter sentralmakten og alle (inter)nasjonale lover og regimer med frie, direktedemokratiske lokalsamfunnsenheter som styrer seg selv. På mange måter er det her store sammenfall mellom Brochmanns organisatoriske og juridiske løsninger og de som man finner i Rousseaus bok «Om Samfunnspakten». Interessant nok er det også meget sammenfallende likhetstrekk mellom den samfunnsordenen Brochmann trekker ut av Bibelen, og de kollektivene – *kibbutzim* - som de jødiske nybyggere etablerte i Palestina på omtrent samme tiden som Brochmann tok til med sin misjon. En jødisk *kibbutz* – som betyr samling – er et lite sosialistisk lokalsamfunn der innbyggerne er likestilt, og deler all eiendom med hverandre, i tillegg til å samarbeide med å

353 Garborg (1906): 151-152

354 Brochmann (1930): 274

355 Se for eksempel Garborg (1874): 17-19, 43, 48

356 Brochmann skal ha blitt omtalt som den største folketaleren siden nettopp Bjørnson

357 Se Johansen/Thrane (1949): 89-90

358 Brochmann (1931): 188

359 Brochmann (1930): 179

drive landbruk, fiske og industrivirksomhet.³⁶⁰

På den andre siden fremmer han også et (inter)nasjonalt økonomisk gjensidighetssystem der alle borgere får dekket sine materielle behov ved å gi et passende bidrag til den samlede arbeidsmengden for så å høste godene av den overfloden som fordeles likt på alle borgerne.

Brochmann bevarer likevel den privat eiendomsretten i den forstand at det som fellesskapet har behov for skal deles likt mellom fellesskapets medlemmer som en slags allemannseie, etter det kristne bud om å dele alt med hverandre. Utover dette er individet fritt til å anskaffe seg hva man vil, og forfølge sine drømmer - så lenge ikke dette ene individet ikke innskrenker sin nestes frihet.

Det enkelte individ er ellers demokratisk beslutningsdyktig gjennom to ulike instanser - på lokalt nivå som sin egen private talsmann, og sentralt gjennom påvirkningen en øver gjennom arbeidsplassen. De som plukkes ut til å representere sin bransje i «regnskapssentralen», en slags bank og revisor-institusjon som planlegger fellesskapets verdiproduksjon, må således sørge for at alle bransjer samarbeider på best mulig måte for å utnytte og distribuere jordens overflod på best mulig måte. Alle deres handlinger og beslutninger må være fullstendig tilgjengelig for offentligheten, og enhver person som forsøker å misbruke sin tillit skal øyeblikkelig kunne avsettes og stilles til ansvar i offentlig debatter og høringer.

Når Brochmann så seg om i sin samtid var det ingen partier som representerte de tankene han selv hadde. Hver for seg gikk de kanskje i retning av det de selv mente var den beste løsningen for samfunnet, men i den partipolitiske, parlamentariske «fandenskapen» skapte man bare interessemotsetninger som igjen skapte en statisk avstand mellom partene fremfor å skape dynamiske løsninger i fellesskap. I stedet for kollektive løsninger, fikk man kompromissløsninger. Men uansett hvilke kompromisser som ble nådd, mente Brochmann at staten bare gikk i en stadig mer sentralisert og autoritær retning. Brochmann mente han var en slags etterfølger av Hans Nielsen Hauge, og det går kanskje an å trekke en slags ideologisk linje fra Hauge til Brochmann via folk som Marcus Thrane og Søren Jaabæk, Hans Jæger og Arne Garborg. I alle fall er det flere kontaktpunkter her som nok ikke skal undervurderes hvis man tar på alvor det Brochmann hevder når han sier at han først og fremst bygger på norske tanker.

Utover 20-tallet ble Brochmann godt mottatt av norske anarkister og syndikalister som en populær foredragsholder og skribent, som leverte en rekke bidrag til det radikale bladet Alarm om økonomi og andre sosiale samfunnsproblemer.³⁶¹ Men selv likte aldri Brochmann betegnelsen anarkist, og påpekte at i hans system fantes det både orden, lover og ledelse i form av Gud, Kristus og den hellige Ånd.³⁶² Dessuten mente Brochmann at anarkistene burde finne et nytt ord for sin ideologi, fordi de fleste mennesker var blitt vandt til å assosiere ordet anarki med kaos og terror,

³⁶⁰ Se for eksempel Goplen, Ådne. (2012, 3. desember). Kibbutz. I Store norske leksikon. Hentet 25. april 2014 fra <http://snl.no/kibbutz>.

³⁶¹ Lorch Falch (1971): 26-27

³⁶² Brochmann (1931):351. Brochmann (1949): 125

revolusjon og politiske attentat. Den eneste ideologien som i virkeligheten fremmet total kaos, terror og sosialdarwinisme, var etter Brochmanns syn den moderne liberalismen og dens kapitalistiske system.³⁶³ Et godt, levende samfunn kunne bare realiseres gjennom frivillig organisering nedenfra, mente nemlig Brochmann. På samme måte som planter og trær vokser nedenfra og opp, og sprer seg utover jorden, vil Guds rike langsam gro på samme måte.³⁶⁴ Nedefra og oppover – fra det enkelte individ og utover hele jorden. Man må bare gi samfunnet de rette vekstvilkårene. Gjennom samarbeid, opplysning og diskusjon, ikke gjennom blodige revolusjoner. Ethvert system som blir påtvunget med vold, har allerede i fødselen mistet sin legitimitet, mener Brochmann. For den sterkestes rett gjelder bare i åndskreftenes verden. At man må ty til vold er bare et signal om at en ikke har tro på sine åndskrefters makt i seg selv, og da mister ideen sin kraft uansett hvor sann eller idealistisk og godhjertet den i utgangspunktet var. «Den som tar til sverd skal dø for sverd», minner Brochmann om at Bibelen sier. Det er Guds naturlige lov - «Nemesis». Likevel opplevde Brochmann – i likhet med hva Tolstoj hadde opplevd - etterhvert å komme på kant med andre ledende anarkister, på grunn av sitt kristendomsyn.

Carl O. Tangen -redaktøren i Alarm påsto - i motsetning til hva for eksempel Marcus Thrane syntes å mene – at anarkismen og troen på Jesus ikke kunne la seg kombinere. Dessuten anklaget Tangen Brochmann for å være uskikket for den anarkistiske bevegelsen på grunn av sin borgerlige bakgrunn.³⁶⁵ Likevel tiltrakk Brochmann seg mange anarkister og syndikalister, og etter at Brochmann hadde talt for omtrent 1500 syndikalister og middelklasse-tilhørere i 1922 ble «Norges åndsrevolusjonære Forbund» stiftet rundt Brochmanns lære. Det ble imidlertid ikke all verdens organisasjonsvirksomhet ut av dette, men Brochmann fikk mange følgere fra disse miljøene, som senere gikk inn i Samfundspartiet, og begivenheten fikk også oppmerksomhet fra Socialdemokratens redaktør Martin Tranmæl.³⁶⁶ Men Brochmann synes klar på at han ikke ville lage noen sekt eller -isme. I 1926 formulerer han begrepet brochmannisme i en sarkastisk bemerkning om hvordan hans lære da ville blitt oppfattet. En sann profet kommer i Herrens navn, ikke sitt eget, skriver Brochmann og refererer til Jesu ord.³⁶⁷ Dessuten var hans store ønske aldri å fronte én gruppes interesser, men derimot å la alle få innsyn i Guds sanne budskap så de som kunne høre og se fikk sin invitasjon til å bygge Guds rike på jord, uavhengig av deres rang, status og politiske overbevisning. «Vi er alle et i Kristus» sier de kristne, og Brochmann gjorde således ikke forskjell på fisker, prest eller kjøpmann på dette området. Men han ville gjerne ha hjelp på sin ferd, og derfor var de første miljøene han oppsøkte også de miljøene han mente sto ham nærmest i tanke og ånd, altså de kristne og anarkistene.

---

363 Brochmann (1931): 337. Brochmann (1949): 165

364 Brochmann (1931): 344

365 Lorch-Falch: 26-27

366 Lorch-Fach (1971): 28

367 Brochmann (1960): 86

Herren gir visdom i hjertet og kunnskap skal gjøre deg glad

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som selverklært sosiologisk forsker i møte med prester, vitenskapsmenn og det organiserte Norge

«Jeg har i mange lange aar gaat tusenvis av trapper forgjæves op og ned for at finde øre og forstaaelse hos dem, som skulle være nærmest til det, men paa meget faa undtagelser nær møtt en selvklokskap og en uforstaaenhet, som har sat ogsaa min taalmodighet paa hard prøve». ³⁶⁸

Bertram Dybwad Brochmann i Morgenavisen, februar 1930

Etter å ha måttet konstantere at de norske anarkistene og syndikalistene – som i det store og hele sto ham nærmest av de norske politiske miljøene i samtiden – ikke var interessert i å ha noe med hans Kristus-forkynnelse å gjøre, fortsatte Brochmann sitt misjonskall i rollen som selverklært «sektløs» og partiløs» «sosiolog». Det helhetlige samfunnssynet han hadde oppfattet gjennom sin radikale lesning av evangeliene, så han bekreftelser for på de fleste forskningsfronter, og han forsøkte derfor så godt han kunne å få sine teorier vurdert av sakkyndige kritikere. ³⁶⁹ Han fulgte forskningsfronten i utlandet – særlig innen sosiologi – og etablerte studiesirkler og diskusjonsforum. ³⁷⁰

Dette kapittelet vil handle om Brochmanns syn på vitenskap og forskning. Dessuten vil jeg redegjøre for den måten han selv forsøkte å fremme sine «forskningsfunn» ovenfor personer og grupperinger som hadde innflytelse i samfunnet i tiden før Samfundspartiet ble etablert. Det er nemlig blitt antydnet at Brochmann var opportunist fordi han gjennom 20-tallet prøvde å øve innflytelse på såvel borgerlige som sosialistiske miljøer. Selv mener jeg at dette heller bør sammenlignes med den bibelske historien som Jesus forteller om mannen som skulle holde gjestebud, og de inviterte gjestene melder avbud, hvorpå invitasjonen deretter går ut til alle og enhver (Luk. 16, 23). I 1932, året før Samfundspartiet stiftes, skriver Brochmann:

«Jeg begyndte for mange aar siden stille og forsigtig at føle mig frem. Jeg hadde dengang stor og barnslig tillid til prester og vitenskapsmænd, til dannelsen og kundskapen i landet vort. Det var hele min natur imot at optræde anklagende, karikerende og latterliggjørende. I mange, mange aar var mit eneste ønske at finde andre som saa det samme som jeg selv og som kunde overta mitt hverv. Jeg har en flerhet av gange søkt folk i alleslags store stillinger for at be dem «overta jobben». Man har bare avvist mig eller undlatt at ta imot mig. ³⁷¹

All den tid denne mannen var overbevist om at han hadde et nærmest profetisk kall til å rope ut sin innsikt om de «sannheter» som evangeliene fortalte om, er det slettes ikke så rart at han med åpent sinn la frem sine ideer for alle og enhver. Den som søkte sannheten, ville vel bli glad for å finne den, selv om den rev ned søte livsløgner?

368 Brochmann (1930): 188

369 Han sendte også sine bøker til uttalte motstandere, og ba dem om å anmelde dem. En av dem, Pastor Snoeys i Bergen, skriver i Morgenavisen at «det er en flot gestus» av Brochmann. Se Brochmann (1931): 415

370 Mikkelsen (1976): 16-17. Jamfør Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 1. mai 2014 fra <http://nbl.snl.no>

371 Brochmann (1932): 13

Brochmann og psykologien

«Da psykoanalysen blev mig bekjendt, kom den som en vældig bekræftelse paa min lære.

Forskjellen mellem Freud og mig er dog den, at hans «Libido» synes at være et noksaa snevert og nærmest psyko-erotisk begrep. Jeg har (...) pekt på andre primære psykiske drifter, og jeg frygter ikke for at ikke eftertidens dom her vil gaa i min favør. (...) Mens Freuds lære foreløpig synes at ha tatt sigde paa at helbrede nervøse individer, tar jeg bevisst sigde paa at komme hele vort syke kollektive liv til undsætning og opklaring.»³⁷²

Bertram Dybwad Brochmann

Jesus er verdens mentale frelser, hevdet Brochmann. Verden var mentalt syk på grunn av folks individuelle og kollektive vrangforestillinger som var gjort til absolutte størrelser på grunn av irrasjonelle sentimentale følelser, som frykt og stolthet, utledet av uvitenhet, tradisjon og vane. Enhver sivilisasjons barndom er preget av fantasifulle og velmenende bruddstykker av en helhetlig forståelse av verden, slik Brochmann tolker menneskets historie. Etterhvert som samfunnet utvikler seg, får nye erfaringer og ny kunnskap, er samfunnet likevel preget av de tanker og oppfattelser som formet sivilisasjonen i dens barndom.³⁷³ I likhet med hvordan Freud mener at det enkelte individs personlighet formes før barnet er nådd fire, fem-årsalderen,³⁷⁴ og at all ny informasjon etter denne alderen fortolkes i lys av denne personligheten, mener Brochmann at de samme mekanismene virker på kollektivt nivå, der individets personlighet samsvarer med samfunnets kulturelle normer. På samme måte som dybde-psykologien kunne utvikle og «lege» individets personlighet ved å påvise vrangforestillinger i barndommen, og dermed bevisstgjøre individet på sine tanker og handlingers underliggende årsak og virkning, mente Brochmann at samfunnet kun kunne ta et skikkelig oppgjør med sine egne problemer gjennom å snakke om forholdene, identifisere de utløsende årsakene, og finne rasjonelle nye måter å angripe sine problem, gjennom å se på sin egen historie, og sitt forhold til de rundt seg; venner, fiender og ikke minst våre foresatte – altså forholdet til forfedrene og den himmelske Far, Gud.³⁷⁵ En slik tilnærming til forholdet mellom individ og kollektiv har dessuten klare likheter med jødisk mystikk – *kabbala* – der livets tre brukes som analyseverkstøy for utviklingen av menneskets materielle og åndelige tilstand, såvel som universets oppbygning fra mikrokosmos til makrokosmos gjennom å stadig gå tilbake til *malkhut* – i det man har nådd *keter*.³⁷⁶

Brochmann leste Freud på tysk, og han begynte tidlig å inkludere Freuds teorier³⁷⁷ – eller deler av disse - i sine arbeider, som en slags uavhengig empirisk bevisførsel for sine meninger³⁷⁸ om

---

372 Brochmann (1932): 66

373 Brochmann (1931): 62, 96-99, 103-105. Brochmann (1931)²: 31-33, 68, 131. Brochmann (1949): 280-285 og 288.

374 Freud (1929): 277

375 Se ellers Lorch-Falch (1971) 145-151

376 Forholdsvis det første og siste punktet i livets tre. Jamfør Winje (2012): 295 og 330, note 18 og Groth, Bente. (2009, 14. februar). Kabbala. I Store norske leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra <http://snl.no/kabbala>.

377 Lorch Falch (1971): 145

378 «BDB ser ut til å ha trukket konsekvensene av Freuds oppdagelser før han kjente disse. Lorch- Falch (1971): 147

at menneskets oppfattelse av verden er drevet av subjektive sanseinntrykk og dertil konstruerte – ofte irrasjonelle - tankerekker som i ekstreme tilfeller slår ut i fobier, manier og psykoser, men som også eksisterer mindre merkbart hos de fleste individer, dog i varierende grad. Da det allerede i de tidligste barndomsårene er at det voksne menneskets personlighetstrekk formes, mente Freud at foreldrenes rolle var helt avgjørende. Brochmann hevder av samme årsak at Jesus var den største dybdepsykologen av alle og at det derfor ikke var rart at han ble så sint på disiplene sine da disse forsøkte å holde barna borte fra møte ham. «La barna komme til meg», hadde han sagt, og Jesus representerte jo Guds kjærlighet og den objektive virkeligheten. Foreldrenes ansvar for å behandle sine barn med ærlighet og kjærlighet måtte derfor ikke undervurderes, for slik Brochmann så det, spilte det ingen rolle om man var gutt eller jente, fattig eller rik, hvit eller farget når det kom til graden av «mental renslighet», men de verdiene og idealene man fikk fra sine foreldre og venner.³⁷⁹ Hvordan kan et barn som ikke får 100% ærlighet og kjærlighet forventes å bli et 100% ærlig og kjærlighetsfullt menneske?

Det handlet altså utelukkende om miljø og ikke om arv, når det kom til hvorvidt et individ var av «Åndelig adel» eller ei – altså hvorvidt man satte Guds lover, søken etter objektiv sannhet og kjærlighet til ens neste fremfor alt annet, og samtidig evnet å stadig drive selvransakelse. Drapsmenn og røvere kunne for eksempel like gjerne komme fra pene, bemedlede familier, som fra alkoholisererte og fattige kår, skjønt det for den fattige og desperate kunne være vanskeligere å overleve uten å bryte borgerskapets normer og regler.³⁸⁰ Men var dette et sykdomstegn ved de fattige, eller var det rett og slett et sykdomstegn ved samfunnet, og de idealene statsmakten bygget på? Det var den moderne staten som indirekte skapte både lovbrytere og syndere, mente Brochmann, hvilket er det samme som Rousseau påpekte at den borgerlige prestereligionen ville føre til. Om adel kunne bli til pøbel, så måtte pøbel kunne bli til adel, skrev Brochmann i 1932.³⁸¹ Brochmann hyller altså individets frigjøring og oppvåkning, med personlig selvbestemmelse og direkte demokrati, mens fascistiske bevegelser rundt om i Europa på samme tiden fremmet tankene om å erstatte demokratiet med et diktatur av en eller flere «sterke menn».

Av alle samtidens forskere og tenkere, var Brochmann særlig begeistret for den tysk-amerikanske jøden Erich Fromm, som i USA lanserte sosialfilosofiske ideer om en sosialistisk samfunnsorden som blant annet var sterkt inspirert av både den mosaiske visdomstradisjonen og en kritisk anvendelse av Freuds psykoanalytiske resultater. Lorch-Falch hevder dessuten at Brochmann og Fromm hadde et personlig vennskap,³⁸² og det passer jo meget godt med Brochmanns profil at

---

379 Brochmann (1932): 143, 149. Jamfør Brochmann (1950): 175

380 Se for eksempel Brochmann (1931)²: 12. Brochmann (1950): 144

381 Brochmann (1932): 155

382 Se Lorch-Falch, Even «*Foredrag om Bertram Dybwad Brochmann*», "Det svinger i fryseboksen. Nyskapende jazz, samtidspoesi & någgå attåt", 30. april 2011 i Kultursalongen. Lastet ned 16.01.14 fra <http://www.youtube.com/watch?v=UzouY7NeyQE>

han i det minste skulle tatt kontakt med Fromm i brevs form.³⁸³

Brochmann og samtidens teologi

«Alt har min Far overgitt til meg. Ingen vet hvem Sønnen er uten Faderen, og ingen vet hvem Faderen er uten Sønnen og den som Sønnen vil åpenbare det for». Luk. 10, 22

Brochmanns viktigste kritikk mot samtidens presteskap var gjennom hele mellomkrigstiden rettet mot at kirken ikke hadde forstått Jesus, og derfor heller ikke forsto Gud og hans plan for mennesket.³⁸⁴ I forlengelsen av dette ble det også umulig å kunne si noe fornuftig om hva Bibelen sa til det kristne individ i lys av sin samtid. Hele Europa var jo et kristent kontinent. Hvorfor hadde kirken latt menneskene sloss og herje løs med fantasier når den satt på løsningen til alle problemene?³⁸⁵ Kirken hadde vært i posisjon til å kunne forandre hele verden, men idet verden nå var forandret i en helt annen retning, var kirken mer opptatt av å tviholde på tradisjonen, fremfor å fremme Jesu sanne budskap.³⁸⁶ Kirken så mot den fjerne himmelen, og oversett «tidens tegn». Den kunne forhindre den første verdenskrigen, men sviktet på grunn av at «geistligheten manglet geist».³⁸⁷ Men det var slettes ikke for sent å advare mot den neste verdenskrigen.³⁸⁸

For Brochmann var overbevist om at krigen som som hadde vært, bare var en av flere kulturkonflikter som ville utkjempes mellom de verdslige våpenmaktene, før verden endelig oppnådde den kulturrevolusjonen som Jesus taler om. At Gud ville vinne i kampen mot Satan, var Brochmann ikke i tvil om.³⁸⁹ Men jo flere som tok side med Gud i denne kampen med åndelige våpen³⁹⁰ på denne jord, jo flere liv ville man kunne spare fra å meningsløst bli slaktet på statshedensskapens og andre Molokers offeralter. Gud vil ikke ha blod, men mennesket var fortsatt blodtøstig.

Det er ingen som vet hvem Sønnen egentlig er, utenom Gud, sier Jesus. Og ingen vet hvem Gud er, utenom Sønnen, og de som Sønnen ville åpenbare det for. Derfor var Brochmanns største åndelige fiender ikke bare de som åpenbart gikk Fandens³⁹¹ ærend. Den største trusselen den levende Jesus og en sann vekkelse sto ovenfor, var alle de som utga seg for å representere Jesus, uten å egentlig gjøre det. Ikke minst gjaldt dette for de stadig voksende vekkelsesbevegelsene som Brochmann mente bare førte skade på menneskenes intellekt og evne til å sanse den sanne Gud. Særlig Oxford-bevegelsen får gjennomgå for sitt sekteriske «svermeri» blant middelklassen,

383 Brochmann skrev voldsomt med brev, og hadde nok elsket internett-revolusjonen. For eksempel skrev han brev til både Truman og Stalin etter den andre verdenskrig, der han forøker å forhindre den kommende kalde krigen.

Dessuten skrev han også et brev til Hitler i 1937, som jeg vil komme tilbake til i hoveddelens femte kapittel.

384 Se Brochmann (1931)²:396-397

385 Se Brochmann (1931): 33, 75

386 Se for eksempel Brochmann (1931): 32, 70, 167-168

387 Se Brochmann (1931): 23-25

388 «Mon ikke djævelen pønsar paa en ny krig?» Brochmann (1931)²: 439

389 Brochmann (1931): 233-234

390 Brochmann (1931)²: 81-82

391 Brochmann (1934): 11

«importert tollfritt» fra England av høyres sterke mann C. J Hambro. De fjernet folk fra livets realiteter, mente Brochmann, og gjorde dem blinde for «djevlskapen i vår tid» i sin tro på at den nå er «frelst» og «vekket» i ånden.³⁹² Brochmann står altså i likhet med Jaabæk i en slags mellomposisjon der han selv tror nærmest ukritisk på Jesus og Bibelens budskap, men samtidig kritiserer han såvel de fleste kristne miljø og vekkelsesbevegelser, som de mer vitenskaplige tilnærmelsene – og motforestillingene - til religionen.

For eksempel kom Brochmann med en saftig kritikk av professor Kristian Schjelderup etter at sistnevnte hadde lagt frem et forskningsarbeid om feminine og maskuline religioner som to religiøse grunnformer – et arbeide som hadde fått økonomisk støtte fra Christian Michelsens institutt, og ble fremlagt på instituttets årsmøte i mars 1931.³⁹³ De feminine religionstrekkene var for eksempel stort tilstedeværelse av intuisjon og følelser, mens de maskuline religionsformene var preget av kritikk og rasjonalitet.³⁹⁴ Det hører med til historien at en gruppe på 100 personer, fra et mangfold av profesjoner, partier og samfunnslag, hadde søkt Christian Michelsens institutt for et stipend til Brochmann, omtrent et år i forveien.³⁹⁵ Søknaden ble avslått.³⁹⁶ Brochmanns kritikk av Schjelderups arbeide må således sees på like mye som et angrep på Christian Michelsens institutts prioriteringer som et angrep på Schjelderup som akademiker.³⁹⁷ Brochmann sørger ellers for å gi Schjelderup ros på alle de områdene han kan, men er nådeløs i sin øvrige kritikk.

Brochmann og Schjelderup hadde nemlig på veldig mange områder meget sammenfallende syn, kanskje særlig når det kom til å forsvare bruken av sosiologiske og psykoanalytiske verktøy i religionsforskning og teologi.³⁹⁸ Men på ganske så sentrale teologiske punkter var det likevel stor forskjell mellom de to. Brochmann kritiserte blant annet Schjelderup for at sistnevnte i sin sammenligning mellom kristendom og hinduismen³⁹⁹ ikke makter å se at kristendommen ikke representerte Kristus lære på den samme måten som buddhismen representerte Buddhas lære. Jesus var nemlig ingen religionsstifter, men den som kom for å frigjøre jødene og alle andre mennesker fra sine religiøse ritualer og læresetninger. Det var Paulus som siden stiftet den kristne religionen.

Naar man nu i de nærmeste aar fremover ved hjælp av psykoanalysen haaper at faa tat kraften og livet ut av religionerne, eller ialfald at faa redusert dem til nyttig tidsfordriv for enfoldige drømmere, og til hensigtsmæssig leketøy for stsmænd og herskesyke akademikere, saa haaper man vel ogsaa at bli kvitt den brydsomme og vanskelige aandoprører og mentale fredsforstyrrer Jesus Kristus, som

---

392 «Oxford-folk (...) hadde sin private «ikke-angrepsspakt» med Vårherre». Rettsaken mot Brochmann (1947): 97. Se også Brochmann (1950): 121, 125

393 Brochmann (1932): 21

394 Ibid: 45

395 For hele søknaden med anbefalinger og underskrifter, se Brochmann (1930): 257-264

396 Brochmann (1932): 15

397 Det er også Brochmanns påstand. Se foreksempel ibid: 77

398 Se for eksempel Repstad, Pål. (2009, 13. februar). Kristian Schjelderup. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 16. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Kristian_Schjelderup.

399 Hinduisme er egentlig ikke noen religion, men snarere en samlebetegnelse for flere ulike religiøse uttrykk fra India.

altid, trods al forfalskning har været pengemagtens og vaapenmagtens farligste fiende. Igjennem aartusener og ikke mindst nu av den liberale teologi er Kristus igjen blit forfusket til en kollega av Budda og Jesaia, Ramakrischna, Konfucius, Muhamed og alle de andre smaa og store religionstyper. Men verdens mentale frelser fra religionsstifterne, fra autoritetene, fra akademikerne, pengepolitikkerne, farisæerne, arbeiderlederne, aagerkarlene og de sociale kvaksalverne kjender ingen. For skjæppen er sat over lysestaken! Kristus er blit religionisert og teologisert. Jeg bebreider altsaa ikke dr. Schjelderup at han er gaat i den fælle som den klassiske skole og kirke har fanget ham i. Kristus kjenner han ikke, ellers vilde hele hans lære bli en anden. - Men jeg angriper dr. Schjelderup fordi hele hans teologi er overfladisk, akademisk oppblaast og tillært. Det er i hans egenskap av iakttager, forsker, lærer og veileder at jeg angriper ham, kritiserer ham og bebreider ham.⁴⁰⁰

Det var flere årsaker til at Brochmann beskriver Schjelderups lære for «overfladisk, oppblåst og tillært». Brochmann mente nemlig at de resultatene Schjelderup har kommet frem til var «gamle som alle haugene» og hadde vært allment kjent i gnostiske og okkulte miljø siden tidenes morgen.⁴⁰¹ Dessuten hevdet Brochmann at Schjelderup kun gjentok Freud, og i tillegg hadde plagiert flere utenlandske forskere uten å nevne dem i litteraturlisten, som Emile Durkheim og Aurel Koinay.⁴⁰² Brochmann skulle heller ønske at Schjelderup kunne se nærmere på feminine og maskuline elementer også i politikk og vitenskap, ikke bare innen kunst og religion.⁴⁰³ Han takker riktignok Schjelderup for å ha fremmet disse ideene for et nytt publikum, men synes likevel det er uredelig at professoren fremstiller disse ideene som sine egne funn.⁴⁰⁴

Langt mer opprørt var Brochmann over at Schjelderup var for fastlåst i statskirkens teologisk tradisjon til å kunne gjøre noen nytte for seg i academia.⁴⁰⁵ Han klarte nemlig ikke se kristendommen med objektive øyne, mente Brochmann, så hans sammenligninger og analyser bare blir overfladiske. Schjelderup mente nemlig at kristendommen var en typisk maskulin religion, at maskuline religioner alltid hadde et dualistisk syn på verden og at kristendommen var en voluntaristisk religion - altså at det er menneskets vilje til å handle godt som er det grunnleggende premisset for hvorvidt individet kan oppnå frelse.⁴⁰⁶ Alle religioner, sier Brochmann, er menneskeskapte systemer som har det til felles at de alle ser på Paradisets tilstand som religionens mål.⁴⁰⁷ Så er det menneskenes dualistiske sinn som skaper de feminine og maskuline religionstypene. Når det gjelder kristendommen, påpeker Brochmann at det er en religion som finnes i både maskuline og feminine utgaver. Katolisismen passer nemlig i følge Brochmann ypperlig med Schjelderups arketypiske feminine religionstrekk, mens protestantismen passer bedre

---

400 Brochmann (1932): 35

401 Ibid: 29-30

402 Ibid: 28

403 Ibid: 34

404 Ibid

405 Ibid: 35-37

406 Ibid: 21, 29-32 og 33-37

407 Ibid: 46

til Schjelderups beskrivelser av kristendommen som maskulin. Dessuten understreker Brochmann spøkefullt at ser man på kristendommens presteskap, så er det slettes ikke mye maskulinitet å spore blant de kjolekledde mennene, hverken de katolske eller de protestantiske.⁴⁰⁸

Når det kommer til den dualismen som Schjelderup påpeker i Jesu lære, så påpeker Brochmann at Schjelderup forveksler dualisme med relativisme. «Relativismen skulde vel ikke være fremmed for dr. Schjelderup?»,⁴⁰⁹ spør Brochmann frekt, og antyder således at han er godt kjent med Schjelderups nokså spekulative doktoravhandling «Religionens sandhed i lys av den relativitetsteoretiske virkelighedsopfatning» fra 1921.⁴¹⁰ Det er nemlig ingen dualisme i Jesu lære, sier Brochmann, for Jesu lære er ikke en endelig, statisk og lukket religion, men en dynamisk lære som inkluderer den relativismen som finnes i menneskets liv. Jesus sier både og, sier Brochmann. Det feminine og det maskuline forenes i Jesu lære, og det finnes mange, mange bibelvers som vitner om nettopp dette. Det eneste dualistiske i Jesu lære er at Jesus trekker et absolutt skille mellom løgn og sannhet, mellom Mammon og Gud. Ellers så er det nettopp denne manglende evnen til å skille absolutte sannhet fra halvsannheter som gjør at mennesket opplever fenomenen som dualistiske, selv om de egentlig ikke har noen motsetninger. I forlengelsen av dette, blir det således tull å snakke om kristendommen som voluntarisme, hevdet Brochmann. Hvordan kan viljen være det viktigste, når Jesus på korset påpeker at menneskene ikke vet hva de gjør?⁴¹¹ Jesus og Paulus sier gang på gang at mennesket ikke evner å gjøre det som er godt, selv om deres vilje er til stedet.

Etter at Brochmann hadde lagt frem denne kritikken i et foredrag fikk han kort tid senere klar beskjed i brev form fra professor Bjørn Helland-Hansen, lederen ved Christian Michelsens institutt, om at han bør ta disse innvendingene med Schjelderup personlig før han går videre med dem, fordi beskyldninger om plagiat er «temmelig alvorlig».⁴¹² Brochmann svarer at han har tenkt å utgi kritikken i en bok, men at Schjelderup kan få lov å lese gjennom manuskriptet før det trykkes, og dessuten tilbyr han Schjelderup å komme med et tilsvarende som kan trykkes i samme bok.⁴¹³ Til dette svarer Helland-Hansen at Schjelderup ikke er interessert.⁴¹⁴ Brochmann sendte så et brev til Schjelderup personlig der han påpekte at kritikken i første rekke er rettet mot Christian Michelsens institutt, og at den akademiske kritikken han kom med burde blitt møtt med takk eller motsvar dersom det er forskningen som står i fokus og ikke posisjoner og personlig ære. Han understreker ellers i brevet at han foretrekker å spille med åpne kort, og at han ikke har noe imot Schjelderup på et personlig plan, og er åpen for videre diskusjon med ham. Brochmann påpeker så at han fra et psykologisk perspektiv likevel ser på motviljen til å komme med motsvar som en svakhetstegn, og

---

408 Ibid: 29 og 31

409 Ibid: 45

410 Repstad, Pål. (2009, 13. februar). Kristian Schjelderup. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 16. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Kristian_Schjelderup.

411 Brochmann (1932): 41-42

412 Ibid: 76

413 Ibid: 77

414 Ibid: 78

antar at Schjelderup er enig i det samme utfra sin kjennskap til Freud. I fraværet av et saklig motsvar, opplyser Brochmann at han istedet kommer til å trykke korrespondansen mellom ham selv og Christian Michelsens institutt i sin planlagte bok, og at det innværende brevet også kom til å inngå i publikasjonen.⁴¹⁵

I det store og hele var landets teologer og kirkeledere lite villige til å diskutere med Brochmann, til tross for at sistnevnte var ivrig etter å skape en eller annen form for åpen dialog.⁴¹⁶ Det er derfor ikke godt å si hva samtidens skriftlærde oppriktig mente om Brochmanns lære. Noen tok klar avstand til hans versjon av Jesus, mens andre ble ivrige tilhengere. Men når en av landets fremste teologer og kirkehistorikere, Karl Vold, blir utnevnt som rettssakskyndig under rettsaken mot Brochmann etter andre verdenskrig, for å gjennomgå det kristne grunnlaget i Brochmanns ideologi, er det slettes ingen dårlig attest han får. Vold hadde allerede i 1931 kritisert Brochmann for sistnevntes harde polemiske stil. Når Vold vurderer Brochmanns kristendomssyn i 1946 skriver han at han «ikke enig i alt», men er «begeistret for meget».⁴¹⁷ Når det gjelder de tingene han er uenig i, så er det først og fremst at han synes Brochmann er alt for naiv ovenfor menneskets onde natur.⁴¹⁸ Ellers så er han delvis enig i Brochmanns kritikk av både kirke og stat, men mener at Brochmann kanskje har gått litt vel langt til tider. «Kristendommen skal være jordens salt etter Jesu forkynnelse (...) Brochmann har vært ramsalt og har brukt saltet».⁴¹⁹ Utover det mener Vold at hovedpoengene i Brochmanns lære er «i sannhet kristendom også samfunnsmessig gjennomført»⁴²⁰ og hevder videre at Brochmann «er blitt missforstått fordi han er profet».⁴²¹ Han påstår nemlig at Brochmann, på samme måte som profetene i det gamle testamentet, representerer en dynamisk lære som autoritetene hater. Vold skriver:

«Det har vært dynamikk, vel også dynamitt – hos dem. (...) Profeter har alltid vært strengt dømt, de er alltid kommet i opposisjon med herskende systemer. De er alltid blitt forfulgt, straffet og dels måtte late sitt liv. (...) Dette utelukker ikke at det er falske profeter. Og jeg vil ikke hermed stille Dybwad Brochmann i rekke med bibelens profeter. Men jeg gjentar: Det er ikke lite av profeten i Dybwad Brochmann, det sier jeg, skjønt jeg i så mange ting er uenig med ham. Men la oss ikke lenger stene profeter!»⁴²²

I en tilleggserklæring utdyper Vold, som tidlig tok et anti-nazistisk standpunkt før krigen, at Brochmann umulig kan kalles nazist, ei heller kommunist eller stemples med noen annen -isme, for det Brochmann fremmer er «den jødiske dekalog»⁴²³ - de ti bud. Vold fremmer i samme erklæring beundring for psykologien som tilnærming til teologiske spørsmål, men skriver: «men han

---

415 Ibid: 81-83

416 Jeg kommer tilbake til dette senere i dette kapitlet.

417 Rettsaken mot Brochmann (1947): 349

418 Ibid: 347

419 Ibid 348

420 Ibid: 349

421 Ibid

422 Ibid: 348

423 Ibid: 365

(Brochmann) vil – så vidt jeg forstår – ikke erkjenne at den primitivistiske freudianisme likesom marxisme og nasjonalsosialismen har blitt religionssurrogater, en art verdslige religioner i kamp med de virkelige religionene»⁴²⁴ Men jeg tror nok at Brochmann var meget klar over at Freuds teorier kunne bli like mye en Molok som alt annet. Han hadde i alle fall kommet med slike erkjennelser allerede 15 år før Volds erklæring, i sin over nevnte dispuTT med Kristian Schjelderup:

«Men der er nok av svake punkter og ensidigheter ogsaa hos Freud. Dr. Schjelderup burde ikke sluke Freud uten kritikk. Det er misvisende vink ogsaa hos Freud, og der er allerede en stor flok banale eftersnakkere som kommer at missbruke Freuds lære paa det skammeligste, hvis folk som tænker, læser, ser og hører ikke tar seg sammen i tide og øver kritikk»⁴²⁵

Brochmann som økonom

««Nu kortslutter økonomien, mine herrer!» sa jeg, og 14 dager senere smalt skuddet i Sarajevos gater. Jeg skaffet meg en hel masse statistikk, og jeg kom til det resultat, at verdenskrigen 1914-18 var en kjempestor økonomisk kortslutning bak ryggen på alle statsmenn, politikere, presse og hele den moderne verdens vitenskap»

Bertram Dybwad Brochmann i Voss herredsrett, 6. mai 1947⁴²⁶

Jeg har i mine tidligere kapitler vært inne på deler av Brochmanns økonomiske teorier. Dette er forøvrig den delen av Brochmanns lære som har blitt grundigst belyst av uavhengige forskere, både historikere og økonomer. Det er derfor ikke hensiktsmessig å gå nærmere i dybden på dette området enn hva som er nødvendig for oppgavens problemstilling, da det allerede er skrevet mye bra på dette området. Av historikerne jeg refererer til i min historiografi er Øystein Sørensen den som i størst grad har tatt for seg brochmannismen i et sosialøkonomisk perspektiv, i tillegg til at han også berører organisatoriske områder av Samfundspartiets ideologi. Likevel mener jeg at Sørensen her går alt for unyansert frem, og at han ikke helt klarer å synliggjøre de fundamentale forskjellene det finnes mellom Brochmanns tanker og de ideene han ellers gjør rede for hos såkalte høyreautoritære bevegelser i mellomkrigstidens Norge. Dette skyldes kanskje at Sørensen først og fremst er opptatt av å fremheve de likhetene som faktisk finnes, men han ender dessverre som, Rasmus Berg i Holbergs roman, opp med å kalle Mor Nille for en sten, fordi ingen av objektene er flygedyktige.

Da er Robert Lallas økonomiske analyse i «Henimot nullpris» (2004) meget mer klargjørende. Den er nyansert og reflektert, og til tross for at Lalla bare har skrevet et kort akademisk paper, klarer han likevel å fremstille kjernen i Brochmanns økonomiske syn på en ypperlig måte, uten å forvirre eller forenkle.

Mens Sørensen påstår at krisa på 30-tallet skulle ha lagt grunnlaget for Brochmanns

---

424 Ibid: 364

425 Brochmann (1932): 89

426 Rettsaken mot Brochmann (1947): 77

økonomiske syn, mener Lalla at det heller var Brochmanns praktiske erfaring som bokholder som la grunnlaget for hans teorier, i kombinasjon med hans kristendomssyn. Personlig er jeg enig med Lalla, og det er i alle fall ingen tvil om at Sørensens påstand er feil all den tid disse ideene var blitt offentliggjort allerede gjennom hele 20-tallet. Krisen i 30-åra var nok mye av årsaken til at Brochmanns parti fikk oppmerksomhet og oppslutning, men ideologien var allerede på plass mer enn ti år før den tid.⁴²⁷ Likevel mener jeg at man ikke kan avvise den påvirkningen de store svingningene i norsk og internasjonal økonomi hadde på Brochmanns tanker, men det var nok først og fremst den økonomiske ordenen før og under den første verdenskrig som påvirket Brochmann sterkest. Ikke minst da han så hvordan man etter krigen gjorde sitt beste for å restaurere den økonomiske ordenen som hadde vært før krigen brøt ut, hvilket jo i følge Brochmann var en av de aller viktigste utløsende årsakene for at krigen i det hele tatt hadde brutt ut. At «kulturkrigen» – som Brochmann mente den første verdenskrig var en del av – ville fortsette, var Brochmann klar på gjennom hele mellomkrigstiden - med mindre man klarte å gjennomføre den åndelige «kulturrevolusjon»⁴²⁸ der man frigjorde seg fra sine innlærte «hedenske» doktriner om at penger hadde verdi og at «staten» var noe mer enn bare en fantasiskapning som folk holdt i live med sin lydige og kritikkuløse tilslutning.

Brochmann var ikke alene om å mene at den økonomiske ordenen etter den første verdenskrig bare ville føre til nok en storkrig. Dette mente også folketingsmannen og professor i sosialøkonomi, Lauritz Vilhelm Birck, og flere personer har gjort sammenligninger mellom ham og Brochmann.⁴²⁹ Brick var en dansk konservativ politiker som på sine eldre dager vendte seg mot sosialismen, og tok et oppgjør med flere av de økonomiske teoriene han tidligere hadde forfektet.⁴³⁰ Jean-Jacques Ipsen skriver at om det ikke hadde vært for at Brick var anti-semitt, kunne de to hatt et fruktbart samarbeid,⁴³¹ for Brochmann kretser «rundt i den jødiske kultur, uten at skille kristendommen løs fra det gamle testamentet».⁴³² Ipsen mener ellers de to har mange likheter, men at Brochmann er «den der gaar mest i dybden».⁴³³ Dessuten kommer de til ulike konklusjoner. «D.B.s bok løper ut i ropet: Tilbake til Kristus, men Bricks bok peker frem mot Lenin».⁴³⁴

Brochmann sto sterkt i opposisjon mot såvel de konspiratoriske sidene av jødehatet, som de mer «vitenskapelige» eugeniske argumentene. «Sociale kvaksalvere», kalte ham dem. Han avviste også påstander om at frimureriet konspirerte mot det norske folk. Dessuten fnøs han av dem som sa

---

427 Brochmanns første bok om kristen kollektivism kom allerede i 1916.

428 I 1947 uttalte Brochmann at «kulturrevolusjonen» ville finne sted en gang mellom 1967 og 1970.

429 Se for eksempel H. Snoeys leserinnlegg mot Brochmann, og Jean-Jacques Ipsens omtale; Brochmann (1932):178-179 og 311-314

430 Se Lauritz Vilhelm Birck. (2013, 21. juni). I Store norske leksikon. Hentet 24. april 2014 fra http://snl.no/Lauritz_Vilhelm_Birck.

431 Brochmann (1932): 314

432 Ibid: 313 Således det motsatte av hva Sørensens fremstilling gir inntrykk av, og det stikk motsatte av hva Quisling mente: «Den religiøse revolusjonen må ta vekk det gamle testamentet»; Quisling (2000): 5

433 Ibid: 312

434 Ibid: 311

at jorden var overbefolket. Han mente nemlig at jorden fortsatt kunne brødfø hele jordens befolkning av sin overflod selv om befolkningen mangedoblet seg.⁴³⁵ Menneskets vitenskaplige utvikling hadde sørget for at vi kunne bryte ut av de malthusiske rammene. Hele problemstillingen var nemlig feil, mente Brochmann. Det var ikke for lite ressurser eller for mange mennesker i verden. Derimot var det noe alvorlig galt med måten man organiserte produksjon og distribusjon. Hvis det var mer «lønnsomt» å destruere overskuddsproduksjon for å «redde prisene», måtte vel ethvert oppegående menneske forstå at det økonomiske systemet vi hadde skapt, virket helt mot sin opprinnelige hensikt. I stedet fremmet Brochmann ideen om å reformere det økonomiske systemet etter det han kalte for et «lønnsomt prisfall». For om produsentene på den ene siden produserer mer og er mer effektive på grunn av rasjonalisering og teknologisk utvikling, så vil kostnadene av produksjonen falle. Samtidig vil markedet oppleve større tilbud av varer, som derfor presser markedsprisene nedover. Om bare én bedrift opererer etter dette prinsippet, vil selvfølgelig bedriften gå konkurs ganske snart. Men om alle partene innenfor et økonomisk system praktiserer det samme prinsippet internt, vil prisene til slutt falle til «henimot nullpris».

Da Brochmann sto tiltalt for landsvik etter andre verdenskrig, ble samfunnsøkonomen Johan Vogt utnevnt som sakkyndig for å vurdere Brochmanns økonomiske teorier. Han beskriver tanken om «det lønnsomme prisfall» som «virkelighetsfjernt, idet det forutsetter en avskaffelse av staten i sin nuværende form»⁴³⁶ og «en mental forandring».⁴³⁷ Likevel mener Vogt at ideen er «basert på en helt logisk tankegang, og inneholder utvilsomt også elementer av positiv verdi».⁴³⁸

«Dybwad Brochmann fremtrådte for første gang med sine nye synspunkter under forrige verdenskrig og i årene umiddelbart etter krigen. Hans synspunkter møtte den gang overhodet ingen gjenklang innenfor akademiske kretser. En rekke av de hovedsynspunkt som han den gang fremla, er imidlertid senere trengt igjennom innenfor sosialøkonomisk vitenskap, og det vil derfor neppe være uriktig å betrakte Dybwad Brochmann som en pionér, ennskjønt han med sin terminologi og ikke akademiske form har blitt stående som en outsider utenfor den sosialøkonomiske vitenskap.»⁴³⁹

Her var det Brochmanns argumenter om å se økonomien under ett – totalitetsøkonomien – og hans skarpe skille mellom real- og fiktiv-verdier som Vogt siktet til. Videre skriver Vogt:

«I forbindelse med sin lære om totalitetsøkonomien og om realøkonomi og fiktivøkonomi, fremla Dybwad Brochmann i årene etter den forrige verdenskrig også en rekke synspunkter om sparing og fondsopplegg, som den gang ble betraktet som nokså omtåketete teorier, men som nu er trengt igjennom som elementære bekjennelser».⁴⁴⁰

Dessuten legger Vogt til at «Ragnar Frischs oppstilling av nasjonalt regnskap og den økonomiske

435 På dette punktet er det ingen tvil om at Brochmann hadde helt rett. Befolkningen har mangedoblet seg siden den gang, og jorden kan fortsatt brødfø alle, i alle fall med samarbeid og omfordeling.

436 Rettsaken mot Brochmann (1947): 380

437 Ibid

438 Ibid

439 Ibid: 377

440 Ibid: 378

sirkulasjon» var sterkt påvirket av Brochmanns skrifter.⁴⁴¹ Avslutningsvis forklarer Vogt at det er på grunn av Brochmanns ønske om å avvikle staten i sin nåværende form at han har fått alle andre partier imot seg – de kjemper jo alle om å «oppnå herredømme over statsapparatet»⁴⁴² og at det derfor er «logisk at han i denne sin kampstilling har sett det som sin hovedoppgave å søke å påvirke folks innstilling ovenfor den alminnelige vanetenking, som er tilbøyelig til å betrakte da institusjonelt bestemt sosiale kategorier som naturgitte og absolutte begreper.»⁴⁴³

Brochmanns «opportunisme» i 20-årene

«Hvilket politisk parti som først vil få øinene op for nytten og betydningen av B.D.Bs bok er ikke godt å si. Men det parti som virkelig forstår å nyttiggjøre sig denne bok, vil nødvendigvis gå av med seieren»

Haugesunds Dagblad om Brochmanns bok «Mentalitet og livsskjebne»⁴⁴⁴

Guds veier er uransaklige, står det i Bibelen, og Brochmann lot seg ikke stoppe av å ha blitt avvist av sine anarkistiske venner. Det måtte da være andre miljøer som ville gjenkjenne Jesu sanne budskap? Gjennom 20-tallet driver Brochmann en utstrakt foredragsvirksomhet rundt om det ganske land, og får etterhvert fullsatte saler. Han holder åpne foredrag i egen regi, og han tilbyr seg selv som foredragsholder og sender utredninger av sin «forskning» til alle slags grupperinger og organisasjoner, fra nasjonalistiske organisasjoner som Nasjonal Legion og Fedrelandslaget, til sosialistiske bevegelser og bergerlige miljø. Fra næringstopper som industriledere og skipsmeglere, og konge og regjering, til ulike grasrotorganisasjoner som avholdsforeningene. Fra bedehusmiljøer og misjonsforeningene til studentorganisasjoner og bondeorganisasjoner. Han får innpass hos noen, men avvises hos de fleste, fordi han som regel står sterkt i opposisjon mot deres syn, til tross for at han hevder de har samme mål for øye, for alle har jo «subjektivt rett» i sin sak, dog de enda ikke har erkjent de «objektive sannheter» og «livslover» som Brochmann mente å kunne påvise. At han skrev innlegg i ulike fascistiske aviser og dessuten holdt foredrag for grupper som Nasjonal Legion, har senere blitt brukt for å hente om fascistiske sympatier hos Brochmann, men da overser man det faktum at Brochmann i denne perioden henvendte seg til all slags folk og miljøer, hvorpå de færreste viste noen videre interesse.

En som derimot besvarte flere av Brochmanns henvendelser, var den tidligere statsministeren Christian Michelsen. Michelsen skal ha mottatt et lengre brev fra Brochmann, og i sitt svar, sommeren 1921, skriver Michelsen at han mener at Brochmann kritikk av samfunnet «paa mange punkter rammende», men at han har vanskeligere å følge med på de positive tankene enn de negative. «Jeg er nu en gammel mann», skriver Michelsen, «og min hjerne har jo alltid været

---

441 Ibid

442 Ibid: 380

443 Ibid: 381

444Se Brochmann (1930): 276

indstillet paa andre tankebilleder». Ellers avslutter Michelsen med å skrive at «den hellige ild som luer i Deres sjæl og Deres klippefaste tro paa Deres sak – ligger langt over det alminnelige.⁴⁴⁵ De to skal også ha truffet hverandre på gaten i Bergen der begge bodde, og de utvekslet flere brev mellom 1921 og 1923. Til tross for at Michelsen er ganske tydelig på at han hverken har tid, evne eller oversikt til å sette seg nærmere inn i Brochmanns ideer, og heller ikke er den rette til å fremme ideene videre,⁴⁴⁶ gir donerer Michelsen 1000 kroner til Brochmann og hans familie så sistnevnte kan få «arbeidsro».⁴⁴⁷ Om det var får å kjøpe seg selv fri fra mer «mas» fra den kanten vet jeg ikke, men det satte nok tydelig inntrykk på Brochmann at i alle fall en mann som Michelsen syntes å ta ham på alvor, når så mange andre «autoriteter» avviste ham.

Særlig fridde han til kirker og menighetsråd, men han opplever til sin fortvilelse lite eller ingen interesse fra det holdet, og selv om han riktignok etterhvert får både støtteerklæringer og sympati fra flere teologer, og dessuten får flere prester med i sin bevegelse,⁴⁴⁸ er den norske kirkes organisasjoner overhodet ikke interessert i å ha noe med Brochmann å gjøre, hvilket for eksempel kommer tydelig frem i en korrespondanse mellom partiets senere nest-leder Gjert Bonde og Bergen presteforening i mars 1931. Bonde har bedt om å la foreningen invitere Brochmann til å holde et foredrag om samtidens økonomiske og sosiale forhold, men foreningen skriver at de heller vil at Bonde skal holde foredraget. Når Bonde så takker ja til invitasjonen og forklarer at han kommer til å legge frem Brochmanns syn på saken, gir presteforeningen klar beskjed om at de hverken ønsker at Brochmanns navn eller ideer skal forkomme i et eventuelt foredrag, men at Bonde er velkommen til å legge frem sitt eget syn på saken. Til dette svarer Bonde at han da må takke nei til tilbudet, fordi hans syn på saken, er nettopp at Brochmann har svaret, og han hevder videre at det blir umulig å holde et slikt foredrag så lenge presteforeningen på forhånd har tatt «parti og stilling mot den mand, hvis sociale og økonomiske lære jeg i de to siste aar har gjort til gjenstand for mine studier».

Bonde var på 20-tallet en av de mange som fikk med seg et av Brochmanns «serie-foredrag» som gikk for fulle saler i Bergen, der han hver kveld, flere kvelder på rad, holdt forelesninger om sine forskningsresultater om sjelen, religionen og samfunnet, med nye tema hver kveld. Bonde hadde hørt om denne originale Brochmann, som ble «nedrasket og bedømt på en skånselsløs måte av «høytstående borgere» på den ene side og «kommunister» på den annen», men han skulle visstnok være morsom å høre på, enten man var enig med ham eller ei, selv om enkelte mente han strengt talt burde vært satt på galehus. Men for Bonde – som var personlig kristen og utdannet ingeniør med bakgrunn i Hydro og Norsk veivesen - var det ingen gal mann som sto på talerstolen den dagen. Derimot så Bonde en radikal visjonær som preket Jesu lære som en fornuftig løsning på

---

445 Ibid: 270

446 Ibid: 271

447 Ibid: 272

448 Flere av de mest sentrale skikkelsene i bevegelsen var teologiutdannet, som for eksempel Hans Bauge som overtok lederposisjonen etter Brochmanns ønske. I følge Frank Rossavik var det i Nordland hele menigheter som var brochmannianere. Jamfør innledningens historiografi.

samtidens økonomiske og sosiale utfordringer. Bonde «ble paff» av opplevelsen, og ble fra det tidspunktet bestemte han seg for å bistå med å fremme Brochmanns lære.⁴⁴⁹

Bondes inntrykk av Brochmanns lære, var at dette var noe han intuitivt hadde fått fra evangeliene, men at hans teorier og løsninger også samsvarte både med fornuften og de virkelige forhold. Derfor tar Bonde initiativet til å starte en kampanje for å skaffe Brochmann den økonomiske tryggheten han trenger til å både forsørge kone og barn, og samtidig få muligheten til å fordype seg fullt og helt i sine teorier.⁴⁵⁰ I 1930 sender Bonde en søknad til Christian Michelsens Institutt, der han søker om et forskningsstipend til sin nye helt og legger ved en liste med 100 underskrifter og en rekke attester og rekommandasjoner fra ulikt hold.⁴⁵¹ Blant annet fra Bjørnstjerne Bjørnsons sønn, Erling⁴⁵² – bonden på Aulestad og den danske anarkisten Jean-Jacques Ipsen. Sistnevnte skriver:

«Som svar på henvendelsen fra B. Dybwad Brochmanns venner, til hvilke jeg tør regne meg, skal jeg ganske kort begrunne min hengivenhet for ham og hans arbeide iblant oss. Det er to gamle sannheter, at et bedre samfunn skapes bare av bedre mennesker, og til nye tider kreves nye tanker. Jeg ser i B.D.B et ualminnelig godt menneske, som bringer oss gode, nye tanker. En særlig anbefaling vil jeg gi ham fordi vi her i Danmark hadde hatt bruk for en mann som ham. Men vi har jo fått så mange menn fra Norge, Peter Wessel, Holberg, under den berømte treårskrig navn som Helgesen, Krogh og Rye, og senere skarer av norske kunstnere og forfattere. Derfor, behold Bertram Dybwad Brochmann – men la oss få overført litt av kraften fra ham hit til landet, likesom det går med kraften fra deres fossefall. Med hilsen fra hans venner i Danmark.

- Jean Jacques Ipsen»⁴⁵³

Søknaden ble som sagt avslått, men på dette tidspunktet hadde Brochmanns skare av tilhengere vokst seg stadig større og større. Mange syndikalister hadde allerede tilsluttet seg Brochmann, og han fikk også mange tilhengere blant kristne akademikere. Personlig hadde han inntrykk av at de som forsto ham best var ingeniører som samtidig trodde på Kristus – slik som hans nære medarbeider Gjert Bonde. Brochmanns store fokus på teknologisk ny-tenkning, produktivitet og kreativitet for å frigjøre mennesket materielt appellerte selvfølgelig disse miljøene, og legger grunnlaget for det Sørensen kaller det fremtidige Samfundspartiets «ingeniørmentalitet»,⁴⁵⁴ i tillegg til hans ønsker om «bransjestyre». Men Brochmann fremmet aldri et rent teknokratisk system. Derimot fremmet han tanken om at ethvert problem som måtte oppstå i den økonomiske orden, må løses av eksperter fra enhver bransje som har faglig kompetanse til å

449 Se hele beskrivelse i Bonde (1950): 153-154

450 Brochmann (1930): 257-259

451 Ibid: 259-264

452 Erling Bjørnson var politiker for Bondepartiet, og gikk senere inn i NS. Under debatten om steriliseringsloven av 1934 blir det ganske synlig hvordan Bjørnson og Brochmanns syn på mennesket står i motsetning til hver andre. Se neste kapittel.

453 Brochmann (1930): 263

454 Sørensen (1991): 81

løse problemet, mens øvrige politiske problemstillinger løses lokalt gjennom direktedemokratiske prosesser. Hvilken kompetanse har egentlig politikere til å ta avgjørelser om kompliserte ting de ikke har full innsikt i?⁴⁵⁵ Det er folket selv som vet hvilke utfordringer de møter i hverdagen, og hvilke løsninger de kunne tenke seg. Etter folkets mandat må bransjestyrene finne metodene og midlene til å nå det ønskede mål, så lenge disse ikke bryter med de 10 bud.

Oppsummerende og supplerende betraktninger

Brochmann skrev en rekke bøker om sin samfunnslære utover 20-tallet, og han ble møtt med gode kritikker fra både borgerlig og sosialistisk hold. Men i det store og hele blir han sett på som en underlig, provoserende og kverulerende type som er i opposisjon mot alt og alle, bortsett fra sine personlige, særegne tanker om Jesus som «verdens mentale frelser».

Brochmann skrev særlig om økonomi, psykologi og teologi, men han hevdet det hele var en del av hans «nye sosiologiske lære», og han hadde store håp om at det norske akademiske miljøet ville finne rom for nødvendige vitenskapelige felt som sosiologi, dybde-psykologi og psykoanalyse, statsvitenskap og sexologi.⁴⁵⁶ Selv ønsket han en vitenskapelig debatt om sine teorier, men de færreste var interessert i å diskutere noe videre med ham, selv om han riktignok ble møtt med endel negativ kritikk fra kirkelig hold. Likevel får han gode skussmål av noen av landets fremste eksperter når han under landssvikoppgjøret etter andre verdenskrig blir beskrevet som «profet» i rapporten fra både den teologiske og den psykologisk sakkyndige, mens Johan Vogt - som uttalte seg om hans økonomiske teorier – påsto at Brochmann måtte regnes som en pioner som på mange områder har fremmet ideer som senere er blitt akseptert som økonomiske erkjennelser. Dessuten påpeker han at Ragnar Frisch hentet sine ideer om nasjonalt regnskap og økonomisk sirkulasjon.

Uansett hvor mye Brochmann blir avvist hos dem han henvender seg, så får han likevel noen sympatisører i de fleste leire. Flere av disse er ingeniører og akademikere, og flere av dem er prester. Etterhvert som Brochmann følte at stadig færre av hans artikler kommer på trykk i andre aviser, etablerer han i 1929 Det Frie Samfunds Forlag, for å trykke opp sine bøker og transkriberte taler. Allerede året før hadde han forsøkt seg som avismann, med utgivelsen av «Dag og Nat. Organ for sekt- og parti-løse», men uten nevneverdig salgssuksess. Selv anbefalte Brochmann sine følgere om å holde Bergensavisen «Morgenavisen», som bevegelsen en periode vurderte å kjøpe seg inn i. Fra 1931 begynner han så å utgi avisen «Samfundsliv – Organ for mental, sosial og økonomisk nyorientering», og denne avisen blir utgitt helt frem til tyskernes invasjon 9. april 1940, og deretter i perioder mellom 1945 og 1954.⁴⁵⁷

---

455 Brochmann (1930): 29. Brochmann (1931): 50

456 Brochmann hevdet at «erotikerne forstår ikke platonikerne og motsatt», og at lærerne selv burde få grundig seksualundervisning før de underviste om slikt på skolen, så de ikke gjorde skade på barna.

457 Lorch-Falch (1971): 29-31

Etter å ha avvist alle forslag om partidannelse gjennom en ti års tid, og heller oppfordret sine følgere om å søke innflytelse i kirkerådene, går Brochmann i 1933 med på å stille til valg ved det kommende stortingsvalget. Dermed stiftes Samfundspartiet, et åndsrevolusjonært og anti-autoritært parti som vil jobbe for desentralisering og demokratisering av statsmakten, økonomiske og sosiale reformer og en aktiv fredspolitikk. Alt i tråd med den brochmannianske lære, på veien mot «det nye samfund» - «logokratiet».

Et Åndsrevolusjonært parti

En historie om Bertram Dybwad Brochmann som parlamentariker og lovgiver, og leder av Samfundspartiet

«Jeg trenger bare et par minutter til. Jeg håper det er viktigere å avverge krig enn om vi skulle komme litt i konflikt med Stortingets reglement?»

Brochmann til Stortingets president C. J. Hambro, 18. mars 1936⁴⁵⁸

Dette kapittelet kommer i korte trekk til å dreie seg om Samfundspartiets tid på Stortinget, fra 1933 til 1940 (1945).⁴⁵⁹ Brochmann representerte partiet fra 1933-1936, mens smeden Sigurd Jacobsen⁴⁶⁰ satt fra 1936 til 1940/45 som representant fra Nordland. Samfundspartiet opplevde i denne perioden en stor fremgang fra 18 786 stemmer i 1933 til hele 45 109 stemmer i 1936, og partiet var således landets femte største parti i 1936, bak Ap, Høyre, Venstre og Bondepartiet - langt foran både NS, Krf og kommunistpartiet, og andre småpartier som Det radikale folkepartiet og Frisinnnet folkeparti.⁴⁶¹ På tross av dette fikk ikke Brochmann nok stemmer til å få forlenget sitt stortingsmandat i 1936, og partiet hadde fortsatt bare én enkelt representant. Likevel ville skjebnen det slik at Samfundspartiet fikk et noe uventet «utjanningsmandat»,⁴⁶² hvilket jeg kommer nærmere tilbake til nedenfor. Dette kapittelet kommer til å se på Samfundspartiets interpellasjoner og voteringer i Stortinget, de sakene partiets representanter tok opp til diskusjon, og måten partiet ble mottatt av de andre partiene. Jeg kommer også til å si litt om hva slags folk som sto på partiets lister, og hvem som stemte på dem.

---

458 Stortingstidende (1936): 563

459 Stortinget av 1936 skulle egentlig oppløses etter nyvalg i 1939, men Stortinget besluttet å utvide intervallet mellom hvert stortingsvalg fra tre til fire år, fra og med sin egen periode. Innen det planlagte valget i 1940 kunne bli avviklet, hadde Tyskland angrepet Norge, og Stortinget hadde oppløst seg selv den 9. april 1940, før det trådte sammen igjen en kort periode sommeren 1945.

460 Jacobsens periode på stortinget er forøvrig svært lite dekket i litteraturen. Se Lalla (2004): 1.

461 Stortingsvalget 1936 (1937): 138

462 Dette var på ingen måte et utjanningsmandat, men en stortingsmann fra et annet parti som ble «omvendt».

Motstand mot sentralismen fra sentralt hold

Stortingsvalget i 1933 ble en stor overraskelse for mange. Brochmann kapret en plass på Stortinget på første forsøk, som tredjerepresentant fra Bergen valgkrets for det nyetablerte Samfundspartiet. Som vararepresentant fikk han med seg Gjert Bonde. Bergen Aftenblad kommenterte resultatet ved å beskrive Samfundspartiet som en «eiendommelig fremtoning» «som ikke har nogetsomhelst med politikk å gjøre».⁴⁶³

Samfundspartiet hadde bare stilt lister i noen få valgkretser i 1933, fortrinnsvis på Vestlandet, Østlandet og i Nord-Norge, men tre år senere var de representert i de fleste områder. Men hvem var det egentlig som stemte på dette partiet?

Samfundspartiet hadde aldri noen form for medlemskapslister, og det er jo hemmelig valg her i landet. Men utfra hvilke personer som åpent ga sin tilslutning til Brochmanns ideer, og utfra andre forskere har påpekt er det mulig å danne seg et visst bilde. Dessuten viser i alle fall partiets lister hva slags folk det var som engasjerte seg i partiet. Trygve Bull har påpekt hvordan Brochmann hadde en særlig appell til unge, idealistiske kvinner og jenter, og Eide hevder at partiets fremgang gikk utover Arbeiderpartiets oppslutning.⁴⁶⁴ Jeg kommer senere i dette kapittelet tilbake til forholdet mellom Samfundspartiet og Arbeiderpartiet, men at Samfundspartiet var et parti for selvstendige unge kvinner, synes også å bli bekreftet av partiets stortingslister, der en forholdsvis høy andel av kvinnene er i arbeid, og/eller er titulert som frøken.⁴⁶⁵ Dessuten virker det som om Brochmann fikk sympati blant både kunstnere,⁴⁶⁶ forretningsfolk, arbeidere, håndverkere og ikke minst blant småbrukere og fiskere.⁴⁶⁷ Interessant nok var det også etterhvert flere tolloppsynsmenn som tiltrådte på Samfundspartiets lister, til tross for at partiet gikk inn for å avskaffe hele tollvesenet.⁴⁶⁸ Noen tollere, mange fiskere og en rekke kvinner. Du kan vurdere treet utfra dets frukter, sa Jesus, og uten å tillegge det noen som helst vekt, er det jo likevel et pussig sammentreff at Brochmann særlig fikk oppslutning hos fiskere og kvinner, på samme måte som Kristus. Og i likhet med hva Kristus sa at hans følgere skulle oppleve, så var Brochmann nå av den oppfatning at han hadde Herren med seg, og verden mot seg etter 18 år med avvisning og latterliggjøring fra «autoritetenes» side.

463 Lalla (2004): 2

464 Jamfør historiografien i denne oppgavens innledning.

465 Til sammenligning er det mest fruer og enkefruer som sto på listene hos de andre partiene i samme tid. For eksempel hadde Samfundspartiet i 1936 en frk. Gundvor Sund på 2. plass på lista for kjøpsteder i Vest-Agder og Rogaland fylker, og enda en frøken - og lærerinne på 10. plass – med en frue på 13. og siste plass, mens listetoppen i Buskerud var fru Dagmar Aasberg med en frøken Aasne Aarhus, småbruker på 5. plassen. Se Stortingsvalget 1936 (1937): 49 og 118

466 Blant annet var dikteren Herman Wildenvey en beundrer av Brochmann. Lorch-Falch (1971): 163

467 Samfundspartiet fikk særlig oppslutning langs kysten av Nordland og Troms, og en stor andel av disse velgerne skal ha hatt tilknytning til fiskerinæringa. Se fore eksempel Lalla (2004): 3. Ser man for eksempel på resultatene fra Møre og Romsdal etter Stortingsvalget i 1936, så fikk Samfundspartiet mer enn dobbelt så mange stemmer som de to fisker-partiene til sammen, og førstekandidaten på lista var selv fisker, mens andremann var skipper. Se Se stortingsvalget 1936 (1937): 78, 83-84. Listene til Samfundspartiet har ellers folk fra alle lag og yrkesbakgrunner. Fra direktører og ingeniører via arbeidere, håndverkere og maskinister til styrmenn og loser - fra agronomer og gartnere til en barberer, en forfatter, noen kunstmalere og en homøopat. Jamfør listene til Samfundspartiet ved stortingsvalgene 1933 og 1936 fra Statistisk Sentralbyrå.

468 Se Stortingsvalget 1936 (1937): 123 og 129, jamfør Lalla (2004): 6

Samfundspartiet sto nemlig i skarp og tydelig opposisjon mot samtlige av de andre partiene i nasjonalforsamlingen – de 149 «borgerlige» stemmene - og partiet hadde lite eller ingen innflytelse på den politikken som der ble ført.⁴⁶⁹ Likevel benyttet Brochmann – og i hans sted Bonde – enhver mulighet de hadde til å belyse aktuelle sakspunkter i et «brochmanniansk» og bibelsk perspektiv, gjennom å reise interpellasjoner – interpellasjoner som gjentatte ganger ble latterliggjort eller avfeid som irrelevante.⁴⁷⁰ Brochmann var nok ingen tradisjonell parlamentariker, og for å sende et signal om nettopp det, var Brochmanns første handling som folkevalgt politiker å frasi seg stortingslønn.

Harald Berntsen omtaler Brochmann som en «frittalende representant», men påpeker interessant nok at Brochmann ble utsatt for en form for forskjellsbehandling av stortingets presidentskap. Brochmann fikk nemlig ofte tilsnakk for hvordan han ordla seg, men som Berntsen påpeker var irettesettelsen av Brochmann i utakt med hva som ellers fikk passere. Berntsen trekker frem et tilfelle der Brochmann hadde rettet en interpellasjon til regjeringen Mowinckel, og regjeringen - uten nærmere begrunnelser - hadde nektet å besvare interpellasjonen. Til dette svarer Brochmann at han synes regjeringen er «arrogant» og «hoven», hvorpå Stortingets president Johan Nygaardsvold gir ham tilsnakk. Men Nygaardsvold hadde «et horn i siden» til Brochmann, mener Berntsen, som påpeker at Brochmann fikk kritikk for «uttrykk som må sies å være milde i forhold til dem han selv (Nygaardsvold, uten å bli arrestert, ofte benyttet seg av som representant)».⁴⁷¹ Nygaardsvold kalte for eksempel ved en anledning Brochmanns argumentasjon for «politisk tungetale»,⁴⁷² og Bondepartiets leder Jens Hundseid skal ha sagt at Brochmann «har så lenge talt om en mentalitetskrise at det synes som om han selv i høi grad lider under en slik krise»⁴⁷³

Men kriser var det uansett nok av i 30-års Norge, hvilket de fleste av partiets interpellasjoner forsøkte å adressere. For eksempel hadde Brochmann bedt Stortinget om å opprette et forskningsteam bestående av både økonomer, historikere, psykologer og andre vitenskapsmenn som kan studere det norske samfunn og de økonomiske system for å avdekke hvor problemene egentlig har sitt utspring fra.⁴⁷⁴ Selv har han forsket på dette i mange år, sa han, og ville gjerne at dette forskningsteamet tok for seg hans teorier i et objektivt lys for å undersøke om samfunnets problemer kunne løses utfra de funnene han hadde kommet til. Hvis ikke det norske folk ble kjent med hva som virkelig var årsaken til de økonomiske og sosiale problemene i samfunnet, ville den norske stat miste sin nasjonale og økonomiske uavhengighet. Interpellasjonen ble ikke besvart. Datoen for denne talen kom Brochmann og hans tilhengere senere til å trekke frem ved flere anledninger. Det var nemlig tilfeldigvis den 9. april 1934 - på dagen 6 år før Hitlers angrep på

---

469 Se Lalla (2004): 6

470 Se Lalla (2004): 5

471 Berntsen (1991/2003): 353

472 Mikkelsen (1976): 70 jamfør Stortingstidende (1936): 115 Denne omtalen brukte han også for å besvare Jacobsens interpellasjoner etter 1936. Se Stortingstidende (1938): 1391

473 Lalla (2004): 5

474 Stortingstidende (1934): 724-728

Norge - hvilket Brochmann da, som jeg skal si mer om i mitt neste kapittel, tolket som Guds straff – Nemesis – over det sovende, drømmende og syndefulle Norge som dyrket avguder og falske symboler.

Brochmann og hans partifeller var svært opptatt av at de politiske vedtakene som ble fattet for å løse samfunnets økonomiske og sosiale problemer ikke måtte gjennomføres med tvang og autoritære midler. For eksempel var han sterkt imot Melkesentralen. Brochmann støttet jo bransjesamarbeid og sammenslutninger av bransjer, men Melkesentralen slettes ikke var noen demokratisk bransjesammenslutning slik som Brochmann så for seg at bransjestyret skulle være, men snarere et kommunistisk/bondefascistisk apparat som var underlagt sentralmakt og hadde midler til å utøve tvang og avstraffelse. Hadde noe lignende blitt foreslått i arbeidslivet ellers, ville de borgerlige partiene skreket om kommunisme, hevdet Brochmann. Men i stedet var det «borgerlig» politikk siden det kom fra det hold.⁴⁷⁵

Denne kritikken av Melkesentralen samsvarer mye med hva Johan Nygaardsvold sa i opposisjon på stortinget i 1932. Da påpekte han ironien i at de som i årevis hadde klaget over fagorganiseringen i arbeiderbevegelsen nå hadde skapt en organisasjon som ikke bare hadde autoritet ovenfor sine egne medlemmer, men også over de som sto utenfor. Nygaardsvold støttet ellers ordningen med bransjesamarbeid og omsetnings- og utjanningsavgift, men det måtte være tuftet på frivillig tilslutning fra melkebøndene, og ikke ved tvang og bøter.⁴⁷⁶

Men særlig huskes nok Samfundspartiets motstand mot steriliseringsloven av 1934, der Bonde fra Stortingets talerstol uttalte at dette var «det farligste lovforslaget som overhodet har sett dagens lys i landet».⁴⁷⁷ Erling Bjørnson fra Bondepartiet hadde like før ros lovforslaget opp i skyene. Han skrøt av rasehygenens plass i landbruket, og at denne også burde praktiseres i samfunnet ellers. Han skryter av Tyskland og deres lovgivning, og det eneste han synes å ha betenkeligheter med er at «våre etterkommere vil kanskje komme til å bebreide oss at vi ikke straks går til mer drastiske forhåndregler».⁴⁷⁸ Likevel ga Stortinget sin tilslutning til lovforslaget - 149 stemmer mot Samfundspartiets ene, og Bondes motsigelser ble avfeid med påstander om at Bonde ikke hadde forstått hensikten bak loven.⁴⁷⁹ Denne loven resulterte blant annet i tvangssteriliseringen⁴⁸⁰ av tater som fortsatte til langt utpå 70-tallet.

---

475 Stortingstidende (1034): 329, 333, 356-357

476 Berntsen (1991): 323

477 Stortingstidende (1934): 158

478 Ibid

479 Bonde svarer at han har lest og forstått lovforslaget, og taler på vegne av partiet, ikke bare seg selv. Men lovene har ikke tatt høyde for at problemene kan løses ved andre metoder. Dessuten mener Bonde at psykologene som har vurdert lovforslaget – som den tidligere nevnte Scharffenberg – ikke er a jour med den nye psykoanalysen. Ibid: 159-161.

480 De fleste inngrepene ble riktignok registrert som frivillige, men studier har avdekket at det lå mye press og tvang bak de samtykkende erklæringene. Se for eksempel Seip, Anne-Lise. (2005, 28. desember). Sterilisering og kastrering av tater, 1934-1977. Forskningsrådet. Hentet 24. januar 2014 fra http://www.forskningsradet.no/prognett-vfo/Artikkel/Sterilisering_og_kastrering_av_tatere_19341977/1224698373434

Steriliseringsloven, organiseringen av melkebøndene under Melkecentralen - med en rekke påfølgende tvangsauksjoner - og uviljen mot å legge ned forsvaret, gjorde at Brochmann beskyldte Venstre og bonde-bevegelsens ledere for å lefle ned fascismen, og for å arbeide imot de interessene de utga seg for å representere.⁴⁸¹ Fra stortinget talerstol uttalte han blant annet at han fryktet fascismen, som i sin natur var avhengig av å utbytte andre. Men det var kanskje ikke Quisling som var den farligste, da NS i følge Brochmann måtte være avhengig av å få senket alderen for stemmerett til 8 eller 12 år for å få reell innflytelse.⁴⁸² Da var derimot den «kamouflerte fascismen» i bonde-bevegelsen farligere, slik den «kamouflerte kommunismen» i Arbeiderpartiet var farligere enn de Moskva-orienterte kommunistgruppene.⁴⁸³ Likevel sto Brochmanns visjoner nærmere Arbeiderpartiets pasifistiske og solidariske, planøkonomiske samfunn⁴⁸⁴, enn de borgerlige partienes kapitalistiske og individualistiske linje som for Brochmann førte til en alle mot alles kamp, der «den sterkestes rett» bestemmer. Før valget i 1933 hadde Brochmann oppfordret til samarbeid med Arbeiderpartiet, og han hadde alt i 1934 argumentert for at Arbeiderpartiet burde søke sammen med Bondepartiet.⁴⁸⁵ Dessuten hadde han i sin første tale på Stortinget lagt frem mistillitsforslag ovenfor Venstres mindretallsregjering, og bedt om en samlingsregjering i stedet.⁴⁸⁶ Derfor ga Brochmann sin støtte til Arbeiderpartiet etter kriseforliket i 1935,⁴⁸⁷ hvilket ga regjeringsmakten til Arbeiderpartiets Johann Nygaardsvold, men han ble snart skuffet.

Forsvarspolitik og norsk nøytralitet

«Nygaardsvold og hans regjering er gått inn for pasifismen, og jeg sa til ham flere ganger: «jeg er også pasifist, alle vi i Samfundspartiet er i virkeligheten pasifister og militærnekttere, men jeg skal være med på å bevilge noen millioner til forsvaret som Stortinget forlanget, men jeg setter som betingelse at vi som bevilger penger til krig skal, hvis det smeller, stå forrest i skytterlinjen. Men tar jeg ikke meget feil, flykter de alle fra landet. Det gikk som Gud Herren hadde talt ved profeten Dybwad Brochmann den gang. De bevilget til forsvaret og kalte det antimilitarisme! Hva var det som skilte mellom Nygaardsvolds og mine passifister? Jo, det var at Nygaardsvold og hans regjering innskrenket seg til det negative. De ville ikke ha militærøvelser men hva ville de ha i stedet? Ingenting. De ville bare nekte militærøvelser og samtidig ville de organisere klassekamp i landet».

Betram Dybwad Brochmann, 1947⁴⁸⁸

---

481 Som i den over nevnte talen. Se for eksempel ellers Brochmann (1932): 244-248

482 Stortingstidende (1936): 112. For Quisling infantilisme, se illustrasjon XIV

483 Stortingstidende (1936): 112

484 Brochmann ønsket å samarbeide med Arbeiderpartiet, og «Samfundsliv» tok Arbeiderpartiet i forsvar mot borgerlige partiers svertende propaganda på 30-tallet, samtidig som de hevdet at de borgerlige partienes nasjonalistiske retorikk ville lede ungdommen til å omfavne propagandaen til Fedrelandslaget og Nasjonal Samling. Se Lorch-Falch (1971): 35-36

485 Lorch-Falch (1971): 35

486 Lorch Falch (1971): 33

487 Brochmann støttet Ap, for sosialismen «kan ikke forenes med kapitalisme og diktatur. Se Lorch-Falch (1971): 38

488 Rettsaken mot Brochmann (1947): 123-124

Samfundspartiet var pasifister,⁴⁸⁹ og Brochmann ville som Arbeiderpartiets pasifister legge ned militærvesenet – hærverket.⁴⁹⁰ Men i forsvarets sted ville Brochmann etablere et «åndelig forsvar» eller et «intellektets forsvar», uten at han noen gang kommer så veldig grundig inn på hva det faktisk ville bestått av.⁴⁹¹ Men i forlengelsen av hva Brochmann ellers mente og tenkte er det fornuftig å anta at et åndelig og intellektets forsvar av landet ville bestå i at befolkningen var kunnskapsrike og godt opplært i kritisk tenkning, etikk, sosiologi og psykologi så man enklere kan skille mellom sann informasjon og falsk propaganda i en kritisk tid. Dessuten er det nærliggende å tro at det åndelige forsvaret også ville inkludert øvelser i «psykologisk motstandskamp»⁴⁹² og fredelig aksjonering, støttet av en eller annen form for beredskapsnettverk som står parat til å sikre kommunikasjons- og informasjonsflyt. Det viktigste var å stå samlet og ikke la seg splitte i interne stridigheter på grunn av press og propaganda utenfra. General Holtfodt, Norges forsvarsminister under 1. verdenskrig, hadde i en bok fra 1930 – samme år som han døde - skrevet at en eventuell fiende kan angripe landet på tre måter: til lands, til sjøs eller fra luften, og derfor måtte også sørge for at militæret kunne forsvare disse tre områdene. «Med det samme vi kommer utenfor denne ramme befinner vi oss på fantasiens område»,⁴⁹³ hadde han skrevet. Til dette mente Brochmann at til tross for at generalen her brukte ordet «fantasi» som betegnelse på noe uvirkelig og derfor ufarlig, så er det nettopp den fienden som angriper gjennom fantasien som er den farligste. Det er de tankene som gjennom presse, vitenskap, litteratur og kringkasting forvirrer menneskenes oppfattelse av sannheten, som i størst grad kan skade landet til fiendens fordel, eller som legger premissene for at det i det hele tatt blir krig.⁴⁹⁴

En av Samfundspartiets viktige kampsaker på Stortinget var å synliggjøre trusselen Norge sto ovenfor i det Brochmann mente var nettopp en ny, kommende storkrig. Årsakene til at krigen ville komme, mente Brochmann, var ikke på grunn av statslederens eller folks onde vilje, men fordi vår mentale innstilling var bundet av de menneskeskapte illusjonene nasjonalisme, klassekamp, rasehat og økonomisk teori. Dette var i mars 1936.⁴⁹⁵ Med mindre vi endret vårt tankesett, var en ny, ødeleggende storkrig ikke til å unngå. Den måtte komme. Første verdenskrig burde vært en vekker, mente Brochmann. Men i stedet for å endre vårt tankesett, hadde vi bare sørget for å stabilisere tingene slik de var før krigen. I tillegg hadde man etablert Folkeforbundet – i følge Brochmann en

---

489 Brochmann hadde tilfeldigvis hatt sin førstegangstjeneste i 1905. Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 96

490 Se illustrasjon XV

491 Se for eksempel Brochmann (1931): 53-54, 61 og 126. Ellers sier Brochmann: «Kristus advaret os og sa at vi ikke skulde sætte os imot det onde, hverken med vold eller andet onde, fordi det onde derved bare ble sterkere. Men dette rigtige og saglige raad har menneskene aldrig fulgt. De har altid villet uddrive det onde med Beellzebub, som er Fluenes Hersker». Ibid: 65 Forøvrig bør det nevnes at Brochmann og hans menn mente at Gandhis medtode var den rette. Se mer om det i neste kapittel.

492 Som å komme nært på fienden gjennom høflighet, åpenhet og vennskap, og så manipulere ham gjennom påvirke hans tanker med psykologiske midler og logisk argumentasjon. Mer om hvordan Brochmann utøvde sin «åndelige motstand» mot tyske okkupasjonsmyndigheter i neste kapittel.

493 Brochmann (1931): 74

494 Ibid: 74-75, jamfør Brochmann (1948): 164-165

495 For hele interpellasjonen, se Stortingstidene (1936): 558-563

moderne utgave av Babels tårn – hvis viktigste oppgave var å forhindre krig og drive nedrustning. Nå bedrev derimot så godt som samtlige av medlemstatene opprustning i stedet, og Arbeiderpartiets tidligere så militærfiendtlige linje var nå erstattet med stadig økte bevilgninger til forsvaret.⁴⁹⁶ Den som dreper med sverd, skal dø for sverd, står det i Bibelen. Det er Guds naturlov «Nemesis». Når Folkeforbundets medlemmer nå rustet opp, burde Norge, som freds-nasjon, tre ut av organisasjonen, og heller invitere alle verdens statsledere til åpenhjertige, dype samtaler uten forpliktelser eller rammer. Da kunne man «komme til bunns i» alle de konflikter som setter mennesker, nasjoner, klasser og kjønn opp mot hverandre, ved hjelp av «sannhets-søkende» tverrfaglige forskningsteam bestående av økonomer, psykologer og historikere (som sammen, for Brochmann, utgjør de sosiologiske fag). Om bare Stortinget kunne opprette en slik «Sannhetssøkende» forskningskommisjon, er Brochmann villig til å trekke seg fra all politisk virke. For alle nasjoner og alle politiske partier har rett innen sine subjektive virkeligheter eller paradigmer, men ikke i den objektive. Norge måtte i alle fall ikke la seg drive inn i en alliansepolitikk der landet gjennom økonomiske sanksjoner tok side i en fremtidig konflikt vi ellers ønsket å fremstå som nøytrale. Kristi vei er Åndelige våpen og fredelige midler. Dersom man behandler sin fiende med fiendtlige midler – tvang og ondskap - vokser bare ondskaper, men når man behandler mennesker med åpenhet og kjærlighet, vil disse menneskene bli bedre mennesker. Når Arbeiderpartiets utenriksminister og fungerende statsminister Halvdan Koht så besvarer Brochmanns interpellasjon, sier han at det er mange av de forhold Brochmann tar opp, som han nok kan komme til å adressere når han er tilbake i professorrollen som historiker, men ikke nå.⁴⁹⁷ Likevel kan han se seg enig i en rekke av Brochmanns poeng, særlig at forpliktelsene ovenfor Folkeforbundet kan bidra til å føre dem inn i en konflikt der norsk nøytralitet vil bli vanskelig å forvare, ikke minst i forhold til hvordan England synes å legge press på småstatene. Norge bør derfor føre en «aktiv fredspolitikk», sier Koht, og til enhver tid gjøre det som må gjøres for å holde landet utenfor krig. Men siden det er «uråd å segja på fyrehand alt som då bør bli gjort», er det umulig for Koht å si noe nærmere om hva det i praksis vil bety etterhvert som konflikten utvikler seg. Ellers er han enig i hva Brochmann sier om at småstatene må ta på seg rollen som megler mellom stormaktene, og at Norges medlemskap i Folkeforbundet nok kan diskuteres på mange områder. Forbundet har sviktet i sin nedrustningspolitikk, sier Koht, og ikke minst vil det være aktuelt å ta medlemskapet opp til diskusjon hvis det kommer til at Norge må forplikte seg til militære bidrag i Folkeforbundets regi. Likevel mener han at det fortsatt er fornuftig å fortsette som medlemsnasjon, og bruke forbundet for å sikre fred.

⁴⁹⁸ Brochmann takker for svaret fra Koht, men bemerker «profetisk» at Koht nok ikke

496 Se for eksempel Undersøkelseskommissjonen av 1945 (1946): 24-25. Jæmfør illustrasjon XVI

497 Kohts svar: Ibid: 563-565

498 Her bør det nevnes at Koht i tiden opp mot 9. april 1940 hadde mottatt flere varsler om tyske planer vedrørende et angrep på Norge. Disse kom aldri frem til regjeringen og forsvarsledelsen, da Koht hadde «stukket (dem) i lommen», slik kong Haakon V formulerte det. Kohts «aktive fredspolitikk» synes altså i etterpåklokskapens navn å

kommer tilbake til professorstolen, for krigen var «nærere enn nogen vet», og det ville ikke bli «sten tilbake på sten».⁴⁹⁹ Til det svarer så Koht at han ikke ser noen grunn til å kalle sammen et slikt forskerpanel for å forhindre krigen, for krigen vil i så fall komme før forskerne hadde kommet til noen konklusjon.⁵⁰⁰ Etter dette svaret går Brochmann nok en gang på talerstolen og sier at om verden hadde vært så «mild og from som vår utenriksminister, vilde det ikke være farlig; men jeg gjentar at virkeligheten krever sitt fra dagdrømmeriets hender». Deretter sier han at det inntrykket han sitter igjen med etter å ha hørt debatten - og svarene til interpellasjonen han la frem - gir ham inntrykk av at Stortingets menn heller vil ta sjansen på krig, enn å prøve å oppklare forholdene «på tvers av gamle politiske forestillinger».⁵⁰¹

«Den nyomvendte»

«Med all respekt for Karl Marx som en dyktig sosiolog og en av de skarpeste tenkerne som kanskje har levet på området, må det vel engang også kunne gå an å si til arbeiderpartiet: Gå med på å erkjenne at verden ikke stanset i 1848, men at vi nu etter all sannsynlighet er kommet lenger og har helt nye livsvilkår og som følge derav nye betingelser for å kunne snakke med om samfundsvitenskapen. All verdens visdom ble vel ikke uttømt i 1848 i Marxs hovedverk?»

Bertram Dybwad Brochmann fra Stortingets talerstol, 1934⁵⁰²

Ved stortingsvalget påfølgende høst fikk Samfundspartiet en formidabel fremgang. Likevel blir ikke Brochmann gjenvalgt, og partiet får heller ikke flere representanter enn fortsatt bare en - Sigurd Jacobsen⁵⁰³ - «smeden fra Bleik» - innvalgt fra Nordland. Men i Jacobsens periode skulle Samfundspartiet få støtte fra noe uventet hold.

Fra Stortinget talerstol sa Arbeiderpartiets representant Ingvald Førre følgende i juni 1934:

«Herr Brochmann mener å ha gjort en stor oppdagelse, han mener at han i grunnen har funnet kilden til alt det onde som er i verden. Han har forlest sig på en masse bøker. Han har jo vært syndikalist i sin tid, han har lest anarkisme, sosialisme, kristendom, fascisme, nasjonalisme og psykologi – og alt dette har han blandet sammen i en røre, uten selv å kunne trekke konsekvensene av noget av det han har lest».⁵⁰⁴

Førre fortsatte:

---

ha vært å folde sine hender og håpe på det beste – slik dagdrømmere flest gjorde, i følge Brochmann - både i og utenfor kirkene. Koht begikk dermed grov uaktsomhet i tjeneste, og Nygaardsvold ble sjokkert da han ble informert om det faktiske hendelsesforløpet. Se Berntsen (1991/2003): 566-575. Ellers har Koht ofte fått skylden for at Norge ble okkupert av tyskerne, ikke minst på grunn av landets manglende forsvarsevne, og begrensede mobilisering. Se for eksempel Langeland (2010): 21, 26-27, 46-47. Med tanke på den tyske militærmaktens overlegne styrke, er det likevel lite rasjonelt å tenke seg at en mangedoblet forsvarskapasitet ville ført til noe annet enn mer død og ødeleggelse før en tysk seier. Tyskerne valset over resten av Europa og slo ned motstanden der de kom.

499 Ibid: 565

500 Ibid: 569

501 Ibid: 570

502 Stortingstidende (1934): 1874-1875

503 Stortingsvalget 1936 (1937): 98

504 Lalla (2004):6

«Nu vil han ha nedsatt en komité som skal utrede samfundspartiets «ny-orientering», og det vil han ha, at dette Storting skal vedta, som i likhet med statsministeren har gitt uttrykk for at de ikke forstår et kvekk av hele hans «ny-orientering». Og dette er hr. Dybwad Brochmann og hans tilhengere meget stolte av. Tenk, så stor er profeten at landets statsminister og Stortinget ikke forstår det kvekk av hvad han hevder! Jeg vil ikke komme alt for meget inn på de teorier som hr. Dybwad Brochmann og hans trofaste elev, som vi hadde her – hr. Bonde – som jo er en bedre utgave i så måte – kan finne på å hevde; jeg vil bare konstantere, at alt det som synes å ha noget med virkeligheten å gjøre, deres analyse av de grunnleggende forhold og det som er grunnårsaken til fattigdommen og elendigheten, det er ingen ny oppdagelse av hr. Brochmann, men påvist i den socialistiske litteratur og i vårt program»⁵⁰⁵

I tillegg angrep han Brochmanns uttalelser om at Arbeiderpartiet var vel så kapitalistisk innstilt som de borgerlige partiene, og advarte mot at Brochmanns retorikk bare skapte grobunn for fascistiske grupper.⁵⁰⁶ Til dette svarte Brochmann at «Samfundspartiet ikke bør få dure i vei» slik som det gjorde, dersom det fantes argumenter for at partiet tok feil. Da må partiet stoppes, sier Brochmann, fordi partiet får bare mindre og mindre respekt for regjeringen for hver dag som går. Men, sier han, da nytter det ikke å bare komme med argumenter som er begrunnet med personlig sympatier og apatier, og han hevder deretter at Førre «ved hvert ord han sier røper at han ikke har satt seg noget inn i hva det gjelder og ikke forstår det», og at årsaken til at Førre kommer med sin kritikk av Samfundspartiet og Brochmanns person skyldes Førres apati for sistnevntes angrep på «det hellige dyr; Arbeiderpartiets dogmekirke».⁵⁰⁷

Om Førre var kritisk til Samfundspartiet i 1934, ser det imidlertid ut som om Førre endret oppfatning gjennom de påfølgende årene. I 1938 meldte han seg nemlig ut av Arbeiderpartiet, og utga samtidig en bok der han tok kraftig oppgjør med Arbeiderpartiet og dets ledelse. Ikke minst tok han et oppgjør med Martin Tranmæls lederstil og det Førre mente var en vinglete og opportunistisk politisk linje. Partiet var «solgt med hud og hår til de borgerlige partier»⁵⁰⁸, mente Førre. Særlig siktet han til regjeringen Nygaardsvolds stadige økende bevilgninger til militær opprustning. At sentrale medlemmer av partiet, som Martin Tranmæl, Ole Colbjørnsen, Haakon Lie og Fredrik Monsen begrunnet opprustningen med trusselen fra fascistiske krefter ute i Europa, mente Førre var tankeløst. Her hjemme sto jo fascismen sterkest innen de militæres rekker på slutten av 30-tallet, og Førre spådde at disse kreftene ved en spent politisk situasjon kunne fristes til gjøre militærkupp.⁵⁰⁹ Førre, som var absolutt anti-militær, ble derfor brått sittende som partipolitisk uavhengig stortingsrepresentant ut sin periode. Men den tidligere Haugesunds-ordføreren Førre hadde ingen tanker om å slutte å kjempe for et klasseløst brorskapssamfunn. Det var nemlig det idealet

505 Stortingstidende (1934): 1877

506 Stortingstidende (1934): 1877. Dette var således den samme kritikken Brochmann noen år tidligere hadde rettet mot de borgerlige avisenes for deres omtale av Arbeiderpartiet som revolusjonært og kommunistisk.

507 Stortingstidende (1934): 1879

508 Førre (1938): 18. Se også illustrasjon XVII

509 Ibid: 21

Arbeiderpartiet i sin tid var grunnlagt på, mente han, men med årene hadde idealet blitt redusert til tomme fraser og paroler, mens partiets politikk strebet etter å bevare det bestående «utbyttersystemet». Partiet i seg selv, som organisasjon, hadde blitt viktigere enn den politikken organisasjonen i utgangspunktet var grunnlagt for å fremme. Arbeiderklassen (ikke minst de arbeidsledige) måtte derfor, i følge Førre, finne seg et nytt parti å samle seg rundt, og det eneste partiet som oppriktig jobbet mot realiseringen av et slikt brorskapssamfunn i 1938, var etter Førres mening Samfundspartiet.⁵¹⁰ Dersom Samfundspartiet maktet å formulere et klart og tydelig valgprogram for hvordan dette målet kunne nåes, anslo Førre at Samfundspartiet, gjennom et valgsamarbeid med Fredspartiet – et utbryterparti av anti-militære arbeiderpartifolk – hadde potensialet til å tiltrekke seg store deler av Arbeiderpartiets valgmasse. «En klar utforming av Samfundspartiets program vil løsne et skred innenfor Det norske arbeiderparti. Ungdommen fra alle klasser står ferdige til å rykke inn i arbeidet».⁵¹¹ I tillegg mente Førre at et tydeligere Samfundspartiet også kunne ha potensialet til å mobilisere massene av politiske uavhengige og uengasjerte som ellers uteble ved valg.⁵¹² Dersom det ikke snart sto frem et nytt parti som talte arbeidernes sak, fryktet Førre at konsekvensene av Arbeiderpartiets kursendring ville føre til fascistisk fremgang, også her hjemme.

Selv om Førre fortsatte sin periode som parti-uavhengig representant, fant han og Jacobsen sammen i de fleste saker, hvilket førte til at Førre på sarkastisk og nedlatende vis ble omtalt av som «nyomvendt»⁵¹³ av statsminister Nygaardsvold. Til dette svarte Førre at det ikke var han som var «politisk nyomvendt», men at Nygaardsvold var «Norges MacDonald»⁵¹⁴ og «lederen for de nyomvendte».⁵¹⁵ Førre hadde jo som sagt gitt inntrykk av at han mente Arbeiderpartiet hadde forlatt sine idealer, og skiftet karakter ettersom Tranmæl skiftet mening.⁵¹⁶

Oppsummerende og reflekterende betraktninger og supplement

«Hr. Jacobsen vil forsvinne fra denne sal. Han snakket om folkekrav. Det var en mann fra samfundspartiet i Stortinget i forrige periode; han datt ut. Han stod også og snakket om folkekrav. Arbeiderbevegelsen i i dette land vil rydde hr. Jacobsen ut og kommer til å rydde hans parti ut, det vil ikke la dem være banebrytere for fascistene og andre avarter her i landet.»

---

510 Ibid: 59-60

511 Ibid: 61

512 Ibid: 60

513 Stortingstidende (1938): 1723

514 Ibid. Her refererer Førre til Ramsay MacDonald, som ledet Storbritannias første Labor-regjering. MacDonald hadde selv vært med på å grunnlegge det britiske arbeiderpartiet, men til store protester fra partiets flertall hadde han etterhvert endret retning, og førte fra 1929 en upopulær sparepolitikk som var helt i tråd med hva de konservative partiene ønsket gjennomført, men ikke ville ha ansvaret for. Se for eksempel Ramsay Mac Donald. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 18. april 2014 fra http://snl.no/Ramsay_MacDonald. Se også Førre (1938): 40 og 79-80

515 Stortingstidende (1938): 1723

516 «Hans natur er så sammensatt og hans temperament så urolig og hvileløst, at han ikke kan følge en bestemt linje eller en idé tilende. Han må ha variasjon. Litt av en politisk projektmaker. Hysterisk» Førre (1938): 94

Arbeiderpartiets Jens Steffensen fra Stortingets talerstol, 31. mai 1938⁵¹⁷

«Jeg forlangte ikke ordet for å komme inn på sakens realitet, og jeg vil heller ikke uttale meg om hvorvidt det var rett eller galt, da hr. Jacobsen fremsatte sin interpellasjon, av Regjeringen å nekte å besvare interpellasjonen; men jeg fikk bare lyst til å uttale, at det på en måte forekommer mig at det er en smule likhet mellom de så å si nye tanker som hr. Jacobsen representerer og som Dybwad-Brochmann forfektet i sin forrige periode, og det syn på samfundsforholdene som kom frem i denne sal i 1903 og utover, da de første socialister møtte her. Vårt parti har hatt premissene i orden. Det har også samfundspartiet. Men med konklusjonen kan det riktignok være så som så. Det lar sig ikke benekte at da vi fikk de første sosialister inn i Stortinget, ble deres nye tanker og deres syn delvis mottatt med skepsis, for ikke å si «geip og hån».

Arbeiderpartiets Jens Steffensen fra Stortingets talerstol, 31. mai 1938⁵¹⁸

Brochmann ble valgt inn på Stortinget i 1933, og fortsatte der å fremme sine ny-orienteringstanker til de øvrige politikerne, med vissheten om at hans ord, og konteksten de ble fremsatt i, ville bli nedtegnet og publisert for offentlighetens skue. Særlig skal det ha vært fiskere som stemte på hans parti nordpå, mens Samfundspartiet ellers tiltrakk seg all slags mulig folk - særlig mange fra Arbeiderpartiet, og ikke minst mange kvinner. Fra første stund frasier Brochmann seg retten til stortingslønn, og han tar til ordet for et bredt tverrpolitisk samarbeid på tvers av klasse- og gruppeinteresser, i samråd med tverrfaglige forskningsmiljøer – hvilket i seg selv høres fornuftig ut. Men han blir mer gjenstand for hån og latter enn sympati når han legger i vei med sine bibelske og psykologiske utredninger om sjelen og ånden og Guds kollektive lover.

Han ble kritisert for å være tåkete og virkelighetsfjern i sine utsagn, og der han var klar og pragmatisk, ble han anklaget av arbeiderpartiet for å ha kopiert sosialistenes idealer. Men som tilfellet var ved de fleste miljøene som Brochmann rettet seg til, var det også på Stortinget en som lot seg «omvende» og nyorientere - Ingvald Førre fra Arbeiderpartiet.

Brochmann hadde advart mot fascismen og fascistiske tendenser i Norge – også fra statsapparatets side – og han mente at den norske nøytraliteten ikke lot seg forsvare så lenge Norge hadde så tette bånd til England og Folkeforbundet at landet ville komme til å delta i sanksjoner mot Tyskland. Han hevdet at krigen ville komme ganske snart - før Koht ville komme tilbake til professorembetet sitt.

Brochmann var dessuten sterkt anti-militant og pasifistisk innstilt og ønsket å erstatte det militære forsvaret med et «åndens og intellektets forsvar», utfra sosiologisk og psykologisk kunnskap, selvgranskning, kritisk tenkning og kristendommens nestekjærlighetsprinsipp.

I 1936 hadde Arbeiderpartiet ført en voldsom kampanje mot Samfundspartiet.⁵¹⁹ Brochmann

517 Stortingstidende (1938): 1390

518 Stortingstidende (1938): 1392

519 Lorch-Falch (1971): 40-41

falt ut av Stortinget på tross av en massiv fremgang ellers i landet. Sigurd Jacobsen fra Nordland fortsatte Samfundspartiets kamp mot «illusjoner og plutokrati». Selv om han kanskje gjorde mindre av seg enn det Brochmann hadde gjort, fikk han altså etterhvert med seg Arbeiderpartiets Ingvald Førre i de fleste saker, og når Stortinget kom sammen igjen i 1945, var Førre⁵²⁰ og Jacobsen to av de som stemte imot forslaget om å gjeninnføre dødsstraff for bruk mot landssvikerne, hvilket majoriteten forøvrig stilte seg bak. Ved valget i 1945 var Samfundspartiet fraværende, mye på grunn av omstendighetene rundt arrestasjonen av Brochmann som skjedde samme høst. Derimot var partiet som sagt tilbake på stortingslistene i 1949, og da sto Førre som partiets førstekandidat i Oslo,⁵²¹ til tross for at partiet – som nevnt innledningsvis i denne oppgaven – ble fremstilt som nazister etter andre verdenskrig.

De siste dager og dommens time

En historie om hvordan Bertram Dybwad Brochmann ble «nazist» og landssviker.

«For mennesket kjenner ikke sin tid. Lik fisk som er fanget i det onde garn, lik fugl som har gått i snaren, slik blir menneskene fanget i en ond tid, når ulykken brått kommer over dem».

Forkynneren 9 12

Både Trygve Bull, Birger Eide og Øystein Sørensen har landet på at Brochmann var en slags «fascist» eller lå farlig nær nazismen.⁵²² Men Sørensen er den eneste av dem som grundig har argumentert for sitt syn, i boken «Solkors og solidaritet fra 1991. Dessuten har alle tre på et eller annet vis hatt ønsket om prøve å gi leseren inntrykk av at det finnes store likheter mellom NS og Samfundspartiet, mellom Quisling og Brochmann. Øystein Sørensen velger for eksempel å presentere Samfundspartiet i samme kapittel som NS, selv om de andre «høyreautoritære» miljøene han omtaler har fått sine egne, separate kapitler.⁵²³

Dette kapitlet kommer til å se nærmere på Brochmanns forhold til nazismen og tilbakevise Sørensens anklager om at Brochmann var nazist, samt nærmere belyse de forholdene som førte til at Brochmann ble dømt for landssvik etter krigen.

---

520 Førre ble forøvrig også anklaget for å ha vært landssviker av en tidligere Stortingskollega, men riksadvokaten fant ikke grunn til å ta ut tiltale mot ham. Se Stortingstidende (1946): 317

521 Stortingsvalget 1949 (1950): 105

522 Som beskrevet i innledningens historiografi.

523 Se bokens innholdsfortegnelse, Sørensen (1991): 5

Brochmann og Quisling

«Når han skulle uttale sin mening til meg, så var det liksom noe livsfjernt drømmeri, mens han mente at han holdt seg til realitetene».

Brochmann om Quisling, 1947.⁵²⁴

Etter at Brochmann var ute av rikspolitikken, tok han igjen til med sin virksomhet som forfatter og foredragsholder. Som stortingsrepresentant hadde han utgitt boken «Fandens efterlatte papirer» i 1934, en bok som utgir seg for å beskrive Djevelens – *Beelzebub*⁵²⁵ - plan og mangfoldige metoder for å forlokke verden bort fra å følge Guds vilje⁵²⁶. Boken, som særlig påpeker hvordan Djevelen bruker falske og symbolske verdier som raseforskjeller, kjønnsroller, penger, ideologier, religioner og dannelsen av kultur-riker⁵²⁷ for å splitte menneskeheten, er dedisert til kolleger på Stortinget,⁵²⁸ og i forordet oppfordrer Brochmann «nutidens jødehatere eller antisemitter og rasebiologer» til å studere boken grundig. Da vil de fatte at «alle mennesker – uansett rase - har en felles fiende i det ubevisste og ukontrollerte fantasiliv og følelsesliv».⁵²⁹

Dette er at ganske annet syn enn hva Vidkun Quisling fremmet i sine skrifter om «universalismen» - Quislings egne altomfattende filosofiske teorier om religion, politikk og vitenskap. Likevel finnes det likhetstrekk mellom Brochmann og fascistisk tenkning generelt, i den grad man snakker om solidaritet på tvers av alle klasser og samfunnslag, om å erstatte det politisk styre med mer teknokratisk styring, og om å skape et mer «organiske» samfunn.⁵³⁰ Men der Brochmann setter individet fremfor staten, gjør fascismen det motsatte – Quisling like så. Quisling og Brochmann var begge «holistiske»⁵³¹ tenkere, og Quisling hadde også en retorikk som var tungt forankret i bibelen⁵³² - med flere resonnement som på overflaten kan ligne på Brochmanns. Folket valgte Barrabas fremfor Jesus, og derfor har mennesket i to tusen år opplevd Guds Nemesis.⁵³³ Men som jeg skal vise nedenfor har Quisling et ganske anderledes syn på Guds og mennesket.

Da Brochmanns planer om å stille til valg ble kjent, skal enkelte NS-folk i kretsen rundt

---

524 Rettsaken mot Brochmann (1947): 113

525 Beelzebub var en semittisk guddom, hvis navn betyr noe slikt som «Fluenes Herre», og i kristendommen har navnet blitt et av mange navn på Satan. Satan er også forbundet med den falne engelen «Lucifer», hvis navn betyr «lysbæreren». For Brochmann betydde dette at de som lot seg forlokke av Satan, ble lik fluer som blindt og panisk flokket seg rundt «lyset» - Lucifer – livsløgnene, hvorpå Satan på den måten gjør seg til herre over deres tanke- og følelsesliv. Brochmann (1934): 26-27

526 Bokens form og motiv minner veldig om hva den britiske teologen og forfatteren C. S. Lewis senere forsøkte seg på med boken «Djevelen dypper pennen» (1942), der Lewis – som Brochmann – hevder å ha snublet over forlagte papirer fra embedsmenn i selveste Helvete. Lewis bok er en litterær perle og et morsomt, filosofisk mesterverk.

527 Se for eksempel Brochmann (1934): 55-58. Jamfør illustrasjon XVIII

528 Ibid: 5

529 Brochmann (1934): 12

530 Det er nettopp disse trekkene som Sørensen fremhever.

531 Helhetlig. Ordet totalitær kan også brukes, men det begrepet rommer som regel en vilje til å øve makt og vold mot ens motstandere, hvilket vi ikke finner hos Brochmann. Se Sørensen/Hagtvet/Steine (2012): 21-22

532 Selv om Quisling også dro veksler på såvel østlig filosofi som norrøn mytologi. For eksempel bruker han Loke (djevelen) sine barn Fenrisulven (Russland) og Midgardsormen (den verdensomspennende jødedommen) som representanter for hva Gudene (den nordiske rase) skal møte i kamp ved Ragnarok. Se Østbye (1941): 8 Jamfør Bratteli/Myhre (1992): 190

533 Barth (1996): 291-292

Quisling ha sørget for å få på plass et møte mellom de to prestesønnene og partiførerne.⁵³⁴ De mente at Brochmanns program slettes ikke ville være ulikt Quislings, og at det derfor ville være klokt å få til et valgforbund med ham. Brochmann var skeptisk til Quisling, men om NS ville fremme Guds ord, så skulle Brochmann med glede samarbeide. Møtet ble imidlertid ingen suksess. Brochmann kritiserte Quisling for hans maktambisjoner, hans kristendomssyn og hans sympatier med Hitlers antisemittisme og voldelige metoder. Quisling på sin side mente Brochmann hørtes ut som enten en naiv sosialist, eller en som var «for god for denne verden». Hitlers metoder var jo de eneste som fungerte, så vidt Quisling kunne se. Deretter gikk de hvert til sitt. «Vi var enige om de gode formål», sa Brochmann, «men ikke metodene». Brochmann mente nemlig det at de aller, aller fleste mennesker, med unntak av noen ytterst få psykopater, oppriktig ønsker å gjøre verden til et bedre sted. Alle verdens -ismer var jo sanne utfra deres subjektive premisser, men i Kristi objektive lys kunne det ikke finnes noen andre metoder enn desentralisering, nestekjærlighet, dialog og pasifisme. «Ingen fiende i kjøtt og blod», sa Brochmann til stadighet, og han sa det også om Quisling, med påbudet om å elske sine fiender i bakhodet. Fiender i ånden, derimot, det var de to prestesønnene virkelig, og det skyldtes ikke bare – som noen har antydnet – at samme parti ikke kunne romme to så store, selvcentrerte personligheter, men rett og slett fordi Brochmann og Quisling hadde to fundamentalt ulike måter å se verden på, selv om enkelte resonnement riktig nok kunne synes å minne om hverandre, og de begge bygget på mange av de samme tankene.⁵³⁵

Begge snakker for eksempel om å reformere kirken, og la politikk og religion fusjonere. Begge nevner teokrati⁵³⁶ som en ønsket styreform. Men der Brochmann ønsket å oppløse statskirken og demokratisere religionen, samt desentralisere og splitte opp den politiske makten, ønsket Quisling å danne en sterk statsmakt der landets politiske leder, også var pave.⁵³⁷ Begge snakket også ofte om å la seg lede av Guds Orden - Logos. Men der Brochmann forklarer treenighetens prinsipper med at Jesus Kristus – inkarnasjonen av Logos - som verdens mentale frelser er den eneste som kan veilede individene mot den hellige Ånd og Guds rike på jord, så ethvert individ kan strebe etter å gjøre seg mer lik Kristus og dertil ta del i Guddommen for så å tjene sine neste i fellesskapet, går Quisling fra en dogmatisk treenighetslære til et mer katolsk-inspirert Madonna- dyrkelse,⁵³⁸ før han etterhvert ender med å avvise hele treenigheten for et mer gnostisk dualistisk gudebilde,⁵³⁹ gjøre seg selv til Gud,⁵⁴⁰ og avvise massenes som «skrap»⁵⁴¹ som må ledes av en sterk

534 Brochmanns møte med Quisling, se Brochmann (1950): 61-65, jamfør Rettsaken mot Brochmann (1947): 113

535 Også Quisling var inspirert av folk som Schopenhauer og Nietzsche, men trakk fra disse helt andre konklusjoner enn de Brochmann kom til. Quisling hadde troen på at det fattes et naturlig, menneskelig hierarki der «overmenneskene» hadde «den sterkeste rett», mens medlidenheten er ond. Dessuten refererer Quisling ofte til Augustin, men henter først og fremst fra ham argumenter for den sterke stat og for «hellig krig» For mer om dette, se Barth (1996): 16, 21, 47, 68 - 70, 120, 223

536 Quisling (2000): 12. Sammenlign med Brochmann (1931): 50

537 Lederen var selvsagt tenkt å være ham selv. Se for eksempel Barth (1996): 55, 101 og 291

538 Barth (1996): 120

539 Barth (1996): 119

540 Barth (1996): 39

541 Barth (1996): 76, 121

menneskehånd.⁵⁴² Den kristne medfølelsen til den neste var en svakhet, mente Quisling. Deres ulike teologiske oppfattelser gjør at de har sterkt motstridende verdisyn. Brochmann var pasifist, mens Quisling var militant. Brochmann hyllet kvinnens vesen, og mente menn burde beundre og se opp til dem,⁵⁴³ mens Quisling var mannsjøvinist⁵⁴⁴ og dyrket de tradisjonelle kjønnsrollene.⁵⁴⁵ Brochmann mente at menneskenes handlingsmønstre utelukkende ble formet av miljø,⁵⁴⁶ mens Quisling utelukkende fokuserte på blodarv og rasebiologi.⁵⁴⁷ Brochmann mener at ektepakten mellom to mennesker må bygge på et åndelig fellesskap mellom de to involverte individene dersom det skal fungere som en positiv og blomstrende organisme. Da spiller i grunn alt som har med kjønn, religion, rase og seremoni en sekundær rolle,⁵⁴⁸ mens Quisling på sin side fremhever at ekteskapet utelukkende må innrettes etter raseprinsipper.⁵⁴⁹ Brochmann ønsket en verden der hele jordens befolkning samarbeider av kjærlighet til ens neste, mens Quisling var ultra-nasjonalist og hevdet den kristne medfølelse og ettergivenhet var religionens største svakhetstrekk.⁵⁵⁰ Begge to hadde riktignok agitert både mot Moskva og London, og selv om begge mente de hadde organisatoriske løsninger som var overlegne – og i opposisjon til – rikets *status que*, var det både umulig og utenkelig at Brochmann kunne gi sin støtte grupperinger og organisasjoner som Quislings Nasjonal Samling. Quisling var en svermer – en Herodes – som samtidig fantaserte om å være både «Romas hersker» og «tempelets øversteprest». Hvem var vel åndelig sett lengre unna Sannhetens lys?⁵⁵¹ Før valget i 1933 skriver Brochmann i «Samfundsliv»: «Det er likeså stor forskjell på ånden i Deres «nasjonal Samling» og Kristi ånd, som der er mellom et helvedesmaskineri på den ene side og en levende, blomstrende og fruktbar have på den annen side».⁵⁵² Ellers oppfordret Brochmann Quisling til å «prøve å forstå arbeiderne og kommunistene, hvis ideer ofte er mange hestehoder foran hr. Quislings gammelmannsidealer», og han oppfordret den norske kirke til å ta avstand fra de prester og teologer som sluttet opp under Quislings «blasfemi ovenfor Kristi hellige navn».⁵⁵³ Etter at Samfundspartiet ble stiftet, gjorde Brochmann det til et mål å sabotere for Quislings ambisjoner, og mens Samfundspartiet hadde stor fremgang fra 1933 til 1936, så gikk NS tilbake.⁵⁵⁴

---

542 Barth (1996): 273

543 Brochmann var av den oppfatning at kvinner har mye større åndelige gaver enn mannen, og i mye større grad handler intuitivt etter Guds inspirasjon. Derfor var det klokt at mannen lyttet til kvinnens råd. Men kvinnen kan på samme tid være mer bundet av følelser og demoniske krefter enn menn, og må være seg dette bevisst. Brochmann (1930): 102, Jamfør Brochmann (1950): 227-228

544 Kvinnen hadde en «retardert utvikling av hjernen», i følge Quisling. Barth (1996): 89

545 Andenæs (1998): 301

546 Brochmann (1931)²: 207-208, 356. Brochmann (1932): 143-144

547 Barth (1996): 45-47, 99

548 Brochmann (1931): 87 Brochmann (1940): 34

549 Logisk konklusjon på bakgrunn av at Quisling mente raseblanding var synd mot Guds orden. Likevel var han ironisk nok gift med en kvinne av slavisk opprinnelse. Se for eksempel Quisling (2000): 26 og Barth (1996): 47

550 Barth (1996): 110, 120, 224, 236

551 Se illustrasjon XIX

552 Lorch-Falch (1971): 78

553 Ibid: 83

554 Stortingsvalget 1936 (1937): 138

Hitlers to tolstojsanske «brevvenner»

«Dere har hørt det er sagt: Øye for øye og tann for tann. Men jeg sier dere: Sett dere ikke imot den som gjør ondt mot dere. Om noen slår deg på høyre kinn, så vend også det andre til. Vil noen saksøke deg og ta skjorten din, så la ham få kappen også. Tvinger noen deg til å følge med én mil, så gå to med ham. Gi den som ber deg, og vend ikke ryggen til den som vil låne av deg. Dere har hørt det er sagt: Du skal elske din neste og hate din fiende. Men jeg sier dere: Elsk deres fiender, velsign dem som forbanner dere, gjør godt mot dem som hater dere, og be for dem som forfølger dere, så dere kan være barn av deres Far i himmelen. For han lar sin sol gå opp over onde og gode og lar det regne over dem som gjør rett og dem som gjør urett. Om dere elsker dem som elsker dere, er det noe å lønne dere for? Gjør ikke tollerne det samme? Og om dere hilser vennlig på deres egne, er det noe storartet? Gjør ikke hedningene det samme? Vær da fullkomne, slik som deres himmelske Far er fullkommen.»

Fra Jesu bergpreken; Matteus 5, 38-48

I 1937 sendte Brochmann et åpen brev⁵⁵⁵ til Adolf Hitler, hvor han i vennlige fraser roser Hitler for hans glødende idealisme og hans vilje til å bekjempe «plutokratiet», før han elegant forklarer Hitler at 1) ingen riker grunnlagt på vold har noen gang fått bestå. Om Hitler nå valgte å nok en gang ta voldens metoder i bruk, ville hans tredje rike bare bli det «3000de voldsrike som blomstret opp i begeistring og entusiasme og falt sammen i blod og vold». Ved å sette Barrabas-systemet fremfor Kristi orden ville Hitler bare fortsette voldsspiralen, og tyskerne ville gå sin egen undergang i møte. 2) Versailles-traktaten var kanskje ille for Tyskland, men samtidig var den jo ikke mer enn hva tyskerne hadde gjort seg fortjent til. Bismarck hadde jo etter den fransk-prøyssiske krig pålagt franskmennene en enorm krigsgjeld etter å ha avsatt Napoleon III i nettopp Versailles, så dette var bare Guds evige lov Nemesis. 3) Hitlers anti-semittisme beror på grunnleggende feilslutninger, og mangler logikk. I følge den tyske propagandaen skulle altså jødene være undermennesker, men samtidig skal de også være i kontroll over alle verdens stater og makter. Hvordan er det mulig at et folk som hverken har egen stat eller militærvesen å få til en slik bragd? Dette er nemlig tøv, mener Brochmann, og påpeker at det riktignok finnes noen mektige jøder i finansverden, men at Hitler ikke må glemme at inntil for få århundre siden var slik at europeiske herskere påla jødene å drive pengehandel, fordi man foraktet jødene, og så på slik virksomhet som skittent. Når hele verden nå hadde akseptert pengehandelen som sin nye Gud, var det da slettes ikke så rart at enkelte intelligente jøder var dem som behersket denne kunsten best. Hadde bare Hitler kunnet innse at dersom jødene faktisk kontrollerte verden, så hadde de i så fall fått denne makten gjennom åndelige metoder og ikke voldens, og på samme måte måtte tyskerne innrette seg om de ville vinne verden – med åndelige våpen og fredelige midler. Det er bare den som seirer med åndskrefter og fredelige midler som kan hevde «den sterkestes rett».

---

555 Hele brevet, se Rettsaken mot Brochmann (1947): 299-312

Videre skriver Brochmann at Hitler tar feil i forhold til sitt syn på massene. Folk må gjøres opplyste, sier Brochmann, og hevder at prinsippet med en sterk fører som leder massene som lydige får, strider mot Guds orden. Hitler må også slutte å tro på «Hr. general Ludendorffs eventyrbøker⁵⁵⁶ og moderne overtro» og dr. Rosenbergs rasebiologi, da dette er et hån mot tyskernes ellers så åndsrike og intellektuelle kulturarv. Mot slutten av sitt brev gir så Brochmann beskjed til Hitler om at dersom sistnevnte ønsker å gjøre sitt navn stort og udødelig på et positivt vis, ja da må han innrette seg etter Sannhetens Ånd, og Brochmann tilbyr seg å si fra seg sitt norske pass, for å gå inn i tjeneste som Hitlers rådgiver, men bare på den betingelsen at den tyske statslederen oppgir å utøve tvang, sensur og vold. Den rette metoden Brochmann krever av Hitler, er at han må stoppe rustningskappløpet og i stedet bruke alle de ressurser som som i dag går til våpenindustrien, til å gjøre verden til et bedre sted, gjennom å legge til rette for at arbeiderne får «alle moderne kjemiske, fysiske og tekniske hjelpemidler, for på den mest mulig rasjonelle og effektive måte å dekke alle menneskers materielle behov med minst mulige omkostninger». Bare da kan verden oppleve varig fred. Dersom han istedet forsetter å være «fører for dem, som voldtar åndslivet», mener Brochmann at man ikke behøver å være stor profet for å spå hvordan dette vil ende.⁵⁵⁷

Nok engang er Brochmann naivt idealistisk, men kanskje var det nettopp et slikt brev som skulle til for å forhindre krigen? Trangen etter å gjøre et forsøk på å «føre volds mannen på rett vei» ble for stor for at Brochmann kunne la være å si sin mening, og han var slettes ikke alene i å ha en slik innstilling like før den andre verdenskrig.

En annen person som etter å ha lest Tolstoy hadde latt seg påvirke av Bergprekenens pasifistiske budskap - som Arne Garborg⁵⁵⁸ - var den indiske juristen Mohandas Karamchand «mahatma» Gandhi,⁵⁵⁹ som i over 30 år kjempet med ikke-voldelige metoder mot den britiske militærmakten. Da den andre verdenskrig brøt ut, besluttet Gandhi og hans bevegelse at de skulle holde frem med sin agitasjon mot det britiske imperiet, til tross for at verden nå var i krig mot Hitler. At England sloss mot Tyskland var jo ingen grunn til å være ettergivende mot det britiske herrefolkets vilje. Snarere tvert imot. Selv om Gandhi aldri støttet tyskerne, ble han likevel arrestert av myndighetene for sine holdninger, og satt fengslet ut krigen.⁵⁶⁰

Hvorfor nevner jeg Gandhi? Brochmannianerne så seg selv som Gandhis like. I 1933 skriver Gjert Bonde: «Gandhis system er det effektive, som til enhver tid står til menneskets disposisjon».⁵⁶¹ Som Brochmann mente Gandhi at det ikke var noen forskjell mellom religion,

---

556 Her sikter han til tankegods fra *Völkisch*-bevegelsen, og Ludendorff sine konspirasjonsteorier om at det var jødene og frimurerne som sto bak tyskernes nederlag under første verdenskrig. Enkelte har trukket frem at Brochmann forhandlet om rettighetene til Ludendorffs bøker i Norge. Se foreksempel Lalla (2004): 9.

557 Se den ganske treffende spådommen om Hitlers Nemesis; illustrasjon XX

558 Tidligere nevnt i denne oppgavens andre kapittel.

559 Moxnes (2006): 31

560 Se for eksempel Kristiansen, Knut & Filseth, Gunnar. (2012, 19. juni). Mahatma Gandhi. I Store norske leksikon. Hentet 30. april 2014 fra http://snl.no/Mahatma_Gandhi.

561 Bonde (1950): 45

politikk og samfunnsliv. Gjennom hengivent arbeid for alle andre, uten hat og vold, skulle man kunne avdekke «den evige universale sannhet» – som er Gud – for samfunnet.⁵⁶² Begge var dypt influert av Tolstoys tilnærming til den evangeliske Jesu rolle i samfunnet, og begge formet sin politikk deretter. Da den andre verdenskrig brøt ut fortsatte begge å kritisere den britene,⁵⁶³ til tross for at de begge også hadde tatt kraftig avstand fra nazismen og fascismen i oppløpet til krigen. Dessuten hadde begge forsøkt å avverge den kommende verdenskrigen gjennom å henvende seg til Hitler personlig, i brevs form.

23. juli 1939 skrev Gandhi et brev⁵⁶⁴ som åpnet med ordene «kjære venn», og deretter påpekte at Hitler var det eneste som kan avverge den kommende krigen – en krig som vil gjøre menneskeheten om til villmenn. Gandhi forklarer i brevet at han ikke vil være nesevis, men at han ikke kan la være å si sin mening, og håper at Hitler vil ta imot råd fra en som langt på vei har bevist at ikke-voldelige metoder kan vinne frem.

Etter at krigen har blitt et faktum skriver Gandhi et nytt og lengre brev – datert julaften 1940⁵⁶⁵ - som nok en gang åpner med «kjære venn». Dette er ingen formalitet, påpeker Gandhi, for han «har ingen fiender». Han streber etter å være venn med hele menneskeheten, uansett rase, hudfarge og etnisitet. Så forklarer han at han snakker på vegne av de individer som lever under «doktrinen om universalt vennskap», og sier at «vi» ikke tviler på Hitlers mot og lidenskapelige hengivenhet til fedrelandet, ei tror «vi» på at Hitler er et monster slik motstandernes propaganda sier. Derimot påpeker Gandhi at publikasjoner og taler fra Hitler og hans nærmeste medarbeidere og tilhengere gir uttrykk for mange monstrøse tanker, og at disse tankene har ledet til monstrøse handlinger som «ydmykelsen av Tsjekkoslovakia, voldtekten av Polen og svelgningen av Danmark». Gandhi uttrykker forståelse for at Hitler ser på sin nasjons handlinger som en dyd utfra sitt ideologiske syn, men at «vi har lært fra barndommen av at slike handlinger er nedverdiggende for menneskeheten. Vi kan derfor aldri håpe på din seier med våpen». Likevel, sier Gandhi, er «vår motstand mot det britiske imperiet ikke mindre enn nazismens», men at det er en viktig gradforskjell. Gandhi vil ikke skade det britiske folket, kun overbevise dem. Selv om man erobrer folks land og tvinger befolkningen til samarbeide, så kan man aldri vinne folks sjeler med tvang og voldelige midler, uansett hvor effektive og velorganiserte tvangsmidlene er. Slik krigen vil utvikle seg, sier Gandhi, er det bare et spørsmål om hvem som har de mest destruktive kreftene, og hvem som klarer å organisere dem best. Om det er Storbritannia eller Tyskland som vinner en slik krig, så beviser det ikke på noen måte at den sterkeste hadde rett. Selv om Hitler seirer og vinner frem med

---

562 Kristiansen, Knut & Filseth, Gunnar. (2012, 19. juni). Mahatma Gandhi. I Store norske leksikon. Hentet 30. april 2014 fra http://snl.no/Mahatma_Gandhi.

563 For Brochmanns del, beskrives hans angrep på England senere i dette kapittelet.

564 Et ganske kort brev. For hele brevet, se Gandhi, Mohandas K. (1939) Brev til Adolf Hitler, 23. juli 1939. Gandhi Book Center. Hentet 9. februar 2014 fra http://www.mkgandhi.org/letters/hitler_ltr.htm

565 For hele brevet, se Gandhi, Mohandas K. (1940) Brev til Adolf Hitler, 24. desember 1940. Gandhi Book Center. Hentet 9. februar 2014 fra http://www.mkgandhi.org/letters/hitler_ltr1.htm

sine ambisjoner, vil Tyskland uansett ikke ha noe å være stolte av, og hans rike vil bare være frem til en annen stormakt videreutvikler Hitlers destruktivitet, og knuser tyskerne med dere egne metoder. Da er heller den pasifistiske metoden veien å gå. Det koster ikke penger, og man trenger åpenbart ikke våpen, og hvis motstanderen din prøver å slå deg med de samme metodene – enda mer ikke-vold og dialog – vil resultatet bli fred i stedet for ødeleggelse. Derfor må Hitler gå britene i møte for å forhandle fred, hvorpå begge parter bør overlate til en uavhengig domstol som begge har tillit til. Denne domstolen skal så granske saksforholdene og avgjøre – i så stor grad det er menneskelig mulig – hvem som hadde retten på sin side. Hitler må ikke være redd for at en slik tilnærming, sier Gandhi, han har ingenting å tape. Gandhi legger deretter til at dette vil være den mest praktiske og velkjente metoden, selv om han gjerne skulle ønske at Hitler også tilsluttet seg den pasifistiske linjen. Men Gandhi understreker at han ikke vil belære Hitler i sine metoder, for han kjenner ikke Tyskland og det tyske folk. Det viktigste er å sikre freden i Europa. Brevet er undertegnet «Jeg er, din oppriktige venn, M. K. Gandhi».

Hvis man sammenligner Gandhis brev med det brevet Brochmann sendte Hitler i 1937, så ser man en rekke likhetstrekk. Begge åpner med å erklære at de har vennlige intensjoner, og forklarer dette med å understreke at det ikke anser noe annet menneske som dere fiender. Begge erklærer seg så på Hitlers side i kampen mot den britisk imperialistiske utbytterstaten, men tar sterk avstand fra Hitlers voldelige metoder. Begge bruker ordet voldtekt om Hitlers framferd. Begge påpeker den kostnadsbesparende siden ved pasifismen som et materialistisk bi-argument, og begge påpeker at Hitlers destruktivitet bare vil møte en enda større destruktiv kraft i fremtiden (Nemesis) hvis han ikke tar til vettet. Begge erklærer at den sterkestes rett ikke kan kreves med våpen men sannhet. Men der Gandhi ikke vil være nesevis og belærende fordi han ikke kjenner det tyske folk, er Brochmann nettopp både belærende og nesevis, hvilket kanskje har sammenheng med at Brochmann kjente Tyskland og det tyske folket svært så godt etter å ha studert i landet⁵⁶⁶ og observert den tyske nasjonalsosialismens fremgangen med gryende skepsis. I tillegg bør det påpekes at når Gandhi frastår fra å belære Hitler, slik Brochmann gjør, er likevel hans alternative løsning et brochmanniansk ideal – objektiv granskning av saken, med fellende domsmyndighet hos en uavhengig tredjepart som er gjensidig oppnevnt av de stridende parter.

På sett og vis virker kanskje en sammenligning mellom Brochmann og Gandhi noe søkt. De øvrige kontekstuelle forholdene som påvirket disse to var store. I lys av hva jeg nettopp har redegjort for synes jeg likevel at dette er et interessant poeng å ta med, ikke minst da begge hevder å ha funnet noe som var universalt gyldig – uansett kultur og etnisitet, klasse og kjønn – og begge gir uttrykk for de samme holdninger og grunnverdier på områder det er mulig å sammenligne – holdninger og verdier de begge hevder å ha blitt overbevist om etter å ha studert nøyaktig de samme

---

566 Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra <http://nbl.snl.no>

kildene, nemlig evangeliene Jesus og Lev Tolstoy.

Månedene før og etter 9. april 1940

La mig endu engang gjenta at jeg ingen tvil eller frykt nærer ovenfor døden. Og jeg vil også forkynde min lære helt fra, selv om det skal føre til en «blodig pande mot spissbuen».

Bertram Dybwad Brochmann, 1932

Om Brochmanns brev ble lest av Hitler eller ei, vites ikke, men det førte i alle fall til at Brochmann ble erklært uønsket i Tyskland. Allerede i 1934 skal vitner ovenfor Gjert Bonde ha hevdet at den tyske konsulen von Strahl hadde omtalt Brochmann i rasende termer på grunn av publiseringen av nazi-kritiske artikler og karikaturtegninger i «Samfundsliv», så Brochmann regnet derfor med at hans bevegelse var kategorisert som en fiende av «Det tredje riket», idet krigen begynte å virke faretruende nær. Brochmann hadde også knyttet tette bånd til den østeriske jødinnen og menneskerettighetsforkjemperen Irene Harand, som hjalp tyske jøder med å rømme fra Tyskland til Østerrike. Det var Brochmann som introduserte hennes bok «Sein Kampf» - et polemisk tilsvarende til Hitlers «Mein Kampf» - til det norske publikum, og hun inviterte ham til Wien for å holde foredrag for jødiske flyktninger fra Tyskland. Dessuten ble han påstått å være jødisk agent av NS.

Under en partisammenkomst 1939 uttalte Brochmann at om tyskerne kom, skulle han si «Heil» og legge ned hele sin offentlige virksomhet. Han kom ikke til å «ta et martyrdømme», sa han. Hvis landet sensur og meningsmonopol, skulle Brochmann tie, og trekke seg tilbake, og anbefalte sine følgere å gjøre det samme.⁵⁶⁷ Samfundspartiets folk skulle jobbe i lyset, sa han. Når mørket kom skulle man hvile, så man ikke trådte feil.⁵⁶⁸ Brochmann hadde på dette tidspunktet overlatt partilederrollen til presten Hans Bauge, men han var fortsatt partiets og bevegelsens ubestridde førerskikkelse.

Da krigen brøt ut, handlet de fleste av Brochmanns tilhengere etter denne linjen.⁵⁶⁹ Allerede 9. april legger redaktør Petter Hoff ned partiets avis «Samfundsliv».⁵⁷⁰ Midt under den dramatiske invasjonen lå Brochmann – nærmere 60 år gammel - til sengs med sykdom i Oslo, før hans venner kom og evakuerte ham til ei hytte i Hallingdal.⁵⁷¹ Vel fremme kjøpte han øyeblikkelig sokker og underbukser for de pengene han hadde, før han tok kontakt med nærmeste militære avdeling hvor han donerte dem undertøyet, samt en stor teltduk han hadde hadde, som han tenkte kunne komme til nytte.⁵⁷² Han skal riktignok ha gått med planer om å rømme fra landet mens krigen herjet - å flykte

567 Rettsaken mot Brochmann (1947): 162, 169-171

568 Se Joh 9,4-5: «Så lenge det er dag, må vi gjøre hans gjerninger som har sendt meg. Det kommer en natt, da ingen kan arbeide.» og Joh 11,9-10

569 En av den som ikke tiet, var en av Samfundspartiets ledere i Bergen, lektor Olaf Valeur som åpenlyst demonstrerte mot tyskerne. Han ble arrestert i februar 1941 og senere sendt til flere tyske konsentrasjonsleire, hvor han døde året etter. Se Lorch-Falch (1971): 96

570 Dahl (2010): 288

571 Rettsaken mot Brochmann (1947): 115

572 Rettsaken mot Brochmann (1947): 99

fra Norge i fiskerbåt, og deretter ta seg til USA - men det ble bare ved tanken.⁵⁷³ Istedet trakk han seg tilbake med intensjonen om å forbli passiv frem til landet atter var fritt.

Den 10. juni kapitulerer de siste norske styrkene i Norge. Kongen, kronprinsen og regjeringen hadde flyktet fra Tromsø til London 3 dager tidligere.⁵⁷⁴ Etter anmodning fra tyskerne, som var missfornøyde med Quislings lovstridige kupp, hadde høyesterett allerede i april utnevnt et sivilt styre, Administrasjonsrådet, som skulle overta de viktigste av regjeringens administrative og sivile oppgaver i de okkuperte områdene. Dette rådet var plukket ut av høyesterett og trådte sammen 15. april, etter at Quisling var blitt presset til å trekke seg tilbake dagen før.⁵⁷⁵ Etter 10. juni begynner de gjenværende medlemmene av stortingets presidentskap - etter tysk press - å forhandle om et nytt, permanent styre for det okkuperte Norge, en prosess som er kjent som riksrådsforhandlingene. 15. juni vedtar Høyesterett å erklære Elverums-fullmakten⁵⁷⁶ ugyldig, og forbeholder seg retten til å sammenkalle Stortinget på nytt etter behov. Nå starter intense forhandlingsrunder om landets fremtid, der de fleste partier og fraksjoner som fortsatt har innflytelse i landet uttrykker behovet for et tverr-politisk samarbeid for å sikre det norske folks interesser ovenfor tyskernes krav. Ingen av partiene viste på dette tidspunkt noen form for motstand ovenfor okkupasjonsmakten, i følge Stortingets granskningskommisjon av 1945.⁵⁷⁷ Derimot gikk majoriteten av gjenværende norske folkevalgte etterhvert inn for et forslag der regjeringen Nygaardsvold skulle avsettes til fordel for en ny-utnevnt hjemlig regjering, mens kong Haakon måtte abdisere til fordel for sin sønnesønn, prins Harald, som da var i Sverige. Dette forslaget fikk også støtte fra tidligere statsminister Mowinckel, som på Elverum hadde blitt med i den utvidede Nygaardsvolds-regjeringen, og som nå var regjeringens mann i Stockholm.⁵⁷⁸ På samme tid driver en rekke fraksjoner innen den norske politiske eliten intens lobby-virksomhet for å posisjonere sine folk i en eventuell riks-regjering.⁵⁷⁹ En av dem som på dette tidspunktet seilte frem som en aktuell kandidat for lederposisjonen i et slikt styre var Fedrelandslagetets formann Victor Mogens.⁵⁸⁰ Mogens var en mann som var godt likt av tyskerne, men som samtidig sto i sterk opposisjon mot Quisling og NS. Også sentrale arbeiderpartifolk, som Einar Gerhardsen, ga i disse dager støtte til Mogens, med

---

573 Rettsaken mot Brochmann (1947): 153, 158-159

574 Berntsen (1991//2003): 533-538. Jamfør Ohman Nielsen (2011): 98-99

575 Underkommissjon av 1945 (1946): 162-163. Jamfør Ohman Nielsen (2011): 100 og Administrasjonsrådet. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra <http://snl.no/Administrasjonsr%C3%A5det>.

576 Kvelden 9. april 1940 var Stortinget samlet på Elverum, og her overlot Stortinget sine funksjoner til regjeringen, som 22. april ble utvidet med representanter fra de borgerlige partiene. Se undersøkelseskommissjonen av 1945 (1946): 113-116, amfør Ohman Nielsen (2011): 100-102

577 Undersøkelseskommissjon av 1945 (1946): 227-228. Ohman Nielsen (2011): 101

578 Dette førte til at Mowinckels videre medlemskap av Nygaardsvold-regjeringen ble en umulighet. Se for eksempel Mjeldheim, Leiv. (2009, 13. februar). Johan Ludwig Mowinckel. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 9. februar 2014 fra http://nbl.snl.no/Johan_Ludwig_Mowinckel.

579 De norske forhandlerne ønsket i utgangspunktet å videreføre Administrasjonsrådet, hvilket tyskerne kunne akseptert dersom rådet ble utvidet med enkelte håndplukkede menn, som Axel Stang, Kjell Stub Irgnes og Jonas Lie, som alle var tilknyttet NS, eller hadde tette bånd til tyskerne. (Lie var «Himmlers mann» i Norge) Se Undersøkelseskommissjonen av 1945 (1946): 272. Samtidig var det en Nygaardsvold-opposisjon i Arbeiderpartiet som også vurderte å stille seg bak et ny regjeringsalternativ. Ibid: 183

580 Granskningskomiteen:

håp om å skape en «Norsk Front»⁵⁸¹ - en regjering bestående av Arbeiderpartiet og Fedrelandslaget – som alternativ til Nygaardsvold-regjeringen.⁵⁸² I juni holdt Mogens flere taler i NRK med kritiske utspill mot regjeringen i London, og hans oppførsel ble møtt med forakt, både fra London-regjeringen via engelsk radio, og fra flere her hjemme. Dette førte på sin side til at Mogens sitt kandidatur som en samlende skikkelse for Norge ble svekket i tyskernes øyne.⁵⁸³

Brochmann hadde på dette tidspunktet holdt seg fullstendig passiv til hva som foregikk bak kulissene i hovedstaden. Da han så hørte regjeringens kritikk av Mogens over radio, ble han meget opprørt. Han fryktet nemlig at London-regjeringens motstand mot en norsk samlingsregjering i Oslo ville føre til at tyskerne i stedet innsatte Quisling og NS.⁵⁸⁴ Han ringte derfor til Mogens og tilbød seg å komme med et tilsvarende svar mot London, i form av et radioforedrag. Brochmann uttrykket ovenfor Mogens at hans motivasjon for dette, var å sikre et norsk styre som ville landets beste, og som kunne holde Quisling og NS unna makta. Brochmann mente nemlig at han selv var såpass «nøytral» - han hadde jo ingen posisjon å forsvare – at han kunne fremstå som en objektiv stemme. Mogens syntes dette hørt ut som en god strategi, og han lovt Brochmann å hjelpe ham med å få taletid på NRK.⁵⁸⁵ Dermed satte Brochmann i gang med å forfatte en tale som skulle vekke mye oppsikt og som for alltid skulle bli hengende ved hans politiske arv.

Brochmann – som jo tidligere hadde opplevd problemer med folk ikke forsto hva han egentlig mente – satte seg nemlig som mål å levere en tale som ikke bare skulle motarbeide Quisling, men som også skulle motarbeide den tyske nazi-fanatismen. Han skulle refse regjeringen i London og de aggressive britene, men han skulle også kritisere den tyske voldsmakten. I tillegg skulle han forhindre at landet endte opp i borgerkrig,⁵⁸⁶ og sist men ikke minst: han skulle «binge Samfundspartiets folk i dekning» fra tysk forfølgelse, samtidig som han fremmet sin «ny-orientering». Alt dette skulle han gjøre med en eneste tale. Dessuten skulle han gjøre det på en slik måte at tyskerne selv ikke skulle forstå noenting av hva hans egentlige agenda var, slik talen slapp gjennom sensuren. Han måtte gi talen en «dobbel bunn».

Om Brochmann og hans nærmeste krets har rett når de sier at Brochmann ikke fryktet døden, fordi han hadde sin fred med Gud, vet jeg ikke. I følge sin egen forklaring var det i alle fall ikke for å redde seg selv Brochmann handlet som han gjordet, men derimot av hensyn til de mer enn 45.000 tilhengerne av Samfundspartiet. Han ville ikke at de skulle forfølges som politiske fiender. Allerede i slutten av mai hadde han sendt et brev til en høyerestående tysk offiser, der han .

---

581 Se for eksempel Berntsen, Harald. (2009, 13. februar). Johan Nygaardsvold. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 30. januar 2014 fra http://nbl.sn1.no/Johan_Nygaardsvold.

582 I følge May-Brith Ohman Nielsen ønsket Gerhardsen «at Norge i nært samarbeid med Tyskland skulle finne sin plass i det germanske Europa». Ohman Nielsen (2011): 101

583 Dahl (1999): 184 og 395

584 Rettsaken mot Brochmann (1947): 120-122

585 Jamfør politiforklaringen til Mogens, Rettsaken mot Brochmann (1947): 330-333

586 Brochmann skrev alt i 1933 at dersom Quisling kom til makten, var eneste naturlige konsekvens borgerkrig, fordi Quislings politikk er militarisme, tvang og monopol. Se Lorch-Falch

Radiotalen 14. juli 1940 og forslaget til nytt «riksparti»

«Jeg ropte, men dere ville ikke høre, strakte hånden ut, men ingen lyttet. Dere kastet alle mine råd til side, ville ikke lytte da jeg talte til rette. Derfor skal jeg le når ulykken rammer, og spotte når dere blir slått av redsel, når redsel kommer som et uvær og ulykke som en storm, når nød og trengsel kommer over dere.»

Salomons ordspråk 1, 24-27

Når Brochmann så går på radio 14. juli 1940 begynner han med å forklare hvordan England nå opplever sitt Nemesis på grunn av uviljen mot å endre den økonomiske orden etter 1. verdenskrig. Deretter kritiserer han London-regjeringen for deres angrep på Mogens, og hevder at regjeringen ikke lenger har tillit hos folket, og at det kanskje er dem som fortsatt holder til i landet som best kjenner til hvordan situasjonen faktisk er. Englands propaganda kan jo ha farget regjeringen, og Brochmann hevder så at det var britene som hadde lurt Norge og andre «med i blokadekrigen mot Tyskland».⁵⁸⁷ Norge var bare en brikke i spillet om å bevare det amerikanske og britiske «plutokratiske» system, hevdet Brochmann, og beskyldte særlig Hambro for å spille på lag med britene. Så henvender han seg til det norske folk og forklarer dem at parlamentarikerne og regjeringene i flere år har forbrutt seg mot grunnloven⁵⁸⁸ til fordel for Mammon, og at det gamle systemet derfor fortjente å falle. Hvis tyskerne virkelig nedkjemper «den plutokratiske pengeopfatningen og samfundsopfatning, vil det som skjer og allerede er skjedd bli menneskene til velsignelse». Derfor, sier Brochmann, må vi la «tyskerne og Tysklands fører få den støtte de fortjener, la dem få den tro og tillit som de må ha hvis de skal gjennomføre revolusjonen». Nordmennene må ny-orientere seg i sannheten, sier Brochmann, og åpne opp for nye tanker og omstendigheter. I tillegg oppfordrer han til slutt nordmenn i USA til å sørge for at myndighetene der borte jobber for å sikre fri handel for hele verden.⁵⁸⁹

Denne talen kom som et sjokk på de fleste som kjente Brochmann, og NS-avisene fulgte raskt opp med å erklærte at Brochmann nå hadde tatt deres side. Brochmann sendte motsvar til disse avisene, og benektet enhver befatning med deres ideologi, men disse ble ikke trykket. Men Brochmann skulle snart få viktigere ting å tenke på, for også hans egne oppfattet ham nå som ettergiven ovenfor Hitler og den norske fascismen, etter de tilbakemeldingene han hadde fått.⁵⁹⁰ Dette klarte ikke Brochmann å forstå. I sitt eget hode hadde han jo regnet med at i alle fall hans

587 Altså Folkeforbundets sanksjoner, som Brochmann var motstander av. Se forrige kapittel.

588 Først og fremst tenker nok Brochmann her på den såkalte «Lex Mowinckel» og Norges medlemskap i Folkeforbundet, i tillegg til Stortingets bruk av lover med tilbakevirkende kraft, som da Stortinget forlenget sin genperiode fra tre til fire år i 1938, hvilket egentlig ikke skulle ha trådd i kraft før etter at også det påfølgende Storting hadde gitt sin tilslutning til vedtaket.

589 Talen i sin helhet, se Brochmann (1940): 11-17

590 Her var selvfølgelig den aller nærmeste kretsen et unntak. Allerede dagen etter talen skriver Samfundspartiets leder Hans Bauge et brev til Brochmann der han klart og tydelig gir uttrykk for at han forsto Brochmanns motiver, men at han ble overrasket over at Brochmann brøt tausheten de hadde pålagt seg selv. Han uttrykker samtidig forståelse for at det nok er mange som har lengtet etter å høre Brochmanns syn på tingenes tilstand, men at veldig mange vil missoppfatte talen som mer enn bare en oppslutning rundt enkelte av nasjonalsosialismens økonomiske teorier. Rettsaken mot Brochmann (1947): 336-338

egne følgere ville forstå at han med «den støtte de fortjener» og «må ha for å gjennomføre revolusjonen» snakket i lys av Jesu bud om å «gi til keiseren det som tilhører keiseren og å gi til Gud hva tilhører Gud». Altså at uansett hva slags styresett landet vil få, må nordmennene innrette seg etter å handle etter Kristi Ånd – ny-orientere seg – og dertil kreve og forvente av den tyske okkupasjonsmakten at nordmennene fikk bestemme sin egen skjebne i den militære krigen mellom Tyskland og England.⁵⁹¹ At han skulle ha gitt noen innrømmelser ovenfor NS, kunne han ikke fatte, for hans støtte til Mogens var jo ikke annet enn et angrep på Quisling. Men tyskerne hadde nektet Brochmann å spesifikk nevne NS og Quisling i sin tale, og utfra de notatene tyskerne har gjort seg om hele affæren, virker det som om de så på Brochmann som en nyttig idiot.⁵⁹²

Få dager etter talen sendte Brochmann et brev til Victor Mogens med sin støtte til hans regjerings-prosjekt, og ba ham om å sikre et bredt tverrpolitisk samarbeid, med representasjon fra alle landsdeler.⁵⁹³ Dette brevet refererer Øystein Sørensen til i boken «Solkors og Solidaritet» (1991), og han kommer der med påstanden om at dette brevets innhold indikerer at Brochmann hadde tilsluttet seg nasjonalsosialismen i 1940 fordi han etter Sørensens påstand ønsker å oppløse alle partier og etablere en regjering bestående av Samfundspartiets og Fedrelandslaget folk.⁵⁹⁴ Men Sørensen har av en eller annen merkelig grunn ikke studert sine kilder nøye nok. Leser man kildene som Sørensen refererer til ser man nemlig at denne regjeringen slettes ikke skulle bestå utelukkende av folk fra Samfundspartiet og Fedrelandslaget. Derimot sier Brochmann at alle partiene må legge partistridigheter til side og oppløse seg selv, at «riksregjeringen» må ha bred støtte hos folket. «Situasjonen krever at alle nordmenn nu står sammen holder sammen, for derav å gjøre det mulig for den tyske administrasjon å gi oss vårt nasjonale selvstyre tilbake».⁵⁹⁵ Regjeringen skulle altså legge politiske motsetninger til side og jobbe for å sikre det norske folks interesser under tysk styre. Brochmanns forslag er således ikke så ulikt hva intensjonen var da regjeringen Nygaardsvold ble utvidet med representanter fra de borgerlige partiene, eller den intensjonen som fantes da Gerhardsen etter krigen ble leder av en samlingsregjering. I en ekstraordinær tid som under den tyske okkupasjonen, var det viktig å stå samlet og legge gruppeinteressene til side. Det som derimot er det «unike» med Fedrelandslaget og Samfundspartiet i Brochmanns brev, men som Sørensen misoppfatter, er derimot at Brochmann mener disse to organisasjonene bør gå foran som gode eksempler og nedlegge sin virksomhet først. Ellers så gir han jo, som Sørensen riktignok påpeker, sin støtte til de navn som Mogens har foreslått som regjeringsmedlemmer, men i motsetning til hva Sørensen synes å ha fått med seg, så besto ikke denne listen utelukkende av folk fra Fedrelandslaget. Derimot var det en liste som i stor grad samsvarte med medlemmene av det

---

591 Jamfør Gjert Bondes korte forsvarskriv «Den 9. april – boken hvormed Dybwad Brochmann brakte Samfundspartiets ideologi og folk i dekning» (1946)

592 Rettsaken mot Brochman (1947): 32

593 Hele brevet, se Rettsaken mot Brochmann (1947): 327-330

594 Sørensen (1991): 100

595 Rettsaken mot Brochmann (1947): 328

samtidige administrasjonsrådet, og inkluderte blant annet rådets leder, fylkesmannen Ingolf Christensen (H).⁵⁹⁶ Det som Sørensen dessuten burde ha fått med seg er at Brochmann i samme brevet foreslår at Mogens også bør samarbeide med Arbeiderpartiet. Han skriver nemlig:

«Å vekke og samle det norske arbeiderparti skal nok gå an, hvis den nye regjeringens sammensetning og den fremtidige folkeorienteringen blir hensiktsmessig. Men hvis man danner en regjering av gamle Oslo-byråkrater så blir en norsk folkesamling umulig og avskaffelsen av plutokratiet en illusjon».⁵⁹⁷

Med Oslo-byråkrater mente Brochmann samtlige av de gamle «politiske håndverkere», såvel i Arbeiderpartiet, som i de borgerlige partiene. Han var nemlig skeptisk til om endel av de navnene Mogens ramset opp var de rette mennene for landets beste av nettopp den grunn, og legger derfor ved fire navn fra sin egen bevegelse, presten Hans Bauge, lektor Jørgen Steen, lærer Martin Strømsnes og Bjarne Haug som var ordfører i Overbygd i Målselv. Når det kommer til hvem som fra Arbeiderpartiets side kunne være en bra mann for en slik riksregjering, lanserer Brochmann stortingsmannen Olav Oksvik.

Oksvik var ingen «hvemsomhelt» eller noen halvfascistisk utbrytertype.⁵⁹⁸ Oksvik var en av Arbeiderpartiets fremste menn. Han var meget anti-autoritær og demokratisk innstilt og ble ellers omtalt som en «utpreget pragmatiker». Han var dessuten «enormt populær i bygde-Norge». Oksvik var nemlig en av Arbeiderpartiets fremste distriktpolitikere, og var en pådriver for å knytte tettere bånd mellom arbeiderne og bøndene. I tillegg hadde han vært av dem som sto i spissen da en demokratisk fløy av partiet brøt med Grepp og Tranmæls revolusjonære, Moskva-rettete linje, og dannet Norges sosialdemokratiske arbeiderparti, før de to partiene på nytt fant sammen etter at Tranmæls flørt med «proletariatets diktatur» av over. Etter krigen gikk Oksvik inn som landbruksminister i Einar Gerhardsens andre regjering, og men ble utover 40-tallet en kritiker av den retningen partiet gikk i, og han var også en sterk motstander av et norsk NATO-medlemskap.

Hvorfor velger da Sørensen å fremstille det som om Brochmann ønsket å forby alle andre partier, og skape et nytt nazi-parti bestående utelukkende av sitt eget parti og Fedrelandslaget til Mogens? Sørensen skriver: «Mange regnet et Riksråd dominert av Fedrelandslaget og med Mogens som leder, som den mest sannsynlige utgangen».⁵⁹⁹ Her oppgir ikke Sørensen noen referanser, så det er derfor vanskelig å vite hvem det eventuelt er han snakker om. Men slik realitetene faktisk var, så seilte Mogens frem som en mulig, aktuell kandidat for lederposisjonen i et norsk riksråd som skulle erstatte regjeringen Nygaardsvold, som da var i London.⁶⁰⁰ Den regjeringen Mogens eventuelt

596 Rettsaken mot Brochman (1947): 121, jamfør Mogens (1945): 208

597 Rettsaken mot Brochmann (1947): 329

598 I følge dagboka til administrasjonsrådets finansråd Gunnar Jahn hadde Oksvik uformelt fremmet tanken om å utnevne arveprins Harald som alternativ for Haakon VII på kapitulasjonsdagen 10. juni, men dette var nok ikke noe som Brochmann var kjent med. Se Undersøkelseskommissjonen av 1945 (1946): 188. Ellers så var Oksvik engasjert i motstandarbeidet gjennom krigen.

599 Sørensen (1991): 101

600 Undersøkelseskommissjon av 1945 (1946): 182-183

skulle ha ledet, ville i så fall ikke vært en ren Fedrelandslagsregjering, men en regjering som mer eller mindre var identisk med det administrasjonsrådet som ble oppnevnt av høyesterett da Quisling ble tvunget til å frasi seg sin tilranede stilling som regjeringssjef. I følge rapporten til Stortingets undersøkelses-kommisjon av 1945 hadde Mogens nemlig sverget sin lojalitet til Administrasjonsrådet i slutten av mai,⁶⁰¹ og dette stemmer således også overens med hva Brochmann selv forteller i rettsforhørene 7 år senere.⁶⁰² Mogens har selv gjort rede for de navnene som var aktuelle til et riksråd i disse dager, og på det tidspunktet Brochmann var i kontakt med ham var det ikke et eneste medlem Fedrelandslaget på denne listen, bortsett fra Mogens selv. Tre av de 16 navnene fra den opprinnelige listen var imidlertid byttet ut med NS-menn etter tyskernes ønsker, men ellers var listen bestående av folk fra Administrasjonsrådet og andre offentlige tjenestemenn.⁶⁰³

Om Harald Berntsens fremstilling av Arbeiderpartiets fremstøt mot Mogens er korrekt, så var Arbeiderpartiets forslag å skape en regjering utelukkende av Arbeiderpartiet og Fedrelandslaget. Det Brochmann faktisk gjør i sitt brev, er jo således mye mer demokratisk da han både slutter seg til en tverrpolitisk gruppe av mennesker – flere av dem allerede utnevnt av høyesterett - og i tillegg åpner opp for også å inkludere Arbeiderpartiet i dette arbeidet, men dette synes det altså ikke som om Sørensen har fått med seg. Dessuten avslører Sørensen en annen stor svakhet i sitt arbeide når han i sammenheng med Brochmanns utspill hevder at de anti-parlamentariske holdningene han viser i 1940 var et brudd med den ideologiske linjen fra før krigen. Her beviser jo bare Sørensen at han rett og slett ikke kjenner Brochmanns tanker godt nok, hvilket fraværet av Brochmanns bøker i hans litteraturliste også kan vitne om.⁶⁰⁴ Det er kanskje derfor Sørensen mener at Brochmanns ideologi er obskur og tåkete, og dessuten får Brochmanns anti-parlamentariske holdninger til å fremstå anti-demokratiske? Han har jo ikke har fått med seg den direktedemokratiske biten av Brochmann lære, som tross alt er det viktigste prinsippet. At Brochmann ville erstatte det indirekte, representative demokratiet med et personlig direktedemokratisk styre kan da neppe være å gå i en anti-demokratisk retning. Sørensen har nemlig alt sitt organisatoriske fokus på regnskapssentralen som et «teknokratisk bransjestyre», og ser ikke ut til å oppfatte maktfordelingen mellom politikk og lovgivning på den ene siden, og næring og økonomi på den andre. Så hvordan da kan egentlig Sørensen i det hele påstå å kunne påvise brudd i Brochmanns ideologiske syn i 1940, når han tilsynelatende ikke har gjort seg kjent med Brochmanns skrifter før denne tid? Den eldste og eneste kilden Sørensen har fra Brochmanns penn er nemlig fra 1940, og inneholder nettopp de brudd som Sørensen hever å ha oppdaget. Brochmann var uttalt motstander av parlamentarismen allerede på 20-tallet, og på Stortinget hadde han formånet til et bredt, tverrpolitisk samarbeide der de

---

601 Undersøkelseskommissjon av 1945 (1946): 185. I utkastet som ble fremlagt de tyske myndighetene var Christensen tiltenk rollen som rådets president, og Mogens skulle vært kulturminister. Se Mogens (1945): 208

602 Rettsaken mot Brochmann (1947): 121

603 Riksmeglingsmann Andreas Clausen ble aktuell som finansminister da Gunnar Jahn takket nei. Mogens (1945): 207

604 Den eneste boken fra Brochmanns hånd som Sørensen har oppført i sin litteraturliste er «9. april og verdensrevolusjonen».(1940). Han har heller ikke ført opp avisen «Samfundsliv». Se Sørensen (1991): 223

partipolitiske interessekonfliktene måtte skrinlegges og erstattes av løsningsorientert samarbeid på saklig og vitenskaplig grunnlag. Han har alltid ønsket å oppløse de politiske partiene og nasjonalforsamlingen, og erstatte det representative demokratiet med «personlig selvstyre» i direktedemokratiske, små autonome enheter der ethvert individ styrer seg selv, i tillegg til å være tilknyttet den bransjestyrte regnskapssentralen gjennom sin fagforening. Fra en bok Brochmann utga i 1930, kan vi for eksempel lese: «min samfundslære har aldrig faldt sammen med partipolitikken liksom jeg i formen ikke alltid har kunnet forsone meg med parlamentarismen».⁶⁰⁵

I brevet til Mogens skriver Brochmann dessuten at han ikke ønsker om å ha noen posisjon i det nye regimet. Han viser til at han mangler tillit hos befolkningen, og i tillegg er alt for kontroversiell. Han uttrykker samtidig håp om at det skal være mulig å overtale Quisling om å trekke seg helt tilbake av samme grunn. Dette nevner ikke Sørensen i sin brødtekst, da det nok ikke passer like godt med hans øvrige påstander om at Brochmann på denne tiden prøvde å posisjonere seg som en konkurrent av Quisling, men han nevner det likevel i en sluttnote bakerst i boken, om enn i en noe sarkastisk tone; «Brochmann var beskjeden nok til å holde seg selv utenfor».⁶⁰⁶ Dessuten mener altså Sørensen at Brochmann uten tvil aksepterte tyskernes tvangsløsninger og sentralisering i 1940. Sentralmakt og tvangsløsninger var Brochmanns største fiender gjennom hele hans virke, men det var da ikke Brochmann som inviterte tyskerne inn i landet? Snarere tvert imot hadde han jo advart på det sterkeste om at nettopp det som skjedde den 9. april ville skje. Verden er virkelighet, sa Brochmann til stadighet, og når tyskerne kom var det helt andre rammer og problemstillinger man sto ovenfor enn da Norge var fritt og demokratisk innenfor den parlamentariske rammen. Brochmann bukker ikke under for «den sterkestes rett», men han prøver å forklare hvor viktig det er at man øver åndelig påvirkning på «den sterke», fordi man er maktesløs med andre våpen. Men at idealene ikke var blitt forlatt, i motsetning til hva Sørensen sier, gjorde nemlig Brochmann et tydelig poeng av i sin neste offentlige opptreden.

Foredraget og boka «9. april og verdensrevolusjonen»

«Nu er det ikke min styrke å være så diplomatisk. Jeg er vant til å snakke rett ut av nyre, galde og lever og av og til hjerte».

Brochmann om radiotalen, under rettsaken i 1947⁶⁰⁷

Etter at dette brevet var sendt, begynte Brochmann å forberede et foredrag⁶⁰⁸ og en tilhørende bokutgivelse, begge med tittelen «9.april – Norge og verdensrevolusjonen». Her prøver han med samme metode som i talen å klare opp sitt standpunkt og sin agenda, uten å åpenlyst erklære seg i opposisjon til den tyske okkupasjonsmakten. Den 18. august 1940 holder Brochmann et foredrag i

605 Brochmann (1930): 265

606 Sørensen (1991): 200

607 Rettsaken mot Brochmann (1947): 152

608 Hele foredraget er referert i Brochmann (1940): 18-36

Bergen hvor han åpner med å be tilhørerne høre nøye etter og tenke grundig over de ordene han taler, før han nok en gang angriper konge og regjering i London.

Krigger og revolusjoner kommer ikke i samfunn der folk er våkne og følger med i tiden, skriver han. Bare i samfunn der makthaverne sover og forsømmer ånden, kommer det krig og revolusjon. De norske myndighetene hadde dyrket Mammon, og etter å ha ignorert flere års advarsler, hadde Guds Nemesis nå kommet. Nordmennene måtte nå velge hva slags innstilling de skulle ha ovenfor realitetene, slik som de to røverne som var korsfestet sammen med Jesus måtte gjøre. Mens den ene røveren utfordret Jesus til å stige ned fra korset og frelse seg selv – han satte sin Gud på prøve - uttaler den andre at han har fått straff som fortjent for sine syndefulle handlinger – han erkjenner sine synder. Den første røveren lider den evige død, mens den andre røveren loves nåde i himmelrike av Jesus, like før sistnevnte utånder og dør.

Som god nordmann, sier Brochmann, gråter han inni seg av straffen Norge har fått over seg. Han vil derfor ikke hovere, men hva vi nå var vitner til, var nøyaktig hva han hadde forutsett og advart mot. Ikke desto mindre var det nå, mer enn noen gang, nødvendig å tenke klart, være et sosialt individ og ikke et gruppeindivid. Ingen ønsket at tyskerne skulle komme, men nå sto de jo i landet. Om statens tidligere institusjoner hadde kollapset, så var jo disse uansett bare menneskeskapte konstruksjoner. Samfunnet består jo av ekte mennesker, uansett hvordan det organiseres. Derfor måtte man innrette seg etter Guds vilje, og ikke la seg forlede av følelser og fordommer. Man måtte se at Gud hadde en mening med det hele, og innrette seg etter å gjøre gode handlinger. Ikke bare subjektivt sett, men objektiv og helhetlig.

Brochmann understreker så at han ikke har endret sine idealer – pasifisme og avstand fra voldsmidler – men at han har beveget seg over i et «nytt kontinent». «Vi arbeider nu under ganske andre betingelser og livsbetingelser enn vi hadde før, mine damer og herrer, men derfor behøver vi ikke å forandre våre idealer.»⁶⁰⁹ Dette er uten tvil en referanse til Paulus og hvordan han endret sine metoder og ytre faktorer etter som om han var i Jerusalem eller Roma, om han snakket med en jøde eller en greker. For sa egentlig Brochmann noe annet enn han tidligere hadde sagt? Eller sa han det bare på en slik måte at han og hans disipler unngikk å bli steinet?

I foredraget hevder han ellers at sosialistene har sviktet i sin kamp mot kapitalismen, og mener at dette umulig kan beskrives på et tydeligere vis enn at Nygaardsvold sitter i London og snakker om «kamerat Haakon».⁶¹⁰ Sosialistene hadde blitt monarkister og kapitalister. Hvis Hitler kunne nedkjempe plutokratiet, ville denne krigen føre menneskene et skritt lengre enn den første verdenskrigen gjorde. Så tar Brochmann til å rose tyskerne for deres teknologiske og vitenskapelige fremskritt, men han tar på generelt grunnlag også avstand fra regimer som øver tvang, vold og sensur – hvilket mellom linjene selvsagt også inkluderer det tyske naziregimet.

---

609 Brochmann (1940): 33. Han gjentar dette poenget enda en gang i konklusjonen. Ibid: 36

610 Brochmann (1940): 21

Dette foredraget holder Brochmann nok en gang ved en senere anledning, og han lar også trykke i en bok med samme navn. Denne boken inneholder avskrift av NRK-talen, et brev til en tysker med navn Weyler⁶¹¹ og noen utdypende kommentarer. I tillegg følger det med omtrent 70 sider dokumentasjon for hva Brochmann tidligere har sagt og ment om Nygaardsvold, norsk utenrikspolitikk, Quisling og nazismen, hvorpå de sterkeste utspillene mot nazismen mer eller mindre blir skjult av papirmengden. Tanken til Brochmann var således at leseren selv skulle innse hans standpunkt, nemlig nøytralitet til konflikten mellom Tyskland og England/Frankrike, og nøktern og pragmatisk innsats for norsk selvstyre og spredningen av ny-orienteringens lære.

Ved å øse på med angrep mot England og Nygaardsvold – om forhold han trodde at alle hadde hørt ham kritisere tidligere – og samtidig rose Hitler og tyskerne – på de økonomiske områdene var han jo dels enig, og vedrørende teknologi og vitenskap var han jo også imponert over tyskerne, selv om han forkastet rasebiologien derfra – regnet han med å slippe unna tysk mistanke om motstand. Det norske folk måtte da vite hvordan han ellers stilte seg til Hitler og nazismen? Hans brev til Hitler hadde han jo offentliggjort, og han hadde jo skrevet side opp og side ned om farene ved fascisme i snart 20 år.⁶¹²

At boken faktisk slapp gjennom tysk sensur med det innholdet som finnes i den siste halvdelen av publikasjonen, vitner jo om at Brochmanns taktikk virket som planlagt – i alle fall på dette ene punktet. Boken ble forøvrig inndratt senere under okkupasjonen. Etter å ha utgitt boken i flere tusen eksemplarer i både Norge og Danmark, ble sendt til konge og regjering i London. De var jo alle gode bekjente og burde forstå hva han drev med. Så trakk Brochmann seg helt tilbake fra offentligheten og måtte bare konstantere Terboven til slutt erstattet Administrasjonsrådet med et norsk marionette-kabinett, bestående av NS – riktignok uten Quisling den første tiden,⁶¹³ men med nordmenn med lojalitet til SS i sentrale posisjoner.⁶¹⁴ Dog var det altså mange omkring i det ganske land som etter talen i NRK mente at Brochmann var en hykler, eller rett og slett en blodekte nazi som nå endelig hadde vist sitt sanne ansikt. Brochmann fikk mange rasende brev fra fortvilte tilhengere, og han fikk også mange grove trusler rettet mot sitt liv. Han fortsatte likevel gjennom

---

611 I dette brevet ber Brochmann tyskerne holde Quisling unna makten så det ikke blir borgerkrig, og han prøver også å overtale tyskerne til å la jøder og politiske motstandere være, samt garantere nordmennene selvstyre og ytringsfrihet. Da ville nordmennene være enkle å ha med å gjøre, skrev Brochmann. I stedet for propaganda og ensretting i NRK, burde jo tyskerne lett kunne overtale det norske folk i åpen debatt mot sine meningsmotstandere. Alternativt ville nordmennene reagere negativt på nazifisering, tvang og jødeforfølgelser. Se hele brevet; Brochmann (1940): 47-50. I følge sin egen rettsforklaring var dette fra Brochmann sin side nok et forsøk på «motsatt psykologi» ovenfor tyskerne. Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 149-150. Hvis man kjenner Brochmanns grunnleggende tanker og tidligere argumenter, er det jo åpenbart at det ligger en slags foraktelig sarkasme bak den rosende og hjelpsomme fasaden. Likevel går han aldri så langt at han lyver, men han veksler mellom å komme med deskriptive og normative utsagn, hvorpå de fleste får en slags «dobbel bunn» for de som har lest hans øvrige filosofiske verker, vedrørende eksistensialisme og etikk. Men når alt kom til alt viste det seg jo at jødene ble deportert uten særlig protester fra nordmenn flest, og at nordmennene selv var svært delaktige i å nazifisere det offentlige Norge, kanskje særlig fra «Oslo-byråkrater» i departementer og etater. Se for eksempel Langeland (2010):96-140

612 Rettsaken mot Brochmann (1947): 135, 138-139. Jamfør Bonde (1946).

613 Quisling tiltrådte som regjeringssjef 1. februar 1942.

614 Himmlers menn i den norske administrasjonen var politiminister Jonas Lie og justisminister Sverre Rismæs

krigen å distribuere boka «9. april og verdensrevolusjonen» og «Hitler-brevet», i håp om at så mange som mulig kunne forstå hans tanker, og ny-orientere seg mot Kristi rette mentale innstilling.

Brochmann flyttet høsten 1940 til et lite småbruk han hadde skaffet seg gjennom venner, på Kvitheim utenfor Voss. Her forholdt hans seg ellers passiv ovenfor krigens gang, og skrev noen artikler i lokalavisa «Hordaland» om psykologiske og religiøse emner, som også ble inntatt i enkelte andre aviser.⁶¹⁵ I en erklæring fra desember 1945, forfattet av Brochmanns naboer, blir hans liv og virke på Kvitheim under okkupasjonstiden ellers beskrevet gjennom at Brochmann blir gitt «attest som et av de edleste mennesker vi har truffet. Alltid uselvisk, alltid ærlig, uten hat eller hevn».⁶¹⁶ De påpeker at Brochmann siden høsten 1940 har betydd mye for lokalsamfunnet, hvor han etter sigende ofte opptrådte som konfliktløser mellom naboer. Han hadde alltid gitt uttrykk for at «en rolig, verdig opptreden» ovenfor tyskerne var den rette pasifistiske motstand, selv om han også hadde hatt «folk i dekning». En av hans døtre og hennes mann skulle nemlig ha vært motstandsfolk, og Brochmann hadde i følge flere vitner holdt motstandsfolk i skjul fra tid til annen.⁶¹⁷

Brødre i blod, men ikke i ånd

I januar 1943 mottok Brochmann et brev⁶¹⁸ fra en av sine brødre, som var NS-medlem. Broren ønsker å en oppriktig forklaring på hvorfor ikke Brochmann også har meldt seg inn i NS. «Etter min mening er det svært lite forskjell på deg og Hitler», skriver broren, før han følger opp med at «det eneste er vel at du aldri kan godta vold og maktbruk». «En annen forskjell mellom deg og H. er kanskje noe med kirken og religionen. Men oppriktig talt så er jeg så uinteressert i kirken at jeg ikke her kan ha noen mening om en eventuell forskjell». Broren påpeker så at menneskene nok i løpet av 100 år ikke lenger vil trenge noe Gudsbegrep, «men så er jeg også ateist, så det er kanskje ikke så rart at jeg mener det». Videre skriver broren at det er naivt å tro at man kan komme noen vei uten å ta til våpen, og minner Brochmann på at også «kristendommen ble innført med sverd». Så hvorfor går ikke Brochmann inn i NS? Er det fordi det er sjalusi mellom ham og Quisling, eller fordi han ikke har blitt tilbudt en stilling som er tilfredsstillende nok? Broren sier så at han støtter Brochmann hvis det siste forslaget var rett. Brochmann er jo Norges mest geniale mann, sier broren, og burde ikke ta til takke med noe dårligere enn propagandaminister eller lignende. Dog ville han nok uansett «tatt lurven fra» Quisling.

En uke senere skriver Brochmann sitt svar:⁶¹⁹

«Kjære bror. Jeg synes du tenker som et barn. Hvis nemlig det gode som Hitler vil, ble til virkelighet

---

615 Rettsaken mot Brochmann (1947): 20.

616 Rettsaken mot Brochmann (1947): 368-369

617 Her kan det i tillegg bemerkes at to av Brochmanns brødre - en ingeniør og en lege - og hans søster hadde vært medlemmer av NS. Men han hadde også en bror som omkom i eksplosjonsulykken på Bergen brygge i 1944, og to halvsøstre - en tannlege og ei enke - som ikke var med i NS. Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 11

618 For brevet i sin helhet, se Rettsaken mot Brochmann 340-341

619 For svaret i sin helhet, ibid: 341-344

så hadde I rett. Men ser du da ikke allerede karikaturen? Nemesis? Eller når er et idealistrike blitt stående ved vold? - Alt det onde og vrage som Hitler ikke vil, vokser jo daglig! Men du perciperer ikke. Du nevner kristendommen som øvet vold? Var det da ikke kristendommens karikatur, antikristen? Hva ellers har bevirket at kristendommen aldri ble til virkelighet? Er det ikke nettopp de voldskristne som har ødelagt det hele?»

Deretter påpeker han at det er en sorg at Hitler, som har så stor oppslutning og handlekraft, ikke har kunnskapene som den rette statsmann må ha - Hitler var bare en enkel soldat – og at både Hitler og hans krets sannsynligvis er dypt påvirket av okkultismen. Brochmann refererer til møtet mellom ham og Quisling i 1933 og påpeker at han ikke akter å delta i den politiske debatten når det benyttes voldsmidler og utøves meningsmonopol. «Når lys og veiledning er forbudt fordi sosiologiske kvaksalvere vil ha monopol på å vite alt, så er vi kommen nettopp tilbake til pavens ufeilbarlighet, kjetterbrev og inkvisisjon». Han skriver så at den bevegelsen han hadde dannet hadde demmet opp for Quislings ambisjoner før krigen, og den hadde begynt å vekke det norske folk, men ble møtt med stor motstand, mens Quisling fikk fritt spillerom.

I denne anledning nevner han for forresten aldri Arbeiderpartiet, Venstre eller noe annet politisk parti, men derimot omtaler han «Hambro og mr. Buchmann» som de største hindrene som sto i veien for Samfundspartiets kamp mot nazismen. Frank Buchman var en kristen amerikansk vekkelsespredikant som ledet den britisk vekkelsesbevegelsen Oxford-bevegelsen,⁶²⁰ og stortingspresident C. J. Hambro var sentral ved introduksjonen av bevegelsen til Norge.⁶²¹

Etter å ha beklaget seg over Oxford-kristendommen, anklager han sin bror for å være overfladisk og lat i sin oppfattelse av Gudsbegrepet.

«Så var det deg! Du betror meg at religionen er deg likegyldig. Men det er nettopp fordi du er så overfladisk at du ikke gidder å forstå symbolene. Du uttaler deg som om du ville være oppdrager for «børn» men kaster trehesten og dukken fra deg uten å spørre hva de skulle tjene til. Så giddesløs er du i din tenkning. Følgene derav vil neppe utebli i ditt liv, om du ikke retter på denne mangel hos deg selv. Religionen var billedspråket som gikk forut for det hellige samfunn hvor åndskreftene er blitt massene fortrolige. (...) Å bli fortrolig med åndskreftene er første betingelse for å skape et bedre samfunn. Men når vold kan klare det, så kan du være forvisset om at også den ånd som øver vold og som bekjenner vold, også skal høste sine barn inn i den evige pine og ild som brenner hvor villfarelsen hersker. Men du gidder naturligvis ikke høre om helvete før helvete kommer og banker på din dør. Prøv da å forstå meg bedre enn hittil. Alle primitive mennesker er født med instinkter. Alle har arvet fra dyret evnen til å sloss for mat og til å hate og misunne. Det trenger slettes ikke læres, slik som N.S. gjør det. Men kunnskapen om livet, åndskrefter kjenner dyrene ikke. Der er et menneskes privilegium. Det må læres og tilegnes. Det er det opphøyete hos oss. Vårt indre er et hellig tempel for ånd, for kjærlighet, lys, lengsel og store forventninger. Men kirkens lærere og

620 Frank Buchman. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra http://snl.no/Frank_Buchman.

621 Thyness, Paul. (2009, 13. februar). C J Hambro. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra http://nbl.snl.no/C_J_Hambro.

folkets veiledere har gjort vårt hellige tempel til en røverhule. Bakvaskelsen i kirken, skole, presse, Folkes hus, sykehusene og doktorkontorene ikke å forglemme, har ført oss tilbake til tiden før Luther, da autoriteten var alt og «det lille elendige mennesket» intet! Denne bakvaskelsens ånd – denne løgn om vår natur og om vår stilling i naturen legger nu verden i ruiner fra nord til syd og fra vest til øst. Behøver jeg å være med på denne destruksjonen? Nei – der er nok av bakvaskere, hatere og løgnere. Jeg venter til den konstruktive tid er inne. Da troen (på Gud i oss) kommer tilbake og da vantroens orgier er slutt. Jeg skriver ikke mere og taler ikke mere. Men for «konsultasjonsbrev» av denne art pleier jeg å beregne meg honorar. Ellers dyrker jeg jorden, steller med dyrene og blomstene og gråter over menneskene. (...) Din Bertram».

Det er vanskelig å se at Brochmann her har endret sitt syn på Hitler og nazismen på noe som helst vis siden han sendte brevet til Hitler i 1937. Om Hitler så for seg at Europa og resten av verden skulle bli et fredfullt paradys etter krigens slutt, så var jo Hitler og Brochmann dels enige om målet. Men her sier jo ikke Brochmann noe annet enn han alltid har sagt, nemlig at «subjektivt sett har alle rett». Brochmann kunne aldri akseptere tvang, sensur og vold, slik Sørensen hevder. En ting er å finne seg i å tåle de plager som Djevelen pålegger mennesket som en prøvelse fra Gud, og gi til keiseren det som keiserens er, altså tilpasse seg de verdslige rammene uten å kompromittere sine forpliktelser til Gud. En annen ting er å falle ned for Djevelens føtter. Det er altså det siste Sørensen mener er tilfelle for Brochmann i 1940, mens jeg selv mener at Sørensen da bommer grovt, og har missoppfattet hele det kristne grunnlaget i Brochmanns lære.

Oppsummerende og avsluttende betraktninger og supplement

Brochmann og hans parti hadde helt fra grunnleggelsen stått steilt imot både den norske og den tyske fascismen. Han hadde til og med skrevet et åpent brev til Hitler der han freidig avfeier en rekke av premissene i Hitlers ideologi. Samtidig drev hans avis en kraftig kampanje både mot Quislings NS og andre av 30-tallets mer eller mindre fascistoide organisasjoner - som Fedrelandslaget⁶²² og Bondelaget.

Når tyskerne angriper Norge – slik Brochmann hadde forventet – etter at britene hadde krenket norsk nøytralitet⁶²³ – som Brochmann hadde advart mot – gikk han på radioen for å «bringe Samfundspartiets folk i dekning» og «komme berserken i tale», i håp om å samtidig kunne bidra til å holde Quisling borte fra makta. Dette skjedde en måned etter at de norske styrkene hadde kapitulert, og mange hadde bedt Brochmann om å komme med en uttalelse om sitt syn på tingenes tilstand. I denne talen – og i påfølgende foredrag – langer han ut mot britene og den norske konge og regjering, samtidig som han hyller tyskernes «kamp mot plutokratiet» og ber det norske folk gi

622 Se for eksempel Lorch-Falch (1971): 81

623 Dette var selvfølgelig ikke hva som ga grunnlaget for tyskernes aggresjon, men det var definitivt med på å gi tyskerne et påskudd. Som granskningskommisjonen som ble opprettet av Stortinget i 1945 skriver: «alle på dette tidspunktet (9.april) mente at Norge ved Vestmaktens aggressive politikk dagene før var blitt en brikke i et storpolitisk spill som lot hånt om de mindre nøytrale stater. Undersøkelseskommissjonen av 1945 (1946): 120

tyskene både støtte og forventninger – med hvilket han mente å gå i dialog og med tyskerne for å bevare selvstyre og frihet. Alternativet var fangenskap og borgerkrig i eget land, slik Brochmann så situasjonen, sommeren 1940. Her tenker Brochmann således i samme baner som Thrane når sistnevnte skriver at nasjonalitetsfølelsen egentlig en flyktig følelse, og han påpeker hvordan finnene i sin tid ville kjempe til døden for å forbli svenske, mens de nå vil kjempe til døden for ikke å bli svenske på nytt. «Den tid må komme», skriver Thrane, «da menneskene må holde opp å ofre liv og blod for fedrelandet, bare fordi fedrene har bodd der». «Nasjonalfølelsen må gi plass for frihetsfølelsen»⁶²⁴. Nå tenkte vel Thrane mest på en situasjon der et ufritt land blir angrepet av et friere land. I en slik situasjon bør folk hjelpe fienden til seier. Men Brochmann prøvde aldri å hjelpe tyskerne med å nå sine mål. Derimot ville han gjøre sitt ytterste for at det norske folk fikk en friere tilværelse enn de kunne forvente under et rent tyskerstyre eller en NS-regjering.

Når Brochmann så innser at slaget er tapt, trekker han seg tilbake til et småbruk resten av krigen, der han bidrar til å bygge et sunt lokalmiljø, i følge naboene. Når krigen nærmer seg slutten, tar han til å distribuere en brosjyre der han advarer mot å gjøre NS og Quisling til syndebukker. Quisling var et resultat av miljøet og tiden. Skulle Quisling og hans menn bli syndebukk som han la all skyld på, sånn som tyskerne hadde gjort med jødene etter forrige verdenskrig? Ville man da dra noen lærdom av grusomheten? Alle hadde et ansvar for at nasjonens «åndelige forsvar» hadde stått svakere enn det militære forsvaret i 1940. «Den som selv er uten synd her – kan kaste den første sten».⁶²⁵

Fra og med frigjøringen og utover sommeren 1945 blir norske nazister og nazikollaboratører arrestert og tiltalt for landssvik. Stortinget av 1936 blir etter mye om og men⁶²⁶ samlet igjen sommeren 1945, for blant annet å gi sin tilslutning til landssvikanordningen som ble brukt til å dømme landsvikerne etter andre verdenskrig. Under denne Stortingssamlingen stemmer både Førre og Jacobsen imot vedtaket om å gjeninnføre dødsstraff i fredstid, med tilbakevirkende kraft.⁶²⁷

Brochmann og flere av hans tilhengere og medarbeidere fortsetter å kritisere stemningen i landet, og hevder at det nye regimet har latt seg smitte av nazistisk mentalitet og dertil metoder, som innføring av dødsstraff og bruk av provisoriske lover. Flere av brochmannianerne var således en del av det som ble kalt «silkefronten» etter frigjøringen.⁶²⁸

For eksempel kom karikaturtegneren Einarson med «Trollspeilet», et meget samfunnskritisk, brochmanniansk satireblad som kritiserte «nazistiske tendenser» - nazismitte - i statsapparatet etter

---

624 Johansen/Thrane (1949): 99

625 «Det ville være for meget forlangt av de tyske statsmenn at de skulle innse sine feil, men skulle vi ikke snart i et demokratisk land som Norge, når våre statsmenn begår feil, så behøver de ikke kamuflere seg, de behøver ikke skylde på Quisling og andre. Hver har nok med sitt ansvar». Rettsaken mot Brochmann (1947): 109. Se ellers Lorch-Falch (1971): 158-159

626 Jamfør hva Harald Berntsens skriver gjennom sin bok «Statsministerkuppet» fra 2006

627 Einarson/Straume (1988): 104

628 Se Silkefront. (2012, 13. desember). I Store norske leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra <http://snl.no/silkefront>.

frigjøringen Norge – et blad som Brochmann uttrykket stor glede over. Brochmann drev sommeren 1945 med å forberede deltagelsen ved årets valg, men blir bedt av den nye lederen – Hans Bauge – om å trekke seg ut av sitt eget parti.⁶²⁹ På årsmøtet samme sommer bryter Bauge⁶³⁰ og flere med han ut av Samfundspartiet og starter et nytt parti på samme program⁶³¹ - Nytt Norge.⁶³² Senere på høsten blir Brochmann arrestert og satt under etterforskning for landssvik. Samfundspartiet stiller dermed ikke ved valget i 1945 og i media begynner beskyldningene om at brochmannianerne var nazier.⁶³³

«Trollspeilet» skapte stor furore, og i kjølvannet av det startet Einarson enda et blad, sammen med brochmannianeren Toralv Fanebust. Det fikk navnet «§100»,⁶³⁴ etter grunnlovens paragraf om ytringsfrihet.⁶³⁵ Her tok de opp en rekke forhold som de så som kritikkverdige i kjølvannet av frigjøringen, som behandlingen av tyskertøsene, bruk av lover med tilbakevirkende kraft og gjeninnføringen av dødsstraff.⁶³⁶ Dessuten advarte bladet mot avisenes dobbeltmoral og sensasjonalisme. Man malte et sort/hvit bilde av virkeligheten, hevdet bladet, og advarte mot å lage helter og skurker.⁶³⁷ Bladet stilte seg også sterkt kritisk til hvorvidt FN kom til å bli en større suksess enn det Folkeforbundet hadde vært. Man bygget et nytt Babels tårn på ruinene av det forrige.⁶³⁸ FN kom ikke til å skape fred. Derimot ville FN bli et verktøy for sikkerhetsrådets faste medlemmer i deres kommende kriger i fremtiden, og Norges regjering ga sitt lydige bifall.⁶³⁹

Innen rettsaken mot Brochmann kommer opp i Voss herredsrett, blir Brochmann underlagt mental undersøkelse, og Fanebust kan i «§100» erklære at Brochmann som en av «de meget få menn» som har «attest for at han er normal».⁶⁴⁰ Ironisk nok skulle Fanebust selv bli endel av denne eksklusive klubben, idet han også underlegges mental undersøkelse og erklæres normal i forbindelse med at han arresteres og blir tiltalt for å ha trykket injurierende påstander om tidligere statsadvokat Sven Arntzen.⁶⁴¹ Fanebust får til slutt 9 måneders ubetinget fengsel.⁶⁴²

Men helt «normal» var han kanskje likevel ikke, denne Brochmann, for psykiateren påpeker at han en «usedvanlig karakter» som tilhører en «egenartet mennesketype» – «profet-type» - og han kan være ganske masete og plagsom. Han forlanger å sende brev og telefonere «i øst og vest», men han er ellers både hyggelig og hjelpsom, og har lider ikke av noen form for sinnssykdom.⁶⁴³

629 Rettsaken mot Brochmann (1947): 339

630 Pastor Bauge synes senere å ha angret på at han «fornektet» Brochmann. «Det er mulig at det er en forskjell mellom Brochmann og meg, at han lever mere etter den kristne lære enn jeg kunne følge ham». Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 176

631 Rettsaken mot Brochmann (1947): 167

632 Se Lorch-Falch (1971): 164

633 Jamfør oppgavens innledning. Se også Einarson/Straume (1988): 76 og 85.

634 Se illustrasjon XXI

635 Hagen (2009): 74-75, 300-301

636 Se Einarson/Straume (1988): 74-76, Hagen (2009): 302-305

637 Hagen (2009): 74-75. Se også illustrasjon XXII

638 Se illustrasjon XXIII

639 Se §100 nr. 1, april 1946: 6, Se §100 nr. 2, 11. mai, 1946: 1-2, 8 og 11.

640 Se §100 nr. 4, 29. juni 1946: 10

641 Fanebust (2009): 245-250

642 Hagen (2009): 329

643 Rettsaken mot Brochmann (1947): 325-327

Når rettsaken mot Brochmann endelig tok til i mai 1947, forklarer Brochmann seg på den måten jeg ovenfor har skissert. Tiltalepunktene var mange, men det var i første rekke hans tale og påfølgende foredrag som var aktoratets kjerne. Selv om retten finner det troverdig at Brochmann handlet etter de motivene jeg her har gjort rede for, og dommen understreker at Brochmann ikke er dømt for innholdet i sin lære, men for «den måten han har forsøkt gjennomføre den på», så Brochmann straffet med tre og et halvt års fengsel. Uansett hva slags motiv Brochmann måtte hatt, sier dommen, så har hans handlinger bidratt til «å svekket Norges stridsevne og ytet fienden bistand i råd eller dåd». Dessuten ble det lagt vekt på at snaut dusin personer skulle ha meldt seg inn i NS som følger av Brochmanns tale.⁶⁴⁴

Brochmann anket dommen til Høyesterett, og selv om han ikke fikk medhold der ble løslatt kort tid etter domfellelsen.⁶⁴⁵ Årsaken er meg ukjent, men om man trekker fra all den tiden Brochmann ble sittende i varetekt før saken kom opp, var det jo kanskje ikke så mye igjen av soningstiden uansett. Det var flere – hovedsaklig kvinner - som senere henvendte seg til Stortinget og søkt om full benådning på hans vegne.⁶⁴⁶ Om han fikk tilgivelse eller om han hadde sont sin straff kan jeg ikke si med sikkerhet, men når han endelig var en fri mann, hadde partiet hans opplevd en massiv svertekampanje og brutt ut i «hanekamp» mellom flere «personligheter». Ved siste valget i 1949 fik partiet 13 000 stemmer, og deretter gikk bevegelsen mer eller mindre i oppløsning, før ideene på nytt fikk en liten oppsving på 60-tallet.⁶⁴⁷ Brochmann selv han trakk seg bort fra et parti som han mente var blitt en parodi på seg selv. Som «profeten Dybwad Brochmann» spådde i 1926: Skulle han organisere religion eller lage -isme skulle det bare bli en karikatur, alt sammen.⁶⁴⁸

Når man tenker på hvordan Brochmann i en mannsalder hadde kritisert teologene og prestene for å ta feil av Kristi sanne lære på grunn av en alt for doktrinell behandling av Pauli brev, så ble på mange måter den straffen han fikk – etter Brochmanns egen logikk - hans personlige og fortjente Nemesis.

At Brochmann først hadde sagt at han ikke ville ta et martyrdom men «tie og tåle», og så likevel gikk på radio slik han gjorde, er slettes ingen ugjerning i Guds øyne. Den som først sier nei til å hjelpe, og deretter angrer seg og handler, er en bedre person enn den som sier han skal hjelpe med likevel ikke gjør det. Derimot sier skriften at man skal dømmes slik man dømmer andre, og Brochmann fikk nå sin dom for å ha gjort noe han tidligere hadde kritisert med sterke ordelag.

Brochmann mente som tidligere nevnt at den skriftlærde Paulus hadde sikret

---

644 Rettsaken mot Brochmann (1947): 209-211, 291-292. Jamfør Lorch-Falch (1971): 160; «Denne domsbegrunnelse er meget tvilsom, etter min mening»

645 «Merkelig nok slapp Brochmann å sone fengselsstraffen». Se Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra <http://nbl.snl.no>

646 Stortingstidende (1949): 1074

647 Lorch-Falch (1971): 164-165

648 Brochmann (1960): 86

kristendommens overlevelse ved å skape en religion av Jesu lære og nedtone kritikken av autoritetene. Således hadde han vært en viktig brikke i Guds plan. Men samtidig så foraktet han Paulus av nettopp samme grunn, ikke bare «i sitt stille sinn». Mange av hans uttalelser om Paulus kan således tolkes dit hen at han nærmest avfeier Paulus som en falsk Messias,⁶⁴⁹ og selv om Brochmann ikke mente det slik,⁶⁵⁰ var det i alle fall slik mange av hans følgere⁶⁵¹ tolket ham som om Paulus sto i opposisjon mot Kristus, selv om Brochmann nok heller mente å si som det står i Peters andre brev 3, 15-16:

«Og når Herren i sitt tålmod dryger med å komme, så skal dere se det som en mulighet til frelse. Det samme har jo også vår kjære bror Paulus skrevet til dere, ut fra den visdom som er gitt ham. Om dette taler han også i alle de brev hvor han kommer inn på disse spørsmål. Det er noen ting der som er vanskelige å forstå, og de ukyndige og usikre fordreier dette; det samme gjør de også med de andre skriftene, og det blir til deres egen undergang.»

Det er ting ved det Paulus sier som er vanskelige å forstå, skriver Peter i følge Bibelens tekster. Men det han sier er fra Gud, selv om «de ukyndige og usikre» vil fordreie det.

Da Brochmann gikk på lufta over NRK hadde han plutselig inntatt den posisjonen han foraktet Paulus for. I møte med en verdslig voldsmakt som var mer enn villige til å utrydde sine ideologiske fiender, pakket Brochmann sin lære inn i et språk som kunne tolkes slik at han ble oppfattet som ettergiven ovenfor tyskerne og Hitler.⁶⁵² Ja, strengt talt skal det faktisk mye fantasi til for å ikke å tolke det slik. Paulus kunne i sin tid ha sluppet unna romersk straffeforfølgelse da han ble frifunnet i retten, men han hadde et kall fra Gud om at han skulle dra like til Roma med sitt budskap og han insisterer derfor på å anke sin sak. (Apg. 25-26) Nazistene var det nye Rom, i følge Brochmann, og når Brochmann holdt sin tale for å «bringe Samfundspartiets folk i dekning» og «fremme ny-orienteringen» ovenfor det tyske okkupertene i en form som kunne appellere – de var da mennesker, tyskerne også? - setter han seg på mange måter i den samme posisjonen som Paulus, uten sammenligning forøvrig. Måten han pakker inn sitt budskap på er desto mer tvetydig enn hva Pauli brev gir inntrykk av, i forhold til det antatte budskapet som lå bak, og i motsetning til hva Paulus hadde mulighet til – brevene hans ble jo samlet i Bibelen lenge etter hans død – måtte Brochmann i etterkant ut og justere seg med både foredrag og bok, uten at det så ut til å bidra noe særlig til å klargjøre for folk flest hvor han faktisk sto. Studerer man tekstene i boken nøye, derimot – slik som de ivrigste brochmannianerne gjorde – blir det forholdsvis tydelig at Brochmann forsøker å iverksette «det åndelige forsvar». Men den vanlige mann i gata ville aldri oppfattet dette.

---

649 Brochmann (1927)78-79

650 Brochmann (1950): 281

651 Se Lorch-Falch (1971): 117. Mikkelsen (1976): 40- 43. Her fremstilles det som om Brochmann avfeier Paulus fullstendig, men det gjør han ikke. Det er heller et spørsmål om hvordan man tolker utsagnene hans.

652 «Han anså de tyske makthavere for å være mer barnslige enn de norske, og det nødvendiggjorde en tilsynelatende større imøtenkommenhet for å kunne anvende de psykiske mentalkristne midler til å påvirke dem». Hans Bauge til retten, mai 1947. Se Rettsaken mot Brochmann (1947): 176-177

Med tanke på hvor krass Brochmann hadde vært mot Paulus i sine skrifter fordi han var så tvetydig og fordi han hadde åpnet døren for ekteskapet mellom stat og kristendom, er det i alle fall en skjebnens ironi at han selv står og holder en så meget tvetydig tale som åpner for ekteskap mellom «ny-orienteringen» og nazismen. Her spøker tanken om Nemesis. Mon tro om han trakk den samme parallellen selv?

Brochmann fortsatte å forske på det kollektive mennesket og dets sjel, med friske erfaringer etter krigen, og utga flere bøker om Jesu kollektivismen. Han fortsatte også sin foredragsvirksomhet i samme stil som før,⁶⁵³ like frem til sin død.⁶⁵⁴ Hans første følgere, de radikale syndikalistene, sto med ham i bask og bram like til til det siste. «Seks gamle syndikalister, trauste steinbruddsarbeidere fra Voss, var de som ba om å få bære BDB's kiste til graven en kald januardag i 1956».⁶⁵⁵ De første var blitt de siste. Og da det er en tid for alt - som det står i Forkynneren - så var tiden nå endelig kommet til at Brochmann kunne ta for seg å utforske det hinsidige også. På dødsleiet hadde han «skint som ei sol», sies det.⁶⁵⁶ Han var tydeligvis klar for hva enn som skulle komme. Han hadde i alle fall gjort sitt ytterste for å dele av sitt eget lys den tiden han vandret på jorden.

Konklusjon

I den akademiske kommoden er det en skuff som det står «brochmannisme» på, og ved første øyekast kan det virke som om det er en kaotisk roteskuff med all verdens rare ting i. Noe er lett gjenkjennelig og godt brukt, andre ting er tildekket eller nedstøvet og gammelt. Mens noen av tingene kan synes som praktiske og fornuftige redskaper for hverdagslig bruk, er andre ting både underlige og uforståelige, med former og farger som er vanskelig å få taket på – kanskje er de til og med litt mistenkelige og skremmende. Men ser man nøyere etter forstår man etterhvert at det er finnes et system i kaoset, og at ulike gjenstandene fremstår mer harmløse, fornuftige og håndterbare enn først antatt idet man oppdager deres egentlige funksjon og mening.

Gartneren og prestesønnen Bertram Dybwad Brochmann, som etter eget utsagn var «sosiologisk forsker», hevdet at han hadde funnet løsningen på alle menneskers kollektive problemer - problemer han mente først og fremst var utløst av psykologiske, økonomiske og organisatoriske feiltak, som enkelt kunne justeres gjennom en dypere forståelse av Jesu Kristi lære. Det er derfor en treffende karakteristikk Øyvind

---

653 Her er et opptak av Brochmann, nærmere 70 år gammel, i november 1950. Brochmann, Bertram D. "Hva er åndstyrt samfunn i praksis?" - Serieforedrag nr. 2, Opptak fra Oslo, 9. november 1950. Lastet ned 09.10.13 fra <http://www.youtube.com/watch?v=Ez0j9hVSSg8>

654 Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. mai 2014 fra <http://nbl.snl.no>.

655 Lorch-Falch (1971): 29

656 Lorch-Falch, Even «Foredrag om Bertram Dybwad Brochmann», "Det svinger i fryseboksen. Nyskapende jazz, samtidspoesi & någgå attåt", 30. april 2011 i Kultursalongen. Lastet ned 16.01.14 fra <http://www.youtube.com/watch?v=UzouY7NeyQE>

Strømmen kommer med når han hevder at Brochmann var en av mellomkrigstidens underligste skruer.⁶⁵⁷ Likevel er det mulig å gi en mer dekkende beskrivelse enn som så.

Jeg har valgt tittelen «En plagsom profet» for denne oppgaven, hvilket også er en beskrivelse som kan passe godt på Brochmann. Han hevdet selv at han sto i en slags direkte kontakt med Gud,⁶⁵⁸ og hans følgere mente han var en vaskeekte profet fordi han flere ganger hadde kommet med nokså presise spådommer.⁶⁵⁹ Selv hans politiske motstandere brukte profet-betegnelsen om Brochmann, om enn i mer hånlige former.⁶⁶⁰ Når Brochmann så ble underlagt rettslige evalueringer av sakskyndige i forbindelse med rettsprosessen der Brochmann sto tiltalt for landsvik etter andre verdenskrig, konkluderte den teologiske sakskyndige – Karl Vold - med at Brochmann var misoppfattet fordi han var profet etter de samme premissene som Det gamle testamentets profeter oppfyller,⁶⁶¹ og den psykologiske sakskyndige konkluderte med at Brochmann var av personlighetstypen «profet» - en til tider nokså plagsom profet, i den grad han forlangte at det skulle telefoneres og sendes brev «i øst og vest».⁶⁶² At Brochmann var en nokså plagsom og masete kar uten sans for realiteter, synes å ha vært et inntrykk som mange fikk av ham – både på stortinget og ellers.⁶⁶³ Dessuten kunne han nok fremstå som en kverulerende kranglefant. Det er ingen tvil om at mange av Brochmanns ideer var utopiske, men det var han jo også klar over selv. Derimot anklaget han dem som ikke hadde den samme idealismen for å være hyklere og drømmere. Og all den tid det ikke er akademisk forsvarlig å tillegge ham noen overnaturlige profetiske egenskaper, så var han kanskje ikke så voldsomt virkelighetsfjern likevel, med sine mange, mer eller mindre treffende «spådommer» og advarsler.

Verden kunne endres, hevdet Brochmann. Men det krevde en mentalitetsendring.⁶⁶⁴ Og skulle denne mentalitetsendringen spontant få vokse frem – nedenfra og opp⁶⁶⁵ - var det nødvendig med de rette vekstforholdene. Derfor måtte staten omformes og kirkene måtte reformeres. Gjennom å fornye Bibelens indre, skjulte budskap i tråd med den menneskelige og vitenskapelige utviklingen, mente Brochmann at det modere mennesket ville se sannhetens lys - «den levende Kristus» – og dermed få styr på sine indre demoner og sitt ukontrollerte fantasiliv. Alle menneskets problemer hadde nemlig rot i våre egen ukontrollerte fantasi, mente Brochmann, hvilket er der Djevelen får fritt spillerom til å fordekke den sannheten som kommer fra Gud – den objektive virkeligheten.⁶⁶⁶ Klarer man først å styre og kontrollere seg selv og sine tanker, kan man igjen prøve å hjelpe sin neste med å frigjøre seg på samme vis etter det kristne tjenerprinsippet, og litt etter litt er det ikke lenger behov for noen autoriteter eller lover, for mennesket vil kunne styre seg selv - også kollektivt. Skaper man fred med seg selv, kan man skape fred med sin neste. Det er Herrens surdeig som sprer seg, slik Jesus sier. Og på samme måte kan man skape fred i verden, men man må først begynne å skape ekte fred innad i en og en stat av gangen, før man kan begynne å tenke på internasjonal fred – organisasjoner som Folkeforbundet og FN gjorde bare ting vanskeligere, og kunne fort misbrukes av de store

---

657 Se denne oppgaven, side 17-18

658 Ibid: 40-45

659 Ibid: 79, 87, 89, 91-92 og 101. Jamfør illustrasjon XX

660 Ibid: 92-93

661 Ibid: 77

662 Ibid: 118

663 Se for eksempel ibid: 87

664 Se for eksempel ibid: 46, samt gjennom hele oppgaven, særlig store hoveddelens to første kapitler.

665 Se for eksempel Ibid: 69

666 Se hoveddelens første kapittel.

nasjonene for å fremme deres interesser.⁶⁶⁷

Brochmann og hans parti er kanskje ikke noe vanlig parti på noen som helst måte, og egentlig var Brochmann meget avvisende til hele ideen om å skape partier og sekter.⁶⁶⁸ Hans budskap gikk ut til alle mennesker – til alle partier og sekter – og var en «åndsrevolusjonær» «kristen, sosial folkereising».⁶⁶⁹ Likevel har partiet som regel blitt omtalt som et økonomisk kriseparti eller protestparti, godt plassert til høyre for Arbeiderpartiet av flere historikere, som et ikke-sosialistisk, borgerlig alternativ.⁶⁷⁰ Kanskje har dette å gjøre med hvordan Brochmann og hans bevegelse var særlig opptatt av økonomisk teori,⁶⁷¹ og dessuten var uttalte motstandere av marxismen.⁶⁷² Dessuten hadde Brochmann og hans folk - i kraftige vendinger - kritiserte både regjeringen Nygaardsvold, og den senere regjeringen Gerhardsen.⁶⁷³

Går man derimot denne Brochmann etter i sømmene, så er det ganske klart at Arbeiderpartiet var det partiet som lå nærmest Samfunnspartiet av de andre parlamentariske partiene, og at bevegelsen til Brochmann som regel bør plasseres til venstre for Arbeiderpartiet på de fleste områder, dersom man skal holde seg til den klassiske, men svært avgrensede høyre-venstre-aksen. Brochmann argumenterte for at Arbeiderpartiet skulle fått regjeringsmakten allerede i 1934, i stedet for Mowinckels venstreregjering som var i klart mindretall. Derfor støttet han i 1935 kriseforliket som ga regjeringsmakten til Nygaardsvold.⁶⁷⁴ Men den kritikken Brochmann og hans bevegelse fremmet mot Arbeiderpartiet var først og fremst knyttet til at Arbeiderpartiet var gått for langt i kapitalistisk og borgerlig retning, at partiet hadde forlatt sine pasifistiske idealer. Dessuten mente Brochmann gjennom Nygaardsvold-regjeringens tid at partiet hadde fortsatt å føre landet i den autoritære og bondefascistiske kursen som de borgerlige partiene hadde staket ut gjennom tvangsorganisering av landbruket, tollmurer, monopoler og steriliseringslover.⁶⁷⁵ Dette var syndet mot Gud, og landet måtte forvente å kjenne Guds straff – Nemesis. Dessuten advarte Brochmann allerede fra midten av 1930-tallet av mot en kommende storkrig mellom fascistiske Tyskland og imperialistiske Storbritannia, og at den norske regjering var håpløst naive om de trodde den norske nøytraliteten ville bli akseptert så lenge den norske regjeringen hadde tette økonomiske og diplomatiske bånd til britene, og i tillegg deltok i Folkeforbundets sanksjoner mot tyskerne. Allerede i 1936 kom han fra Stortingets talerstol med en «spådom» om at tyskerne ville stå i landet innen Halvdan Kohts tid som utenriksminister var omme.⁶⁷⁶

Ser man derimot nærmere på det politiske og økonomiske systemet Brochmann fremmer, så er det meget store sammenfall og kontaktpunkter mellom Brochmanns lære og anarkismen.⁶⁷⁷ Brochmann ønsker å oppheve staten i sin nåværende tilstand. I dens sted ønsker han å opprette små autonome samfunnsenheter som styrer seg selv lokalt gjennom at folket utøver et direkte demokratisk selvstyre, i motsetning til det indirekte demokratiet som vårt representative demokrati utgjør. Ved siden av at hvert individ har en personlig stemme ved politiske forhandlinger lokalt – hvorpå hver enhet er innordnet på det viset borgerne selv ønsker -

667 Se denne oppgaven, side 30 og 118

668 Ibid: 69

669 Se særlig hoveddelen tredje kapittel.

670 Jamfør innledningens historiografi

671 Se denne oppgaven, særlig side 78-81

672 Ibid: 92

673 Som for eksempel ibid: 89-92, 112 og 117-118

674 Ibid: 54, 89

675 Ibid: 86-89

676 Ibid: 91-92

677 Se hoveddelens andre kapittel, særlig sidene 49-53, jamført med sidene 56-62

har også hvert individ muligheten til å delta i planleggingen og utvikling av næringslivet gjennom frivillig organisering og tilknytning til en såkalt bransjestyrt regnskapssentral. Regnskapssentralen består av tillitsvalgte fra de ulike bransjestyrene, med fagekspertene og forskere i rådgivende roller. Denne fører oversikt over alle de politiske lokalenhetenes samlede materielle behov, og organiserer fellesskapets produksjon utfra en totaløkonomisk ramme, der fellesskapets samlede inntekts- og utgiftsposter føres opp som i et hvilket som helt annet regnskap, og regnskapssentralen må sørge for å dekke alles behov uten å gå i minus. Her gjøres det imidlertid et skarpt skille mellom «realverdier» – faktiske materielle verdier – og «fiktivverdier», hvilket for Brochmann utgjør enhver form for finansøkonomisk vekst som ikke samtidig har sammenheng med en materiell vekst. Det vil likevel innenfor en nasjonal ramme være mulig å utnytte det internasjonale økonomiske markedet gjennom å generere fiktivverdier som brukes til å skape nye realverdier.

Brochmann fremmet ytringsfrihet og åpen debatt. Han ville fjerne alle monopoler, grenser og lover utenom de ti bud. Han avviste samtidens rasebiologer, omtalte konsekvent samtidens anti-semittisme som jødehat og tok avstand fra enhver form for førerdyrkelse og autoritær makt, og var en absolutt pasifist som ville legge ned forsvaret og våpenindustrien og fremmet et «åndelig forsvar», i tråd med Gandhis idealer.⁶⁷⁸ Likevel hevder Øystein Sørensen at «Brochmann ideologisk sett nærmet seg nasjonalsosialismen i 1940».

Dette begrunner Sørensen først og fremst med en tale som Brochmann holdt i midten av juli 1940, mer enn en måned etter at kamphandlingene i landet var avsluttet og kongen og regjeringen var dratt i eksil i London, og tyskerne hadde det endelige ordet i landets videre skjebne, mens hele det politiske Norge var aktivt opptatt av å påvirke riksrådsforhandlingene.⁶⁷⁹ Etter å ha vært en skarp kritiker av Hitlers regime siden tidlig på 30-tallet, var Brochmann bekymret for sine mer enn 45 000 tilhengere. Han hadde jo til og med sendt et meget kritisk brev til Hitler, som han også hadde offentliggjort,⁶⁸⁰ og han fryktet at tyskerne ville stemple Samfundspartiets folk som politiske fiender. Dessuten ville han gjøre det han kunne for å forhindre at landet ble underlagt Quisling og NS sitt styre så han ga derfor sin støtte til Fedrelandslaget Victor Mogens, som tyskerne vurderte som en aktuell forhandlingspart i forbindelsen med opprettelsen av et alternativt norsk «riksråd».⁶⁸¹ Brochmann ga via brev sin støtte til Mogens regjeringsutkast, som i hovedsak besto av folk administrasjonsrådet og Mogens selv, men ber han invitere alle partiene med på samarbeid – særlig sitt eget Samfundsparti og Arbeiderpartiet - for det norske folks interesser, med folkets tillit, mot de tyske okkupasjonsmyndighetene. I Sørensens fremstilling fremstår det derimot som om Brochmann ønsker å fremme en allianse utelukkende mellom Samfundspartiet og Fedrelandslaget (ikke engang med medlemmene fra administrasjonsrådet), og Sørensen påstår i tillegg at Brochmann på samme tid lanserer seg selv som et alternativ til Quisling, hvilket for Sørensen blir et slags «bevis» på at «Brochmann fundamentalt sett sluttet opp om nasjonalsosialismen» - ikke bare ideologisk, men også i handling. Men Sørensen unnlater av en eller annen merkelig grunn å opplyse om at den alliansen Brochmann fremmet for Mogens også var tenkt å inkludere Arbeiderpartiet og og flere av administrasjonsrådets folk, og at Brochmann i samme brev understreket klart og tydelig at han selv ikke ville ha noen som helst posisjon i en slik regjering, fordi han er for kontroversiell og mangler tillit. I tillegg har blant annet Harald Berntsen påpekt at Mogens et reelt

---

678 Se denne oppgaven, side 89-91

679 Ibid: 104-107

680 Ibid: 100-104

681 Ibid: 104-106

alternativ også for Arbeiderpartiet, som opprettet en hemmelig forhandlingskanal til Mogens via den fremtidige statsministeren Einar Gerhardsen, så Brochmanns handlinger var således ikke helt i utakt med hva pragmatiske politikere ellers gjorde på denne tiden, selv om Brochmann var langt mer synlig i sine utspill gjennom sin tale og sine foredrag.⁶⁸²

Etter krigen formanet Brochmann og flere av hans folk tidlig til et verdig og voksent oppgjør med landssvikene, på bakgrunn av de kristne bud om å elske sine fiender og å tilgi sine syndere. Demoniserte man sine fiender og ga dem all skyld, gjorde man ikke da det samme som tyskerne hadde gjort mot jødene etter forrige krig? Men snart blir Brochmann selv tiltalt for landssvik, på grunn av de over nevnte handlinger i 1940. Han settes i varetekt og husarrest, og sendes dessuten til mental undersøkelse. Når saken hans så kommer opp i mai 1947, finner retten det sannsynlig at han handlet etter de motivene som jeg ovenfor har opplyst om, men at motivet var likegyldig så lenge Brochmanns handlinger hadde bidratt til å svekke landets stridsevne, hvilket retten mener har skjedd, idet enkelte personer gikk inn i NS som konsekvens av Brochmanns tale. Han ble dømt til tre og et halvt år i fengsel, men slapp unna store deler av soningen.⁶⁸³

For ettertiden er denne landssvikdommen likevel blitt hengende ved Brochmann og hans ideer, og mange har gjentatt anklagene om at han var nazist.⁶⁸⁴ At han allerede før krigen hadde pleiet endel kontakt med høyreautoritære bevegelser i Norge før 1940 passer således godt inn i et slikt narrativ, sammen med hans antikapitalistiske og antikommunistiske holdninger og det uttalte ønsket om bransjestyrt næringsliv. Men det er likevel bare en liten del av den helhetlige historien om denne mannen og det livssynet som så mange ulike mennesker etterhvert tilsluttet seg, for han henvendte seg jo til alle miljøer.

Brochmann hadde nemlig gjennom 20 og 30-tallet håpet om at noen ville hjelpe ham å realisere «Guds rike på jord».⁶⁸⁵ Først gikk han til de som sto ham nærmest – de kristne, anarkistene og syndikalistene. Og det er fra disse miljøene han først får en en trofast base av støttespillere.⁶⁸⁶ Ellers får Brochmann tilhengere fra de fleste miljøer han henvender seg til, selv om majoriteten er langt mindre imøtekommende. Selv på Stortinget er det en som lar seg «omvende».⁶⁸⁷

Når Brochmann så etablerer Samfundspartiet, får han en stadig voksende tilhengerskare. Drøyt 18 000 stemmer i 1933 blir til mer enn 45 000 stemmer i 1936.⁶⁸⁸ Særlig opplever han å få sympati fra kvinner og fiskere.⁶⁸⁹ Men etter krigen var Samfundspartiets tid over, og partiet fikk aldri igjen oppslutning av betydning.⁶⁹⁰ Selv trakk Brochmann seg tilbake fra partipolitikken etter andre verdenskrig, og brukte resten av sitt liv på sine sosiologiske studier, foredragsvirksomhet og sitt forfatterskap.

Om man skal låse Brochmann fast til en -isme, er det mest fruktbare begrepet jeg kan finne en form for kristen-anarkisme. Brochmanns syn på samfunnsorganiseringen samsvarer i stor grad med den formen for anarkisme som Noam Chomsky senere definerer som «libertarian socialism» - frihetlig sosialisme – og

---

682 Ibid: 108-111

683 Ibid: 117-119

684 Jamfør innledningens historiografi

685 Se særlig hoveddelens tredje kapittel.

686 Se denne oppgaven, side 68 og 121

687 Ibid: 92-94

688 Ibid: 85

689 Ibid: 86

690 Ibid: 119

Brochmanns religiøse tanker er bygget rundt en kunnskapssøkende, åpen og dynamisk fortolkning av Bibelen der de ti bud er absolutte, og resten leses utfra en blanding av personlig erfaring og kristen og jødisk tradisjon. Av politiske -ismer mente Brochmann at anarkismen var den riktige, men den var mangelfull i sitt syn på menneskets psykologi og ånd.

Det finnes ellers store sammenfall mellom Brochmanns teorier og Jean-Jacques Rousseaus tanker,⁶⁹¹ og her hjemme har både Marcus Thrane og Søren Jaabæk vært representant for mange av de samme radikale og korporative tankene før Brochmanns tid, med sterk inspirasjon fra Kristi lære.⁶⁹² I sin samtid ble han sammenlignet med både Henrik Ibsen⁶⁹³ og Arne Garborg.⁶⁹⁴ Selv så Brochmann på seg selv som en slags blanding mellom August Comte⁶⁹⁵ og Hans Nielsen Hauge,⁶⁹⁶ og hevdet at han i det store og hele fremmet de samme tankene som den jødisk-amerikanske psykologen, sosiologen og sosialisten Erich Fromm.⁶⁹⁷ Likheter og ulikheter mellom Brochmann og en eller flere av disse kunne nok være verdt en nærmere studie. Det kunne også vært interessant å gå mer i dybden på Brochmanns kristendomssyn, i et mer systematisk teologisk rammeverk.

At Brochmann var en nokså unik personlighet - kanskje til og med en tullebuk i manges øyne - er likevel ingen unnskyldning for å forfalske eller forvrengte hans meninger og tanker. Det er nå omtrent 100 år siden Brochmann fikk sitt «kall», og det er snart 70 år siden han fikk sin dom. Jeg håper vi nå er kommet over det stadiet der vi steiner våre profeter - for å bruke teologiprofessor Karl Volds ord⁶⁹⁸ - og heller kan vie vår interesse til å prøve å forstå hvorfor en mann som Brochmann kunne bli så forgudet og så foraktet på en og samme tid. De visjonene han hadde var både utopiske og urealistiske, men slettes ikke uten fornuft og logikk – og ikke ulikt hva mange store tenkere har vært inne på tidligere. På sett og vis er hans tanker egentlig meget fornuftige på et filosofisk nivå, men hvorfor de er umulige å gjennomføre, beror vel kanskje på nettopp de problemstillingene han pekte på – menneskets mentalitet.

Mens dette skrives raser borgerkrigen i Syria, og Putin rasler med sablene mot NATO, mens de fleste økonomier i verden opplever store utfordringer. Klimaproblemene oversees, særlig på grunn av økonomiske hensyn. Verden synes fortsatt å være like gal som i Brochmanns dager, og fascistiske bevegelser er på fremmarsj i Europa igjen. Menneskeheten leker tydeligvis fortsatt med symboler, og ofrer sine barn til falske guder så blodet spruter. Vi kunne kanskje trengt noen flere samfunnspsykologer, pasifister og profeter i våre dager – bare de ikke blir for masete og plagsomme.

---

691 Ibid: 60-62

692 Ibid: 62-66

693 Ibid: 58

694 Ibid: 67

695 Ibid: 59

696 Ibid: 44-45

697 Ibid: 72-73

698 Ibid: 77

Kilder

Audio/Videoklipp

Brochmann, Bertram D. "Hva er åndstyrt samfunn i praksis?" - Serieforedrag nr. 2, Opptak fra Oslo, 9. november 1950. Lastet ned 09.10.13 fra <http://www.youtube.com/watch?v=Ez0j9hVSSg8>

Bjørneboe, Jens «*Jens Bjørneboe om makt og religion*». Lastet ned 30.04.14 fra http://www.youtube.com/watch?v=_jGxEp7L8Q

Lorch-Falch, Even «*Foredrag om Bertram Dybwad Brochmann*», "Det svinger i fryseboksen. Nyskapende jazz, samtidspoesi & någgå attåt", 30. april 2011 i Kultursalongen. Lastet ned 16.01.14 fra <http://www.youtube.com/watch?v=UzouY7NeyQE>

Aviser/tidsskrifter

§100 – Organ for fri åndskamp, 1946-årgangen

Litteraturliste

Andenæs, Johs. (1979/1998) «*Det vanskelige oppgjøret -Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*», Tano Aschehoug, Otta

Augustin av Hippo (2008) «*Bekjennelser*», Bokklubbens kulturbibliotek

Barth, Else Margarete (1996) «*Gud, det er meg. Vidkun Quisling som politisk filosof*», Pax forlag, Oslo

Berntsen, Harald (1991/2003) «*I malstrømmen. Johan Nygaardsvold 1879-1952*», H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo

Berntsen, Harald (2006) «*Statsministerkuppet. En politisk thriller fra norsk virkelighet mai-juni 1945*», Centrum norsk forlag, Oslo

Bjørklund, Oddvar (1970) «*Marcus Thrane : sosialistleder i et u-land*», Tiden forlag, Oslo

Bonde, Gjert E. (1946) «*Den 9. april – boken hvormed Dybwad Brochmann brakte Samfundspartiets ideologi og folk i dekning*», Bondes forlag, Bergen

Bonde, Gjert E. (1950) «*Et nytt livssyn. Essays omkring nyorienteringen og kulturkampen*», Bondes forlag, Bergen

Bonde, Gjert E. (1936) «*Nyorienteringen – En oversikt over Samfundspartiets ideologi og retningslinjer*» – Det frie samfunns forlag, Bergen

Bratteli, Tone og Myhre, Hans B. (1992) «*Quislings siste dager*», J.W. Cappelens forlag as, Oslo

- Brochmann, Bertram D.** (1927) «*Aktuelle livspørsmål*», Eget forlag, Grimstad
- Brochmann, Bertram D.** (1948) «*Bibelen og naturvitenskapen – det menneskelige bevissthetenslivs skapelse og utvikling: Et oppgjør*», Hans Martinussens Forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1940) «*Den 9. april. Norge og verdensrevolusjonen*», Eget forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1931)² «*Det levende samfunn som en psykisk-dynamisk-organisk eksistensform*», Det frie samfunns forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1934) «*Fandens efterlatte papirer*», Det frie samfunns forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1930) «*Folk spør : foredrag, artikler og andet supplement til "Mentalitet og livsskjæbne"*», Det frie samfunns forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1949) «*Kristus i samfunnet: to slags kollektivism*», Hans Martinussens Forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1950) «*Kunsten å lese Bibelen*», Eget forlag, Bergen.
- Brochmann, Bertram D.** (1957) «*Nytt lys over livet, 1916*», Bondes forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1931) «*Om sjælen og sjæleforskningen : den midtpunktsøkende sans*», Det frie samfunns forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1960) «*Veien til det nye land V. - Verdens frelser: sett opplevd og forklart*», Bondes forlag, Bergen
- Brochmann, Bertram D.** (1932) «*Polemikk*», Det frie samfunns forlag, Bergen
- Bull, Trygve** (1968) «*Mot Dag og Erling Falk*», J.W. Cappelens forlag as, Oslo
- Chomsky, Noam** (1970/2005) «*Government in the future*», Seven Stories Press, New York
- Collins, John J.** (2007) «*A short introduction to the hebrew bible*», Fortress Press, Minneapolis
- Dahl, Hans Fredrik** (1999) «*Dette er London – NRK i krig 1940-1945*», J.W. Cappelens forlag as, Gjøvik
- Dahl, Hans Fredrik (red)** (2010) «*Norsk presses historie 1-4 (1600-2010) – Bind 4, Norske aviser fra A til Å*», Universitetsforlaget, Oslo
- Dyrvik, Ståle/Feldbæk, Ole** (1996/2005) «*Aschehougs Norges historie: 1780-1830 – Mellom Brødre*», H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo
- Einarson, Eldar/Straume, Beate (red.)** (1988) «*Karikaturtegneren Einarson – Varmefront*», N. W. Damm & Sønn a.s, Oslo
- Fanebust, Frode** (2009) «*Krigshistorien™ – Torolv Fanebust og Sannheten*», Pax Forlag A/S, Oslo
- Freud, Sigmund** (1929) «*Forelesninger til innføring i Psykoanalyse*», Gyldendal Norsk Forlag, AS, Oslo

- Fromm, Erich** (1955/1993) «*Det sunne samfunn*», Aventura, Oslo
- Furre, Berge** (2000) «*Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokservisse til framtidstvil.*», Det Norske Samlag, Oslo
- Førre, Ingvald** (1938) «*Åndskampens vei til det klasseløse fredssamfund. Et oppgjør med Arbeiderpartiet*», Forfatterens forlag, Haugesund
- Garborg, Arne** (1874) «*Jaabæk og præsterne*», (utgitt anonymt), Tvedestrand
- Garborg, Arne** (1906) «*Jesus Messias*», H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Kristiania
- Hagemann, Gro** (1996/2005) «*Aschehougs Norges historie: 1870-1905 – Det moderne gjennombrudd*», H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo
- Hagen, Ingerid** (2009) «*Oppgjørets time – Om landsvikoppgjørets skyggesider*», Spartacus forlag, Oslo
- Ibsen, Henrik** (1926) «*Peer Gynt*», Gyldendal norsk forlag, Oslo
- Jensen, Eric Bernhard** (2006) «*Historie – Livsverden og fag*», Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag A/S, København
- Johansen, Hans/Thrane, Marcus** (1949) «*Marcus Thrane og Thraniterbevegelsen : artikler av Marcus Thrane ; i utvalg ved og med innledning av Hans Johansen*», Tiden forlag, Oslo
- Kjeldstadli, Knut** (1996/2005) «*Aschehougs Norges historie: 1905-1935 – Et splittet samfunn*», H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo
- Kjeldstadli, Knut** (1999) «*Fortida er ikke hva den en gang var – Innføring i historiefaget*», Universitetsforlaget AS, Oslo
- Kropotkin, Peter** (1910) «*Anarchism*», artikkel i the Encyclopædia Britannica: 11. ed, vol. I (side 914-916), University Press, Cambridge
- Lalla, Robert** (2004) «*Henimot nullpris! : Samfundspartiets økonomiske tanker*», Institutt for økonomi og ressursforvaltning, Norges landbrukshøgskole, IØR/NLH, Ås
- Langeland, Oliver H.** (2010) «*Dømmer ikke*», Familieforlaget, Oslo
- Lorch-Falch, Even** (1971) «*Bertam Dybwad Brochmann og samtiden*», Trondheim
- McGrath, Alister E.** (2011) «*Christian theology – an introduction*», John Wiley & Sons Ltd, Chichester
- Malnes, Raino/Midgaard, Knut** (2003/2009) «*Politisk Tenkning. 2. utgave*», Universitetsforlaget AS, Oslo
- Mikkelsen, Einar** (1976) «*Bertram Dybwad Brochmanns livssyn og hans ettermæle*», Bondes forlag, Ørsta
- Mogens, Victor** (1945) «*Tyskerne, Quisling og vi andre*», Utenriks-forlaget, Oslo

- Moxnes, Halvor** (2006) «*Hva er kristendom?*», Universitetsforlaget AS, Oslo
- Ohman Nielsen, May-Brith** (2011) «*Norgegr. Norges historie etter 1914, bind IV*», H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo
- Quisling, Vidkun** (2000) «*Universistiske strøtanker : skrevet på Akershus 1.-6.10.1945*», Institutt for norsk okkupasjonshistorie, Oslo
- Rettsaken mot Bertram Dybwad Brochann for høyesterett** (1949) «*Stenografisk referat med B. Dybwad Brochmanns egne kommentarer*», Hans Martinussens Forlag, Bergen
- Rettsaken mot Bertram Dybwad Brochann ved Voss Herredsrett 5. - 8. mai 1947** (1947) «*Stenografisk referat*», Hans Martinussens Forlag, Bergen
- Rousseau, Jean-Jacques** (2001) «*Om samfunnspakten eller Statens grunnsettinger*», Bokklubbens kulturbibliotek
- Samfundspartiet** (1947) «*Mot lysere tider -En henvendelse til Stortinget fra Samfundspartiets landsstyre*», Nyorientering – Norsk Forlag, Oslo
- Seland, Torrey** (2004) «*Paulus i Polis*», Tapir Akademiske Forlag, Trondheim
- Strømmen, Øyvind** (2013) «*Den sorte tråden – Europeisk høyre-radikalisme fra 1920 til i dag*», Cappelen Damm, Trondheim
- Sørensen, Øystein/Hagtvedt, Bernt/Steine, Bjørn Arne (red)** (2012) «*Høyreekstremisme – Ideer og bevegelser i Europa*», Dreyers forlag, Oslo
- Sørensen, Øystein** (1991) «*Solkors og solidaritet – Høyreautoritær samfunnstenkning i Norge ca 1930-1945*», J. W. Cappelens Forlag as, Lillehammer
- Thrane, Marcus** (1969): «*Arbeidere forén dere! - utvalg og innledning av Einhart Lorenz*», Pax forlag A/S, Oslo
- Tosh, John** (2000/2009) «*Historians on history*», Pearson education limited, Harlow
- Tollefsen, Torstein/Syse, Henrik/Nicolaisen, Rune Fritz** (2008) «*Tenkere og ideer*», Gyldendal Norsk Forlag as, Oslo
- Østbye, Halldis Neegård** (1941) «*Quisling har sagt, bind 2 – Ti års kamp mot katastrofepolitikken*», Gunnar Stenersens forlag, Oslo

Nettressurser

Bangstad, Sindre & Rasmussen, Tarald. (2014, 7. mars). Religion I Norge. I Store norske leksikon. Hentet 30. april 2014 fra http://snl.no/religion_i_Norge.

Berntsen, Harald. (2009, 13. februar). Johan Nygaardsvold. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 30. januar 2014 fra http://nbl.snl.no/Johan_Nygaardsvold.

Bibelen Hentet fra <http://www.bibel.no/Nettbibelen>

Bjørnson, Øivind. (2009, 13. februar). Johan Castberg. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 31. mars 2014 fra http://nbl.snl.no/Johan_Castberg.

Brøndsted, Mogens. (2009, 14. februar). Nikolai Frederik Severin Grundtvig. I Store norske leksikon. Hentet 22. februar 2014 fra http://snl.no/Nikolai_Frederik_Severin_Grundtvig.

Børtnes, Jostein. (2012, 18. juni). Lev Tolstoj. I Store norske leksikon. Hentet 2. april 2014 fra http://snl.no/Lev_Tolstoj.

Elstad, Hallgeir. (2009, 13. februar). Otto Jensen. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 29. desember 2013 fra http://nbl.snl.no/Otto_Jensen.

Flottorp, Haakon. (2009, 14. februar). Rasjonalisme: teologi. I Store norske leksikon. Hentet 22. mars 2014 fra <http://snl.no/rasjonalisme%2Fteologi>.

Flottorp, Haakon & Halvorsen, Per Bjørn. (2013, 4. april). Augustin Av Hippo. I Store norske leksikon. Hentet 22. mars 2014 fra http://snl.no/Augustin_av_Hippo.

Gandhi, Mohandas K. (1939) Brev til Adolf Hitler, 23. juli 1939. Gandhi Book Center. Hentet 9. februar 2014 fra http://www.mkgandhi.org/letters/hitler_ltr.htm

Gandhi, Mohandas K. (1940) Brev til Adolf Hitler, 24. desember 1940. Gandhi Book Center. Hentet 9. februar 2014 fra http://www.mkgandhi.org/letters/hitler_ltr1.htm

Goplen, Ådne. (2012, 3. desember). Kibbutz. I Store norske leksikon. Hentet 25. april 2014 fra <http://snl.no/kibbutz>.

Grimnes, Ole Kristian. (2013, 27. august). Norge Under Andre Verdenskrig. I Store norske leksikon. Hentet 19. desember 2013 fra http://snl.no/Norge_under_andre_verdenskrig.

Haanes, Vidar L.. (2009, 13. februar). Johannes Ording. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 29. desember 2013 fra http://nbl.snl.no/Johannes_Ording.

Jensen, Lill-Ann. (2009, 13. februar). Hans Jæger. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 13. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Hans_J%C3%A6ger.

Kristiansen, Knut & Filseth, Gunnar. (2012, 19. juni). Mahatma Gandhi. I Store norske leksikon. Hentet 30. april 2014 fra http://snl.no/Mahatma_Gandhi.

Larsen, Øivind. (2009, 13. februar). Johan Scharffenberg. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 3. januar 2014 fra http://nbl.snl.no/Johan_Scharffenberg.

Lohndal, Terje. (2012, 22. november). Noam Chomsky. I Store norske leksikon. Hentet 22. februar 2014 fra http://snl.no/Noam_Chomsky.

Lorch-Falch, Even. (2009, 13. februar). B Dybwad Brochmann: utdypning. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 7. oktober 2013 fra http://nbl.snl.no/B_Dybwad_Brochmann/utdypning.

Repstad, Pål. (2009, 13. februar). Kristian Schjelderup. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 16. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Kristian_Schjelderup.

Pryser, Tore. (2009, 13. februar). Marcus Thrane. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Marcus_Thrane.

Reisegg, Øyvind. (2010, 18. april). Odd Einarson. I Store norske leksikon. Hentet 20. desember 2013 fra http://snl.no/Odd_Einarson.

Sagdahl, Mathias. (2014, 11. februar). John Rawls. I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/John_Rawls.

Seim, Turid Karlsen. (2009, 14. februar). Logos: i kristen tradisjon. I Store norske leksikon. Hentet 8. januar 2014 fra http://snl.no/logos%2Fi_kristen_tradisjon.

Seip, Anne-Lise. (2005, 28. desember). Sterilisering og kastrering av tatere, 1934-1977. Forskningsrådet. Hentet 24. januar 2014 fra http://www.forskningsradet.no/prognettvfo/Artikkel/Sterilisering_og_kastrering_av_tatere_19341977/1224698373434

Skirbekk, Sigurd. (2012, 28. september). Sverre Holm. I Store norske leksikon. Hentet 24. april 2014 fra http://snl.no/Sverre_Holm.

Skodvin, Magne. (2013, 14. august). Riksrådsforhandlingene. I Store norske leksikon. Hentet 2. januar 2014 fra <http://snl.no/riksr%C3%A5dsforhandlingene>.

Slettan, Bjørn. (2009, 13. februar). Søren Jaabæk. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/S%C3%B8ren_Jaab%C3%A6k.

Store norske leksikon hentet fra <http://snl.no>

Svendsen, Arnljot Strømme. (2009, 13. februar). Johan Vogt 2. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 24. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Johan_Vogt_-_2.

Terjesen, Einar A.. (2009, 13. februar). Christian Holtermann Knudsen. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 30. april 2014 fra <http://nbl.snl.no>

Time, Sveinung. (2010, 25. februar). Arne Garborg: utdypning. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. desember 2013 fra http://nbl.snl.no/Arne_Garborg%2Futdypning.

Tjønneland, Eivind. (2012, 10. desember). Auguste Comte. I Store norske leksikon. Hentet 26. april 2014 fra http://snl.no/Auguste_Comte.

Tranøy, Knut Erik & Stigen, Anfinn. (2013, 20. april). Søren Kierkegaard. I Store norske leksikon. Hentet 28. april 2014 fra http://snl.no/S%C3%B8ren_Kierkegaard.

Wessel, Elsbeth. (2009, 14. februar). Heinrich Heine. I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2014 fra http://snl.no/Heinrich_Heine.

Winje, Geir. (2013, 2. april). Teosofisk Samfunn. I Store norske leksikon. Hentet 20. desember 2013 fra http://snl.no/Teosofisk_samfunn.

Ystad, Vidgis. (2009, 13. februar). Suzannah Ibsen. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 5. april 2014 fra http://nbl.snl.no/Suzannah_Ibsen.

Aarflot, Andreas. (2013, 30. april). Hans Nielsen Hauge. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 4. mai 2014 fra http://nbl.snl.no/Hans_Nielsen_Hauge.

Aarnes, Sigurd Aa.. (2009, 13. februar). Ole Vig. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 22. februar 2014 fra http://nbl.snl.no/Ole_Vig.

Øvrige offentlige publikasjoner

Stortingstidende (1934). Forhandlinger i Stortinget

Stortingstidende (1935). Forhandlinger i Stortinget

Stortingstidende (1936). Forhandlinger i Stortinget

Stortingstidende (1938). Forhandlinger i Stortinget

Stortingstidende (1946). Forhandlinger i Stortinget

Stortingstidende (1949). Forhandlinger i Stortinget

Stortingsvalget 1933 (1934). Utgitt av Stortingets kontor, H. Aschehoug & co, Oslo

Stortingsvalget 1936 (1937). Utgitt av Stortingets kontor, H. Aschehoug & co, Oslo

Stortingsvalget 1949 (1950). Utgitt av Stortingets kontor, H. Aschehoug & co, Oslo

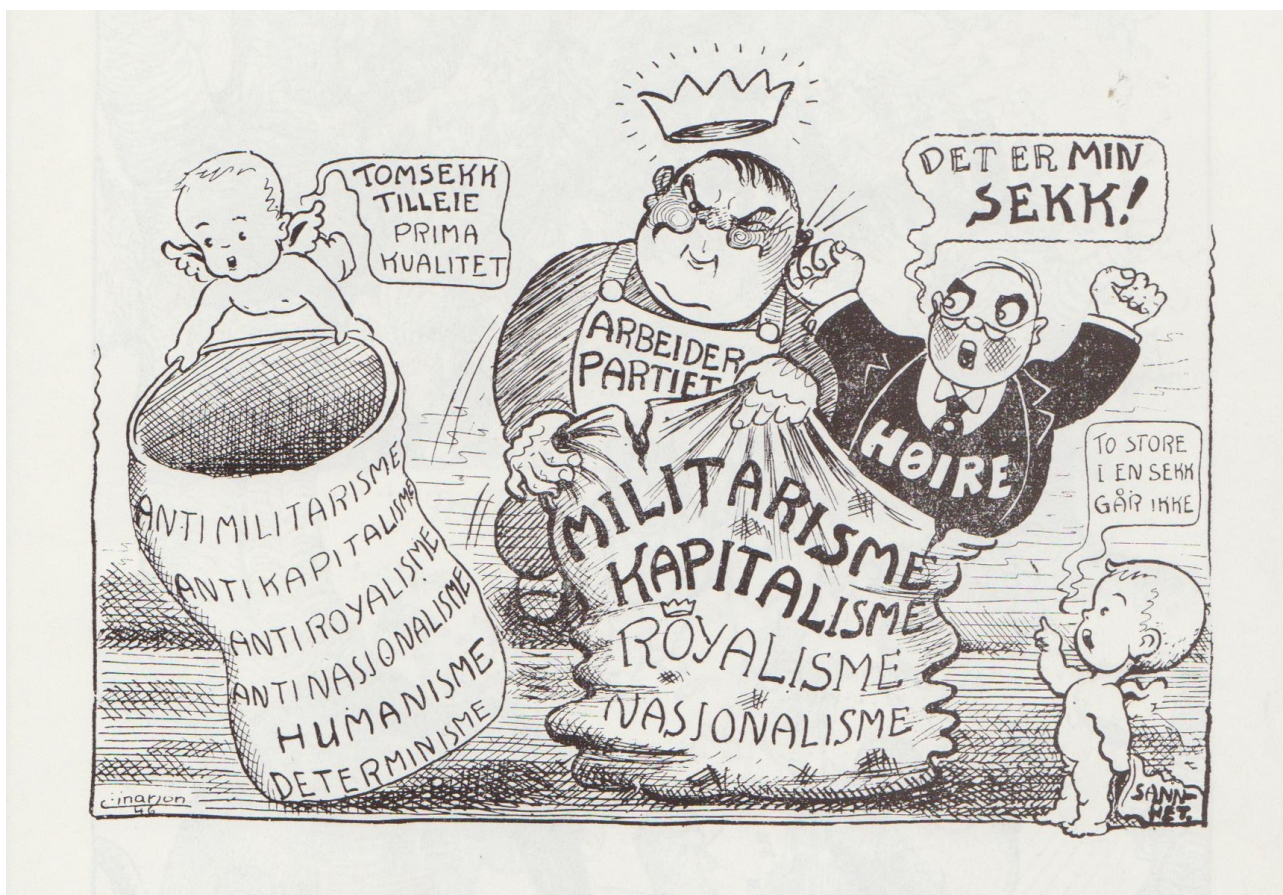
Undersøkelseskommissjonen av 1945 (1946). «*Rapport over norske myndigheters disposisjoner før og etter 9. april 1940*». Utgitt av Stortingets kontor, H. Aschehoug & co, Oslo

Vedlegg

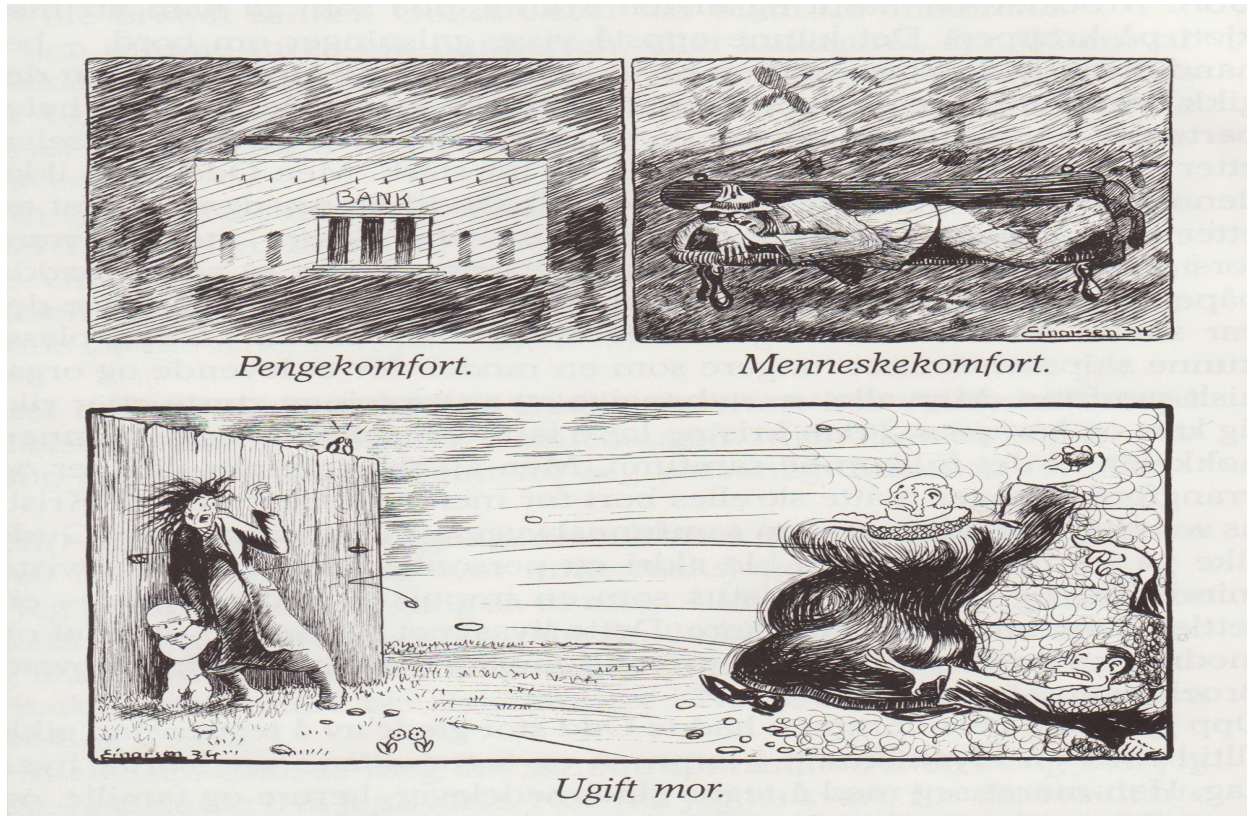
Illustrasjon I – Europas kultur i brochmannianske øyne.

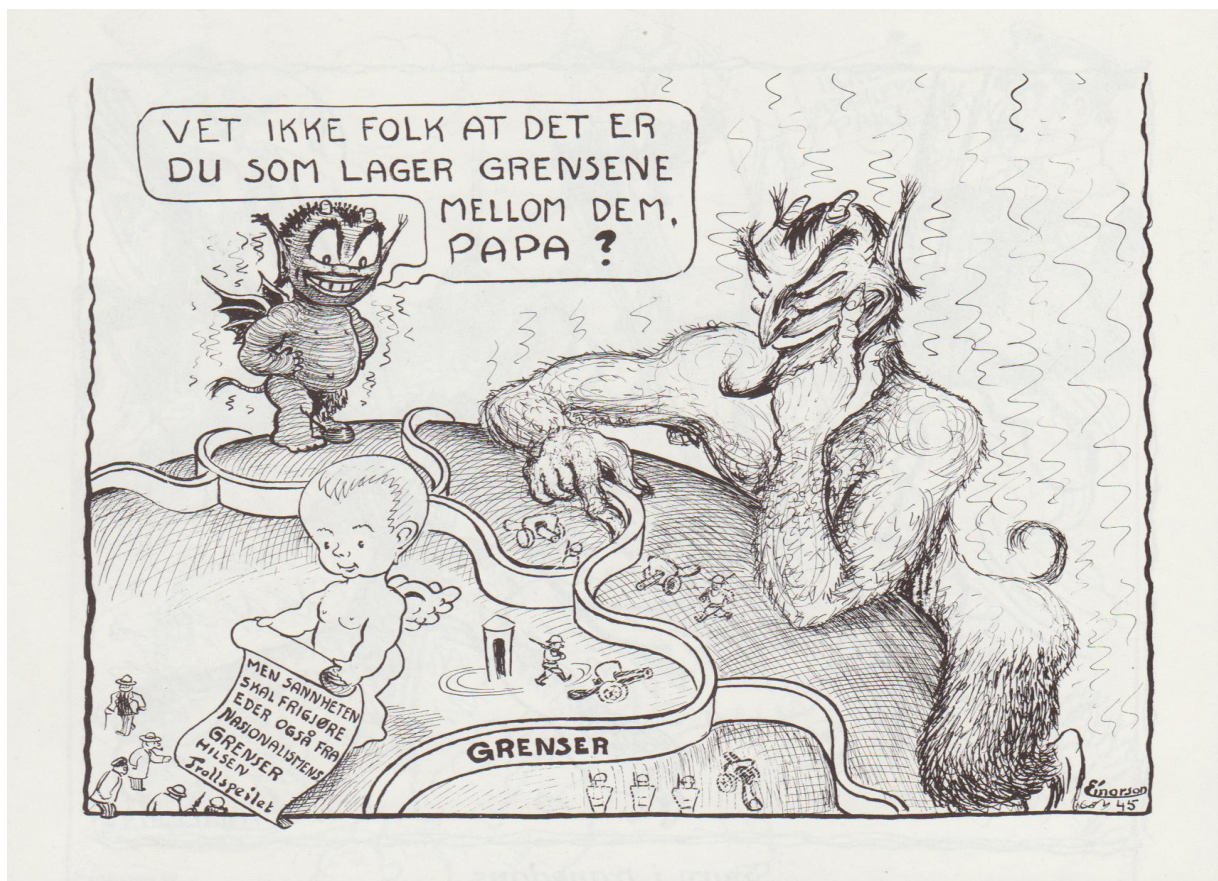
Illustrasjon II – Høyre og Arbeiderpartiet går i samme retning, og alternativene er få.

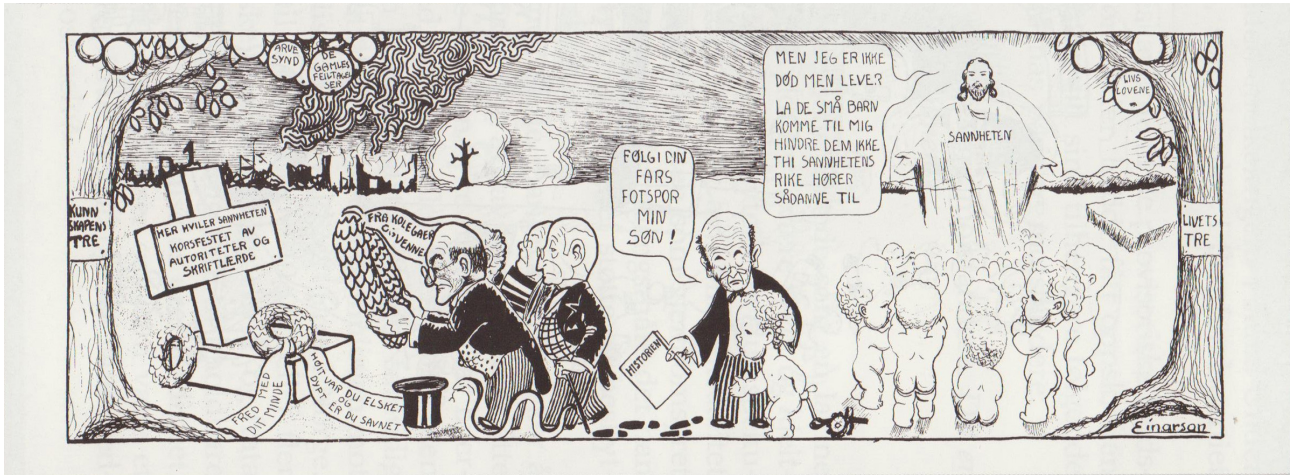
Illustrasjon III og IV – Gjenspeiler dette et kristent samfunns prioriteringer?

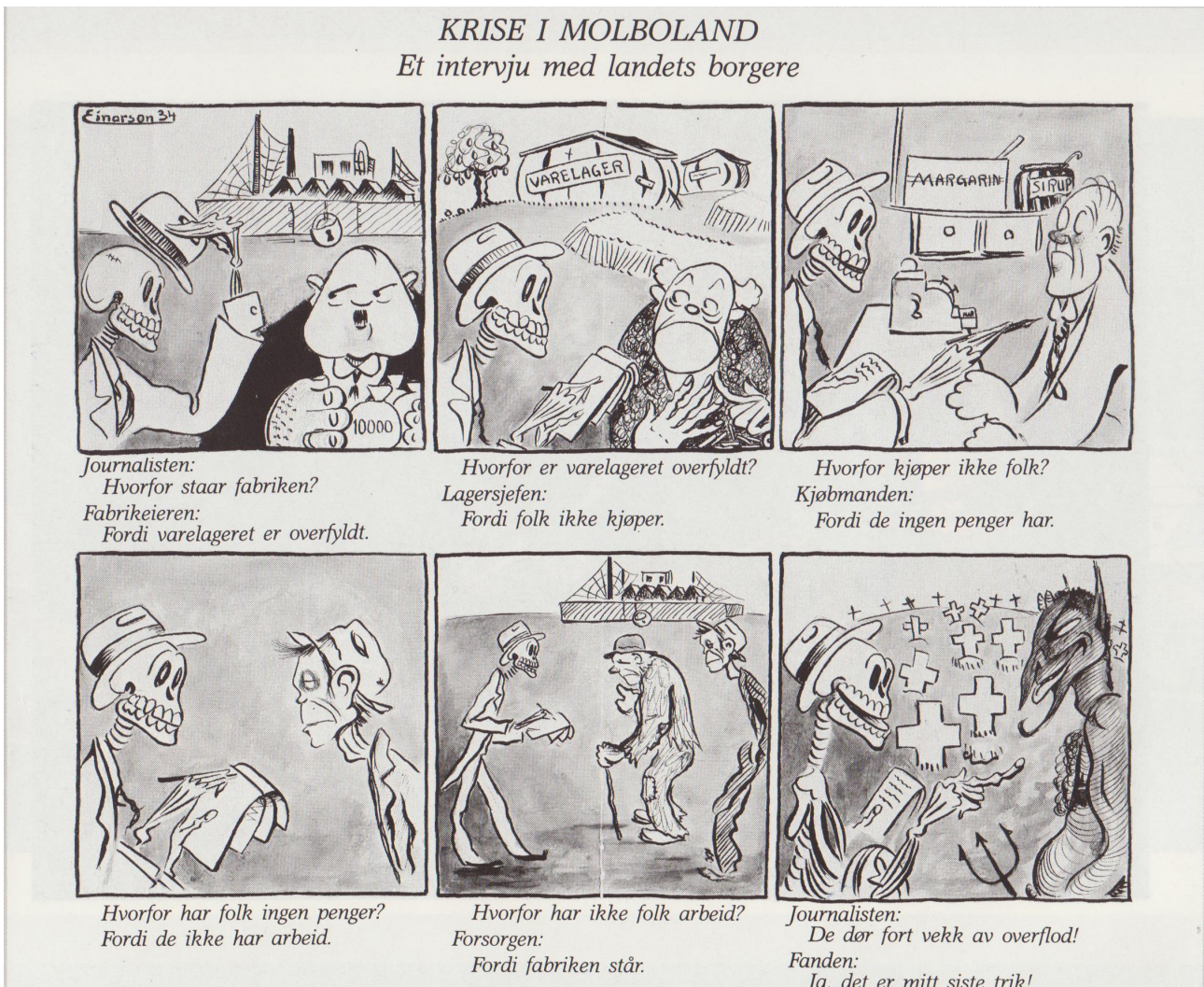
Illustrasjon V – Vår verdens Herre

Illustrasjon VI – Kunnskapens tre, hvis frukter er arvesynd og gamle feiltagelser.

Illustrasjon VII – Fandens nyeste triks!

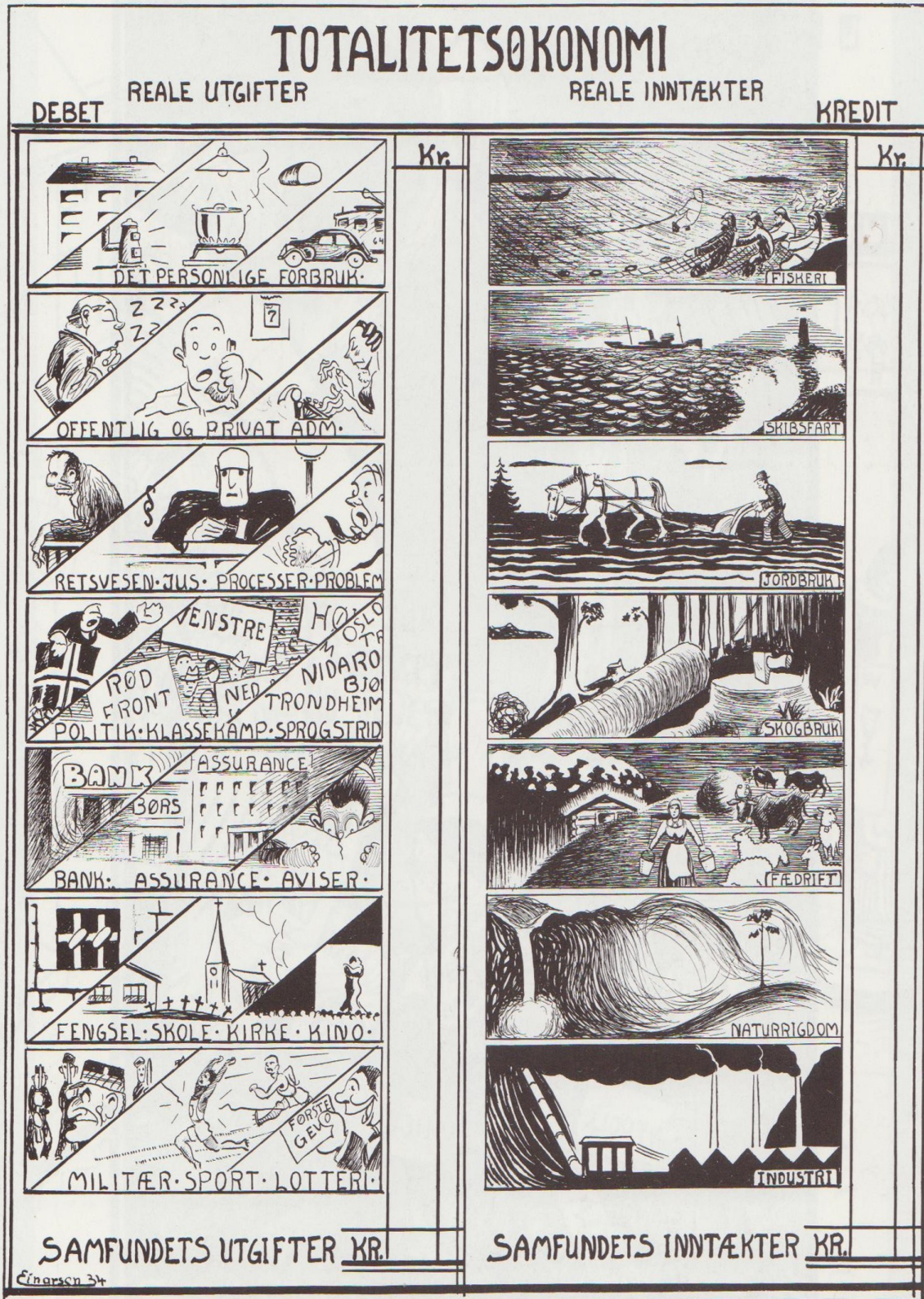
Illustrasjon VIII – Biskop Berggrav i 1946

Illustrasjon IX – Hvordan ta opp korset?

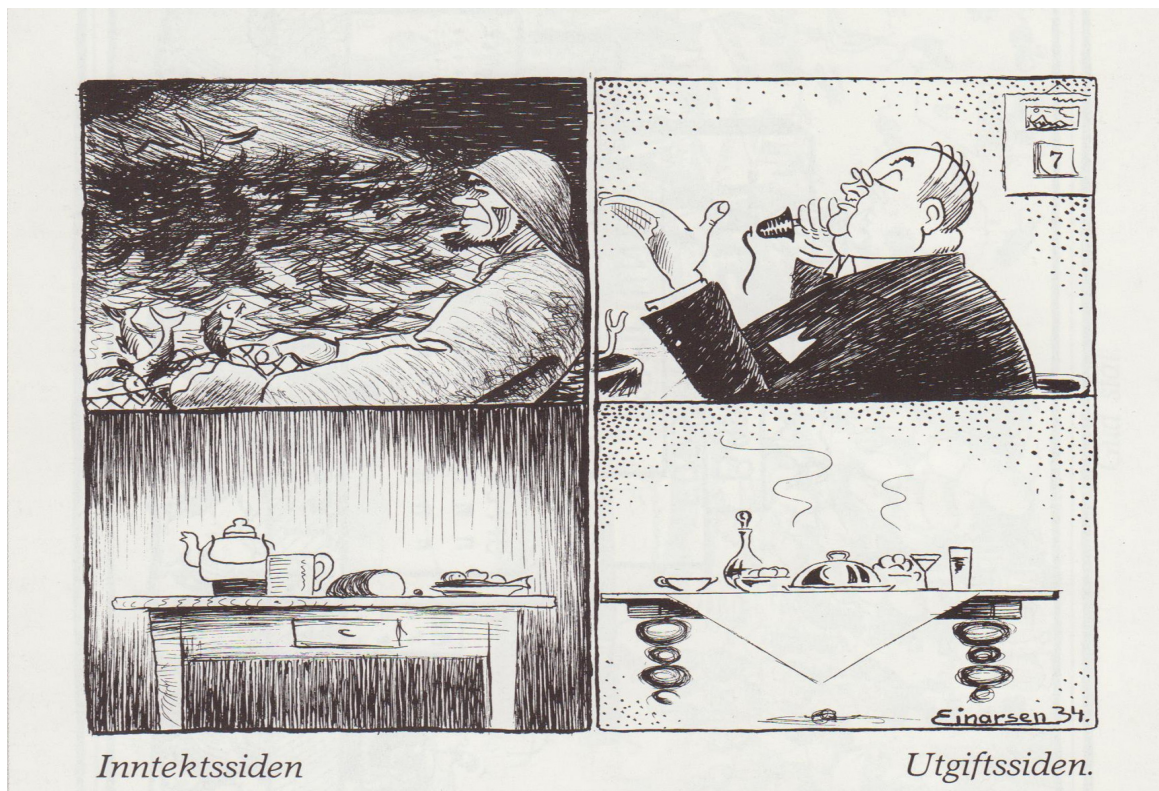
Illustrasjon X – Totalitetsøkonomiens nasjonale regnskap.

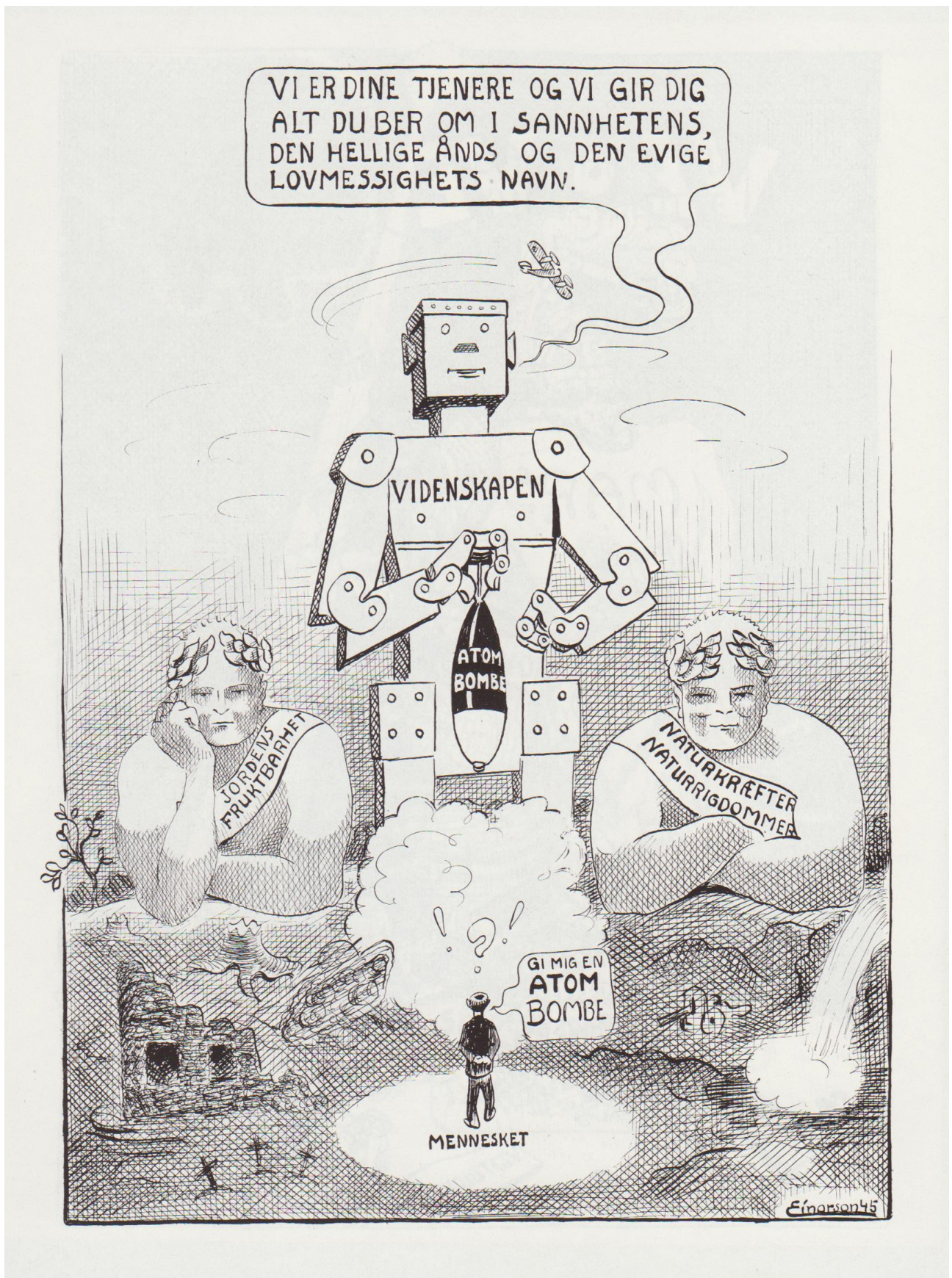
Illustrasjon XI – Kan man leve av å bare flytte penger?

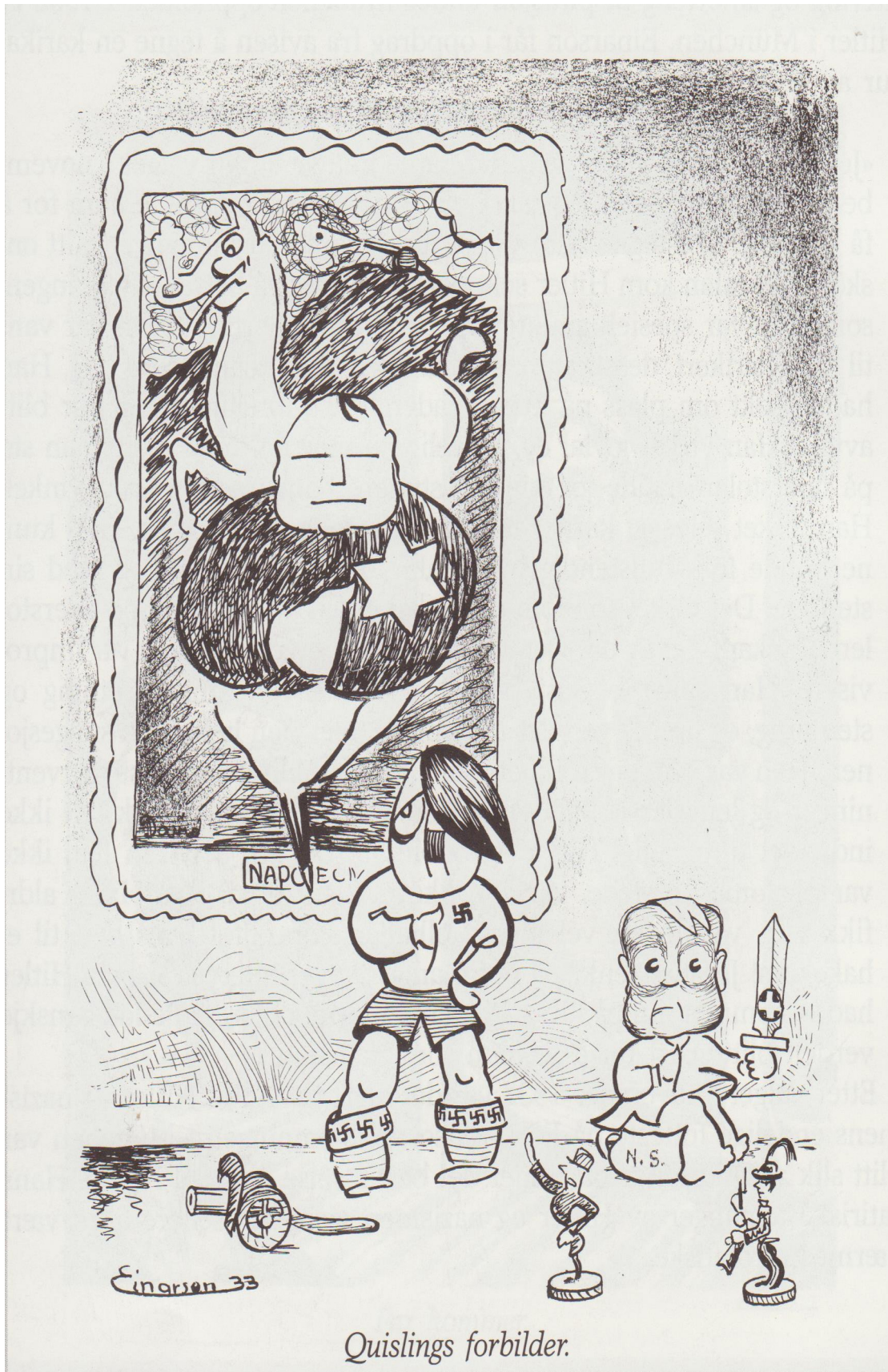
Illustrasjon XII – Er dette rettferdig fordeling?

Illustrasjon XIII – Mennesket er seg selv likt, på tross av uendelig andre muligheter.

Illustrasjon XIV – Quisling. Barnslig drømmer og etteraper.

Quislings forbilder.

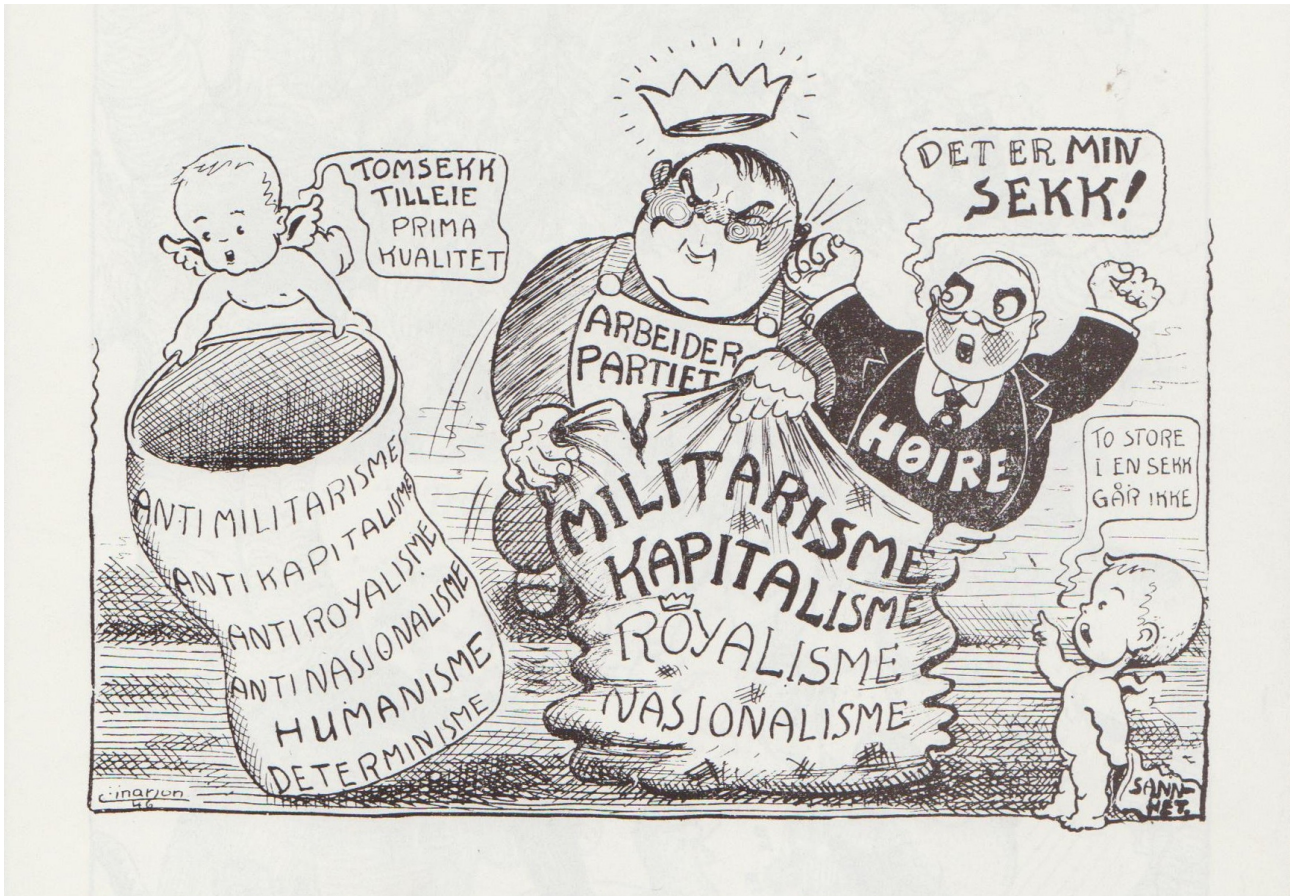
Illustrasjon XV – Å kalle ting ved dets rette navn.

Illustrasjon XVI – Ola Nordmann på handletur i utlandet.

Illustrasjon XVII – Mye av det samme.

Illustrasjon XVIII – Det gjelder å stå samlet.

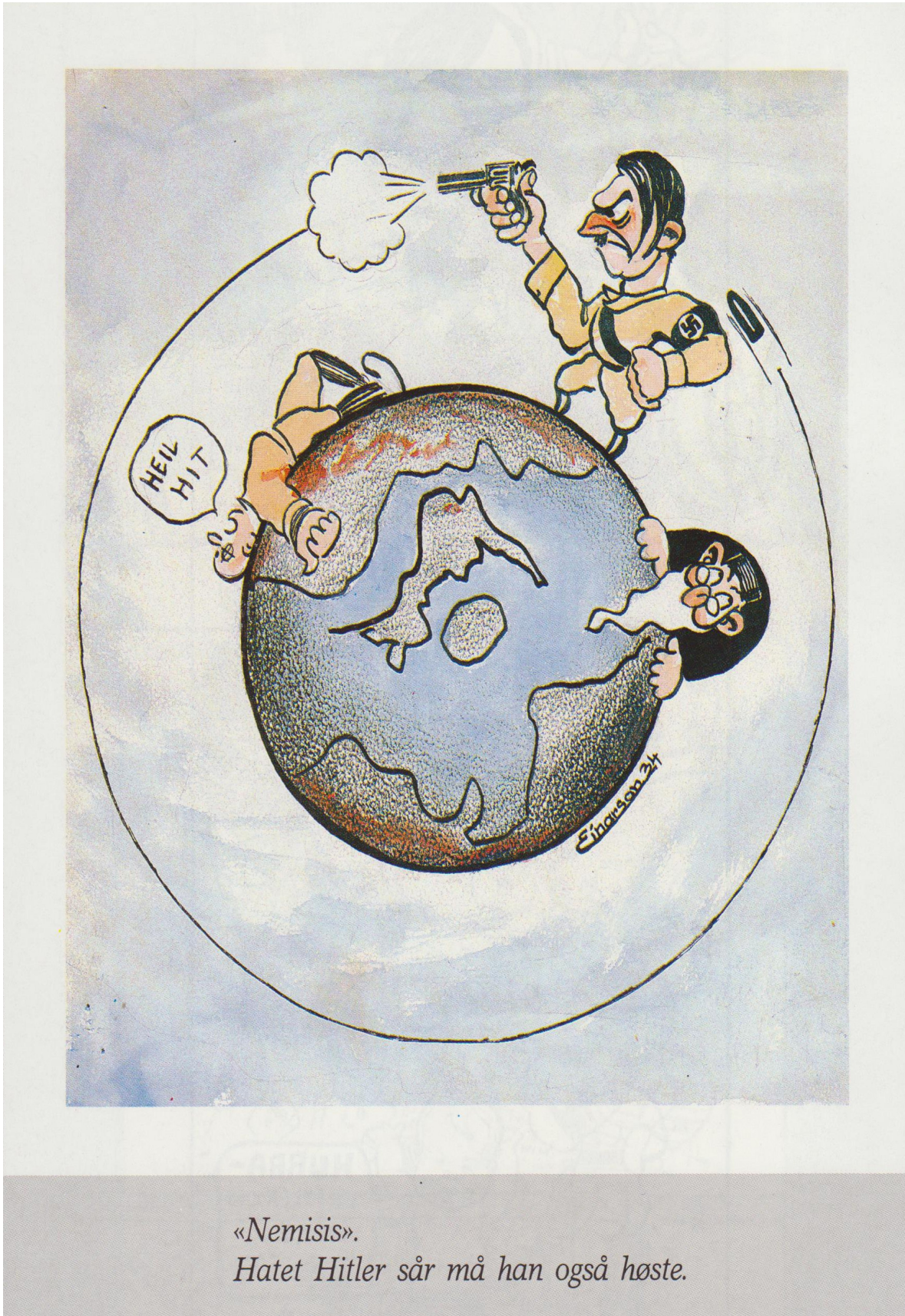

Illustrasjon XIX – Quisling har valgt feil retning.

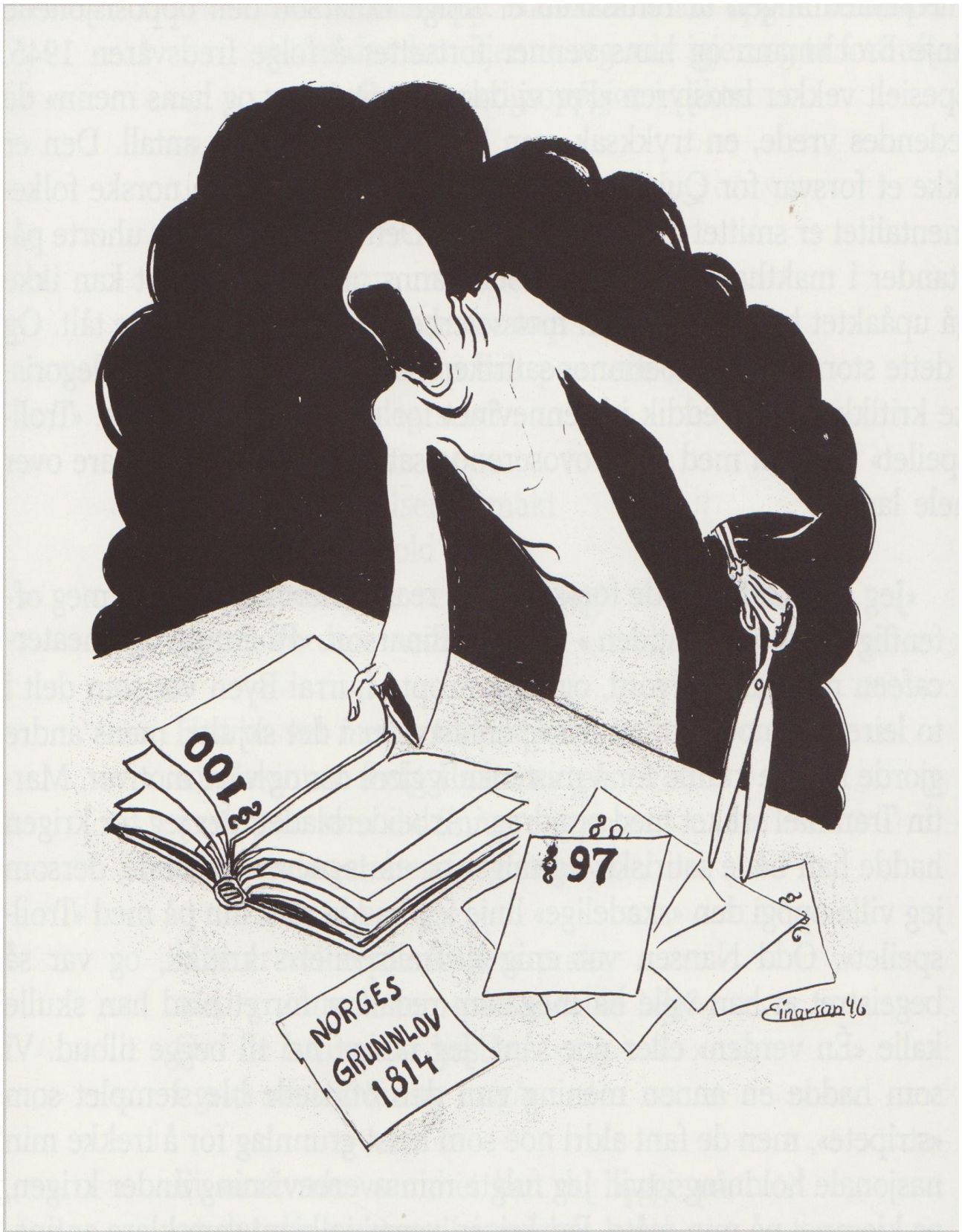

Illustrasjon XX – Hitlers kommende undergang, i følge naturloven Nemesis.

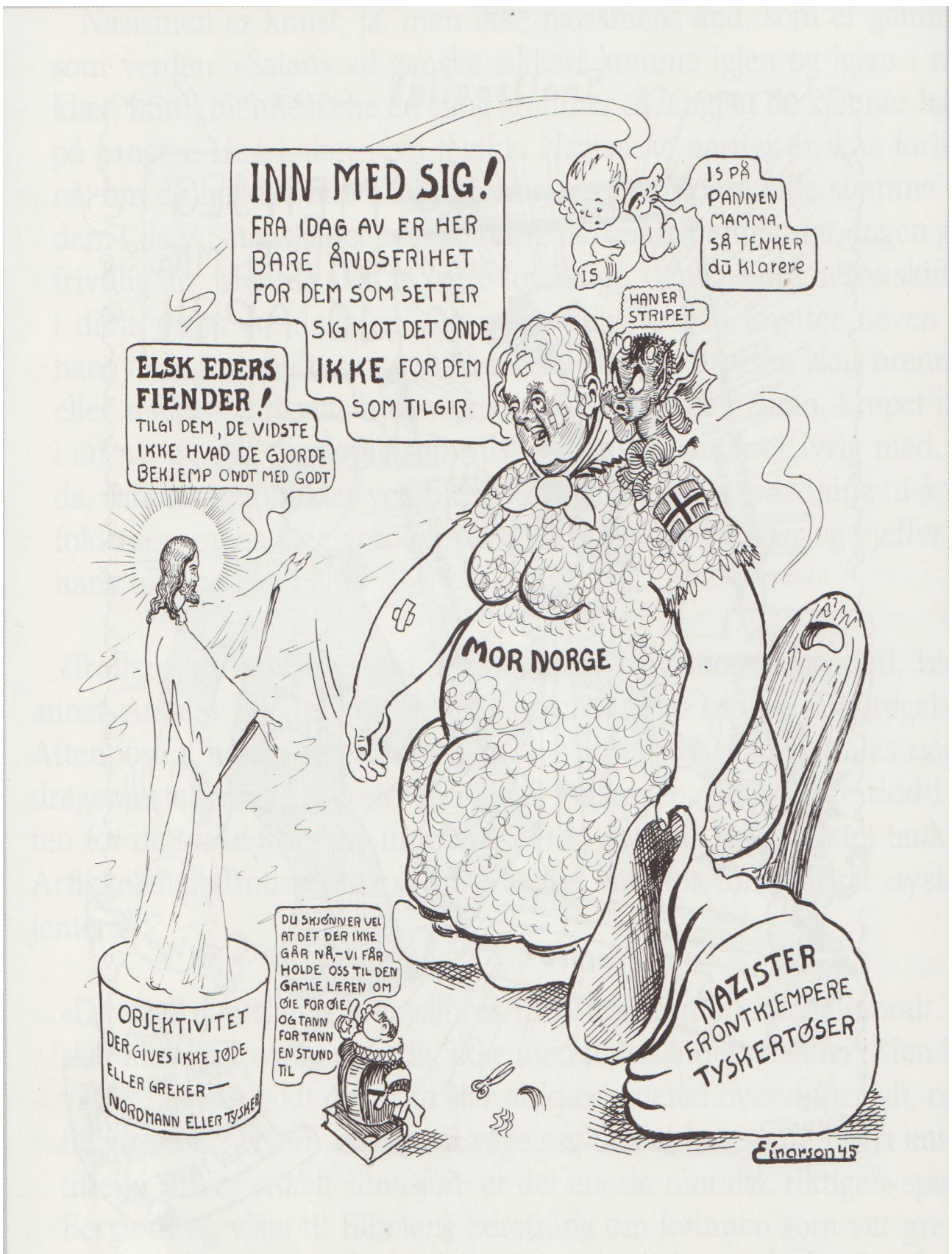

«Nemesis».
Hatet Hitler sår må han også høste.

Illustrasjon XXI – Ytringsfriheten står for døden?

Illustrasjon XXII – Kunne hodene vært holdt kaldere like etter frigjøringen?

Illustrasjon XXIII – Trygve Lie som stormaktens lydige bisk.

